

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
TARİH BİLİM DALI

**HAYIRSEVERLİKTEN HAYIRSIZADA'YA:
SON DÖNEM OSMANLI İSTANBUL'UNDA KÖPEKLER**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
SELAHATTİN HANTAL

İstanbul, 2022

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
TARİH BİLİM DALI

**HAYIRSEVERLİKTEN HAYIRSIZADA'YA:
SON DÖNEM OSMANLI İSTANBUL'UNDA KÖPEKLER**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
SELAHATTİN HANTAL
1955002006
0000-0001-5662-8014
Danışman: DOÇ. DR. AHMET YAŞAR

İstanbul, 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hayırseverlikten Hayırsızada’ya: Son Dönem Osmanlı İstanbul’unda Köpekler” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 21.06.2022

Selahattin HANTAL

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

21/06/2022

Enstitümüz *Tarih* Anabilim Dalı *Tarih* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **1955002006** numaralı **Selahattin HANTAL**'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Hayırseverlikten Hayırsızada'ya: Son Dönem Osmanlı İstanbul'unda Köpekler*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 31/05/2022 tarih ve 2022/22 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince 45 dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "*OYBİRLİĞİ*" ile "*KABUL*" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ah*** YA***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Bi*** KA***
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Ci*** GÜ***
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Selahattin Hantal
Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet Yaşar
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2022
Alanı : Tarih
Anahtar Kelimeler : Köpek, Osmanlı'da Köpekler, Kültür Tarihi, Hayvan
Araştırmaları, Hayırseverlik, Hayırsızada

ÖZ

HAYIRSEVERLİKTEN HAYIRSIZADA'YA: SON DÖNEM OSMANLI İSTANBUL'UNDA KÖPEKLER

Bu tez, son dönem Osmanlı İstanbul'undaki köpekleri incelemektedir. Kamusal alanda himaye edilen köpeklerin toplumdaki kültürel yansımalarına odaklanmaktadır. Şehrin gündelik yaşamında fayda ve zararlarının yanında bir simge halinde var olan ve İstanbul'un köpekli bir şehir olarak tanınmasını sağlayan bu canlıların, Osmanlı toplumu açısından algılanışına ve bu algının son dönem Osmanlı İstanbul'unda değişmeye başlamasıyla birlikte doğrudan şiddet, itlaf ve sürgün gibi yaptırımların belirginleşmesine yoğunlaşmaktadır. Kamusal alanlarda kuşatıcı bir biçimde bulunan köpeklerin bu hayat sahasını, gündelik yaşamı inanç ve gelenekleri doğrultusunda inşa eden insanların onlarla kurduğu merhamet ve hayırseverlik ilişkilerinin yanında, özlerinden gelen davranışlarının dayatmasıyla elde ettiklerini iddia etmektedir. Köpeklerin tembellik, saldırganlık ve hastalık dağıtıcılığı gibi özelliklerinin onları kriminalize ederek devletin modernleşme sürecinde gerçekleşen, devletin yahut insanların fail olduğu yaptırımlara dayanak oluşturduğunu öne sürmektedir. Öte yandan gündelik yaşamda iktidar alanlarının korunaklı ve caydırıcı oluşuyla yaşayan köpeklerin, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde şehrin kamusal alanlarındaki hâkimiyetini kuvvetlendirmesiyle birlikte, Avrupamerkezci çağdaşlaşma faaliyetleri doğrultusunda sürekli bir biçimde kriminalize olduklarını iddia etmektedir.

Name and Surname : Selahattin Hantal
Supervisor : Assoc. Prof. Ahmet Yaşar
Degree and Date : Master, 2022
Major : History
Key Words : Dog, Dogs in Ottoman, Cultural History, Animal Studies,
Benevolence, Hayırsızada

ABSTRACT

FROM BENEVOLENCE TO HAYIRSIZADA: DOGS IN THE LATE OTTOMAN ISTANBUL

This thesis examines the dogs in the late Ottoman Istanbul. It focuses on the cultural reflections of dogs that are patronized in the public space. It focuses on the perception of these creatures, which exist as symbols in the daily life of the city as well as their benefits and harms and enabled Istanbul to be recognized as a city with dogs, by the Ottoman society, and with the change of this perception in the late Ottoman Istanbul, the sanctions such as violence, culling and exile became more evident. It claims that dogs, which are found in public spaces in a surrounding way, obtain this habitat not only through the affection and benevolent relations established by people who live their daily lives in line with their beliefs and traditions with them but also through the imposition of their intrinsic behaviors. The thesis argues that some characteristics of dogs such as laziness, aggression and spreading disease criminalize them and form a basis for the sanctions that are perpetrated by government or people took place in the modernization process of the state. On the other hand, it claims that, as the Ottoman Empire strengthened its dominance in the public spaces of the city during the modernization process, dogs, who lived with the sheltering and deterrent power areas in daily life, were constantly criminalized in line with the Eurocentric modernization activities.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

FOTOĞRAF DİZİNİ.....	iii
RESİM DİZİNİ	iv
EKLER DİZİNİ	v
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖPEK VE ŞEHİR: KAMUSAL ALANDA HİMAYE

1. KÖPEKLERİN KÖKENİ VE CİNSİ	22
2. HALK VE KÖPEKLER	27
3. ESNAF VE KÖPEKLER	36
4. BELEDİYECİLİK HİZMETLERİ VE KÖPEKLER.....	49
5. HALKBİLİMSEL VE DİNSEL AÇIDAN KÖPEKLER.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

KÖPEK VE ALGI: SOKAKTAN EVE GİREN KÖPEK (DEĞİŞİM)

1. ÜÇ KÖPEK: DEVLETİN KÖPEĞİ, İNSANIN KÖPEĞİ VE SOKAĞIN KÖPEĞİ	71
1.1. Devletin Yetiştirdiği Köpekler	76
1.2. Serseri Köpekten Makul Köpeğe: Evcil Köpekler ve Kültürel Değişim	85
2. DOĞU-BATI İKİLEMİNDE KÖPEK ALGISI.....	92
3. MODERNLEŞEN DEVLET VE ALGI DEĞİŞİMİ	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÖPEK VE SUÇ: SOKAKTAKİ KÖPEĞİN İLLEGALLEŞMESİ

1. BELİRGİNLEŞEN SUÇLULUK VE SÜREKLİ YAPTIRIMLAR DÖNEMİ..	109
2. KAMUSAL ALANDA ÜÇLÜ İKTİDAR ÇEKİŞMESİ: KÖPEK, İNSAN, DEVLET	110
3. HALK SAĞLIĞINA TEHDİT: HASTALIK DAĞITICISI KÖPEKLER	125
4. KÖPEKLERİ SUÇLULAŞTIRAN METİNLER: RİSALELER VE GAZETE YAZILARI	133
5. İKTİDARIN KÖPEK YAPTIRIMLARI: KATLİAM VE SÜRGÜN	148
SONUÇ	177
KAYNAKÇA	183
EKLER	200

FOTOĞRAF DİZİNİ

Fotoğraf 1: İstanbul Köpeklerinin Görünümü (19. Yüzyıl)	25
Fotoğraf 2: Bir İstanbul Köpeği (19. Yüzyıl Sonu).....	26
Fotoğraf 3 : Galata’da Köpekler (20. Yüzyıl Başı)	28
Fotoğraf 4: Sirkeci Garı’nda Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)	35
Fotoğraf 5: Üsküdar Çarşısı’nda Köpekler (19. Yüzyıl Sonu).....	36
Fotoğraf 6: Köpek Seven Bir Çocuk ve Esnaf (20. Yüzyıl Başı).....	37
Fotoğraf 7: Seyyar Ciğerci (1875).....	39
Fotoğraf 8: İstiklal Caddesi’nde Köpekler (20. Yüzyıl Başı).....	50
Fotoğraf 9: Üsküdar’ın Sokak Görünümü ve Bir Köpek (20. Yüzyıl Başı).....	52
Fotoğraf 10: Sultanahmet Yolunda Köpekler (20. Yüzyıl Başı)	53
Fotoğraf 11: Davutpaşa'da Hasta Hayvanlar için Kurulan Hastane (1880'ler)	54
Fotoğraf 12: Bir Yahudi Mahallesindeki Köpek (1898)	64
Fotoğraf 13: Kağıthane Çiftliği’nde Av Köpekleri	89
Fotoğraf 14: Köpek Arabası ve Bir Çocuk, Belçika (19. Yüzyıl Başı)	96
Fotoğraf 15: Belçika Köylüleri Köpek Arabasıyla.....	97
Fotoğraf 16: Osmanlı Basınında Köpek Arabası Haberi.....	98
Fotoğraf 17: Köpek Koşulan Bir Postacı Arabası (Fransa).....	99
Fotoğraf 18: Köpek Mezarlığı, Hyde Park London.....	101
Fotoğraf 19: Köpek Mezarlığı, Londra (19. Yüzyıl Başı).....	102
Fotoğraf 20: Cadde-i Kebir’de Köpekler (19. Yüzyıl).....	111
Fotoğraf 21: Yakalanan Bir Köpeğin Arabaya Yüklenişi	167

RESİM DİZİNİ

Resim 1: Sırlıklı Ciğerci ve Köpekler	40
Resim 2: 16. Yüzyılda Sokak Kedilerini Besleyen Bir Mancacı	44
Resim 3: Yangın Sırasında İstanbul ve Köpekler	58
Resim 4: Dolmabahçe Sahilinde İnsanlar ve Köpekler.....	60
Resim 5: Bayram Eğlencesinde Köpekler.....	62
Resim 6: Saksoncubaşı ve Köpeği.	79
Resim 7: 71. Yeniçeri Ortasının Nişanı (Sakson Köpeği)	80
Resim 8: Yıldırım Bayezid Döneminde Av ve Köpekler	82
Resim 9: Köpeklerin Belediye Önünde Yaptıkları Eylemin Haberi	143
Resim 10: II. Meşrutiyet Kutlamalarında Bir Köpek.....	173

EKLER DİZİNİ

Ek 1: Sokaktaki Köpeklerin Çizimi	200
Ek 2: Sirkeci Garı'nda Köpeklerle Oynayan Adam (1904).....	200
Ek 3: Sirkeci Garı'nda Köpekler (1880)	201
Ek 4: Köpekleri Besleyen Adam (1875)	202
Ek 5: Üsküdar'da Uyuyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	203
Ek 6: Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Sokak Hayvanlarını Besleme Çağrısı.....	204
Ek 7: İstanbul'da Bir Yahudi Mahallesinde Bulunan Köpek (1898).....	205
Ek 8: Akşamleyin Uyku Yeri Arayan İstanbul Köpekleri, Stereoskop (1911).....	205
Ek 9: Şehzade Camii Civarında İnsanlar ve Köpekler (1890)	206
Ek 10: Kasap ve Köpekler (1830'lar)	207
Ek 11: Osmanlı Kasabı Kedileri Beslerken (18. Yüzyıl)	208
Ek 12: Eminönü'nde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)	209
Ek 13: Hayvanların Depremleri Hissetmesi.....	210
Ek 14: İstanbul Sokaklarında İlk Otomobil ve Köpekler.....	211
Ek 15: Bir İstanbul Sokağında Köpekler (19. Yüzyıl).....	212
Ek 16: Kapalıçarşı'da Köpekler (19. Yüzyıl)	213
Ek 17: Bir Araba ve Köpekler (19. Yüzyıl)	214
Ek 18: Bereketzade Çeşmesi Etrafında Köpekler (19. Yüzyıl).....	215
Ek 19: İstanbul'da Bir Mahallede Köpek (19. Yüzyıl).....	216
Ek 20: Kiraz Satıcısı ve Köpek (19. Yüzyıl).....	217
Ek 21: Çilek Satıcısı ve Köpek (19. Yüzyıl).....	218
Ek 22: Kapalıçarşı'da Sütçü ve Köpek (19. Yüzyıl)	219
Ek 23: Şehzade Camii Yolunda İnsanlar ve Bir Köpek (20. Yüzyıl Başı)	220
Ek 24: Boğaziçi Yakınlarında Bir Kahvehane (19. Yüzyıl)	221
Ek 25: Kılıç Ali Paşa Camii Avlusunda Köpekler (19. Yüzyıl)	222
Ek 26: Tophane Meydanı'nda Köpekler (19. Yüzyıl)	223

Ek 27: Şehzade Camii Önünde Köpekler (19. Yüzyıl)	224
Ek 28: Bâb-ı Âli, Selam Köşkü'nde Köpekler (19. Yüzyıl)	225
Ek 29: Koçu Arabalarında Saraylı Kadınlar ve Köpek (19. Yüzyıl)	226
Ek 30: Padişahın Camiye Gidişi ve Köpek (18. Yüzyıl Başı)	227
Ek 31: Pera'da Çocuklar ve Köpekler (1910'lar).....	228
Ek 32: Galata'da Köpekler.....	229
Ek 33: Süleymaniye Camii'nde Abdest Alan İnsanlar ve Bir Köpek	230
Ek 34: Taksim Tünel'de Köpekler (1905)	231
Ek 35: Yeni Camii Önünde Çocuklar ve Köpekler (19. Yüzyıl)	232
Ek 36: Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)	233
Ek 37: Laleli Camii Önünde Bir Esnaf ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	234
Ek 38: Avrupalı Bir Gezinle Köpekler (20. Yüzyıl Başı).....	235
Ek 39: Hayırsızada'ya Sürgüne Gönderilen Köpekler (16 Temmuz 1910).....	236
Ek 40: İstanbul'da Bir Grup Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	237
Ek 41: Sokakta İnsanların Arasında Bir Köpek (1870-1910)	238
Ek 42: İstanbul'da Bir Sokakta Köpekler (1855)	239
Ek 43: Sokak Lokantasında Köpekler (19. Yüzyıl Sonu).....	240
Ek 44: III. Ahmed Çeşmesi'nde Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)	241
Ek 45: Bir Seyyar Ciğerci	242
Ek 46: Beyazıt Meydanı'nda Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı).....	243
Ek 47: Köpeklerin Toplandığı Kafesli Araba	243
Ek 48: Köpekleri Besleyen Bir Çocuk (20. Yüzyıl Başı)	244
Ek 49: 80.000 Köpeğin Hayırsızada'ya Sürgün Edilişini Anlatan Çizim.....	245
Ek 50: Büyük Hendek Caddesi'nde Köpekler	246
Ek 51: İstanbul'da Bir Sokakta Köpekler (1900'ler)	247
Ek 52: Esnafın Yanında Uyuyan Bir Köpek (1883)	248
Ek 53: Sokakta İnsanların Arasında Gezen Köpekler, Bahçekapı (1883)	249
Ek 54: Sultanahmet'te Köpekler (20. Yüzyıl Başı)	250
Ek 55: Yağmurlu Bir Günde Galata Köprüsü'nde Köpek (20. Yüzyıl Başı)	251
Ek 56: Eyüp'te Köpekler.....	252

Ek 57: Kapalıçarşı Esnafı Arasında Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu).....	253
Ek 58: II. Abdülhamid’e Takdim Edilen Cins Köpeğin Fotoğrafı.....	254
Ek 59: II. Abdülhamid’e Takdim Edilen Cins Köpeğin Yetenek Fotoğrafı	255
Ek 60: Bir Grup Köpek ve Bir Adam (19. Yüzyıl Sonu).....	256
Ek 61: Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)	257
Ek 62: Beyazıt Meydanı’nda Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı).....	258
Ek 63: Beyoğlu’nda Yol Kenarında Yatan Köpekler (19 Yüzyıl Sonu).....	259
Ek 64: Köpekler ve Simitçi (19. Yüzyıl Sonu)	260
Ek 65: Kızıda Köpekler (19. Yüzyıl Sonu).....	261
Ek 66: Bir Grup Köpek	262
Ek 67: Köpekleri Besleyen Hamal (19. Yüzyıl Sonu)	263
Ek 68: Sultanahmet Meydanı'nda Uyuyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	264
Ek 69: Kumkapı’da Köpekler (1880).....	265
Ek 70: İstiklal Caddesi'nde Sokak Köpekleri (20. Yüzyıl Başı)	266
Ek 71: Köpekler ve Seyyar Bir Kasap (19. Yüzyıl Sonu).....	267
Ek 72: Avrupa'da Bir Kartpostalda Köpek Arabası	268
Ek 73: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal.....	269
Ek 74: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal.....	269
Ek 75: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal.....	270
Ek 76: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal.....	270
Ek 77: Köpekleriyle Poz Veren Çocuklar (1900, Amerika)	271
Ek 78: Avrupa’da Köpek Arabası (20. Yüzyıl Başı)	272
Ek 79: Avrupa’da Arabayla Güğüm Taşıyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	272
Ek 80: Avrupa’da Yük Çektirilen Köpekler (20. Yüzyıl Başı).....	273
Ek 81: Avrupa’da Arabayla Güğüm Taşıyan Köpekler (20. Yüzyıl Başı)	273
Ek 82: Bir Köpek Mezarlığı (20. Yüzyıl Başı)	274
Ek 83: Kamusal Alanda Kedi ve Fare İlişkisine Dair Çıkan Haber.....	275
Ek 84: Eminönü’nde İnsanların İçinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu).....	276
Ek 85: Pazar Yerinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu).....	277
Ek 86: Galata Köprüsü Girişinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu).....	278

Ek 87: Galata Köprüsü Girişinde Köpekler (20. Yüzyıl Başı).....	279
Ek 88: Ortaköy’de Köpekler	280
Ek 89: Ortaköy’de Köpekleri Besleyen Adam (19. Yüzyıl Sonu).....	281
Ek 90: Nusretiye Camii Yolunda ve Kaldırımında Köpekler (20. Yüzyıl Başı).....	282
Ek 91: At Meydanı’nda Köpekler (1819)	283
Ek 92: Bristol Oteli’nin Önünde Köpekler (20. Yüzyıl Başı).....	284
Ek 93: Türk Mahallesinde Çocuklar, Esnaf ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu).....	285
Ek 94: Bir Grup Köpek (1883).....	286
Ek 95: Tophane Çeşmesi’nde İnsanlar ve Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	287
Ek 96: Tophane Çeşmesi’nde Bir Grup İnsan ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	288
Ek 97: İnsanlar Arasında Seyyar Kahveci ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)	289
Ek 98: İzmir’in Gündelik Yaşamında Köpekler (1892-1903)	290
Ek 99: Tiryaki Çarşısı’nda Köpekler, Süleymaniye (19. Yüzyıl Sonu).....	291
Ek 100: Toplumun İçinde Bulunan Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)	292
Ek 101: Nuruosmaniye Camii Önünde Köpekler (19. Yüzyıl Sonu).....	293
Ek 102: Köpeklerin Hayırsızada’ya Bırakılışı (1910)	294
Ek 103: Köpek Toplayıcılarının Zafer Pozu (1910)	295
Ek 104: Karagöz Dergisi’nde Köpeklerin İstanbul’dan Sürgün Edilişi.....	296
Ek 105: İstanbul Surları’nın Önünde Bir Köpek (Şubat, 2022).....	297
Ek 106: İstanbul Çapa’da Kaldırımında Bir Köpek (Ekim, 2020).....	298

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser.
A.}MKT.NZD.	Sadaret: Nezaret ve Devair Evrakı.
Bkz.	Bakınız.
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
C.	Cilt.
Çev.	Çeviren.
DH.MKT.	Dahiliye: Mektubi Kalemi.
DH.MUİ.	Dahiliye: Muhaberat-ı Umumiye İdaresi.
DH.MB.HPS.M.	Dahiliye: Müteferrik.
DH.EUM.LVZ.	Dahiliye: Levazım Kalemi.
Ed.	Editör.
Haz.	Hazırlayan.
HR.SFR.3.	Hariciye Nezareti: Londra Sefareti.
No.	Number.
R-	Rumi.
S.	Sayı.
Vol.	Volume.
Y.	Yıl.
Y.PRK.BŞK.	Yıldız: Başkitabet Dairesi Maruzatı.
Y.PRK.EŞA.	Yıldız: Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik.

Y.A.HUS.	Yıldız: Hususi Maruzat.
Y.MTV.	Yıldız: Mütenevvi Maruzat.
Y.PRK.TKM.	Yıldız: Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği.
ZB.	Zabtiye.

GİRİŞ

Tarih boyunca insanla kurduğu dostluk ve işçilik türündeki ilişkisiyle evrimleşen köpekler, bu bakımdan diğer hayvanlardan ayrılırlar. İnsanlarla beraber yaşamaya alışan bu canlının günümüzde insandan bağımsız bir şekilde hayatını sürdürmesi oldukça zordur. Diğer taraftan, genellikle insanın olduğu her yerde görülen köpeklerin tabiatlarından gelen özellikleri birtakım sıkıntıları ve sorumlulukları getirmektedir. Toplum yaşamı içindeki saldırganlıkları, gürültüleri ve oluşturdıkları çevre kirliliği birer sorundur. Ayrıca, şehirlerde açlıkla mücadele eden bu hayvanlar için vicdani açıdan bir bakım ihtiyacı belirmektedir. Dolayısıyla, köpeklerle kamusal alanlarda yaşanan karşılaşmalar muhtaçlık ve tehdit ilişkilerinin birlikteliğinde gerçekleşmektedir.

İnsan merkezli toplumlarda kamusal alanda bulunan köpekler kontrol altına alınması gereken bir tehdit unsurudur. Köpekler buralarda insan çıkarlarının ön planda olduğu bir şekilde açık ve gizli olmak üzere itlaf politikalarına maruz kalırlar. Bu faaliyetlerin zihni arka planında şehirlerin tamamen insanlar için olduğu düşüncesi bulunur. Dolayısıyla şehirlerde köpeklere yer yoktur. Böyle kültürlerin köpeği kabul ettiği tek biçim, bir insanın sahipliği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Sahibi olan köpek, kamusal alanda saldırganlığı, gürültüsü ve kirliliği dolayısıyla şehir insanının yaşam alanını kısıtlamayan makul bir köpektir. Kamusal alanda özgür bulunan köpek ise özünden gelen huylarını saklı tutan, kriminalize bir köpektir.

İnsanı ve onun çıkarlarını merkeze alan anlayışın dışında, hayvanlara yaşam alanı sunan kültürlerde ise kamusal alanda himaye ilişkilerinin öne çıktığı görülür. Buralarda köpekler bir tehdit olarak algılanmaktan çok, toplumla yaşayan ve yaşatılan canlılardır. Bu ilişkide insanın hiyerarşik himayeciliği ve aynı zamanda köpeğin dayattığı davranışları bulunur. Köpekler hem kendi çabalarıyla hem de insanların yardımlarıyla şehir mekânlarında beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını sağlarlar. Böyle kültürlerde köpeklerin sahibi yoktur. Fakat toplumsal bir himaye çemberinin içindedirler.

Bu tez, son dönem Osmanlı İstanbul’undaki köpekleri incelemektedir. Osmanlı’da kamusal alanda himaye edilen köpeklerin toplum zihniyetindeki kültürel yansımalarına odaklanmaktadır. Köpek himayesinin kültürel sürekliliğinde devlet ve padişahlık gibi yönetsel unsurların olumlu ve olumsuz müdahalelerini ayırarak, kültürün sürdürücüsü olan insanların başat aktör olduklarını ileri sürmektedir. Şehirde yaşam alanlarının paylaşıldığı köpeklerin, insanlara zarar veren özelliklerinin son dönem Osmanlı İstanbul’unda belirginleştiğini, öte yandan bu canlıların aynı dönemde bir geri kalmışlık sembolü olarak Avrupamerkezci modernleşme faaliyetleri doğrultusunda kültürel dönüşümün hedef öznesi haline getirildiğini iddia etmektedir.

Tarih yazımında ilk zamanlardan bu yana insana dair meseleler incelenirken, onun merkezinde olduğu olaylar anlatılmıştır. Böylece genel bir alışkanlık olarak hayvanlar konu edinilmeleri bakımından dışlanmışlardır. Ayrıca tarihin insanı öncelediği bu anlayışta yaygın bir eğilim olarak insanların da seçilmişleri ele alınmıştır. Devletler, hükümdarlar, peygamberler ve hiyerarşik olarak değer verilen türlü özneler konu edinilmiştir. Böylece tarih anlatımında, yalnızca büyük (!) isimlerin ve olayların birbirleriyle olan etkileşimlerinin ele alındığı bir üretim alışkanlığı oluşmuştur. Fakat zaman içerisinde tarihi anlamak ve anlatmaktaki üslup, bu hiyerarşinin tersine doğru ilerlemeye başlamıştır ve bu sayede tarihte isimleri bilinmeyenlerin hikâyelerine odaklanılmıştır. Böylece, geçmişteki büyük isimlerin ne yapıp ettiklerinden ayrılan, topluma doğru dönen bir bakış yerleşmiştir. Bir yenilik olarak kültür, sınıfsal farklılıklar, iktidar ilişkileri, duygular, şehirler, şehir mekânları, nesneler ve hayvanlar olmak üzere toplumu etkileyen oldukça çeşitlenen konularda türlü yazımlar ortaya çıkmıştır. Hayvanlar açısından özellikle insanla olan farklarından onlar tarafından köleleştirilmelerine kadar birçok mesele incelenmiştir¹. Bu doğrultuda hayvanlar, genellikle insanla kurulan etkileşim bakımından konu edinilmiş fakat bu sayede bir bakıma insan ilişkilerinin niteliği ve süreci merak edilirken, hayvanların yaşadıkları ve yaşattıkları da ele alınmıştır. Öte yandan, bu bakış açısı da insan merkezci bir yönden seyir sağladığı için hayvanın bir özne olarak kendiliğinde,

¹ Bu dönüşüm açısından kritik bir çalışma için bkz. Peter Singer, Hayvan Özgürleşmesi (2. Basım), Çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.

insan tahakkümünün dışında bir biçimde doğrudan değerlendirilmesine dair eleştirel çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmaların çevresinde hayvanlarla kurulan etkileşimdeki şiddet yahut dostanelik durumlarının tarihteki anlamı, coğrafyalara göre farklılıkları, bu uzantıda insanın anlaşılmasına yönelik çabalar ve doğrudan hayvan öznelliğini ele alan nitelikteki çalışmalarla hayvanlı tarih yazımı literatürü inşa edilmiştir. Bu sayede, insanla olan ilişkisi bakımından diğerlerinden ayrılan köpek olmak üzere birçok hayvanı konu edinen çalışmalar üretilmiştir².

Osmanlı tarihinde köpek çalışmaları popüler ve akademik alanda ilgi görmektedir. Fakat genele bakıldığında akademik çalışmalar, popüler çalışmaların yanında çok daha azdır ve etkisiz kalmaktadır. Popüler çalışmalar ise birçok dergi, gazete ve internet sayfasında yayınlanmış olmak üzere çoğu zaman birbirinin tekrarı olan metinlerdir.

Popüler köpek çalışmaları konunun ele alınışı bakımından birtakım problemler barındırmaktadır. Bu çalışmalarda devlet aygıtının köpek meselesindeki yerinin netleştirilmemesi sebebiyle özellikle toplumun köpekleri himaye edişinin olumlu görünümü Osmanlı Devleti'nin imajına katkı sağlayıcı bir mesele olarak eklenmektedir. Halbuki köpeklerin insanlar tarafından himaye edilmesi, devletin köpeklere dönem dönem yaptırımlar uygulayarak engellemeye çalıştığı ve hatta bu girişimlerin bazılarında başarılı olduğu bir süreklilikte gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, hayvanlara iyi davranılmasına yönelik hukuki düzenlemeler yapsa da bu eylemler, devletin aralıklı süreçlerde kanunlar ve yaptırımlarla içine girdiği köpek meselesindeki durgun pozisyonunun yükseltilmesine, daha canlı ve akışkan olan gündelik yaşamı oluşturan insanların kültürel inşa sürecindeki baskınlıklarının geri planda bırakılmasına yönelik kullanılmıştır. Böylece, tarih yazıcılığında kötü bir alışkanlık olarak hiyerarşik yönetim öznelerinin kronolojisine ve etkisine odaklanılması, yüzyıllar boyunca devam ederek gündelik yaşama yerleşen bir kültüre, ara ara teşvik ediciliği ve baltalayıcı müdahaleleriyle dahil olan devlet aygıtının rolünün abartılmasına, kültürün inşacısı ve sürdürücüsü niteliğindeki insanların kuşatıcı rollerinin değersizleştirilmesine neden olmuştur. Köpeklerin gündelik yaşamda yer

² Köpeklere dair karşılaştırmalı bakış açısı sunan bir çalışma için bkz. Chris Pearson, Dogopolis: How Dogs and Humans Made Modern New York, London, and Paris, The University of Chicago Press, Chicago, 2021.

bulmalarında devlet ile insanın etki ayrımlarının belirgin olmadığı bu tür çalışmalarda, Osmanlı Devleti'nin köpeklerle yönelik yaptırım süreçlerinde halk ile karşı karşıya geldiği protesto eylemleri genellikle görmezden gelinmiştir.

Bu tez, Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin insanların inşa ettiği kültürel süreklilik sayesinde ve aynı zamanda kendi dayatmalarıyla himaye edildiklerini iddia etmektedir. Osmanlı Devleti'nin, toplumun başat bir şekilde inanç ve gelenekleriyle kurduğu bu sürece, zaman zaman destekleyici ve baltalayıcı eylemlerle dahil olduğunu ileri sürmektedir.

Popüler köpek çalışmalarının diğer bir problemi ise köpeklerle yönelik yaptırım uygulayan Osmanlı Devleti ve padişahlarının meseledeki sorumluluklarının modernleşme faaliyetleri potasında eritilmesidir. Sık sık modernleşme ile özdeşleşen II. Mahmud ya da İttihat ve Terakki dönemleri olmak üzere iki zaman diliminin öne çıkarıldığı bir ilerlemenin referans alınışına rastlanmaktadır. Bu tür çalışmalarda yapılan vurgulamalar, köpeklerle uygulanan devlet yaptırımlarının “yalnızca” modernleşme faaliyetleriyle ilgili olduğu yanlışlığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu çalışmalarda İttihat ve Terakki gibi oldukça tartışmalı olan bir hükümet dönemi, köpek katliamlarının günahının çıkarıldığı bir yönetim evresi olarak yerini bulmuştur. Çünkü İttihat ve Terakki dönemi, köpeklerle yönelik gerçekleşen devlet yaptırımlarının en geri dönüşsüz ve yankı getiren aşamasıdır. Dolayısıyla modernleşme ekseninde açıklanmaya çalışılan köpek yaptırımlarının faturası II. Mahmud'dan başlatılmak üzere kronolojik bir atlama yapılarak İttihat ve Terakki'ye kesilmektedir. Fakat böyle bir kronolojik atlamayla bu tür metinlerin en büyük eksikliği ortaya çıkmaktadır. II. Mahmud ile İttihat ve Terakki döneminin arasındaki padişah saltanatlarının boşluğu, bu zaman diliminde köpeklerle yönelik gerçekleştirilen sürgün ve itlaf biçimindeki devletin ve insanların faili olduğu yaptırımların değerlendirilmemiş olmasıyla politik sürekliliğinin es geçilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla son dönem Osmanlı İstanbul'unda belirginleşen ve sürekli hale gelen köpek yaptırımlarının belirlenmesi açısından yetersiz kalınmıştır. Öte yandan bu tür çalışmalar modernleşme dönemi öncesinde devletin köpeklerle uyguladığı itlaf politikalarını açıklayamamaktadır.

Bu tez, son dönem Osmanlı İstanbul’unda köpeklere yönelik gerçekleşen devlet yaptırımlarının modern öncesi döneme göre belirginleşerek süreklileştiğini iddia etmektedir. Bu zaman dilimindeki devletin yahut insanların fail olduğu sürgün ve itlaf politikalarının genelleştiğini belirterek, meselenin ortaklaştığı çizgiyi işaret etmektedir. Köpeklerin yaptırımlara uğrama sebeplerinin, insanlara yönelik zararlarının onları kriminalize etmesi ve bu etkenlerle meşruiyet kazandırılan bir biçimde ilerleyen Avrupamerkezci modernleşme anlayışı olduğunu ileri sürmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda köpeklere yönelik devlet yaptırımları modernleşme ile özdeşleştirilen 19. yüzyıldan çok daha önce olmak üzere, klasik dönemde de gerçekleşmiş, 19. yüzyıl boyunca ise sürekli hale gelerek 20. yüzyıldan cumhuriyet rejimine dek devam etmiştir. Bu izlekte, Osmanlı Devleti’nin asırlar boyunca sokaklarda bulunmasına müsaade ettiği köpekleri dönem dönem katletmiş olmasının sebepleri yalnızca modernleşme hareketleriyle ilgili değildir. Fakat popüler köpek çalışmalarına bakıldığında, köpekleri kriminalize eden etkenlerin es geçilerek meselenin yalnızca modernleşmenin olumsuzlukları hanesine eklendiği görülmektedir. Bu metinler, köpeklerin katledilmiş olması gibi iyi karşılanmayan hadiseleri, “modernleşmenin olumsuzlukları” potasında eriterek hem Osmanlı Devleti’nin genel imajını temize çıkarmakta, hem de Osmanlı tarihinde çokça tartışılan “çağdaşlaşma, modernleşme, Batılılaşma” hareketlerinin kötü bir örneği olarak vitrinde sergilenmesini sağlamaktadır. Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu gündelik yaşamındaki köpek, özellikle modernleşme tartışmalarını Batı karşıtlığı üzerinden beslenerek yürüten kimselerin gelenekçi, muhafazakâr tarihçilikleri için oldukça kullanışlı olmaktadır. Fakat bu metinler, meseleyi ideolojik, dar bir bakışla ele aldıkları için köpek yaptırımlarındaki modernleşme dışındaki etkenler açısından eksik kalmaktadır.

Bu tez, son dönem Osmanlı İstanbul’unda köpeklere yönelik gerçekleşen devlet yaptırımlarının genel anlamda modernleşme faaliyetleri doğrultusunda olmakla birlikte, köpeklerin kriminalize olmasına sebep olan tembellikleri, saldırganlıkları, gürültü yapmaları, çevre kirliliği oluşturmaları ve hastalık dağıtma potansiyelleri gibi problemler açısından oluşturulan meşruiyet beraberinde eyleme geçirildiğini iddia etmektedir.

Dolayısıyla bu bağlamda, modernleşme döneminin öncesinde gerçekleşen yaptırımlarda köpeklerin kriminalize olabilecekleri sebepleri işaret etmektedir. Klasik dönemde başta salgın hastalıklardaki köpek itlaflarını referans göstererek, modernleşme dönemiyle benzer meşruiyetler bulunabileceğini iddia etmekte, böylece köpek yaptırımlarının uzun vadede ortak devlet aklının geniş sürekliliğinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir.

a. Literatür

Osmanlı İstanbul’u köpekleri, yer aldıkları bazı gazete, dergi ve ansiklopedi yazılarında metodolojik bir incelemeden çok, önceki bilgilerin tekrarıyla, o dönemde yaşayanların tanıklıklarının doğrudan ve dolaylı olarak aktarılması şeklinde kaydedilmiştir. Bu metinlerin öncü örneklerinden biri, Ercüment Ekrem Talu’nun 1946 yılında yazmış olduğu, “İstanbul’un Sokak Köpekleri” adlı yazıdır³. Talu, yazısını o dönemde sayıları artan köpeklerin birkaç kişiyi ısırmaalarının üzerine eski İstanbul’da ne kadar meşhur olduklarını anlatmak amacıyla oluşturmuştur. Anlatım bir anlamda yazarın kendi tanıklıklarının bir yansımasıdır. Geniş bağlamda, köpeklerin toplum yaşamındaki yerlerinden bahsedilmiştir.

Köpeklere yönelik diğer bir gazete yazısı Reşat Ekrem Koçu’ya aittir. Koçu, “70 Sene Evvel İstanbul: Sokak Köpekleri” adlı yazısını, Edmondo de Amicis’in seyahatnamesinden bolca alıntıyla inşa etmiştir⁴. Köpek anlatısını seyahatnamelerle inşa etmek ana kaynaklardan biri olması sebebiyle genel bir alışkanlıktır. Koçu’nun metni Osmanlı’daki köpek anlatılarının kısa bir tekrarıdır. Köpekler ayrıca birçok ansiklopedi maddesinin içinde yer almaktadır. Reşat Ekrem Koçu’nun, İstanbul Ansiklopedisi’nde buna dair örnekler görülmektedir⁵. Bu ansiklopedik maddeler köpeklerle ilgili özel bir incelemeden çok, incelenen herhangi bir konunun içindeki köpek eylemlerini içerirler. Dolayısıyla bağlamsız veriler sunarlar.

³ Ercüment Ekrem Talu, “İstanbul’un Sokak Köpekleri”, Taha Toros Arşivi, No: 001583212010, 1946, 2.

⁴ Reşat Ekrem Koçu, 70 Sene Evvel İstanbul: Sokak Köpekleri, Taha Toros Arşivi, No: 001583224010.

⁵ Reşat Ekrem Koçu, “Ahiçelebi Mahallesi”, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1958, 273; Reşat Ekrem Koçu, “Baston”, İstanbul Ansiklopedisi, C.4, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1960, 2163; Reşat Ekrem Koçu, “Ebe-Ebeler”, İstanbul Ansiklopedisi, C.9, Koçu Yayınları, İstanbul, 1968, 4841.

Popüler çalışmalar içinde tekil bir köpek çalışması olarak, en erken örneklerden biri Münevver Alp'in "Eski İstanbul'da Sokak Köpekleri" adlı yazısıdır⁶. Osmanlı'daki genel köpek anlatısına benzer bir parça olan yazı, köpeklerin halkbilimi dergisinde özel bir başlıkta incelenmesi açısından önemlidir. Alp, köpekleri folklorik değerleri üzerinden incelemektedir.

Popüler çalışmalarda köpeklerin konu edilişinin bir dönüm noktası olarak, Ekrem Işın'ın 1987 yılında Çağdaş Şehir dergisinde yayınlanan yazısı bulunmaktadır. Bu yazı daha sonra 1995 yılında, "İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri" adlı, yine Işın'a ait olan bir kitapta yer almıştır⁷. Işın, "Dört Ayaklı Belediye ya da İstanbul Köpekleri" adlı yazısında köpeklerin toplumsal yaşamda yer buluşlarını çeşitli seyyah anlatılarıyla birlikte ele alarak kavramsal açıdan tartışmıştır. Çalışma, Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin kavramsal olarak ele alınışı ve daha sonraki süreçte köpek çalışmalarının yaygınlaşarak yankı bulması bakımından kilit bir metindir. Yazı, köpeklerin şehir hayatından dışlanmalarına yönelik iddia edilen "yersizleşme" meselesiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Işın, köpeklerin İstanbul'da bir yurt sahibi olabilmelerinin insanların sokağa kapalı yaşam tarzı sayesinde oluştuğunu düşünmektedir. Böylece, köpeklerin kamusal alanlardan çıkartılışlarının ise sokakların insanlar tarafından fethedilmesiyle gerçekleştiğini iddia etmektedir.

Ekrem Işın'ın düşünceleri mekânsal dönüşümün belirtilmesi açısından oldukça doyurucudur. Köpeklerin kriminalize oluşlarında yaşam koşullarını değiştiren insan yoğunluğundaki artışın önemli bir etkisi söz konusudur. Bu süreçte kamusal alandaki karşılaşmalar köpek kriminalizasyonunu artırır. Fakat sokaktaki göreceli bir boşluğun ifade edildiği, şehir alanlarının köpeklere bırakıldığına dair olan bu görüşe göre, köpeklere koşulsuz verilmiş bir şehir betimlenirken gündelik yaşamdaki karşılıklı yardımlaşma ilişkisi ve böylece gelişen hissel bağlar arka planda bırakılmıştır. Bu açıdan yabancı ve uzak bir etkileşim tarif edilmiştir. Halbuki Osmanlı'da insanların köpekleri himaye etmeleri mekânın teslimiyetiyle değil, paylaşımıyla gerçekleşmektedir. Şehir alanlarında

⁶ Münevver Alp, Eski İstanbul'da Sokak Köpekleri, Türk Folklor Araştırmaları, C.9, S.182, 1964, 3530.

⁷ Ekrem Işın, İstanbul'da Gündelik Hayat (5. Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, 219-226.

köpeklerle birlikte bulunulmakta, gündelik yaşam alışkanlıkları beraberinde iletişim kurulmaktadır. Dolayısıyla bu tanışıklığın vefasıyla köpekler aleyhinde yaşanan olaylarda umursamaz bir yabancılık değil, dostane bir tavır gösterilerek köpeklerin yanında saf tutulmaktadır. Işın'ın deyimiyle “sokakların fethedilmesi” köpeklerin şehir alanlarında sorun haline gelişlerini belirginleştirmiştir. Fakat aynı zamanda şehri biçimlendiren bu yeni insan yoğunlukları köpeklerin himaye çemberini de genişletmektedir. Diğer taraftan Işın'ın metni, köpekleri yalnızca bir modernleşme tecrübesi olarak ele almakta ve bu açıdan köpek yaptırımlarını II. Mahmud dönemiyle başlatarak klasik dönemdeki köpek yaptırımlarını açıklayamamaktadır.

Köpeklerle ilgili özel bir popüler çalışma da çok yaygın kullanılmış olan iletişim kartlarıyla yapılmıştır. Hakan Akçaoğlu'nun Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin kartpostallara yansıyan hallerini incelediği çalışması İstanbul'un köpekli bir şehir olarak tanınmasının bir aracı olan kartpostalların küçük bir dökümüdür⁸. Çalışma, Akçaoğlu'nun “Karabaşname-i İstanbul” adlı yazısının öncülüdür⁹.

Köpek çalışmalarında temel metin üretimlerini gerçekleştiren bir diğer isim olan Taner Timur'un 1993 yılında Tarih ve Toplum dergisinde yayınlanan “XIX. Yüzyılda İstanbul'un Köpekleri”¹⁰ adlı yazısı ve Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'ndeki “Köpekler” maddesi, özellikle köpek çalışmalarının tekil olarak bir ansiklopedi maddesinde yer alması ve yakın dönemde gerçekleşen seri üretimler bakımından yeni bir dönemi simgelemektedir¹¹. Timur'un “XIX. Yüzyılda İstanbul'un Köpekleri” adlı yazısı, daha sonra Sürüden Ayrılanlar isimli kitabında, “İnsanlar ve Hayvanlar: İstanbul'un Sokak Köpekleri” başlığında genişletilmiş bir şekilde yayınlanmıştır¹². Timur, köpeklerle ilgili en çok üretim yapan araştırmacılardan biridir. Genişletilmiş bir şekilde yayınladığı çalışmada, köpek algısının Batı'daki algıyla karşılaştırılması literatür içinde özel bir yere sahiptir. Fakat Timur'un konuyu ifade etme biçimi klasik anlatı doğrultusunda

⁸ Hakan Akçaoğlu, Kartpostallarda İstanbul Köpekleri, Tarih ve Toplum, C.20, S.118, 1993, 21-23.

⁹ Hakan Akçaoğlu, Karabaşname-i İstanbul, Tombak, S.16, 1997, 22-32.

¹⁰ Taner Timur, XIX. Yüzyılda İstanbul'un Köpekleri, Tarih ve Toplum, C.20, S.17, 1993, 10-14.

¹¹ Taner Timur, Köpekler, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, 87-89.

¹² Taner Timur, Sürüden Ayrılanlar (1. Basım), İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

gerçekleşmektedir. Köpekleri II. Mahmud döneminden başlayan yaptırım süreciyle inceleyerek, İttihat Terakki günahkârlığında neticelenen bir modernleşme tecrübesi olarak ele almaktadır. Bu açıdan, diğer modernleşme iddialı çalışmalarla birlikte köpek kriminalizasyonundaki etkenleri izah edememektedir.

Köpeklerin İttihat ve Terakki dönemi iktidarının yapısal analizinde incelendiği akademik bir çalışmada Palmira Brummet, 1908 devrimi sonrasında oluşan basın özgürlüğü sayesinde çıkan 200 kadar yeni gazete üzerinden toplumsal değişimin izlerini sürmektedir. Makalede köpeklerle birlikte, kadınlar ve kolera gibi modernleşme bağlamında konu olan meselelerin basına yansımaları incelenmektedir. Brummet'in çalışması İttihat ve Terakki döneminde köpek öznesinin basında işlenişine dair önemli bir açılamdır¹³.

Osmanlı İstanbul'u köpeklerine yönelik çalışmalar, 2000'li yıllara gelindiğinde akademik ve popüler olmak üzere kitap ve makale çalışmaları şeklinde yaygınlaşmaktadır. Bu dönem, önceki dönemde inşa edilerek tartışmaya sunulan köpek anlatılarının genişletilmiş ve derinleştirilmiş bir devamı niteliğindedir. Literatürün en verimli dönemi milenyumla birlikte başlamaktadır. Bu gelişmelerde akademik alanda yapılan hayvan ve insan etkileşimi özelindeki çalışmaların artışı etkili olmuştur. Dönemde köpeklerin ele alındığı akademik çalışmalardan biri Cihangir Gündoğdu'nun Toplumsal Tarih Dergisi'nde yayınlanan "İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti: Doksan Yıl Önce İstanbullu Hayvanseverler" adlı makalesidir¹⁴. Metin, hayvan hakları derneğinin incelenmesiyle köpek çalışmalarında yeni bir alan açmıştır.

Dönemin etraflıca yapılmış çalışmalarından ilki, Ümit Sinan Topçuoğlu'nun "İstanbul ve Sokak Köpekleri" adlı kitabıdır¹⁵. Topçuoğlu metnini birincil ve ikincil kaynakları kullanarak, köpeklerin İstanbul'daki durumları ve yaşadıkları yaptırım süreçleri bakımından incelemiştir. Köpeklerin şehrin kamusal alanlarından çıkarılmasını

¹³ Palmira Brummet, Dogs, Women, Cholera, and Other Menaces in the Streets: Cartoon Satire in the Ottoman Revolutionary Press, 1908-11, International Journal of Middle East Studies, Vol. 27, No.4, 1995, 433-460.

¹⁴ Cihangir Gündoğdu, İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti: Doksan Yıl Önce İstanbullu Hayvanseverler, Toplumsal Tarih Dergisi, S.116, 2003, 10-17.

¹⁵ Ümit Sinan Topçuoğlu, İstanbul ve Sokak Köpekleri (1. Basım), Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2010.

modernleşmeye bağlayan Topçuoğlu'nun çalışması, Osmanlı elitleri tarafından köpekler aleyhinde yazılmış birincil kaynakların ayrıca değerlendirilmiş olması bakımından derinleşen köpek çalışmalarını göstermektedir. Metin, akademik titizliğin belirginleştiği, “yalnızca” köpekleri konu alan ilk kitap çalışmasıdır. Ayrıca Topçuoğlu, meseleyi sadece Osmanlı İmparatorluğu özelinde ele almamış, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti döneminde devletin köpeklere uyguladığı yaptırımları da incelemiştir. Esasında Topçuoğlu'nu bu araştırmaya sevk eden olaylar 1999 yılında gündeme gelen sokak köpeklerinin itlafına yönelik tartışmalardır. Bu dönemde kitabı yazmaya karar verir fakat birtakım sebeplerden ötürü çalışmasının yayın aşaması 2000'li yıllara değin sarkar¹⁶. Çalışmasında köpekleri modernleşmenin bir kurbanı olarak ele alan Topçuoğlu, sistematik bir bütünlükten çok sıralı konu başlıklarının aktarımlarıyla kronolojik bir inceleme yapmaktadır. Klasik bakış açısının bir devamı olarak modernleşme anlatısını ileri sürmektedir.

Osmanlı İstanbul'undaki köpeklere dair yazılan kitaplardan bir diğeri Catherine Pinguet'nin İstanbul'un Köpekleri¹⁷ adlı çalışmasıdır. Pinguet'nin çalışması üç bölümde inşa edilmiş derli toplu bir köpek incelemesidir. “Modernizm Karşısında Osmanlı İmparatorluğu” adlı birinci bölümde köpeklerin Osmanlı İstanbul'undaki yerlerine dair çeşitli gezgin alıntılarıyla yapılan klasik anlatımla birlikte, modernleşme tartışmaları Osmanlı elitlerinin meseleye bakış açılarıyla ele alınmıştır. “Köpek Cinsinin Çelişkili Statüsü” adlı ikinci bölümde, köpekler dinî inanışlar bakımından incelenmiş, antik çağdan Hristiyanlık ve İslamiyet dönemlerine değin gelişmekte olan köpek algısına yönelik bir irdeleme yapılmıştır. “Hayvan, İnsanın Korunması Gereken Bir Benzeri midir?” adlı üçüncü bölümde ise, köpeklerin Batı'da kamusal alanlardan dışlanma süreci vergilendirme çalışmaları ve hayvan koruma dernekleşmeleri izleğinde değerlendirilerek, diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde köpeklere yönelik bu tür faaliyetlere dair bir açılım yapılmıştır. Çalışma, klasik modernleşme teorisinin yanında İttihat ve Terakki'nin doğrudan hedef alındığı romantik bir izlektedir.

¹⁶ Topçuoğlu, a.g.e., 11-14.

¹⁷ Catherine Pinguet, İstanbul'un Köpekleri (1. Basım), Çev. Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Köpek çalışmalarına eleştirel açıdan bakan ilk ciddi akademik çalışma, İrvin Cemil Shick'in "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası" adlı makalesidir¹⁸. Shick, önceki köpek çalışmalarına şiddetli bir itirazla, köpeklere yönelik devlet tarafından uygulanan yaptırımların modernleşme tartışmaları doğrultusunda açıklanmasına karşı çıkmıştır. Sürgün ve itlaf politikasını kendi tabiriyle "mekân üzerinde çekişme" vakası olarak değerlendirmektedir. Ona göre, İstanbul yaşadığı şehirleşme süreci neticesinde görece bir şekilde özerk olan mahalle yapısından, yüksek seviyede hareketliliğin olduğu bir metropol haline dönüşmüştür ve bu ortamda köpekler, klasik dönemde işe yarayan rollerinin işlevsizleşmesiyle mekândan ayrılan özneler konumuna gelmiştir. Dolayısıyla, şehrin mekânsal değişimi sonucunda insanlar ve devlet tarafından hedef olmuşlardır. Shick'e göre köpek itlafının esas sebebi bu durumdur.

Shick'in "mekân üzerinde çekişme" vakası tespiti oldukça yerindedir. Mekân dönüşümü sebebiyle köpeklerin daha önceden şehir hayatında yerine getirdikleri çöpçülük, bekçilik ve yangın haberciliği olmak üzere çeşitlenen rolleri işlevsizleşmiştir. Fakat bu noktada, halkın köpekleri işe yaradıkları eylemlerle tanıyıp tanımlamasının yanında, onlarla kurduğu ilişkinin yalnızca bu yönden olmadığını belirtmek gerekir. Köpeklerin işlevsellikleri insanlar tarafından medet umulan faaliyetlerden çok, gündelik yaşamdan devşirmiş oldukları iktidar alanlarından ibarettir. Ayrıca, insanların köpeklere verdiği değer, inanç ve geleneklerle yükselen hayırseverlikle örülüdür. Bu durum gündelik yaşamdaki işlevselliklerinin oluşturduğu bağı aşan ve kapsayan bir niteliktedir. Dolayısıyla köpekler aleyhinde gerçekleşen yaptırımlara yönelik tepkiler, onların işçiliklerinden edinilen faydalara atıflarla değil, doğrudan yaşam savunması şeklinde gerçekleşmektedir. Şehirdeki işlevsellikleri ortadan kalksa da tıpkı günümüzde olduğu gibi insanlar köpeklerin yaşam hakkını savunmaktadır.

Öte yandan İrvin Cemil Shick, kendi deyimiyle, Osmanlı İstanbul'undaki köpek katliamlarının suçunu "geç Osmanlı Batıcılığı ve çağdaşlaşmacılığa" yüklemenin "hayal

¹⁸ İrvin Cemil Shick, İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası, Toplumsal Tarih, S.200, 2010, 22-33.

ürünü”¹⁹ bir sonuç olduğuna dair tespitinde oldukça indirgemeci bir ifadeye bulunmaktadır. Son dönem Osmanlı İstanbul’unda köpeklerin kriminalize oluşlarında “çağdaş şehir” algısı üzerinden yapılan propaganda oldukça etkilidir. Mekândaki değişim beraberinde yaşanan köpek rolü işlevsizleşmesinin yanı sıra, birçok kimse tarafından propagandası yapılan bir köpek karşıtlığı söz konusudur. Bu propagandada köpeklerin işlevleri değil, doğrudan varlıkları hedef alınmış ve bu canlılar bir siyaset biçimi olarak kültürel dönüşümün hedef öznesi haline getirilmiştir. Köpekler İstanbul şehrinde yüzyıllar boyunca insanlar tarafından himaye edilerek şehrin kültürüne işlenmiş bir özne konumundadır. Birçok yabancı gezgin şehri köpeklerle tanımlarken bu öznenin Osmanlı aydınları²⁰ tarafından Batılı referanslarla bir medeniyet tartışması doğrultusunda hedef gösterilmesi farklı bir kültüre öykünmenin getirdiği tepeden inmece aydın refleksini göstermektedir. Bu öykünme sonucunda yapılan propagandalar köpek katliamlarına meşruluk sağlamıştır. Öte yandan bu fikirler, birçok tepeden inmece aydın tavrına karşı olduğu gibi devlet tarafından uygulandığı aşamalarda toplumun tepkisiyle karşılanmıştır ve çoğu faaliyet bu sebeple geri çekilmiştir. Dolayısıyla çağdaşlaşmacı kimselerin şehrin geri kalmış öznesi olarak nitelendirdikleri köpekleri ortadan kaldırarak İstanbul’u yepyeni bir çehreye kavuşturma amaçları bu açıdan sonuçsuz kalmıştır.

Ne tesadüftür ki günümüzde devam eden köpek besleme kültürü ve köpekler etrafında devam eden sorunlar hâlâ “modern şehir”, “çağdaş şehir” gibi meseleler üzerinden tartışılmaktadır ve toplumdaki iki taraflı kutuplaşmada benzer tepkiler görülmektedir. Dolayısıyla köpek sorununu modernleşme ya da çağdaşlaşma tartışmalarından ayrı tutmak problemlidir. Shick’in tanımladığı “mekân üzerindeki çekişme” meselesindeki çatışmada yalnızca köpeklerin kamusal alandaki iktidarlarına karşı insanların ve devletin bir arada olduğu yaptırım süreci resmedilmektedir. Fakat toplumun köpeklerin yanında yer alarak devletin yaptırımlarına karşı çıktığı süreç eksiktir. Dolayısıyla bu tepkilerin tepeden inmece dönüşümlere karşı simgelediği kültürel direniş boyutu yok sayılmıştır.

¹⁹ Shick, a.g.e., 25.

²⁰ Bkz. İbrahim Şinâsi, Abdullah Cevdet Karlıdağ, Ebüzziya Tevfik.

İrvin Cemil Shick'in diğerk bir çalışması olan “Müslüman Türkler ve Köpekler” adlı makalesi ise İslam dininin hayvanlara iyi davranılması, eziyet edilmemesine yönelik getirdiğı ilkeler doğrutusunda Müslüman Türkler tarafından köpeklerin himaye edililişinin temellerinin incelendiğı, köpeğın tasavvuftaki yerine dair detaylanan bir makaledir²¹.

Milenyum döneminde tarih çalışmalarında insan-hayvan ilişkisinin incelenmesi akımı, Osmanlı tarihi özelinde hayvan çalışmalarını arttırmıştır. Buna yönelik, geniş kapsamlı bir alışma Suraiya Faroqhi editörlüğünde hazırlanan, birçok araştırmacının makalelerinden oluşmuş “Animals and People in The Ottoman Empire” adlı kitaptır²². Kitapta makaleler, Osmanlı İmparatorluğu'nda hayvanların genel durumuna dair bir sunuş bölümü, çalışma hayatı içindeki yerleri, Osmanlı elitleri tarafından avcılık ve diplomatik ilişkiler olmak üzere kullanılmaları, saldırganlık gibi olumsuz türlü etkileri dolayısıyla alınan önlemler ve koruma faaliyetleri başlıklarında sınıflanmıştır. Çalışmada, köpekler özelinde Catherine Pinguet²³ ve Cihangir Gündoğdu'nun²⁴ makaleleri bulunmaktadır.

Köpeklerin İstanbul dışındaki bir Osmanlı şehrindeki durumlarının incelenişi, Alan Mikhail tarafından “The Animal in Ottoman Egypt” adlı çalışmayla yapılmıřtır²⁵. Çalışma, köpeklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bir eyaletindeki etkilerine dair mukayese yapılabilmesi açısından önemlidir. Erken modern dönem insan-hayvan ilişkilerinde İstanbul-Kahire benzerliklerinin bulunduğı metinde, Mikhail'e göre, 19. yüzyılın başlarında, bir sorun haline gelen köpeklerin hastalık dağıtııcılıkları, gürültüleri, pislikleri ve toplumsal düzene diğerk türlü olumsuz etkileri, onların şehirden çıkarılmaları meselesine katkı sağılayan özellikleri olmuřtur²⁶. İçerik, köpek kriminalizasyonunun belirginliklerine atıfla yaptırımlara dair kuvvetli bir bakış açısı sunmaktadır. Mikhail'in

²¹ İrvin Cemil Shick, Müslüman Türkler ve Köpekler, Toplumsal Tarih, S.310, 2019, 24-32.

²² Animals and People in The Ottoman Empire, ed. Suraiya Faroqhi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2010.

²³ Catherine Pinguet, Istanbul's Streets Dogs At The End of The Ottoman Empire: Protection or Exemination, in Animals and People in The Ottoman Empire, ed. Suraiya Faroqhi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2010, 353-371.

²⁴ Cihangir Gündoğdu, The Animals Right Movement In The Late Ottoman Empire and The Early Republic: The Society for The Protection of Animals (Istanbul, 1912), in Animals and People in The Ottoman Empire, ed. Suraiya Faroqhi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2010, 353-371.

²⁵ Alan Mikhail, The Animal in Ottoman Egypt, Oxford University Press, New York, 2013.

²⁶ Alan Mikhail, Evolution in the Streets, in The Animal in Ottoman Egypt, Oxford University Press, New York, 2013, 2.

“A Dog-Eat-Dog Empire: Violence and Affection on the Streets of Ottoman Cairo” adlı diğer bir çalışması da köpeklerin Osmanlı Mısır’ında 19. yüzyılda devletin ekonomik ve sosyal anlamda tek hâkim olduğu bir süreçle kamusal alanlardan dışlandıklarına dair bakış açısıyla Osmanlı İstanbul’u mukayesesinde benzerliklerin görüldüğü bir çalışmadır²⁷.

Kendini diğerlerinden ayıran köpek çalışmalarından bir diğeri, Ekrem Işın’ın küratörlüğünü, Catherine Pinguet’nin ise danışmanlığını yaptığı “Dört Ayaklı Belediye: İstanbul’un Sokak Köpekleri” adlı sergidir. Sergide köpeklerin geç dönem Osmanlı İstanbul’u gündelik yaşamındaki durumlarını yansıtan fotoğraflar ve çizimler akışında İttihat ve Terakki döneminde gerçekleşen Hayırsızada Sürgünü anlatılmaktadır. Çalışma, Osmanlı İstanbul’undaki köpeklerin şehir içindeki durumlarının görselleştirilmesiyle köpek çalışmalarında özel bir yer edinmiştir. İçerikte, köpek sürgünleri II. Mahmud dönemiyle başlatılarak bu dönemden İttihat ve Terakki iktidarındaki 1910 yılı Hayırsızada Sürgünü’ne kurulan çizgiyle kurgulanmıştır. Sergi kataloğu, “Dört Ayaklı Belediye: İstanbul’un Sokak Köpekleri” adıyla kitaplaştırılmıştır²⁸.

Cihangir Gündoğdu, “The State and Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends” adlı makalesinde yeni bir açılımla, köpekleri geç Osmanlı dönemi bağlamında bir süreç değerlendirmesiyle ele alarak, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki köpek algısı üzerinden devletin köpeklere yönelik uyguladığı yaptırımların değişimini incelemektedir²⁹. Gündoğdu, çalışmasında köpekleri asi, özgür bir şehir öznesi olarak var oldukları süreçten sahipli, insana hizmet eden kullanışlı bir hayvan rolüne doğru propaganda edildikleri aşamayı ele alır. Ona göre, köpeklerin devletin yaptırım politikalarıyla kamusal alandan çıkarıldıkları dönemde, daha önceden sürgün ve itlaf yoluyla gerçekleşen politikalar değişime uğramıştır. Osmanlı Devleti, dönem dönem köpeklerin kamusal alanlardaki aktivitesini kısıtladığı 19. yüzyılda, gerçekleştirilmekte olan imha eylemlerinin yanında diğer taraftan yüzyıl sonunda

²⁷ Alan Mikhail, A Dog-Eat-Dog Empire Violence and Affection on the Streets of Ottoman Cairo, Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, Vol. 35, No.1, 2015, 76-95.

²⁸ Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul’un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016.

²⁹ Cihangir Gündoğdu, The State and Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends, Middle Eastern Studies, 2018.

yaygınlaştırılan köpek formlarının propagandası ile toplumsal algıya yeni köpek rollerinin yerleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Metin, köpeklerin devlet tarafından kamusal alanlardan çıkarılmalarına dair ceza biçimlerinin sürekliliğinin yanında, daha özel bir biçimde köpek algısı değişimindeki yeni rol siyasetinin belirginleştirilmesi açılımıyla önemlidir.

Gündoğdu'nun diğer bir çalışması olan, "Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dogs Relations in The Late Ottoman Empire" adlı makalede, Osmanlı İmparatorluğu'nda köpeklerin toplum tarafından özgür hayvanlar olarak sokakta kabul edilmelerinin dışında, özellikle geç 19. yüzyılda gelişmeye başlayan yeni bir köpek algısı olarak evcil, cins köpeklerin yerleşmesi incelenmektedir³⁰. Makale, imparatorlukta yayılan bu yeni evcil, cins köpek algısının tekil incelenişi açısından değerlidir. Geç 19. yüzyıla odaklanan çalışma daha erken dönem özelinde yapılması muhtemel evcil köpek çalışmaları için temel bir metindir.

Osmanlı İstanbul'undaki köpeklere yönelik doğrudan yapılan diğer bir çalışma Metin Menekşe'nin "Batılı Seyyahlar Gözünden Osmanlı İstanbul'unda Köpekler" adlı makalesidir³¹. Menekşe, köpeklerin Osmanlı İmparatorluğu gündelik yaşamındaki yerlerini seyahat ve hatırat türü kaynaklar doğrultusunda, toplumdaki köpek besleme kültürüne atıflarla ifade ederek, Batılılar özelinde dikkat çeken öznel olduklarına dair belirteciyle klasik anlatının bir tekrarını yapmaktadır. Menekşe'nin diğer bir çalışması olan "Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık" adlı makalesi ise Osmanlı'da hayvan besleme kültürü sayesinde oluşan mancacılık mesleğinin tekil bir şekilde incelenmesi açısından yapılmış ilk çalışmadır³².

Köpeklerin bir parçası olarak yer aldığı, genellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hayvanların incelendiği Mehmet Mert Sunar'ın "Hayvanlar" isimli makalesi, hayvan çalışmalarında akademik titizlikle işlenmiş bir metin konumundadır. Metinde özellikle

³⁰ Cihangir Gündoğdu, Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dogs Relations in The Late Ottoman Empire, Society&Animals, 2020, 1-22.

³¹ Metin Menekşe, Batılı Seyyahlar Gözünden Osmanlı İstanbul'unda Köpekler, Social Sciences Studies Journal, C.4, S.28, 2018, 6321-6334.

³² Metin Menekşe, Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.55, 2022, 84-101.

köpeklerin modern dönem öncesinde yaşadığı devlet yaptırımlarına dair değerli açılımlar bulunmaktadır³³.

Köpeklerin araç olarak kullanıldığı modernleşme çalışmalarının dışında, mesele içerisinde köpekleri suçlulaştıran aydın metinlerinin özel olarak incelenmesi bakımından Mehmet Sümer'in, "Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet'in İstanbul'da Köpekler Risalesi" adlı makalesi önemlidir. Modernleşmeci Osmanlı aydını Abdullah Cevdet'in köpeklere yönelik bakış açısının ele alındığı metinde, Cevdet'in fikirleri materyalist, seçkin bir doğrultuda tanımlanmıştır. Sümer, insan merkezci olmayan bir şekilde hayvanlarla ve doğayla beraber yaşamının Osmanlı toplumunda yer bulduğunu fakat modernleşme çalışmalarıyla bu anlayışın devamlılığının sağlanamadığını vurgulamaktadır³⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki köpeklerin yaşamlarına dair en geniş kapsamlı çalışmalar Metin Hülagü tarafından yapılmıştır. Hülagü, başlıkları "Türk Kültüründe İstanbul Sokak Köpekleri", "İstanbul'un İt Efendileri", İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları", "İttihatçı İdare ve İstanbul Sokak Köpekleri" olan dört ayrı kitap çalışmasıyla, köpekleri biyolojik, davranışsal, tarihsel, siyasal ve sosyal olarak birçok açıdan incelemiştir. Hülagü, "İstanbul'un İt Efendileri"³⁵ adlı çalışmasında, köpekleri kökenleri, görünimleri, davranışları, yetenekleri, yararları ve zararları gibi noktalardan tekil olarak irdelemektedir. Bu açıdan kitap kendine has bir özellik göstermektedir. "Türk Kültüründe İstanbul Sokak Köpekleri"³⁶ adlı çalışması ise, Türk kültüründe köpeklere gösterilen ilginin biçimleri, sebepleri ve kökenine dair bir kazı çalışmasıdır. Çalışmada ayrıca Batı'daki köpek kültürüyle yapılan kıyaslamalar bulunmaktadır. Klasik köpek anlatısının zenginleştirilmiş tekrarlarını içermektedir. "İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları"³⁷ adlı diğer bir kitapta, köpeklerin Osmanlı İmparatorluğu

³³ Mehmet Mert Sunar, "Hayvanlar", Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre ve Şehir (1. Basım), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2015, 191-231.

³⁴ Mehmet Sümer, Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet'in İstanbul'da Köpekler Risalesi, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, C.5, S.4, 2021, 2628-2652.

³⁵ Metin Hülagü, İstanbul'un İt Efendileri (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.

³⁶ Metin Hülagü, Türk Kültüründe İstanbul Sokak Köpekleri (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.

³⁷ Metin Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.

padişahlarının iktidar dönemlerindeki durumlarına yönelik bir çalışma yapılmıştır. Bu özelliğiyle ilk olan çalışma, meselenin kronolojik bir şekilde görülebilmesi açısından değerlidir. Kitap, Metin Hülagü'nün literatüre katkısı bakımından sistematik bir bakış sunan en nitelikli çalışmasıdır. “İttihatçı İdare ve İstanbul Sokak Köpekleri³⁸” adlı kitap ise köpeklerin yalnızca İttihat ve Terakki döneminde karşılaştıkları devlet politikalarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda derinlemesine bir çalışma olan kitap, indirgemeci tutumların sıkça görüldüğü bir dille inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki köpeklerle yönelik yapılan en geniş kapsamlı ve en yeni çalışma olan bu külliyat, genel olarak çokça tekrarlar barındırması sebebiyle sistematik bir incelemeden çok bir kazı çalışması olarak görünmektedir. Öte yandan, geç Osmanlı döneminde yayınlanan yabancı basın haberlerinin değerlendirilerek kaynak havuzunun derinleştirilmesi açısından başat üretimlerdir. Köpek meselesini klasik anlatı üzerinden inceleyen Hülagü, modernleşme tasavvurunu İttihat ve Terakki'ye özel ayırdığı bir kitapla incelemiştir. Bu yönde, Osmanlı padişahları ile İttihat ve Terakki'nin kopuşunu açıkça belirtmiştir. Fakat Hülagü'nün bu kopuştaki belirginleşmede İttihat ve Terakki'yi ön planda tutarak hedefe aldığı anlatım, sürgün ve itlaf politikalarını tersine oryantalist bir bakışla, oksidantalist Batı karşıtlığı doğrultusunda açıklayan bir bütünlüktedir.

Köpeklerle dair bir diğer kitap çalışması Kemalettin Kuzucu tarafından yapılmıştır. “İstanbul'un Sokak Köpekleri: Muhafazakârlık ve Modernlik Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e” başlıklı kitapta, köpeklerin şehir içindeki durumları, politik alanda karşılaşmaları ve nihayetinde uğradıkları devlet yaptırımları, etraflıca yapılmış metodolojik bir çalışmayla incelenmiştir. Özellikle mizah basınında bolca bulunan köpek imajlarının ele alınması, köpeklerin Osmanlı İmparatorluğu yaşamındaki tanınırlıklarının ve gündem edilesi anlam dünyasının incelenmesi açısından önemli açılımlar sunmaktadır³⁹.

Osmanlı İmparatorluğu kültür dairesindeki köpek varlığı günümüze yönelik köpek çalışmalarına ilham kaynağı yahut referans da olmuştur. Buna yönelik çalışmalardan biri, Kimberly Hart'ın “İstanbul's Intangible Cultural Heritage as Embodied by Street

³⁸ Metin Hülagü, İttihatçı İdare ve İstanbul Sokak Köpekleri (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.

³⁹ Kemalettin Kuzucu, İstanbul'un Sokak Köpekleri: Muhafazakârlık ve Modernlik Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul, 2022.

Animals, History and Anthropology”, isimli makalesidir⁴⁰. Hart, köpeklerin, kedilerin ve kuşların günümüzde sokaklarda merhamet ve hayırseverlik ilişkileriyle himaye edilmelerinin Osmanlı’dan gelen somut olmayan kültürel mirasın somutlaşmış biçimi olduğunu belirtmektedir. Ona göre Osmanlı döneminde sokaktaki bu hayvanların himaye edilmesi, şehirdeki yaşam hakları için tarihi ve yasal bir zemin kurmaktadır. Hart’ın çalışması, kamusal alanda erişilen hayvanların himaye edilmelerindeki kültürel seyri saptayan kilit bir metindir.

Köpek çalışmalarında doğrudan tarih araştırmalarının dışında, sosyoloji ve siyaset bilimi açısından derinleşen araştırmalar da yapılmıştır. Bu doğrultuda Mine Yıldırım, “Between Care and Violence: Istanbul’s Street Dogs” başlıklı doktora teziyle, İttihat ve Terakki döneminde gerçekleşen köpek politikalarından hareketle günümüze doğru ilerleyen bir çizgide İstanbul’un köpeksizleştirilmesini incelemektedir. Köpeklerin yaşamlarını etkileyen devlet faaliyetleriyle kamusal alanlardan dışlanmalarını ve imha edilişlerini irdeleyen Yıldırım, İstanbul’daki köpek tecrit alanlarında yürütmüş olduğu saha araştırmalarıyla yerinden gözlemlerin bulunduğu bir köpek çalışması yapmıştır⁴¹.

Bu tür çalışmalardan bir diğeri, Gizem Haspolat’ın “Human-Non-Human Animal Socialities in the City: An Examination of Istanbul’s Multispecies Histories” başlıklı yüksek lisans tezidir⁴². Haspolat, şehirde insan ve insan dışı hayvan ilişkilerini incelediği çalışmasında, 1910 Hayırsızada olayındaki köpek ölümlerinden, 2010’ların hayvan siyasetine odaklanmıştır. Köpekler üzerinden insan ve insan-dışı hayvan ilişkilerinin incelendiği çalışmada Haspolat, insan ve insan-dışı hayvanlar arasında çokturlu akrabalık kurmanın etkileriyle yeni toplumsallıkların oluşabileceğini ileri sürmektedir.

⁴⁰ Kimberly Hart, Istanbul’s Intangible Cultural Heritage As Embodied By Street Animals, History and Anthropology, Vol 30, No 4, 2019, 448-459.

⁴¹ Mine Yıldırım, Between Care and Violence: Istanbul’s Street Dogs, The New School University, Doktora Tezi. Çalışmaya erişilememiştir. Literatürdeki yeri, tez anlatımı ve özeti üzerinden ifade edilmiştir. Tezin araştırmacı tarafından yapılan bir anlatımı için bkz. Mine Yıldırım, “Şiddet ile İhtimam Arasında: İstanbul’un Köpekleri”, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, <https://youtu.be/1yw257hmOm4> (Erişim Tarihi: 19.06.2022). Kısa bir özeti için bkz. Mine Yıldırım, <https://core.khas.edu.tr/akademisyenler/dr-ogr-uyesi-mine-yildirim-143> (Erişim Tarihi: 19.06.2022).

⁴² Gizem Haspolat, Human-Non-Human Animal Socialities In The City: An Examination of Istanbul’s Multispecies Histories, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2019.

Benzer bağlamda yapılan köpeklerin konu olduğu çalışmalardan bir diğeri de Sezai Ozan Zeybek'in "İstanbul'un Yuttukları ve Kustukları: Köpekler ve Nesneler Üzerinden İstanbul Tahlili" adlı makalesidir. Metinde, idari olarak İstanbul şehrinin dışında bulunan köpekler incelenirken, mekânın çevresine, hatta dışına bıraktıklarının da mekânla doğrudan ilişkisi olduğunu öne sürülmektedir ve bu bağlamda bir İstanbul analizi yapılmaktadır. Makale ticaret, endüstri ve ekoloji alanlarında açılımlar yapan incelikli bir kapitalizm eleştirisidir⁴³. Zeybek'in bir diğerk çalışması olan, "Türkiye'nin Yakın Tarihinde Hayvanlar: Sosyal Bilimleri İnsan Olmayanlara Açmak" adlı kitabı ise ismi ile müsemma bir metindir⁴⁴. İnsan olmayan canlılar üzerinden analizlerin bulunduğu çalışma, kölelik, endüstri, mülkiyet değerleri, şehir ve kırsal mukayesesi gibi konularda ekoloji ve siyaset ilişkileri bağlamından açılımlar sunmaktadır.

Osmanlı'da köpeklerle ilgili yapılan tarih çalışmaları genellikle geç dönem Osmanlı evresine yoğunlaşmaktadır. Ayrıca tarih dışındaki çalışmalarda da yine bu dönem referans olarak üretimler yapılmaktadır. Bu eğilimin sebebi, hem kaynak bolluğunun olması hem de meselenin modernleşme başlığında incelenebilmesidir. Akademik çalışmaların bir çekim merkezi olan modernleşme paradigması köpek çalışmalarında genel izleği oluşturmaktadır. Diğer taraftan köpeklerin modernleşme dönemi öncesindeki durumlarına dair parçalı ve genelleyici bilgiler dışında doğrudan yapılmış çalışmalar bulunmamaktadır. Bu noktada kaynakların azlığı etkilidir. Yine, köpeklerin kamusal alandaki durumlarını inceleyen, onları insanla hayvan arasındaki iktidar ilişkileri doğrultusunda değerlendirmeye çalışan girişimler azınlıktadır. Fakat son dönemde bu açıdan yapılan çalışmalara yönelik artan bir eğilim vardır.

Bu tez, köpeklerin son dönem Osmanlı İstanbul'undaki durumlarını incelemektedir. Köpeklerin toplumla olan ilişkilerini ve onlara yönelik gerçekleşen yaptırımları uzun soluklu kültürel bağlamda değerlendirmeyi, bunun yanında kamusal alanda köpek-devlet-insan üçgenindeki iktidar ilişkileri dahilinde köpek algısı ve

⁴³ Sezai Ozan Zeybek, İstanbul'un Yuttukları ve Kustukları: Köpekler ve Nesneler Üzerinden İstanbul Tahlili, içinde. Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar (1. Basım), Ed. Ayfer Bartu Candan ve Cenk Özbay, Metis, İstanbul, 2014, 263-282.

⁴⁴ Sezai Ozan Zeybek, Türkiye'nin Yakın Tarihinde Hayvanlar: Sosyal Bilimleri İnsan Olmayanlara Açmak (1. Basım), Notabene Yayınları, İstanbul, 2020.

dönüşümüne dair bir açılım sunmayı amaçlamaktadır. Şehir mekânlarında kuşatıcı bir biçimde bulunan köpeklerin hayat sahalarını, gündelik yaşamı inanç ve gelenekleri doğrultusunda inşa eden insanların onlarla kurduğu merhamet ve hayırseverlik ilişkileriyle ve kendi dayatmalarıyla elde ettiklerini iddia etmektedir. Aynı zamanda bu kültürel süreklilikte devlet ve padişahlık gibi yönetsel unsurların olumlu ya da olumsuz müdahalelerini ayırarak, kültürün sürdürücüsü olan insanların başat aktör olduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla kültürel sürekliliğe zaman zaman destekleyici ve baltalayıcı etkileri olan yönetsel unsurların kültürün sürdürücüsü niteliğindeki insanların inşa ettiği gelenekler üzerinden yüceltildiği ve böylelikle başat aktörün değersizleştirildiği anlayışı eleştirmektedir. Ayrıca son dönem Osmanlı İstanbul’unda ve öncesinde, köpeklere yönelik gerçekleşen devlet yaptırımlarının birbiriyle örtüşen sebeplere dayanılarak ortak devlet aklının geniş sürekliliğinde gerçekleştiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla başta köpekler olmak üzere hayvan himaye kültürüne yaptırımcı etkisi olan devlet aygıtının, yüzyıllar boyunca insanlar tarafından geliştirilmiş bir birikimdeki olumsuz rolünü belirginleştirmektedir. Öte yandan, köpeklerin devlet yaptırımlarına uğramalarını yalnızca modernleşme açısından II. Mahmud ya da İttihat ve Terakki dönemine odaklanarak izah eden köpek çalışmalarının, bu yaptırımların kökenini açıklamakta eksik kaldığını iddia etmektedir. Köpeklere yönelik yaptırımlarda yalnızca tek bir döneme odaklanmanın, onların zaman içerisinde kriminalize olmalarına sebep olan birçok etkenin göz ardı edilmesiyle son dönem Osmanlı İstanbul’unda hem devlet hem de münferit insanlar tarafından gerçekleştirilen yaptırımların sürekliliğini açıklamakta yetersiz olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaptırım tekrarlarında köpeklerin toplumsal yaşama yansıyan olumsuz özelliklerinin onları kriminalize etmesinin yanında Avrupamerkezci modernleşme anlayışının meşruiyetler sağladığını iddia etmektedir.

Son dönem Osmanlı İstanbul’undaki köpeklerin durumunu inceleyen bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Tezin, “Köpek ve Şehir: Kamusal Alanda Himaye” adlı ilk bölümünde, köpeklerin gündelik yaşamda kamusal alanlardaki durumları incelenmektedir. Köpeklerin kökenleri, cinsleri, insanlarla olan ilişkileri ve toplumun inançlarındaki yerleri ele alınmaktadır. Tezin, “Köpek ve Algı: Sokaktan Eve Giren Köpek (Değişim)” adlı ikinci bölümünde, Osmanlı toplumunun köpek algısı

incelenmektedir. Sahipli ve özgür köpekler kıyas edilerek Batı kültüründeki köpek algısının Osmanlı'ya yansımaları ve bu doğrultuda gerçekleşen modernleşme tecrübesi ele alınmaktadır. Tezin, “Köpek ve Suç: Sokaktaki Köpeğin İlegalleşmesi” adlı üçüncü bölümünde, köpeklerin kriminalize oldukları süreç incelenmektedir. Köpeklerin şehrin kamusal alanlarındaki iktidarlarının topluma zararları, onları suçlulaştıran aydın metinleri ve son dönem Osmanlı İstanbul’unda belirginleşerek sürekli hale gelen Osmanlı Devleti’nin köpek yaptırımları ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖPEK VE ŞEHİR: KAMUSAL ALANDA HİMAYE

Bu bölüm, köpeklerin son dönem Osmanlı İstanbul’undaki durumu hakkındadır. Şehrin kamusal alanlarında insanlardan sonra en fazla nüfusa sahip olan bu hayvanların gündelik yaşam içindeki yerleri ve etkileri ele alınmaktadır. Köpeklerin gündelik yaşamda insanlar tarafından nasıl karşılandıkları, çeşitli meslek gruplarıyla olan etkileşimleri ve şehir hayatındaki varlıklarının kültürel yansımalarına odaklanılmaktadır.

1. KÖPEKLERİN KÖKENİ VE CİNSİ

Köpek, insanın evcilleştirdiği en eski geçmişli hayvan olarak dört ayaklı canlılar içinde en geniş bölgelerde yaygınlaşmış olan bir türdür⁴⁵. Bu tür on iki bin yılı⁴⁶ aşkın bir zamandır insanlarla yaşamaktadır⁴⁷. Geçen zaman dilimi içerisinde insanların işçiliğini yapmakla birlikte onlara arkadaş da olan köpekler, bazen de insanlara besin kaynağı olmuştur. Bu canlılar tarih boyunca bolluk aylarında insanların artıklarıyla beslenirlerken, kıtlık zamanlarında insanlar tarafından yenilmiştir. Yine birçok kültürde kurbanlık hayvan konumunda bulunmuştur⁴⁸.

Köpekler Osmanlı İstanbul’unda es geçilemeyecek bir biçimde yaşamın içindedir. Sokaklardaki sayıları oldukça fazladır ve bu durum insanların kayıtsız kalamayacağı görünürlüktedir. Şehirdeki Osmanlı hâkimiyetinin erken zamanlarından itibaren kamusal alanlarda insanlar tarafından gündelik alışkanlıkları dahilinde himaye edilmişler ve bu yaşam biçimi bir kültür inşa ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Köpeklerin İstanbul’daki varlıkları şehirdeki Osmanlı Devleti hâkimiyeti öncesinde de görülür. Fakat İstanbul’daki kökenlerine yönelik kayıtlarda çoğunluk Osmanlı Devleti döneminde ortaklaşır. Bunun sebebi, köpekli bir şehir olarak bilinen İstanbul’un bu sığata erişmesini sağlayan karşılıklı yardımlaşmaya dayalı kültürün, fetihten sonra İstanbul’a yoğun bir biçimde dahil olan

⁴⁵ Susan McHugh, Köpek (1. Basım), Çev. Serpil Çağlayan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, 7.

⁴⁶ Bu tarihin netliği üzerine tartışmalar söz konusudur. Köpeğin açık ara bir şekilde ilk evcilleştirilen hayvan olduğu fikrinin yanında bunun tarihinin kesin olarak belirlenemediği belirtilir. Bkz. Francis Galibert, Pascale Quignon, Christophe Hitte, Catherine André, Toward Understanding Dog Evolutionary and Domestication History, Comptes Rendus Biologies, C.334, S.3, 2011, 191.

⁴⁷ “Dog”, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/animal/dog> (Erişim Tarihi: 14.01.2022).

⁴⁸ McHugh, a.g.e., 28-30.

Türk-Müslüman unsurların başatlığında inşa edilerek yaygınlaşmasıdır. Köpekler şehrin Osmanlı döneminde buldukları yaşam alanıyla birlikte tanınmıştır. Böylece özellikle yabancı seyyahlar tarafından bu şekilde tanıtılmıştır. Dolayısıyla şehirle kurulan bağları Osmanlı hâkimiyetine vurguyla belirtilmiştir.

Köpeklerin İstanbul'a gelişlerine yönelik çeşitli düşünceler vardır. Julius R. Van Milligen (1848-1940), köpeklerin bozkırlardan gelen Moğolları ve Türkleri takip edip bu sırada savaş alanındaki kandan beslenerek Tataristan'dan geldiklerinin düşünüldüğünü aktarır. Fakat sözlerine devam ederken “korkunç efsane” olarak bahsettiği bu olayın doğruluk payını ifade etmenin imkânsızlığını belirtir⁴⁹. Charles Hecquard da köpeklerin Türkmenlerle beraber Türkistan'dan geldiklerini kaydeder. Ayrıca, halkın köpekler giderse kendilerinin de İstanbul'dan gideceklerine inandığını ve bu yüzden köpekleri koruduklarını söyler⁵⁰. Edmondo de Amicis (1846-1908), Türklerin köpekleri ne kadar sevip koruduğunun çokça bilindiğini fakat kendisinin bu sevginin neden olduğunu anlayamadığını ifade eder. Yine de bu meşhur köpek sevgisinin kökenine dair birtakım cevapları vardır. Ona göre bu sevginin sebepleri bir ihtimal, Kuran'ın hayvanlara merhamet edilmesine yönelik emirleri, peygamberin köpekleri sevmesi, köpeklerin uğurlu olduklarının düşünülmesi yahut Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a yaptığı zafer girişi ile ilgilidir. Söylentilere göre Fatih İstanbul'u fethettikten sonra şehre Topkapı'da açılan gedikten ardından gelen birçok “erkânı harp köpekle” beraber girmiştir⁵¹. Taner Timur'a göre Fatih'in İstanbul'a köpeklerle birlikte yaptığı zafer girişi söylentisi, köpeklerin Türklerle birlikte Orta Asya'dan geldikleri söylentisinin geliştirilmiş halidir⁵². Ümit Sinan Topçuoğlu ise bu söylentinin doğru olma ihtimalini savunur. Ona göre fetihten sonra İstanbul'a gelen Türklerin köpeklerini de getirmeleri mümkündür. Evlerini ve sürülerini korumak amacıyla ya da avlarda kullandıkları köpekleriyle birlikte İstanbul'da olma olasılıkları göz önünde bulundurulmalıdır⁵³.

⁴⁹ Julius R. Van Milligen, *Osmanlı'dan İnsan Manzaraları* (1. Basım), Doruk Yayınları, İstanbul, 2018, 89.

⁵⁰ Ümit Sinan Topçuoğlu, *İstanbul ve Sokak Köpekleri* (1. Basım), Epilson Yayıncılık, İstanbul, 2010, 18.

⁵¹ Edmondo de Amicis, *İstanbul* (1874) (1. Basım), Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, 116, 118.

⁵² Taner Timur, *Sürüden Ayrılanlar* (1. Basım), İmge Kitabevi, Ankara, 2000, 121.

⁵³ Topçuoğlu, a.g.e., 19.

Osmanlı İstanbul’undaki köpeklerin hangi cinse ait olduklarına dair tartışmalar da mevcuttur. Georgina Max Müller’e göre İstanbul köpekleri köpekten çok kurda benzemektedir. Sıksa görünürler ve açıkları bellidir. Renkleri genellikle kirli sarıdır. Fakat bunun yanında her çeşit sarı, beyaz, siyah karışımları görülmektedir⁵⁴. Doğa bilimcisi Pierre de Tchihatchef’e göre ise Osmanlı eyaletlerinde en çok görülen köpek türlerini kurt köpeği, çoban köpeği, iri bekçi köpeği ve tazı oluşturur. Şehirlerin sokaklarındaki sürüler başta birinci çeşittendir⁵⁵. Milligen’e göre Türk köpekleri boyut ve görünüşleriyle kısa tüylü İskoç çoban köpeklerine benzer ve Türk görülen her yerde bulunur. Bu köpeklere Türk akınlarının dışında kalan Viyana’nın kuzeyinde rastlanmaz. Sahibi olmayan bütün köpekler gibi bakımsız ve tasmaşıdır. Verdiği sayıya göre İstanbul’daki sayıları 80 bin civarındadır⁵⁶. Helmut Von Moltke için bu köpekler kurtlar ve çakallarla yakın akrabaya benzeyen “iğrenç” bir cinstir⁵⁷. Milligen de köpekleri kurt ve çakallara benzetir. Kökenlerinin belirsiz olduğunu fakat doğa bilimcilerin bu köpekleri incelediğinde kurtlar ve çakallarla bağlarını bulacaklarını düşünmektedir⁵⁸.

Edmondo de Amicis köpeklerin cinsleriyle ilgili detaylı bilgiler vermekle birlikte görünüşlerini dramatize ederek anlatmaktadır. Ona göre İstanbul’daki köpeklerin neredeyse tümü çomar ve kurt köpeği cinsinden olmakla birlikte kurda, hatta tilkiye benzerler fakat daha çok “hiçbir şeye benzemezler”. Çirkin köpeklerdir. Enteresan renkli benekleri bulunur. Kasap köpeklerinin boyundadırlar. Kaburga kemikleri yirmi adım uzaktan sayılabilir. Çoğu siskadır ve kavga ettikleri için öyle kötü haldedir ki yürüdükleri anlaşılmaya telef edildikleri düşünülebilir. İçlerinde kuyruğu kesik, kulağı kopuk, tüyü yolunmuş, boynunun derisi yüzülmüş, bir gözü kör, iki bacağı topal, yaralı bereli rezil köpekler bulunur. Bu köpekler savaşın, açlığın ve güzel aşk tanrıçasının kurbanlarıdır. Kuyruklarıysa lüks bir uzuvdur. Toplum hayatında kuyruğunu iki aydan fazla bütünüyle

⁵⁴ Georgina Max Müller, İstanbul’dan Mektuplar (1. Basım), Çev. Afife Buğra, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978, 16.

⁵⁵ Pierre de Tchihatchef, İstanbul ve Boğaziçi, Çev. Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, 87.

⁵⁶ Milligen, a.g.e., 89-90. Köpeklerin 19. yüzyıldaki sayıları hakkında birçok farklı görüş bulunmakla birlikte, bu ifadelerde ortalama olarak 60 bin ile 100 bin arasında değişen sayılar görülmektedir.

⁵⁷ Helmut Von Moltke, Moltke’nin Türkiye Mektupları (1. Basım), Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, 82.

⁵⁸ Milligen, a.g.e., 89.

koruyabilen köpek nadirdir⁵⁹. Amicis'in dramatize ederek ifade ettiği köpeklerin "savaşın, açlığın ve güzel aşk tanrıçasının kurbanları" oluşları üç ayrı meseleyi simgelemektedir. Bunlar beslenme, çiftleşme ve hâkim olunan alanların savunulmasıdır. Bu üç meselenin keşiştiği ortak nokta ise kavgadır. Köpeklerin kuyruklarının lüks bir uzuv olarak iki aydan fazla korunamayışı bu ortak noktaya işaret ederek anlatılmıştır. Sık sık kavga eden köpekler birbirlerini yaralayarak kulak ve kuyruk gibi uzuvlarını koparmıştır.

Fotoğraf 1: İstanbul Köpeklerinin Görünümü (19. Yüzyıl)
Çekim: Abdullah Frères.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Fotoğraf 1'de Osmanlı İstanbul'unda şehir içinde bulunan bir grup köpek görölmektedir. Köpeklerin durumu Amicis'in bahsettiği zayıf, yaralı ve sakat köpek tablosunu yansıtmamaktadır. Aksine, aralarında görece zayıflar bulunsa da dinç olan ideal haldeki köpek tipleri görölmektedir. Osmanlı İmparatorluğu gündelik yaşamına dair görseller incelendiğinde Amicis'in köpekler hakkında çizdiği olumsuz tablonun izlenimleri görölmekle beraber, tam tersi bir biçimde iyi beslendiği için dinç olarak bulunan köpeklere bolca tesadüf edilmektedir. Her ne kadar İstanbul'un köpeklerinden birçok seyahat ve hatırat anlatısında şehrin korunan, sevilen özneleri olarak bahsedilse de bu anlatılarda oryantalist bir bakışla köpekleri ve bu bağlamda şehirde yerleşen himaye

⁵⁹ Amicis, a.g.e., 121. Sokaktaki köpeklerin çizimi için ayrıca bkz. Ek-1.

kültürünü aşağılayıcı, üstten bakan tutumlara da tesadüf edilmektedir. Bu meseleye yönelik olarak Catherine Pinguet'ye göre, köpeklerin karşılaştığı kötü davranışlara üzülen fakat bunlara hafifletici sebep olarak köpeklerin çirkinliklerini göstermiş olan Edmondo de Amicis'in sözleri ironi ve patavatsızlık içermektedir⁶⁰.

Fotoğraf 2: Bir İstanbul Köpeği (19. Yüzyıl Sonu)
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Fotoğraf 2'de uyumakta olan bir İstanbul köpeği görülmektedir. Köpekler, Osmanlı İstanbul'unda gün içerisinde yol ortasında, kaldırımlarda, dükkân önlerinde, çarşı ve pazar girişlerinde olmak üzere birçok yerde zaman gözetmeksizin rahatça uyurlar. Hatta bu rahatlıkları şehrin işleyişinde insanların yürüyüşlerini ve arabaların geçişlerini etkiler. Şehrin bir öznesi olarak topluma dayattıkları bu yöndeki tavırları onlara özgür alanlar inşa eder. Fakat öte yandan insanların özgürlükleriyle çatışır. Bu zıtlık insan ve köpek olmak üzere iki şehir öznesinin bir aradalığını sürdürdüğü şehir mekânlarındaki yaşam koşullarını oluşturur. Köpekler kamusal alanlarda hem korunup kollanan, hem de

⁶⁰ Catherine Pinguet, İstanbul'un Köpekleri (1. Basım), Çev. Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, 36.

buralarda sergiledikleri tembelce yahut saldırgan tavırlarıyla tahammül ve dikkat edilmesi gereken canlılardır.

Köpeklerin kökenlerine yönelik tartışmalarda Metin Hülagü'ye göre, İstanbul'un köpeklerinin biyolojik kökenleri oldukça karışık bir meseledir ve bu sebeple ırklarının safkanlığı yahut kurt, çakal gibi türlerle bağlarının olup olmamasına dair görüşler olsa da konu netleşmemiştir⁶¹. Ümit Sinan Topçuoğlu ise İstanbul köpeklerinin sosyolojik olarak ayrı bir cinse ait olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre köpeklerin herhangi bir cinse ait belirgin fizyolojik, biyolojik özellikler göstermiyor olmaları sokakta başıboş yaşayışları sayesinde serbestçe üremelerine bağlanmalıdır. Yaşayış tarzları köpeklerin cins özelliklerini ortadan kaldırmıştır ve diğer taraftan bu yok oluş sürecinde içinde bulunulan sokak koşulları köpeklere yeni karakter özellikleri oluşturmuştur. Yüzyıllar boyunca aynı şehrin sokaklarında yaşayan köpekler bu sebeple ortak özelliklere sahip olmuştur. Dolayısıyla karakter ve tavırları benzeşen İstanbul'un köpekleri biyolojik olmasa da sosyolojik olarak ayrı bir cins haline gelmiştir⁶².

2. HALK VE KÖPEKLER

Son dönem Osmanlı İstanbul'unun ziyaretçileri şehri keşfettikleri anlarda köpeklere sık sık rastlarlar. Çünkü köpekler İstanbul'un insandan sonra gelen en yaygın unsurudur ve kamusal alanlarda İstanbul'a yeni gelmiş bir kişinin hemen fark edebileceği bir kuşatıcılıkla yer alırlar. Edmondo de Amicis şehirdeki köpek bolluğuna dikkat çekerken onları yeni bir tanımla ifade eder. Ona göre İstanbul'un köpekleri, birincisinden daha az kalabalık olan ama birincisinden daha az garip olmayan ikinci bir halktır⁶³.

Albert Richard Smith'in de İstanbul yaşamı köpeklerden sıkça bahsettiği bir şekilde gelişir. Ona göre köpekler, atla gezinti yapıldığında dikkat edilmesi gereken canlılardır. Çünkü sık sık ayaklara dolanmaktadırlar. Köpeklerin Galata Köprüsü'nün üzerinde tıpkı caddelerde olduğu gibi uyuduklarına ve geçenlere yol vermediklerine tesadüf eder. Bir mezarlığa gittiğinde gezinen ya da uyumakta olan köpekler görmektedir.

⁶¹ Metin Hülagü, İstanbul'un İt Efendileri (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021, 23.

⁶² Topçuoğlu, a.g.e., 20.

⁶³ Amicis, a.g.e., 116.

Yine Galata ve İstanbul'da olan köpeklerden bahsederken, başka yerlerden gelen köpekleri kendi bölgelerine sokmadıklarını anlatır. Bunun sebebi köpeklerin hayatta kalma mücadelesidir. Ayrıca Smith'e göre bu köpekler, "vahşi ve acımasız" yapılarına rağmen kendilerine gösterilen iyiliğe karşı hassastırlar. Bu hayvanlardan birine bir ekmek parçası verilirse hiçbir şekilde unutmamaktadır. Smith, bu sözlerinden sonra ara sıra beslediği hırpalanmış yaşlı bir köpeğin kendisini sürekli olarak takip ettiğini belirtir. Köpek, Smith'e onun kaldığı otelden iki askerin nöbet tuttuğu bir sokak arasına kadar eşlik etmektedir. Fakat o sokak arasına gelince durmaktadır. Çünkü oradan ötesi başka köpeklerin alanıdır. Bunun farkında olan köpek, Smith uzaklaştığında yola uzanarak o geri dönene kadar uyumaktadır⁶⁴.

Fotoğraf 3 : Galata'da Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Kaynak: Rijkmuseum.

Fotoğraf 3'te köpeklerin İstanbul'un gündelik yaşamındaki konumlarına dair bir örnek görülmektedir. Görselde, Galata'da etrafındaki onlarca erkeğin arasında köpeklerin dikkatini çeken bir kadın bulunmaktadır. Kadın köpeklere tepki gösterirken, uzaklarda tek başına oturan ayrı bir köpek yaşananları seyretmektedir. Ayrıca bu gelişmelerin içinde objektife poz veren insanlar yer almaktadır. Bu tür görseller incelenirken fotoğraf

⁶⁴ Albert Richard Smith, İstanbul'da Bir Ay (1. Basım), Çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, 67, 76, 79, 133, 140.

sahnelerindeki köpek görünürlüklerine dair kurgusal durumlara dikkat edilmesi gerekir. Çekilen fotoğrafların büyük bir kısmı günümüz koşullarındaki gibi çabuk ve zahmetsiz bir şekilde değil, tam aksine fotoğraf makinesinin kurulumunun, çekimin içeriğine dair yapılan hazırlıkların ve hatta fotoğrafın çekim sonrasında oluşturulma evresinin zorluklarının içinde olduğu bir süreçle üretilir. Dolayısıyla fotoğraf çekimlerinde, istenen kompozisyon için tıpkı bir resim çizer gibi özne yerleştirmeleri ve anlaşmalı olay ısmarlama bulunabilir. Bu sebeple fotoğraflardaki köpek görünürlüklerinde gündelik yaşamın tesadüflerinde beliren köpek öznesiyle, kurgusal bir birikme yahut yerleştirmenin olduğu biçimlere dair özenle bakılması gerekir⁶⁵.

İstanbul'da bulunan birçok yabancı gezgin, yazdıkları kitaplarda köpeklerin şehirde fazla olmasını ve insanlar tarafından düzenli olarak beslenmelerini ele almışlardır. Bunun sebebi çoğunun ilk defa tesadüf ettiği bu durumun onlar için ilgi çekici olmasıyla birlikte, köpeklerden bahsetmedikleri takdirde şehrin anlatımının tamamlanamayacağı yönündeki endişeleridir. Julius R. Van Milligen bu endişeyi taşıyan isimlerden biridir. Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerle ilgili olarak Türk köpeklerinin namını herkesin duymuş olduğunu ve kitabında onlardan bahsetmediği takdirde bunun büyük bir eksiklik olacağını ifade eder. Köpeklerin şehirdeki varlıklarını iki yönde değerlendiren Milligen, sahipsiz ve tasmaş olan bu köpeklerin insanlar için hem iyi hem de kötü olduğunu düşünmektedir. Köpekler sokakları evleri bilirler. Sokaklarda doğarlar ve yine sokaklarda ölürler. Sokakta olmalarının iyi tarafı çöpleri yiyerek çevreye atılmış yiyecekleri⁶⁶ tüketip bir nevi temizlik yapmalarıdır. Bu sayede çürük yiyeceklerden ötürü hastalık yayılması

⁶⁵ Muhtemel kurgusal bir sahne için bkz. Ek-61, Ek-64, Ek-97. Sıradan bir şehir manzarasındaki köpek görünümü için bkz. Ek-12, Ek-100.

⁶⁶ Ekrem Işın, İstanbul köpeklerine “Avrupa şehir kültürüyle beslenmiş pozitivizm” açısından daha çok belediyecilik özelinde bakıldığını ifade eder ve modern belediye oluşturulmamışken şehrin temizliğinin köpeklerle yaptırıldığını düşünen Batıların, Doğu'ya atfedilen rasyonel kalıpları oldukça zorladıklarını belirtir. Ayrıca ona göre bu tür ifadeler köpeklerin yemek artıklarından papara yapılarak özel bir biçimde beslenmeleri geleneğiyle askıda kalmaktadır. Işın, İstanbul'un sokak çöplüğünün oldukça kalabalık olan hayvan topluluğunu besleyecek nitelikte olmadığını söyler. Çünkü sokağa yemek artıklarını dökmenin din açısından günah olduğu bilinen bir durumdur. Köpeklerin besinleri, papara ve çorba şekline dönüştürülen ve böylece çöp tanımından çıkartılan artıklardır. Bahsedilen çöpler ise pazar yerleri ve rıhtım gibi ticari alanlarda bulunmaktadır. Bu bölgelerin temizliği devlete ait olduğu için köpekler buralarda buldukları boşluklardan faydalanarak beslenirler. Dolayısıyla bu yönde bir çöpçülük yapmış olurlar. Bkz. Ekrem Işın, İstanbul'da Gündelik Hayat (5. Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, 223-224.

engellenmektedir. Kötü taraf ise çöplerin yanı başında yiyecek için kavga ettikleri vakitlerin insanlar için uyku saatleri olmasıdır. Öte yandan, köpekler sokaklarda yattıkları için gece vakitlerinde yürünürken dikkat edilmelidir. Çünkü bu sırada herhangi bir köpeğe çarpma ihtimali yüksektir. Böyle bir şey olduğunda ise köpek ulumalarının oluşturduğu kötü bir tecrübeye tesadüf edilmektedir. Köpeklerin sadece çöplerden beslenmediğini aktaran Milligen, kasapların, asker kışlalarının ve saray mutfağının yakınlarında çok sayıda bulunduklarını, böylece buralarda insanlar tarafından verilen artıklarla beslendiklerini ifade eder. İstanbul Harbiye Nezareti'nden bir kişinin yalnızca bu işi yapması için görevlendirildiğini belirtir⁶⁷. Bu memuriyet, özellikle devletin köpeklerin beslenmelerindeki rolünü anlayabilmek açısından önemlidir. İstanbul'un köpekleri insanlar dışında Osmanlı Devleti'nin de doğrudan beslediği bir şehir öznesidir⁶⁸. Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin devlet tarafından beslendiğine tesadüf eden bir diğer kişi Gêrard de Nerval'dir. Büyükdere yolunda bulunduğu sırada, burada çimenlerin kuşattığı bir yer görür. Bölgede sabırsız halleri fark edilen yüzlerce köpek vardır. Çimenlerin üzerinde bekleyen köpekler, omuzlarına aldıkları sııklarla ikişer ikişer kocaman kazanlar taşıyan topçu askerlerini gördüklerinde sevinçlerinden ulurlar. Kazanlar yere koyulunca hemen yemeklerin üzerine saldırırlar. Bu sırada askerler de ellerindeki sııklarla köpeklere yemek dağıtırlar. Nerval'in yanından geçen bir İtalyan kendisine bu verilenin çorba olduğunu, köpeklerin şanslı olduklarını söyler. Nerval ise verilen yemeklerin askerlerin artıkları olduğunu düşünmektedir. Ona göre köpekler yollardaki hayvansal atıkları temizlediklerinden ötürü itibar görürler. Hatta köpeklerin beslenmesi için dinî vakıflar kurulmasının, camilerin ve çeşmelerin önündeki su yalaklarının başka bir amacı yoktur⁶⁹.

Köpeklerin insanlar tarafından himaye edilmeleri sık sık yaşadıkları hiyerarşik bir tutumdur. Köpekler gündelik yaşamda özellikle beslenme konusunda insana bağımlıdır.

⁶⁷ Milligen, a.g.e., 89-90.

⁶⁸ Buna yönelik erken dönem örneklerinden biri padişah II. Bayezid'in her Cuma günü, kendisinin yaptırdığı Bayezid Camii önünde köpeklere et dağıttırmasıdır. Bu gelenek padişahıtan sonraki dönemlerde de Bayezid Camii çevresinde ve Beyazıt Meydanı'nda sürdürülmüştür. Köpeklere et dışında ekmek ve bisküvi de verilmiştir. Bkz. Metin Hülâgü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021, 38-40. Beyazıt Meydanı'nda köpek beslenmesine dair bir görsel için bkz. Ek-46, Ek-62.

⁶⁹ Gêrard de Nerval, Doğu'da Seyahat (2. Basım), Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, 564.

Fakat bu bağımlılık kuralları tamamen insanın koyduğu bir anlayışla değil, bir yandan köpeklerin de dayattıkları bir işleyişle gerçekleşmektedir. Köpeklerin insanlarla etkileşime geçerek beslenme ihtiyaçlarını işaret etmeleri, yer yer acındırma, yer yer haraç kesmeyle oluşan beslenme biçimleri, öznel tepkilerinin somut göstergeleridir. Şehir içinde özellikle seyyar satıcıları takip ederek yiyecek koparmak için kurdukları baskı, bir insanın merhamet lütfuna mahkûm olmaktan başka, beslemeye mecbur bırakan bir eylemliliktir.

Köpeklerin şehirdeki kuvvet alanı öyle boyuttur ki bazı seyyahların ifadelerine göre köpeklerin kendilerine ait devletleri vardır. İstanbul'da her mahallenin sınırlarını kıskançlıkla korumakta olan köpek grupları bulunmaktadır⁷⁰.

Hagop Mintzuri de İstanbul anılarında (1897-1940) tıpkı Julius R. Van Milligen gibi köpeklerden bahsetmediği takdirde anlatımının eksik kalacağını ifade eder. Mintzuri'ye göre İstanbul'un hem Avrupa hem Asya yakasında, Kavaklar'a⁷¹ kadar tüm çarşı ve semtlerin sokaklarında sayısız köpek vardır. Sokakların çoğu kaldırımsızdır ve baştan aşağı köpekler tarafından işgal edilmiş bir haldedir. Isırmayı bilmeyen⁷² bu köpekler çarşılarda, dükkân önlerinde yahut mahallelerde evlerin dibinde toplu bir şekilde yatarlar. Şayet bu dükkân ve hanelerden birine giriş çıkış yapılırken kuyruklarına ya da başka bir yerlerine basılırsa ayaklanarak ulumaya başlarlar fakat ardından tekrar yerlerine yatarlar. Ayrıca, köpeklerin yaşam alanlarının sınırları vardır. Köpekler diğer köpeklerin bölgesine girememektedir. Mesela Kılıçali mahallesinden bir köpek, Paşa mahallesine

⁷⁰ Kemal Beydilli, (2014), İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Osmanlı İstanbulu, İki, Emecen, F., Akyıldız, A., Gürkan, E. S. (Ed.), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2014, 25.

⁷¹ Anadolu Kavağı ve Rumeli Kavağı'ndan bahsetmektedir.

⁷² Bu konuda Moltke de köpeklerin havlamasına havladıklarını fakat nadiren ısırdıklarını belirtir. Ayrıca sözlerine köpeklerin "hiçbir zaman" kudurmadıklarını ekler. Bkz. Moltke, a.g.e, 82. Moltke'nin bu ifadeleri ve genel olarak bu yöndeki ifadeler köpeklerin sayıca fazla olmalarına rağmen kuduz vakalarının az olmasına dair belirteçlerdir. Köpeklerin kesinlikle kudurmamaları gibi bir durum söz konusu değildir. Öte yandan köpeklerin şehir içinde sefil, uysal hallerine dair yapılan anlatımlar kadar saldırganlıklarının görüldüğü, insanlara sorun çıkardıkları birçok tanıklık da görülmektedir. Genel olarak köpek anlatımları kişinin görmek istediği ya da göstermek istediği biçimlerde ve çoğu zaman bir sonraki satırda kendiyi çelişen karmaşıklıkta ilerlemektedir. Yazarlar bir bakıma bu tür anlatımlara mecbur kalırlar. Çünkü köpek öznesi şehrin her bölgesinde aynı tutumları gösteren bir yapıda değildir. İnsanla buluşmadığı alanlarda yahut bölgesini çok benimsediği yerlerde daha saldırgan olabilirken, insanlarla sosyalleştiği bölgelerde onlara alışkın, uysal tavırlar sergileyebilmektedir. Yahut farklı nedenlerden ötürü bu denklemin içinde aksi yönde hareketlerde bulunabilmektedir. Dolayısıyla köpek davranışlarıyla ilgili genelleyici tutumlar birbiriyle çelişen özellikler barındırmaktadır.

girerse mahallenin bütün köpekleri ayağa kalkıp havlamaktadır ve bu olaya köpeklerin yavruları da sanki bir şey anlıyormuşçasına incecik sesleriyle dahil olmaktadır. Mintzuri, bu tür durumlarda köpeklerin yabancı köpeğe saldırmadıklarını, yabancı köpeğin de koşarak bu tepkilerden uzağa gittiğini aktarır⁷³. Edmondo de Amicis'e göre İstanbul'un köpekleri sokakların canlı süpürgeleridir. Domuzların bile yemediği şeyler bu hayvanlar için şekerleme niteliğindedir. Taş haricinde her şeyi yiyen köpekler, midelerine yaşamalarına yetecek kadar bir şey koyduklarında, sürekli aynı yerde olmak üzere açlıktan uyanana dek uyurlar⁷⁴. Köpekler, yaşayış tarzlarıyla insanların yollardaki yürüyüş biçimlerini dahi belirlemektedir. Theophile Gautier'in tanıklığına göre köpeklerin üçer dörderli olarak grupça yollarda yatma alışkanlıklarının yanında üzerlerine basılsa dahi kalkıp yol vermemelerinden ötürü gelip geçenler üstlerinden atlayarak ya da çevrelerinden dolaşarak yürümek mecburiyetine düşerler⁷⁵. Köpekler toplum yaşamını fiziksel açıdan bu denli etkileseler de varlıkları son dönem Osmanlı İstanbul'unun çok daha öncelerinden geldiği için korunup kollanmaları toplumda yerleşmiş bir gelenektir. Bu gelenek köpeklerin şehir hayatındaki olumlu olumsuz etkileriyle birlikte inşa edilmiştir. Köpekler gündelik yaşamda ilgi ve sevgi göstermenin yahut tahammül etmek ve temkinli olmanın gelgitleriyle tanınmaktadır.

Erken dönemden bir tanık olarak, 16. yüzyılda İstanbul'da bulunan Luigi Bassano, Türklerin köpekleri Allah rızası için beslediklerini ifade eder. Aktardıkları, köpeklerin insanlarla kurduğu iletişimde insanların gündelik yaşam alışkanlıklarına ne şekilde dahil olduklarını açıkça göstermektedir. Anlattığına göre birçok insan evinin önünde mermerden yapılmış kaplar bulundurmaktadır. Bu kapların içinde her gün, temizlenen tabakların bulaşık suları biriktirilmektedir. Köpekler ise bulaşık yıkama zamanı geldiğinde bunu biliyorlarmış gibi toplanarak yiyecek verilmesini beklemektedir. Bazen sayıları yüze ulaşan köpekler yiyecekler verildiği zaman gürültüyle kavga etmektedirler⁷⁶.

⁷³ Hagop Mintzuri, İstanbul Anıları (1897-1940) (4. Basım), Çev. Silva Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002. 43.

⁷⁴ Amicis, a.g.e., 119.

⁷⁵ Theophile Gautier, İstanbul (Basım Yok), Çev. Nurullah Berk, İstanbul Kitaplığı Serisi, Yıl Yok, 85.

⁷⁶ Luigi Bassano, Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat (3. Basım), Çev. Selma Cangı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015, 126.

Albert Richard Smith de tek kişi aralarından geçmenin kesinlikle imkânsız olduğu şeklinde durumlarını ifade ettiği köpeklerin, askerlerin kazanlarını yıkadıkları yerde bekleyişlerine tesadüf etmiştir⁷⁷. Köpeklerin gündelik işlerin en önemlilerinden biri olan bulaşığın sonrasında yer aldıkları bu süreç, toplumun yaşam tarzına köpeklerin de dahil olduğunu açıkça göstermektedir. Kendileri için ayrılan yemeklerin ya da yemek artıklarının verildiđi⁷⁸ köpekler, insanlardaki israf karşıtlığının, faydacılığın ve merhamet duygusunun birbiriyle perinleştii bir canlı konumundadır. Fakat köpekler her ne kadar merhamet görseler de sokak şartlarında mevsimine göre zor durumlarda da kalırlar. Hagop Mintzuri, köpeklerin yazın güneşin altında, kışın karda, yağmur yağdığında ise çamurun üstünde açıkta olduklarını belirtir. Bu hayvanlar dükkânlardan ve mahallelerdeki evlerden verilen ekmek, kemik ve yemek artıklarıyla beslenmektedir. Diğer taraftan yaşlı kadınlar da fırından aldıkları ekmeklerle besleme yapmaktadır. Yapılan bu davranış sevap sayılmaktadır⁷⁹. Anna Grosser Rilke de soğuktan en fazla etkilenenlerin sokak köpekleri olduğunu, Türklerin ise onlara insanın içini burkan bir duygusallıkla iyi davrandıklarını kaydeder. Bu durum özellikle yoksul bölgelerde böyledir. Köpeklerin altlarına eski örtüler ve saman serilmekte, beslenmeleri için yiyecekler verilmektedir. Yavruladıklarında, dişi köpeğin analık sevinci insanları da mutlu etmektedir⁸⁰. Edmondo de Amicis’e göre hava şartları bazı zamanlarda köpeklerin görünüşünü dahi değiştirir. Kar yağdığında karın altında kalan, yağmur yağınca çamura bulanmış köpeklerin ayağa kalktıklarında ne gözleri, ne kulakları, ne de burunları belli olmaktadır⁸¹.

⁷⁷ Smith, a.g.e., 138.

⁷⁸ Bu durum günümüz İstanbul’unda ve hatta Türkiye’nin birçok şehrinde hâlâ devam etmektedir. Sokaklara köpekler ve kediler için besleme kapları bırakılmaktadır. İnsanlar köpek ve kedilerin dışında, kuşları dahi beslerler. Kuşlar için yemek artıklarından yaptıkları bulamaçları çatılara sererler yahut erişilir bir yere bırakırlar. Sokaklara bırakılan kapların içlerinin su ve mamayla doldurulması ya da diğer türlü besleme faaliyetleri insanlar için gündelik yaşamın bir alışkanlığıdır. Özellikle yaz aylarında sokaktaki hayvanların su ihtiyaçları için kaplara su bırakılması, kış aylarında ise soğukta üşüyen hayvanların apartman içlerinde barındırılmasına yönelik sık sık çeşitli çağrılar yapılır. Kış mevsiminde sokaklarda üzeri battaniyeyle, herhangi bir insanın montu, hırkası ya da şalıyla örtülmüş hayvan görülmesi olasıdır. ağrı yapan öznel şahıs, dernek, spor kulübü ve devlet kurumu olmak üzere değişiklik göstermektedir. Günümüzde sokak hayvanlarının himaye edilmesine yönelik yapılan çağrılardan biri için bkz. Ek-6.

⁷⁹ Mintzuri, a.g.e., 45.

⁸⁰ Anna Grosser Rilke, Avrupa Saraylarından Yıldız’a İstanbul’da Hoş Bir Sada (1. Basım), Çev. Deniz Banoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, 177.

⁸¹ Amicis, a.g.e., 119.

Köpeklerin insanların yaşam alışkanlıklarına dahil oluşları dinî âdetler uygulanırken de görülür. Gêrard de Nerval, ailelerin mezarlık ziyaretlerinde yanlarında yemekler getirdiklerinden ve bunları mezarın yanında bu amaçla oluşturulmuş kovuğa⁸² bıraktıklarından bahseder. Köpekler de bu etkinlik sırasında her daim buralarda bulunarak kendilerine verilecek yiyecekleri beklemektedir. Nerval'e göre yemek bırakma geleneği kökeni antik çağa kadar giden eski bir uygulamadır. Ailenin götürmüş olduğu yiyecekten ölünün de faydalanacağını düşünmediğini ifade eder. Yapılan yalnızca bir âdettir. Ayrıca Nerval, eski zamanlarda kutsal yılanların da bu “dindarca sungularla” beslendiklerini söyler ve “ama” diyerek sözlerine şöyle bir ilavede bulunur: “Konstantinopolis'te köpekler de kutsal.”⁸³ Böylece köpeklerin toplumsal yaşamdaki yerini çok net bir şekilde belirtir. Öte yandan köpekler mezarlıklarda yalnızca insanlar tarafından beslenmek ümidiyle bulunmazlar. Leşçilik de yaparlar. Ogier Ghislain de Busbecq mezarlıkların üstlerinin ağır bir taşla kapatılması âdetinin, Türklerin ölüleri köpek ve kurt gibi hayvanlardan korumak için aldıkları bir önlem olduğunu belirtir⁸⁴.

Georgina Max Müller, Beyoğlu'nda bulunduğu sırada yol kenarında uyuyan köpeklerin ezilmemesi için gösterilen çabadan bahseder. Atlar köpekler için hızlıca yol değiştirmektedir. Etrafta bolca köpek bulunmaktadır. Bunların bazıları uyumakta, bazıları da süprüntüler arasında yiyecek aramaktadır. Ona göre köpeklerin yaşamları zor koşullar içindedir. Zamanla köpeklere sempati duymaya başladığını söyleyen Müller, kaldığı otelin yakınındaki meydanda onlardan tam 13 tane olduğunu aktarır. Hepsini tanımaktadır ve her sabah onların gece maceralarından teker teker dönüşlerini seyretme alışkanlığını edinmiştir⁸⁵. Müller'e göre dünyanın hiçbir yerinde İstanbul sokaklarında olduğu gibi köpeklere sabır gösterilemez. Ayrıca köpekler, şehirden rastgele bir şekilde geçen kimi seyyahların göstermek istedikleri gibi ne vahşi ne de can sıkıcı canlılardır. Şehri kendi

⁸² Helmuth Von Moltke, bu faaliyetlere yönelik olarak, ölenlerin mezarının dahi hayır işlerinde kullanılmaya çabaladığını ifade eder. Çoğu mezar taşının altı yağmur sularının birikmesi için oyulmuştur. Bunlar biriken suyla birlikte sıcak yaz günlerinde köpekler ve kuşların susuzluklarını giderebilecekleri bir yer olmaktadır. Moltke'ye göre Müslümanlar hayvanların şükranının kendilerine hayır getireceğine inandıkları için böyle yaparlar. Bkz. Moltke, a.g.e, 83.

⁸³ Nerval, a.g.e., 563-564.

⁸⁴ Ogier Ghislain de Busbecq, Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560) (1. Basım), Çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, 52.

⁸⁵ Müller, a.g.e., 15-16.

aralarında paylaşarak beşli, onlu hatta yirmili gruplar halinde kendilerine ait bir bölgeye kurulurlar. Bu noktada işler yalnızca sınırı geçen yabancı için zorlaşmaktadır. Fakat diğer durumlarda sokak köpekleri oldukça uysaldır. Ona göre köpekler hakkında olumsuz ne söylenirse söylensin, bu hayvanlar aynı diğer köpeklerin yaptığı gibi yeri geldiğinde teşekkür etmek anlamında kuyruk sallarlar⁸⁶.

İslah olmaz bir hayvansever olduğunu ifade eden Anna Grosser Rilke, şehre ayak bastığında içine düştüğü tren garı hengâmesinden kendini kurtardıktan sonra köpeklerle karşılaşır. Rilke, gardan çıkınca tam bir faytona binmişken aracın etrafını köpekler sarar ve İstanbul'un sokak köpekleriyle ilk defa burada karşı karşıya gelir. Hayvanlar açtır. Köpeklerin bu haline üzülen Rilke, yolculuk için hazırlamış olduğu yiyeceklerin kalanını onlara verir. Fakat bunu yaptığına pişman olur çünkü köpekler fayton hareket ettiğinde havlayarak takip etmeye başlarlar. Gelgelelim caddenin bir yerine geldiklerinde durarak takibi bırakırlar. Çünkü burası başka köpeklerin yeridir⁸⁷.

Fotoğraf 4: Sirkeci Garı'nda Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

Çekim: Sébah&Joallier.

Kaynak: Constantinople and Bosphorus: Views and People, Pierre de Gigord Koleksiyonu.

İstanbul'a ayak basışı tam da şehri betimleyen kargaşa haliyle gerçekleşen Anna Grosser Rilke'nin içinden çıktığı karışıklığın ardından şehrin birçok yerini parsellemiş olan köpeklerle karşılaşması şaşırtıcı değildir. Çoğu İstanbul ziyaretçisi gibi o da şehrin

⁸⁶ Müller, a.g.e., 22-23.

⁸⁷ Rilke, a.g.e., 137.

insandan sonra gelen en kalabalık nüfusuyla karşılaşmıştır. Fotoğraf 4’te Rilke gibi birçok insanın Osmanlı İstanbul’una ilk defa ayak bastığı yerlerden biri olan Sirkeci Garı görülmektedir. Meydandaki köpekler doğrudan göze çarparlar⁸⁸.

3. ESNAF VE KÖPEKLER

Köpekler İstanbul’da esnaf gruplarıyla sık sık etkileşim halindedir. Gündelik yaşamın akışında yiyecek satan esnaflar tarafından artıklarla ya da özel olarak beslenerek himaye edilirler. Bu doğrultuda, şehrin kamusal alanlarında dükkânların yanında, çarşı ve pazar gibi ticaret alanlarında ya da seyyar esnafların peşinde günlük öğünlerini edinmek için bulunurlar.

Fotoğraf 5: Üsküdar Çarşısı’nda Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)
Çekim: Sébah&Joailler.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

⁸⁸ Yine aynı noktada köpeklerle oynayan bir adamın olduğu kartpostal için bkz. Ek-2.

Fotoğraf 5'te köpeklerin Üsküdar Çarşısı'nda birçok esnaf grubunun çevresinde ya da yakınında yer aldıkları görülmektedir. Köpekler burada etraftaki insanlarla benzer bir hareketlilik ya da hareketsizlik durumunda şehrin doğal bir parçası olarak var olurlar. Yürürler, otururlar, uyurlar yahut beslenirler. Kamusal alandaki yaşamları toplumun içinde, insanlar tarafından alışkın olunan bir şekilde sürer⁸⁹.

Fotoğraf 6: Köpek Seven Bir Çocuk ve Esnaf (20. Yüzyıl Başı)

Çekim: T. Wild.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 138-139.

Fotoğraf 6'da seyyar satıcıların etrafında uyumakta olan köpekler görülmektedir. Bir çocuk köpeği severken diğerleri gülümsemektedir. Seyyar satıcılar, köpekler için kamusal alanlarda bir çekim merkezidir. Dolayısıyla köpeklerin yaşam alanları bu esnaf grubuna bağlı bir halde şekillenmektedir. Esnafarla tanışan, anlaşılan ve arkadaş olan

⁸⁹ Çarşı ve pazar gibi kamusal alanlarda bulunan köpeklerin görselleri için bkz. Ek-16, Ek-22, Ek-84, Ek-85, Ek-99.

köpekler, karşılıklı etkileşimle hem bu esnaf gruplarına gün içerisinde eşlik ederler, hem de başta beslenmek olmak üzere diğer türlü sosyal ihtiyaçlarını karşılarlar.

Osmanlı İstanbul’unda köpeklerin yanında, kedi, kuş, hatta balık gibi canlılar da yemek artıklarının israf edilmemesi usulünde yahut kendileri için ayrılan yiyeceklerle beslenmektedir. Toplum tarafından hayvanlara gösterilen kıymet insanların kamusal alanda eriştiği birtakım canlılarda yansımaktadır. Bu duruma değinen isimlerden biri Helmuth von Moltke’dir. 18 Ocak 1837’ye tarihlendirdiği yazısında Türklerin hayırseverliklerinin hayvanlara dahi eriştiğini ifade ederek, Üsküdar’da bir kedi hastanesi, Beyazıt Camii’nin avlusunda ise güvercinler için bir bakımevi bulunduğunu belirtir. Aktardığına göre, evlere kesinlikle alınmamalarına rağmen binlerce köpek fırıncıların, kasapların sadakaları⁹⁰ ve bunun yanında kendi emekleriyle hayatını sürdürmektedir. Ona göre bunun sebebi köpeklerin şehrin temizliğini sağlamalarıdır. Bir at yahut bir eşek öldüğünde en yakın köşeye ya da şehrin yangın yerlerinden birine götürülmekte, köpekler ise bu leşleri yiyerek ortadan kaldırmaktadır⁹¹.

Moltke’nin tesadüf ettiği, köpeklerin kasap ve fırıncı gibi esnaf gruplarıyla olan ilişkilerine Rilke de rastlamıştır. Rilke’ye göre başıboş dolaşan köpeklerin şehrin en sevdikleri konumu Galata’dır. Bu bölge kasapların, balıkçıların attığı artıklarla beslenen hayvanlar için tam bir cennet gibidir⁹². Edmondo de Amicis ise Eminönü’ndeki balık pazarını gezerken buradaki müşteri kalabalığının kendi tabiriyle, bir köpek ordusuyla kaynaştığını belirtir. Köpekler her zaman ki gibi yemek bulabilecekleri yerlerde insanlarla iç içe bir şekilde dolanmaktadırlar⁹³. Köpeklerin şehrin esnafıyla olan etkileşiminde bazen saldırganlıkları bazen de taşıdıkları olası hastalıklar esnaf için risk oluşturmakta, neticede kötü sonuçlara sebep olabilmektedir. Kuduz köpek ısırmasından dolayı Bakırköy kasap esnafından Hamparsom’un vefat etmesi⁹⁴ bu olumsuzlukların bir örneğidir. Ancak, köpekler bu tür problemlili durumlara rağmen yine de şehirdeki temizlik rollerini sürdürürler. Bir yandan gönüllü bir biçimde kendi çabalarıyla yaptıkları bu eylemde, diğer

⁹⁰ Kasapların etrafında gelişen besleme kültürüne dair görseller için bkz. Ek-10 ve Ek-11, Ek-71.

⁹¹ Moltke, a.g.e., 81. Ekmekle beslenen köpekler için bkz. Ek-4.

⁹² Rilke, a.g.e., 166.

⁹³ Amicis, a.g.e., 82.

⁹⁴ BOA, Y.A.HUS., 231/42, 18 Rebûlâhir 1307/12 Aralık 1889.

yandan insanlar tarafından bir işçi gibi kullanılırlar. Ercüment Ekrem Talu'ya göre köpekler et artıkları, kemikler, balık başları, ölmüş tavuklar, civcivler ve hatta kedi leşleriyle beslenmektedir ve böylelikle bunların sokaklarda kalıp kokmalarını engellemektedir⁹⁵. Köpeklerin bu tür tüketimleri göreceli bir biçimde kamusal alandaki kirlilik oluşumunun önüne geçilmesine yaramaktadır. Her ne kadar devletin temizlik memurları bulunsa da köpekler özlerinden gelen davranışlarıyla şehrin temizlik işlerinden kendilerine pay çıkarmaktadır. Öte yandan köpeklerin temizlik memurlukları yalnızca kamusal alanda buldukları çöplerle değil, aynı zamanda şehirdeki esnaf gruplarına yaptıkları hizmet şeklinde de gerçekleşmektedir. Bu, karşılıklı olan faydacı bir alışveriştir. Köpekler et artıkları ve bayat ekmekleri yiyebildikleri için fırın ve kasap gibi esnafın işine yararlar. Fakat koşullar her zaman esnafın faydalandığı bir şekilde gönüllüce gelişmez. Kimi zamanlarda köpekler tarafından esnaftan haraç kesilmesi söz konusudur. Özellikle dolaşarak mal satan seyyar esnaflar bu konuda epey problem yaşar.

Fotoğraf 7: Seyyar Ciğerci (1875)
Çekim: Guillaume Bergreen.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Fotoğraf 7’de bir seyyar ciğerci görülmektedir. Uğur Aktaş’a göre, ciğerciler dükkânda yahut sokakta olmak üzere iki şekilde iş yapmaktadır. Dükkân sahibi ciğerciler etleri müşterilerin görebileceği bir şekilde tel dolaplara ya da çengellere asarlarken

⁹⁵ Ercüment Ekrem Talu, İstanbul’un Sokak Köpekleri, Taha Toros Arşivi, No: 001583212010, 1946, 2.

sokakta çalışan seyyar ciğerciler ise yine tel dolaplarla ya da sırık kullanarak kazanç elde ederler. Sokaklarda bulundukları sırada etraflarında kedi ve sinek grupları görülür⁹⁶. Seyyar esnafın peşinde olan bu hayvanlar şehrin köpekler dışındaki diğer haraççılardır.

Resim 1: Sırıklı Ciğerci ve Köpekler

Kaynak: Marie Gabriel Florent Auguste de Choiseul Gouffier,
Voyage de Pittoresque de la Grèce, C.2, (Paris, 1822).

Aslında ciğerciler köpeklerle olan bu etkileşimlerinden dolayı kazançlı çıkarlar. Çünkü İstanbul halkının içinde sırf köpekleri ve diğer hayvanları beslemek için kendisinden et satın alan insanlar bulunur. Sadri Sema, ciğercilerin çalışma koşullarına değinmektedir. Sema'ya göre, omuzlarında kalın, uzun, dişli bir sırıkla üstleri yağ, kan ve kir içinde olan ciğerciler, sırıklarına işkenbeler, sarmalar, barsaklar, ciğerler ve daha fazlasını asarlar ve kalabalığın içinde “Ciğerler! Ciğerler!” şeklinde haykırarak gezerler. Yürürken yoruldukça sıırığı bir omuzdan ötekine atarlar ve bu esnada sırıkla yolun

⁹⁶ Uğur Aktaş, İstanbul'un 100 Esnafı (1. Basım), İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010, 19.

ortasında daire çizdiklerinden ötürü insanlar etrafa koştururlar. Fakat etrafa koşturmeyen bir şeyler vardır. Bunlar sarı, siyah, alaca, beyaz, tonbul, sıska, uyuz olan sokak köpekleri ve birçok renkteki kedilerdir⁹⁷. Köpeklerin ve diğer sokak hayvanlarının seyyar satıcılarla olan mücadeleleri Osmanlı İstanbul’u tasvirlerine de yansımaktadır. Resim 1’de bir seyyar ciğerci köpekler tarafından haraca tutulurken resmedilmiştir. Ciğerci yanındaki köpeklerle uğraşırken arka tarafta koşmakta olan ayrı bir köpek grubu görülmektedir.

Köpekler şehrin haraççı serserileri olsalar da şehirdeki hareket özgürlüklerini besleme saatlerine göre kısıtlarlar. Kendilerine yiyeceğin verileceği yere, tam zamanında sürü halinde gelirler ve daha sonrasında dağılırlar. Bu durum onların bir rutini haline gelmiştir. Georgina Max Müller bu olaya Bayezid Camii’nde tesadüf eder. Müller’e göre köpekler burada her cuma gününde insanlar tarafından beslenmektedir. Çevredeki köpekler karınlarını doyurmak amacıyla buraya gelmekte ve ardından geri gitmektedir⁹⁸. 16. yüzyıldan bir erken dönem örneği olarak Salomon Schweigger de Türkler’in her gün ikinci vaktinde Şehzade Mehmed Camii’nde kedi ve köpek beslediklerini aktarır⁹⁹. Federico Gravina ise İstanbul’da günün belli bir vaktinde köpeklerle cami kapısında yiyecek verildiğine tesadüf ettiğinden ve köpeklerin bu duruma alışık oldukları için mekâna beslenme saatine göre sürü şeklinde geldiklerinden bahseder. Hatta, “Köpeklerle bile sadaka veriyorlar, üstelik onlar için bir hastane olduğu bile söyleniyor.” diyerek bu durum karşısındaki şaşkınlığını dile getirir¹⁰⁰.

İstanbul’un köpeklerinin arasında haraççılığı aşarak hırsızlıkla geçimini sağlayan bir köpek dahi vardır. Ahmet Rasim (1865-1932), Şehir Mektupları’nda Cerrahpaşa’da bulunan kurnaz bir köpektan bahseder. Bu köpek sarhoşların elindeki balıkları kapmakta maharetlidir. Ahmet Rasim, köpeğin balığı nasıl çaldığını şu şekilde anlatır: “Gözü, içki içen dünyalıları ta uzaktan tanıdığı için, eğer o neşeden başı hoş kişi, yarım okka ile kafayı

⁹⁷ İşkenbe, barsak ve tonbul kelimeleri yazarın kendi kullanımıdır. Bkz. Sadri Sema, Eski İstanbul’dan Hatıralar (3. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, 16.

⁹⁸ Müller, a.g.e., 70.

⁹⁹ Salomon Schweigger, Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581 (1. Basım), Çev. Selma Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, 192.

¹⁰⁰ Federico Gravina, İstanbul’un Anlatımı (1. Basım), Çev. Yıldız Ersoy Canpolat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 118.

tütsüledikten sonra eline bir okka da uskumru, iki üç palamut almış ise, ta yanından veya hizasından geçinceye kadar yerinden kıımıdamaz. İki üç adım ilerler ilerlemez, kalkar, yavaş yavaş balığın kuyruğuna dişlerini geçirir. Beraberce yürür.” Ahmet Rasim buradan sonra sarhoşun “Hoşt!” diye balığı hızlıca çekmesiyle köpeğin de asıldığını, balık yere düştüğünde ise iki taraf kapıştığını anlatır. Köpek balığı bitirinceye dek yediği dayağa aldırış etmemektedir¹⁰¹.

Sokaktaki hayvanların esnaf gruplarıyla olan ilişkileri öyle bir noktadadır ki bu kültürel durum geçmişten günümüze “ciğerci kedisi” tabirini getirmiştir. Seyyar ciğercilerin dükkân sahibi olduğu günümüz koşullarında kediler bu esnaf grubundan ayrılmamıştır. Karşılıklı yardımlaşmayla dostluğa dönüşen ciğerci-kedi etkileşimi İstanbul’un ve bu geleneğe dahil olan birçok şehrin kültürel bir unsuru haline gelmiştir. Neredeyse her ciğerci dükkânının gediklisi olan bir yahut birkaç kedi bulunmaktadır. Hatta “ciğerci kedisi” tabiri şiirlere dahi konu olmuştur. Orhan Veli Kanık, “Kuyruklu Şiir” adlı şiirini, sokak kedisi ile ciğerci kedisinin yaşam şartlarına vurguyla yazmıştır¹⁰².

Osmanlı toplumunun kamusal alanda eriştiği hayvanları himaye etmesini içeren yaşam alışkanlıkları, “mancacılık” adında yeni bir mesleğin oluşmasını sağlayacak kadar güçlüdür. Mancacılık Osmanlı gündelik yaşamında sokaktaki hayvanlara bakışı en doğru şekilde yansıtan meslektir. Mesleğin ortaya çıkışı doğrudan doğruya toplumu kuşatan kültürle ilgilidir. Mehmet Mert Sunar’a göre yalnızca sokak hayvanlarının beslenmesine yönelik yiyecek satan esnafa mancacı denilmektedir¹⁰³. Metin Menekşe ise,

¹⁰¹ Ahmet Rasim, Şehir Mektupları (1. Basım), Karanfil Yayınları, İstanbul, 2006, 136-137.

¹⁰² Şiir şu şekildedir:

Uyuşamayız, yollarımız ayrı;
Sen ciğercinin kedisi, ben sokak kedisi;
Senin yiyeceğin, kalaylı kapta;
Benimki aslan ağzında;
Sen aşk rüyası görürsün, ben kemik.

Ama seninki de kolay değil, kardeşim;
Kolay değil hani,
Böyle kuyruk sallamak Tanrının günü.

Bkz. Orhan Veli, Bütün Şiirleri (59. Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, 136.

¹⁰³ Mehmet Mert Sunar, “Hayvanlar”, Osmanlı İmparatorluğu’nda Çevre ve Şehir (1. Basım), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2015, 226. Günümüzde endüstriyelleşen evcil hayvan sektörü mama gibi hazır ürünler çıkarttığından ötürü özellikle köpek ve kediler için mancacılık

mancaclardan hayvanları beslemek için yiyecek satın alınırken yine para karşılığında hayvanları beslemelerinin istenebildiğini belirtmektedir. Ona göre, hayvanları himaye etmenin görünürlüğünün sergilendiği mancaclık mesleği, Osmanlı İmparatorluğu’nu ziyaret eden seyyahların dikkatini çeken bir konudur¹⁰⁴. Baron Wenceslaw Wratislaw, bir erken dönem örneği olarak mancacıya rastlar. 16. yüzyılın sonunda İstanbul’da bulunan Wratislaw, burada hayvanlara yiyecek vermenin sevap kabul edildiğini, şehrin büyük duvarlarla çevrili bahçeleri olduğunu ve bu bahçelerin duvarlarının üstündeki birçok kedinin kendilerine sadaka verecek insanları beklediğini söyler. Ardından bir gelenekten bahsederek sözlerine devam eder. Wratislaw’a göre Türklerde işkembe, ciğer ve et parçalarını kaynatarak bunları şehirde kedi ve köpek mancası diye bağırarak satma âdeti bulunmaktadır. Bu satıcıların peşinde her daim elli, altmış ve hatta daha fazla köpek koşturmakta, hatta bu sırada onların yüzüne bakarak yiyecek vermelerini beklemektedir. Türkler ise bu satıcılardan aldıkları yiyecekleri köpeklere eşit bir biçimde dağıtmakta, duvarların üstünde bekleyen kedileri de ihmal etmemektedir. Ayrıca Türkler, bunlardan farklı olarak yakalanmış kuşları öldürmeyi büyük günah sayarlar ve onları satın alıp serbest bırakırlar. Balıkları da suya ekme parçaları atarak beslemektedirler. Wratislaw bu yapılanların sebebini şu şekilde açıklar: “Çünkü dinsel buyrukların dışında kalan bazı boş şeylere Tanrı buyruğu gibi değer veren bu insanlar, böyle yapmakla yani kedi, köpek, balık, kuş ve Tanrı’nın başka canlı ve konuşamayan yaratıklarına yiyecek sadakası vermekle yüce Tanrı’nın gözüne gireceklerine inanırlar.” Öte yandan, Wratislaw’ın sokaktaki hayvanların beslenmesine yönelik kaydettiği şu sözler meselenin dinî boyutunun anlaşılması açısından önemli bir detay vermektedir. Tesadüf ettiğine göre yaşlı Türk hanımları, bir şişe geçirdikleri işkembe ve akciğer gibi sakatlatları sokaklarda satan aşçı yamaklarından yahut yakınlardaki dükkânlardan satın alırlar ve bunları kedilere verirler. Kedileri besleme eylemi dualar mırıldanarak gerçekleştirilir¹⁰⁵.

işi görülmemektedir. Fakat bir türevi olarak cami önlerinde kuş yemlerinin satıldığını ve birçok insanın yemcilerin etrafında biriken kuşları beslediğine rastlanmaktadır. Bu yapılan, şehrin kültürel bir faaliyeti haline dönüşmüştür.

¹⁰⁴ Metin Menekşe, Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancaclık, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.55, 2022, 98.

¹⁰⁵ Baron Wenceslaw Wratislaw, Baron W. Wratislaw Anılar: “16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler” (1. Basım), Çev. M. Süreyya Dilmen, Karacan Yayınları, İstanbul, 1981, 70. Kuş besleme faaliyeti

Resim 2: 16. Yüzyılda Sokak Kedilerini Besleyen Bir Mancacı

Kaynak: Sunar, M. M., “Hayvanlar”, Osmanlı İmparatorluğu’nda Çevre ve Şehir, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2015, 217.

Resim 2’de sokaktaki hayvanları besleyen bir mancacı tasvir edilmiştir. Mancacı, kedileri gün içerisinde sırtında gezdirmekte olduğu sırıktan aldığı etlerle beslemektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda mancacılar tesadüf eden bir diğer kimse Joseph de Tournefort’tur. Tournefort, Türklerin hayırseverliklerinden bahsederken şehirlerde sokakların başında köpeklere verilmesi için et satıldığını kaydeder ve yine bu doğrultuda köpeklerin yaralarının, uyuzlarının tedavi edildiğini belirtir. Bir başka örnek olarak, bazı sofular hayvanların rahat yatabilmeleri ve yeni doğum yapan köpekler için saman temin etmektedir. Hatta bazıları doğuran köpeğin yavrularıyla beraber yaşayabilmesi için küçük kulübeler inşa etmektedir. Haftanın belli günlerinde köpek ve kedileri beslemek için vasiyetnamelerle kurulan vakıfların¹⁰⁶ varlığına inanmakta güçlük çektiğini ifade eden

günümüzde İstanbul’un vapur seyahatlerinin bir geleneği haline dönüşmüştür. Birçok yolcu, hareket etmeye başladığında martıların takibine giren vapurdan bu kuşlara başta simit olmak üzere ekmek parçaları atarlar. Bu gelenek İstanbul’u ziyaret eden turistler arasında da sürdürülmektedir. Yine balıkların beslenmesi de günümüzde devam eden bir gelenektir. Bazen, bilinçsizce deniz kıyısına atılan ekmekler görüntü kirliliğine sebep olabilmektedir.

¹⁰⁶ Edmondo de Amicis de bu vasiyetlerden bahseder. İnsanların köpekleri içtenlikle sevdiklerini, birçok Türk’ün beslenmeleri için kabarık meblağlar vasiyet ettiğini belirtir. Bkz. Amicis, a.g.e., 118. Ayrıca bu yöndeki vasiyetler günümüzde de görülmektedir. İstanbul’da günümüze dek gelmiş kedi hayratlarından bir tanesinin geleneğine göre Üsküdar’daki Yeni Valide Camii yakınına bırakılan, sokakta bulunmuş yavru

Tournefort, sözlerine devam ederken bu geleneğin olağan bir durum olduğunu söyler. İstanbul'da vasiyetname sahiplerinin isteklerinin yerine getirilmesi maksadıyla birtakım insanlara hayvanları beslemeleri için para verilmektedir. Ayrıca birçok kasap ve fırın bu niyetle kullanılması için kenarda para tutmaktadırlar¹⁰⁷. Tournefort, köpekler için yazdığı bu iyi manzaranın üzerine çelişkili bir biçimde Türklerin yardımsever olmalarının yanında köpeklerden nefret ettiklerini aktarmaktadır. Ona göre köpekleri evlerinde bulundurmaktan hoşlanmayan Türkler, veba salgını olduğunda etrafa mikrop saçtıkları düşüncesiyle önlerine çıkan köpekleri öldürme yöntemini uygulamışlardır¹⁰⁸.

Erken dönemde Türklerin köpekleri pis saydıkları ve evlerine almadıkları doğrudur. Çünkü köpek Türkler için sokak hayvanıdır. Ayrıca yine başta veba olmak üzere diğer birçok salgında, istisnalar bulunmakla birlikte, köpekler itlaf yahut sürgün yoluyla doğrudan ya da dolaylı bir şekilde öldürülmüşlerdir. Fakat Tournefort, aynı mektup içerisinde birbirine zıt iki ifadeyle Türklerin köpeklere olan merhametlerini ani bir şekilde nefrete dönüştürmüştür. İnsanlara köpekleri beslemeleri için para veren ve köpekleri hassasiyetle tedavi edenlerin bir anda aslında köpeklere nefretle bakıyor oldukları anlaşılmaktadır. Hâcer Kılıçaslan, Joseph de Tournefort'un Türkler için yaptığı bu çelişkili tanımları ifadelerinde abartılar yapabilme ihtimaline vurguyla yorumlar. Meseleyi, onun Türklerin veba salgınında laubali olduklarına yönelik sözleriyle birlikte inceler. Kılıçaslan'a göre Tournefort, anlatımını yaparken zihnindeki imajları bozmak yerine çelişkili ifadelerde bulunmayı seçebilmektedir ya da bunun farkına varamayacak bir haldedir¹⁰⁹. Taner Timur ise Tournefort'un bu çelişkisi için köpeklere yönelik ikili bir duygudan söz etmenin daha doğru olabileceği düşüncesindedir¹¹⁰. Köpeklerin toplumun geneli tarafından sevgi gördükleri açıktır. Fakat özellikle potansiyel hastalık dağıtıcısı oldukları zamanlarda daha özenle yaklaşılması, uzak durulması ve hatta katledilmeleri

veya sakat kedilere halkın yiyecek ve su götürdüğü bilinmektedir. Bkz. Oya Baydar, Kedi, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, 516-517.

¹⁰⁷ Joseph de Tournefort, Tournefort Seyahatnamesi (4. Basım), C.2., Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, 63-64.

¹⁰⁸ Tournefort, a.g.e., 64.

¹⁰⁹ Hâcer Kılıçaslan, "Tournefort Seyahatnamesi: Şark'ta Sağlık ve Hastalık", Bulunur, K. İ., Bozkurt, F., İzgi, M. C. (Ed.), Osmanlı'da Şehir, Vakıf ve Sosyal Hayat (1. Basım), Mahya Yayınları, İstanbul, 2007, 445.

¹¹⁰ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 122.

olağandır. Bu yaşananlar köpeklere yönelik tümünden bir duygu değişiminden çok anlık ve geçici bir değişimin yansımasıdır. Keza pis kabul edilip eve alınmaması da sevilmediği anlamına gelmemektedir. Bu da inançla ilgili bir durumdur. Köpek, o dönemki yaygın din anlayışında bazı mezheplere göre necis sayılmaktadır. Köpeklerin pis görülüp eve alınmamasına dair İrlandalı vaiz Robert Walsh, bunu Ogier Ghislain de Busbecq'in de söylediğini aktarır fakat kendisi Türklerin davranışlarında bu şekilde hissettiklerine dair belirti görmediğini ifade eder. Anlattığına göre, İstanbul'daki köpeklerin sahipleri yoktur fakat mahallelerde kümelenen bu canlıların bakımları ve korunmaları halk tarafından sağlanmaktadır. Köpekler için sokaklara su kapları bırakılmakta, kasaplar ve fırıncılar et ve ekmekle besleme yapmaktadır. Hatta köpeklere özel olarak yapılan kalın, gözlemeye benzeyen bir ekmek dahi bulunmaktadır. Üst sınıftan bir Türk bunlardan alıp elleriyle parçalayarak çevresine dolan köpeklere vermekte ve böylece Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getirmenin rahatlığına erişmektedir¹¹¹.

Köpeklerin şehir hayatında etkileşimde oldukları meslek gruplarından bir diğeri deri üreticiliği yapan debbağlardır. Halil İncılık, debbağların şehirdeki en kalabalık iş kolu olmalarıyla beraber, yaptıkları işin en aşağı mertebedeki esnaf faaliyeti olduğunu belirtir. Bu insanlar derilerin kıllardan ayrılması için köpek dışkısı¹¹² kullanırlar. Hatta sırf bu iş için özel toplayıcıları bulunmaktadır. Ayrıca birçok hammaddeyi sağladıkları için sanayinin yüzde elliden fazlasını oluştururlar¹¹³. Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılda İstanbul'da 700 debbağhane bulunmaktadır¹¹⁴.

18. yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen Antonie Olivier, insanların köpeklerin üremelerine yönelik kayıtsızlıklarının sebebini debbağhanelere bağlamaktadır. Olivier'e göre Müslümanlar köpekleri murdar olarak kabul ettiklerinden ötürü onlara dokunmazlar

¹¹¹ Robert Walsh, İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u (1. Basım), Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2021, 63.

¹¹² Evliya Çelebi, Hacı Ali isminde bir debbağda 40 yıllık köpek pisliği olduğundan, İngilizlerin 40.000 kurus vermelerine rağmen satmadığından bahseder. Bkz. Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtnamesi: İstanbul 1. Cilt-1. Kitap (5. Basım), Haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 353.

¹¹³ Halil İncılık, Bülent Arı, Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İncılık'ın Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2005, 50.

¹¹⁴ Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtnamesi: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap (5. Basım), Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 597.

ve evlerinde barındırmazlar. Fakat bu sınırların içinde kalmaya özen göstermelerine rağmen köpeklerin sayılarının artışına müdahale etmezler. Ona göre bunun sebeplerinden biri köpeklerin pisliklerinin derilerin tabaklanması ve boyanmasında kullanılmasıdır. Söylentiye göre bu işlem hiçbir kimyevi madde ile karşılanamayacak bir biçimde işe yaramaktadır¹¹⁵. Münevver Alp'in ifadeleri de bu durumu doğrular. Alp'e göre Ermeni, Rum ve Yahudi çocuklar koltuk altlarından omuzlarına geçirdikleri küfeler ve ellerinde maşalarla sabahtan akşama dek köpek pisliği toplamakla uğraşırlar. Sonrasında bunları debbağhanelere yüksek fiyattan verirler. Alp, bu işi Türk ve Müslüman çocuklarının yapmadıklarını ifade eder¹¹⁶. Alp'in metnindeki genel anlatı dönemin kurgusuna uymaktadır. Fakat Türk ve Müslüman çocuklarını bahsedilen pis işlerden arılayan bilginin herhangi bir kaynağı olmadığını belirtmek gerekir.

Köpeklerin gündelik yaşam içerisinde yakın irtibatla olduğu bir diğer iş kolu mezbahanelerdir. Buralarda kesilen hayvanlar köpeklerin bu noktalarda toplanmaları için cezbedicidir. Debbağhanelerde ise mezbahanelerden farklı olarak köpek dışkıları sebebiyle insanlar tarafından bir faydacılık durumu söz konusudur. Deri tabaklamak amacıyla kullanılan dışkının biriktirilmesi için debbağhane bölgelerindeki köpeklere müsamaha gösterilmektedir. Hatta bu iş için özel olarak köpek çiftlikleri¹¹⁷ dahi kurulmaktadır. Bu iki meslek grubu her ne kadar endüstriyel üretim ve beslenme alanlarında başat rollerde olsalar da sebeplerin arasında köpeklerin de bulunduğu şikâyet dilekçeleriyle insan yaşamını olumsuz yönde etkiledikleri nedeniyle kapatılabildikleri yahut yerlerinin değiştirilebildiği görülmektedir. Zeki Tekin'e göre, debbağhaneler şehir ve kasabaların dışında kurulmalarına rağmen şehirleşmenin devam etmesiyle mahalle aralarında kalarak halk sağlığını tehdit eden mekân konumuna gelmişlerdir. Yayılan pis

¹¹⁵ Metin Menekşe, Batılı Seyyahlar Gözünden Osmanlı İstanbul'unda Köpekler, *Social Sciences Studies Journal*, C.4, S.28, 2018, 6329-6330.

¹¹⁶ Münevver Alp, Eski İstanbul'da Sokak Köpekleri, *Türk Folklor Araştırmaları*, C.9, Sayı 182, 1964, 3530.

¹¹⁷ İncinur Atik Gürbüz'e göre başlarda çevreden elde edilen köpek dışkıları sonradan debbağhanelere bağlı kurulan köpek çiftlikleri ile temin edilirler. Bu sayede sürekli olarak taze ham maddeye erişilir. Hatta bu sistem öncesinde kaynak çevreden sağlanırken dışkının tabakhaneye (debbağhane) hızlıca yetiştirilmesi gerektiği için meseleye atfen "Tabakhaneye bok yetiştirmek." deyimini oluşmuştur. Bkz. İncinur Atik Gürbüz, Osmanlı Edebi Metinlerinde Meslekler 1: Debbâğlar, *Turkish Studies*, C.13, S.5, 2018, 74. Bu deyim, günümüzde acele bir şekilde davranan insanlar için sık sık kullanılmaktadır.

koku ve atık maddelerin problem oluşturduğu bu durum sebebiyle 1838 yılında çıkarılan karantina nizamnamesi ile debbağhane yakınlarının ağaçlandırılması ya da bu işletmelerin tamamen şehir dışına çıkartılması kararı alınmıştır¹¹⁸.

Fetâvâ-yı Abdurrahim’de debbağhane ve mezbahaların ne şekilde şikâyetlere konu olduklarına dair fetva örnekleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, camiye yakın bir yerde kurulmuş bir mezbahayla ilgilidir. Mesele, mezbahanede kesilen hayvanların kanlarının ve bundan dolayı toplanan köpeklerin çevreyi rahatsız etmesidir. Bu sebeple hâkime mezbahanenin kapatılma ihtimali sorulur ve iş yerinin insanları rahatsız etmesi nedeniyle kapatılabileceği cevabı alınır. Diğer fetva ise bir debbağhaneyle ilgilidir. Daha önceden bir ev iken debbağhaneye çevrilen bir yerin tabaklanan deriler ve köpek dışkıları sebebiyle kötü kokular yaydığı için kapatılabilme durumu merak edilir. Karşılığında yine kapatılabileceği yanıtı alınır¹¹⁹. Mezbahane ve debbağhanelerin kapatılmasına yönelik isteklerde tepkilerin köpeklerin yok edilmeleri şeklinde değil, onları buralara çeken işletmeler açısından geldiğine dikkat etmek gerekir. Bu konuda gözetilen etkenlerin başında çevre temizliği ve sağlık gelmektedir.

Köpekler, Osmanlı İstanbul’unda birçok esnafla etkileşim halinde olurlar ve gündelik yaşamın akışı bu durumun sıradanlığıyla devam eder. Fırınlara, ciğerciler, kasaplar, çarşı ve pazarlardaki türlü esnaf grupları, debbağhaneler, mezbahaneler ve sokaklarda gezen seyyar yiyecek satıcıları köpeklerin acındırma yahut haraç kesme yoluyla iletişime geçerek kendilerinden beslenmeye çalıştığı şehir özneleridir. Fakat neredeyse genel olarak bu işletmeler için 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında şehrin kamusal alanlarında etkileri görülen dönüşüm faaliyetleriyle yeni bir süreç söz konusu olur. Özellikle seyyar esnaflar ve halk sağlığını tehdit eden mezbahane, debbağhane gibi işletmeler hedef haline gelirler. Köpekler için bir çekim merkezi olan esnafların etkilendiği süreç köpekleri de etkiler ve neticede şehir içindeki yaşam alanlarının dışlandığı, daraldığı bir dönem yaşanır. Diğer taraftan, köpeklerin yaşam koşullarının

¹¹⁸ Zeki Tekin, Deri, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.9, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, 177.

¹¹⁹ Abdülkadir Atar, Osmanlı Şeyhülislâmlarının Fetva Kitaplarında ve İstanbul Kadı Sicillerinde Mezbahalar, Tarih Okulu Dergisi, Y.11, S.XXXVII-2, 2018, 483-484.

dönüşümü yalnızca bu tür dolaylı etkilerle değil daha çok doğrudan hedef oldukları bir şekilde gerçekleşir. Süreçte, insan yaşamına tesir eden şehir içindeki konumları ve davranışları, çeşitli halk sağlığı endişeleri, şehri ve yaşamı dönüştüren modernleşme faaliyetleri gibi etkenlerin meşruiyet oluşturduğu bir süreklilikte hedef haline gelirler ve devlet tarafından sürgün, itlaf gibi yaptırımlara uğrarlar.

4. BELEDİYECİLİK HİZMETLERİ VE KÖPEKLER

Osmanlı İstanbul'unu ziyaret eden birçok gezgin, şehrin güzelliklerinin yanında genel olarak sokakların biçimsizliğinden, kirliliğinden, etraftaki çöplerden ve bu çöplerin etrafında bulunan köpeklerden bahsetmektedir. Köpeklerin çöplerin dibinde bulunmaları normaldir. Fakat imparatorluğun başkentinin belediye hizmetleri açısından epey geride olması bu gezginleri hayal kırıklığına uğratmıştır.

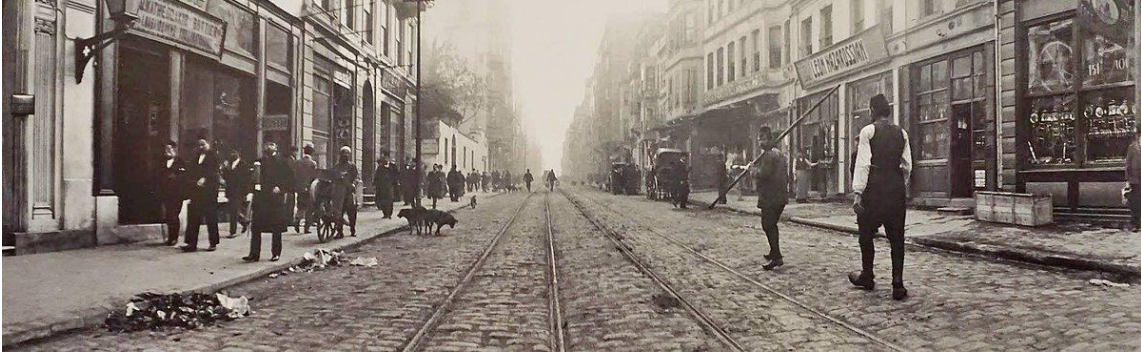
1833 yılında İstanbul'da bulunan Alphonse de Lamartine, Beyoğlu'nda olduğu sırada meydanda mal dolu balyalar, yükler, atlar, sahipsiz köpekler ve çömelerek tütün içen Türkler görür. Beyoğlu'nun çarşısına girdiğinde ise “pis” ve kalabalık bir sokağa dalmıştır. Burada halk için et ya da tatlı pişirilen ahşap barakalar, berber dükkânları, tütüncüler, sebze ve yemiş satan manavlar vardır. Sokaklarda aceleci, hareketli bir kalabalığa rastlamaktadır. Doğu'nun tüm giysileri ve tüm dilleri fark edilmektedir. Ayrıca tüm bunlara dahil olan, meydanları ve çarşıları dolduran, kapı önlerine atılan çöpleri yemek için kavgaya eden köpeklerin havlamaları duyulmaktadır¹²⁰. 1891 yılında diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden Siyam prensi Damrong da İstanbul'daki yolların dar ve kirliliğini ifade eder. Damrong için İstanbul'un Avrupa'yla olan farklarından biri sokakta dolaşan köpeklerin çok olmasıdır¹²¹. Theophile Gautier de evine doğru yürürken tüyleri dökülmüş köpeklerin bulunduğu, dar, dolambaçlı, iğrenç derecede pis olan ve kalas, hurda gibi yükler taşıyan eşeklerle dolu sokakların içinden ilerlemektedir. Ona göre buralarda İstanbul'a uzaktan bakıldığında görülen sihirli etki yok olmaktadır. Etrafında bulunduğu çirkin baraka yığınlarının nasıl olur da uzaktan

¹²⁰ Alphonse de Lamartine, Alphonse de Lamartine ve İstanbul Yazıları (1. Basım), Yenilik Basımevi, İstanbul, 1971, 73-74.

¹²¹ Mansod Lambensa, Bir Siyam Prensinin Kaleminden XIX. yy'da Osmanlı İstanbul'u, IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Osmanlı İstanbulu, Dört, Emecen, F., Akyıldız, A., Gürkan, E. S. (Ed.), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016, 68.

bakıldığında çekici bir görünüm içinde olduğuna hayret etmektedir. Tesadüf ettiği bir başka kötü manzarada, Galata Kulesi'ne doğru yürüdüğü sırada çocukların oyun oynadığı çöp birikintileriyle dolu bir çukurun etrafında uyuyan köpekler bulunmaktadır¹²².

Sokakların kirliliği İstiklal Caddesi'ne dahi yansımıştır. Anna Grosser Rilke, kocasından kendisine Grande Rue de Pera'yı göstermesini rica ettiğinde hiç beklemediği bir gerçekle karşılaşır. Caddeye doğru yürürken yolda kocasının ahablarına rastlarlar ve muhabbet etmeye başlarlar. Muhabbet sürerken Rilke birden “Peki Grande Rue de Pera’ya ne zaman geleceğiz?” diye sorar. Ardından etrafı çınlatan kahkahalar patlar ve bir süredir orada oldukları yanıtını alır. Rilke şaşkınlık içerisinde. Buradaki cadde dardır, parke taşları kötü, yaya kaldırımını delik deşik haledir. Her köşede grup grup köpekler vardır. Çöpler ise evlerin önüne yığılı durumdadır. Rilke, konu hakkında yazdıklarını “Türklerin başkentinin Avrupa yakasındaki en büyük caddesinin 1888 yılındaki görünümü böyleydi.” diyerek bitirir¹²³.

Fotoğraf 8: İstiklal Caddesi'nde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Çekim: T. Wild.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 132-133.

Fotoğraf 8'de İstiklal Caddesi görülmektedir. Cadde, kenarlarındaki süprüntüler ve ilerideki köpeklerle gündelik yaşamın akışındadır. Köpekler, caddede gezindikleri sırada bu süprüntüleri karıştırırlar. Şehrin kötü yollarından muzdarip olan bir diğer kişi Julia Pardoe'dur. Kış vaktinde ayak bileklerine varan suyun içinde, dev çukurlu yollarda yürümektedir. Fakat yürürken yaşadığı türlü sıkıntılara rağmen kendini bir olayı anlatmak mecburiyetinde hissetmektedir. Kendi deyimiyle, “şehrin bütün sokaklarını dolduran”

¹²² Gautier, a.g.e., 100, 108.

¹²³ Rilke, a.g.e., 141.

köpeklerin yatması için sokaklar boyunca hasır kulübeler kurulmuştur. Pardoe, köpekleri kulübelerin içinde birbirlerine iyice sokulmuş bir şekilde yatarken görür. Öylesine üşümüşlerdir ki o meşhur havlayarak karşılama törenlerini gerçekleştirmezler. Pardoe, bu yüksek sesli sevimsiz karşılamayı yaşamadığı için hiç üzülmediğini söyler¹²⁴.

Şehrin belediyeçilik durumunu karşılaştırmalı bir bakışla görmek için Charles Mac Farlane'in İstanbul'a yaptığı ziyaretlerdeki izlenimleri önemlidir. Tanzimat Fermanı'ndan (1839) önce 1828 yılında İstanbul'da bulunan Mac Farlane, fermanın ilanının ardından 1848 yılında şehri tekrar ziyaret eder. Mac Farlane, ilk ziyaretinde karşılaştığı adaletsizlikler ve kötü yönetim koşulları sebebiyle imparatorluğu tekrar ziyaret etmeyi aklından dahi geçirmediğini ifade etse de yeni padişahın ve yönetim anlayışının etkisiyle kararını değiştirerek yeniden yolculuğa hazırlanır. Tanzimat reformlarının ardından imparatorlukta ilerlemeler kaydedildiğini dinleyen ve okuyan Mac Farlane, şehre geldiği vapurdan indiği anda hayal kırıklığına uğrar. Avrupa'daki algı ile gördükleri bambaşkadır. Tophane'de pis ve çamurlu bir iskelede bulunmaktadır. Etrafında bir kargaşa sürmektedir. Caddelerin görünümü düzensiz ve kirli bir haldedir. Yine yollarda odun ve kereste taşıyan atlar ya da eşekler vardır. Kendi ifadesiyle "hiç temizlenmeyen" kötü kokulu yollar, yangınlardan artakalmış yığınlar, köpek ve fare leşleri görmektedir. Şehrin durumuna dair verdiği örneklerde satıcıların bağrıışları, geceleri sürekli duyulan köpek havlamaları, ulumaları ve sivrisinek benzeri haşeratların uykuyu bölen varlıkları onun kayda değer görüp değindiği diğer detaylardır¹²⁵. Şehrin kamusal alanlarındaki leşlere Albert Richard Smith de rastlamıştır. Smith'e göre bir at ya da bir deve öldükten sonra yollara atıldığında köpeklerin sayesinde küçük bir zaman içinde tertemiz kemiklere ulaşılmaktadır. Leşlerin kemiklerini ve kafataslarını çok uzak noktalara götüren köpekler, aynı zamanda leşler için birbirleriyle dalaşmaktadır. Smith, kendisine bu köpeklerin ölen arkadaşlarını da yediklerinin söylendiğini belirtir¹²⁶.

¹²⁴ Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul* (3. Basım), Çev. M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, 17.

¹²⁵ Muhittin Doğan, *Avrupa Seyahat Edebiyatı ve Osmanlı Coğrafyasında Bir Seyyah: Charles Mac Farlane*, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, S.21, 2020, 73-74.

¹²⁶ Smith, a.g.e., 79, 123.

Osmanlı İstanbul'unu ziyaret eden kimselerin izlenimlerinde belediyeçilik hizmetlerinin geride olduğu noktasında ortaklaştıkları görülür. İfadelerde yollardaki çamurlar, leşler, çöpler ve genel olarak kirlilik şikâyetleri çokça bulunmakla birlikte, abartılı belirteçlerin olduğu da fark edilmektedir. Şehrin kamusal alanlarında kaldırım taşlarındaki döşemelerin yetersiz ve hasarlı olması ve halihazırda buralarda uyuklayan köpeklerin varlığı İstanbul'u dolaşan kimseler için es geçilmeyen bir durumdur. Çoğu zaman köpekler de kirlilik durumunun içine dahil edilmiştir. Anlatılardaki belediyeçilik hizmetlerinin yetersizliği bir yana, genelleyici tutumların şehri neredeyse bir çöplük algısıyla gösterdiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 9: Üsküdar'ın Sokak Görünümü ve Bir Köpek (20. Yüzyıl Başı)
Kaynak: Detroit Publishing Company, Kongre Kütüphanesi.

Osmanlı İstanbul'u görsellerine bakıldığında şehrin sokaklarının anlatılardaki genelleyici dramatize değerlendirmeler kadar kötü olmadığı görülmektedir. Birçok fotoğrafta şehrin sokaklarında temiz bir görünüm kaydedilmiştir. Bu dönemde İstanbul'da

belediyeçilik hizmetlerinin yetersiz olması gerçekliğiyle buna yönelik anlatıların şehri tamamen kirli, çöplük gibi gösteren indirgemeci yansımaları çelişmektedir¹²⁷.

Fotoğraf 10: Sultanahmet Yolunda Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Fotoğraf 9 ve 10'da geç dönem Osmanlı İstanbul'unda köpek ve şehir manzaraları bulunmaktadır. Fotoğraf 9'da arabaların geçişi için pek elverişli olmayan taşlık bir yolun etrafında gelişmekte olan gündelik yaşam kaydedilmiştir. Yol boyunca devam eden dükkânlar, bir atlı araba, insanlar ve bir köpek görülmektedir. Yol temiz bir izlenim

¹²⁷ Şehrin sokaklarının hem görsel tasvirleri hem de fotoğraf kayıtları bu anlatıların genelleyici durumunun yanılgısını göstermektedir. Şehzade Camii etrafının sokak görünümü için bkz. Ek-9, çeşitli tasvirler için bkz. Ek-15, Ek-18, Ek-23, Ek-24. Geç dönem Osmanlı İstanbul'unda bir sokak görünümü için bkz. Ek-41. Eminönü'nde köpeklerin bulunduğu kaldırım taşlı bir sokak için bkz. Ek-51.

göstermektedir. Öte yandan Osmanlı İstanbul’unda sıkça görülen¹²⁸ bu yol yapısında yağmurlu havalarda su birikintilerinin ve çamurların oluşması mümkündür. Fotoğraf 10’da ise ön tarafta yol boyunca dizilmiş, arka tarafta ise bir dükkânın önünde duran ve kaldırımda uzanan birkaç köpek görünmektedir. Yolda ise kayıtsızca yatmakta olan köpeklere doğru yürüyen iki çocuk ve uzaklardan gelen bir araba vardır. Başkent’in en önemli yerlerinden biri olan Sultanahmet’in yer yer arabalar için pek müsait olmayan bozuk yolu olumsuz bir izlenim vermektedir.

Osmanlı İstanbul’una dair yabancı seyyahların sıkça bahsettikleri şehrin dağınık, kirli halleri devletin 19. yüzyıldaki modernleşme çalışmalarıyla ortadan kaldırılmaya çalışılırken yetersiz kalmış belediyeçilik hizmetlerinin ortasında yaşamaya devam eden köpekler hedef haline gelirler. Çünkü süreç içinde onlar da devlet tarafından bu imajın bir parçası olarak görülürler.

Fotoğraf 11: Davutpaşa’da Hasta Hayvanlar için Kurulan Hastane (1880’ler)
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Şehrin sokaklarına yönelik bakım hizmetleri kötü izlenimler göstermekle birlikte Osmanlı zihniyet yapısı önceliğini farklı yerlere çevirmiş bir biçimde köpeklerin ve diğer hayvanların bakım ve tedavilerine yönelik çalışmalarda daha iç açıcı bir haldedir. Bu

¹²⁸ Benzer yollar için bkz. Ek-32, Ek-50.

yöndeki çalışmalara örnek olarak Federico Gravina'nın köpekler için hastane olduğuna yönelik ifadesi ve Moltke'nin mektuplarında kaydettiği Üsküdar'daki kedi hastanesi bahsi, Nagase Hosuke'nin kuşlar için yapılmış olan bir hastane hakkında anlattıklarıyla ortaklaşmaktadır. Fotoğraf 12'de ise 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'da bulunan bir hayvan hastanesi görülmektedir. Bunlar ve diğer türlü hayırseverlik anlatımları Osmanlı'daki hayvanların bakımlarına ve tedavilerine yönelik hassasiyeti işaret etmektedir.

1910'lu yıllarda Osmanlı topraklarını ziyaret eden Nagase Hosuke, Türklerin hayvanlara çok şefkatli olduklarını, hiçbir şekilde sebepsizce hayvan öldürmediklerini belirtir. Örnek olarak bir avcının elinde canlı gördükleri kuşu satın alarak özgürlüğüne kavuşturduklarından bahseder. Hatta Bursa'da yaşlı, güçsüz, hasta halde olan göç edemeyecek durumdaki kuşların bakım ve tedavileri için bir şifahane bulunmaktadır. Hosuke, burada yaralı kuşların tedavi edilmelerinin yanında bacağı olmayan kuşlara takma bacak dahi takıldığını kaydeder. Türklerin köpek sevgisinden de bahseden Hosuke, bu sevginin meşhur olduğunu, Türk topraklarının köpekler için bir cennet olduğunu ifade eder¹²⁹. Hagop Minzturi de hayvanların tedavi edilmesine yönelik olarak, halkın köpekleri kendi uğraşlarıyla iyileştirdiğini ve hatta onlara eziyet edenlere şiddetle karşılık verdiğini aktarır. Minzturi'ye göre, bir köpek hastalanırsa, kazaya uğrar yahut yavrularsa insanlar ona süt, yemek, yoğurt kaymağı götürerek destek olurlar. Bir başka ifadesinde, herhangi bir kimsenin bir köpeğe vurduğunda köpeklerin sanki korunacaklarını biliyorlarmış gibi ağlamaya ve hıçkırmaya başladıklarını kaydeder. Mevzuya şahit olan insanlar halkla birleşerek yapanı kınarken, bununla da yetinmeyip bu kişiyi döverek cezalandırırlar. Minzturi, yapan kişi Müslüman olmayan biriye bunun özellikle yapıldığını vurgular¹³⁰.

Julia Pardoe ise bir köpek öldürüldüğünde, ölü köpeğin burnu yere degecek şekilde kuyruğundan asıldığını ve katilinin onu baştan aşağı darıyla örtmesiyle cezalandırıldığını anlatır. Suçlu için masrafı yaklaşık bin kuruşa denk gelen bu cezalandırma sonrasında toplanan darı fakirlere verilmektedir¹³¹.

¹²⁹ Okan Haluk Akbay, Bir Japon Aydının Gözünden Türkler -Nagase Hosuke'nin Türkiye İzlenimleri-, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.27, 2012, 182.

¹³⁰ Minzturi, a.g.e., 45.

¹³¹ Pardoe, a.g.e., 74.

19. yüzyılda şehrin kamusal alanlarında gerçekleştirilmek istenen dönüşümün ve bu dönüşümde ihya edilen belediyecilik, emniyet hizmetleri gibi faaliyetlerle ilintilenen otorite dışı unsurların anlaşılması açısından Anna Grosser Rilke'in bir anısı oldukça önemlidir. Bu hatıradaki şehirde kendi güç alanını inşa eden iki ayrı özne olan köpekler ve dilencilerin ortak noktaları görülmektedir. Yediği yemek sonrasında bir açık hava kahvehanesine uğrayan Rilke, burada gelen gidenin çok fazla olduğu fakat Şark'taki örnekleri gibi yalnızca erkeklerin bulunduğu bir mekândadır¹³². Şekerli bir kahve alan Rilke, keyifli bir şekilde tütününü içmektedir ve o sırada etraftakiler tarafından üzerine doğru meraklı bakışlar atılmaktadır. Rilke'ye göre bakışlar rahatsız edici değildir. Gelgelelim bu sakinlik çok sürmez. Kendisini aniden, dilencilerin ve köpeklerin çevresini sardığı bir durumun içinde bulur. Ardından Rilke, gayet olağan bir şekilde dilencilere birkaç kuruş verir ve köpekleri de ekmek parçalarıyla besler. Yaşadıklarını sıradan bir olaymış gibi aktarır¹³³. Rilke'nin, gün içerisinde istirahat ettiği anlarda köpeklere ve dilencilere alelade bir olaymışçasına haracını vermesi bu iki öznenin İstanbul'un yaşamına yerleşmiş halinden bir örnektir. Köpekler ve dilenciler gündelik yaşamın içinde kontrolsüz bir biçimde insanların merhametlerinden faydalanan, onları para yahut yiyecek vermeye mecbur bırakan konumdadırlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme dönemi olan 19. yüzyılda yapılan reformlar başta belediyecilik hizmetlerinin düzeltilmesi doğrultusunda köpekler, dilenciler ve seyyar satıcılara yönelik yaptırımlarla doludur. İstanbul'un bu üç öznesinin en önemli ortak noktaları denetimsizlikleridir. Köpekler, seyyar satıcılar ve dilenciler şehrin kamusal alanlarında iktidar güçleri belirgin bir biçimde yaşarlar. Satıcılar sokaklarda gezerek istedikleri yerde istedikleri gibi çalışırlar, dilenciler istedikleri insandan para isterler ve keza köpekler sokaktaki diğer hayvanlardan daha baskın bir biçimde şehrin belli bölgelerini sahiplenirler. Taner Timur, İstanbul'un köpeklerinin

¹³² Kahvehanenin mekânsal bir analizi için bkz. Ahmet Yaşar, *The Coffeehouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003.

¹³³ Rilke, a.g.e., 168.

örgütlenişleri ve davranışları bakımından Osmanlılar tarafından dilencilere, Batılılar tarafından ise yeniçerilere benzetildiklerinden bahseder¹³⁴.

Ne tesadüftür ki köpekler, dilenciler, seyyar satıcılar ve yeniçeriler birbirlerine yakın zamanlarda devletin yaptırımlarıyla karşılaşmıştır. 19. yüzyıl, devletin denetimini arttırdığı, birçok alanda kurumsallaştığı bir dönemdir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti yaşamı dizginleyen otoritesini kuvvetlendirdikçe şehirde kendi iktidar alanını kurmuş, denetimsiz özneleri kısıtlamaya başlamıştır. Modernleşmekte olan devlet, kontrolü eline almak istediğinde ilk olarak kontrolü dışına çıkan hedeflere odaklanmıştır.

5. HALKBİLİMSEL VE DİNSEL AÇIDAN KÖPEKLER

İstanbul’u ziyaret eden gezginlerin bir diğer şikâyet konusu köpeklerin çıkardıkları seslerdir. Şehre yeni gelen bir yabancı istirahate çekildiğinde havlama, uluma gibi seslere denk gelirse ilk defa karşılaştığı için hem garipsen hem de gereksiz bir gürültü olduğunu düşünür. Köpeklerin özellikle geceleri çıkardıkları sesler insanları uyutmayan ve uykudan uyandıran derecede gürültü oluşturabilmektedir. Elbette aşırı derecede ses çıkartan köpeklerin verdikleri rahatsızlık oldukça normaldir ve bundan rahatsız olan Osmanlı yerlileri de mevcuttur. Fakat meselenin farklı bir boyutu olarak, bu seslerin şehrin yerlilerine bir şeyler işaret ettiği görülmektedir.

Köpek seslerinin halk kültüründe karşılıkları bulunmaktadır. Toplumda yaygın olan batıl inançlar sebebiyle bu sesler birtakım anlamlara denk düşmektedir. Köpeklerin özellikle gece vakti ulumaları, sık sık havlamaları kimileri için kötü bir duruma işaretler. En başta, ulumaları uğursuzluk belirtisi¹³⁵ olarak kabul edilmektedir. Ercüment Ekrem Talu, köpeklerin ulumasını halkın kötü olarak değerlendirdiğini, bir köpek kimin kapısında ulursa o evden ölü çıkacağına yahut en düşük ihtimalle haneden birinin başına bir felaket geleceğinin düşünüldüğünü aktarır. Bu sebeple gece vaktinde köpek uluması duyan mahalle karıları pabuçlarını, terliklerini tersine çevirmekte ve “Kendi başını ye,

¹³⁴ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 126.

¹³⁵ Yusuf Şevki Yavuz, Hurafe, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.18, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998, 383.

inşallah!” diye söylenerek kötülüğü defetmeye çalışmaktadırlar¹³⁶. Münevver Alp’e göre ise İstanbul halkı köpeklerin geceleri sabaha dek hep birlikte havlamalarını ve ulumalarını başlarına gelecek olan yangın, deprem, salgın hastalık gibi bir kötü olayları engellemek amacıyla yaptıkları, mahallelilerin korunması için Allah’a yalvardıkları inancına sahiptir. Ona göre bu inanışta değil köpekleri öldürmek, dövmek bile günah kabul edilmektedir¹³⁷.

Resim 3: Yangın Sırasında İstanbul ve Köpekler
Kaynak: L'illustration, 2 Temmuz 1870, 12.

Köpeklerin havlamalarının farklı bir anlamı ise alanlarına giren bir yabancı demektir. Bu yabancı o bölgeden olmayan biri, bir hırsız yahut başka bölgenin köpeği

¹³⁶ Talu, a.g.e., 2. Benzer inançlar Anadolu’da da görülmektedir. Mehmet Aydın, buralarda yaygın olan uğur ve uğursuzlukla ilgili inançlarda bazı hayvanların ötmesi ve ulumasının ölümü çağrıştırdığını, bunların başını ise baykuş ve köpekle ilgili olanların çektiğini ifade eder. Özel olarak Konya şehri örneğinde köpeğin uluması değil, uluma şekli ve zamanı köpeğin uluduğu yere yaklaşan bir ölümün işareti olarak algılanmaktadır. Köpeğin uluması engellenmek istendiğinde ise kovalanmakta, taş atılmakta yahut İstanbul’dakine benzer bir şekilde önüne ekmek atılarak “başını ye” diye söylenilmektedir. Bkz. Mehmet Aydın, Konya’daki Manevi Halk İnançlarının Dini Fenomenoloji Açısından Tahlili, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S.18, 2014, 16-17.

¹³⁷ Alp, a.g.e., 3530.

olabilmektedir. Diğer bir ihtimal bu gürültünün sebebi yanmakta olan bir evdir¹³⁸. Özellikle ahşap ev yapısının yaygın olduğu İstanbul'da köpekler, çıkan yangınların habercileri olarak görev yapmışlardır ve toplum bu sesleri uyarı¹³⁹ olarak algılamıştır. Köpekler yangınlarda bir uyarıcı olarak yardımcı olsalar da bazı yangınlarda eziyet çektikleri de görülür. Gautier'e göre, Beyoğlu'nda çıkan bir yangında omuzlarına tulumbalarla Cadde-i Kebir'de koşturan ekipler, ne şekilde olursa olsun yollarına devam etme emri aldıkları için önlerine çıkan her şeyi devirirler ve bu esnada köpekler de ayaklar altında kaldıkları için acı acı inlemelerle kaçıp yangın kargaşasından paylarını alırlar¹⁴⁰. Resim 3'te bir yangın sırasında tulumbacıların olay yerine koştukları halleri tasvir edilmiştir. Görselde tulumbacılar büyük bir gerilimle yangın yerine koşarken, etraftaki insanlar kaçışmaktadır. Yere düşen insanların görüldüğü çizimde, köpekler kaçan şehir öznelerinin arasında en ön saftadır.

Köpeklerin çıkardıkları sesler, İstanbul halkının zihin dünyasında herhangi bir işaret ve anlama denk gelişlerinin yanında, köpeklerin kendisi başlı başına batıl inançlara dahil edilen öznelerdir. Birçok inanç ritüelinde kullanılırlar. Bunların başında büyü yapmak gelmektedir. İnanca göre, köpeklere bir kimseyi kendine aşık etmek yahut iki kişiyi ayırmak için üzerine tılsım yazılmış olan yahut tılsımlı kağıtların içine karıştırıldığı ekmekler verilmesiyle yapılan büyüler bulunmaktadır. Başka bir yöntem olarak köpeklere üzerine tılsım yazılmış kemikler yedirilmesi gerektiği belirtilir¹⁴¹. Halk arasında yaygın olan kurşun dökme âdetinde de köpeklerin yeri vardır. Bu halk hekimliği inancı özellikle bir kimsede büyü ve nazar sonucu ortaya çıktığı düşünülen sıkıntılarda, kişiyi sağlıklı hale getirmek ve kem gözlerden korumak amacıyla belli yöntemlerle gerçekleştirilir. Yapılan uygulama suya ekmek doğrandıktan sonra bu ekmeklerin dört yol ağzında köpeklere

¹³⁸ Topçuoğlu, a.g.e., 31-32.

¹³⁹ Köpeklerin habercilikleri günümüzde de halk tarafından kabul görür. Özellikle depremlerden önce afeti hissettikleri düşüncesi yaygındır. Aşırı uluma ve havlamaların olduğu esnalarda deprem olabileceği söylemleri sıkça dillendirilir. Keza depremlerden sonra köpeklerin önceden haber vermiş olduklarına yönelik ifadeler rastlanır. 27 Aralık 1939'da yaşanan Erzincan depreminde meseleye dair bir örnek gazeteye yansımıştır. Bkz. Ek-13.

¹⁴⁰ Gautier, a.g.e., 244.

¹⁴¹ Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru (2. Basım), A. Eser Yayınları, İstanbul, 1972, 179, 183, 186, 188.

verilmesiyle sonlanır¹⁴². Münnevver Alp'in bahsettiği başka bir eylem türüne göre, köpeklere ekmek adamak, İstanbul halkının bir hastalık yahut dertten kurtulmak için uyguladığı bir gelenektir. İnsanlar bir dertten kurtulmak şartıyla, "... köpeklere üç okka borcum olsun." derler ve dert geçse de geçmese de bunu gerçekleştirirler. Yine ayrıca, bir işi yapmamak, bir şeyi içmemek, bir eve gitmemek için tövbe ve yemin edip bunu bozan kişiler de kefarete olarak oruç tutmak ya da sadaka vermek yerine üç beş akşam köpeklere ekmek vererek meseleyi halletmektedirler¹⁴³. Köpekler dertlerin dışında mutluluk anında da etkileşime geçilen bir öznedir. Bir doğum olduğunda adak borcu ödenirken köpekler ekmek doğranarak beslenmekte, fakir insanlara da sadaka verilmektedir¹⁴⁴.

Resim 4: Dolmabahçe Sahilinde İnsanlar ve Köpekler
Çizim: Fausto Zonaro.

Köpeklerin doğrudan dinî inançlara dahil olmalarıyla beraber birtakım batıl inançların da içinde yer almaları, yaptıkları bekçilik, yangın haberciliği ve çöpçülük gibi eylemlerle birlikte onların insanlar tarafından tanınırlık ve işlevselliklerini güçlendiren özellikleridir. Çıkardıkları seslerle asayiş konusunda uyarıcı olan köpekler, genel olarak

¹⁴² Alparslan Santur, Kurşun Dökme, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, 125-126.

¹⁴³ Alp, a.g.e., 3530.

¹⁴⁴ Reşat Ekrem Koçu, Ebe-Ebeler, İstanbul Ansiklopedisi, C.9, Koçu Yayınları, İstanbul, 1968, 4841.

merhamet ilişkileriyle kollarırken kimileri için de bazı batıl inançları tetiklemektedir. Batıl inançlar ve birtakım halk âdetleri doğrultusunda köpek beslemenin toplumda yaygın ve baskın olan hayırseverlik kültürü içindeki oranı bilinmemekle beraber, köpeklerin çeşitli anlamlarla algılandığı görülmektedir. Toplumun köpekleri himaye edişi inanılan dinden ve yaşanan kültürden parçalar taşır. Bu sebeple köpekler insanlar için hem dünyevi hem de uhrevi anlamları olan hayvanlardır. Dolayısıyla öldürülmelerine şiddetle karşı çıkılırken esasında onların yaşama dair yanları ister istemez hissedilmektedir.

Köpeklerin şehrin içinde toplumla kurduğu iletişim yahut sıradan bir aradalıklar Osmanlı İstanbul'unu içeren resimlere de yansımıştır. Resim 4'te Fausto Zonaro'nun Dolmabahçe sahili çizimi görülmektedir. Burada köpekler, ön tarafta açık şekilde ve arka tarafta kırmızı şapkalı kadının yanında daha gizli bir halde olmak üzere insanlarla birlikte deniz havası alır halde betimlenmiştir¹⁴⁵.

Dinî âdetler doğrultusunda kurulan hayırseverlik ilişkileriyle beslenip korunmakta olan köpekler, Müslümanların bayramlarında ve Ramazan aylarında yiyecek bolluğu konusunda değişim yaşarlar. Ramazan, Müslümanların oruç tuttuğu ve bütün ayın bu ibadetin kuşatıcılığıyla geçtiği özel bir dönemdir. Bu ayda günlük davranışlar değişir. İnsanlar gece vaktinde sahur denilen saatlerde yemek yerler ve bu zaman diliminden akşam ezanına dek kendilerini aç, susuz bırakırlar. Günlük alışkanlıkları değişen Müslümanların yaşam tarzı köpekleri de etkiler. Gêrard de Nerval, Ramazan ayında insanlar tarafından alıştırıkları vakitlerde yemek verilmemesi sebebiyle şaşkınlık içinde gezinen köpeklerden bahseder¹⁴⁶. İnsan bulamayan köpekler yemek de bulamazlar.

¹⁴⁵ İçerikleri hayal edilerek yahut ısmarla özne ya da objelerle doldurulmuş bir şekilde oluşturulan resimler, seçilmiş göstergeler üzerinden bir tarih okumasına olanak sağlarlar. Tamamen kurgusal işler oldukları için tarihsel iz sürmenin fotoğraflara kıyasla daha zayıf verilerle gerçekleştiği sanat eserleridir. Fakat çizir tarafından görselde ilan edilen seçimlerin anlam dünyası ile dönemin anlatımlarının örtüşmesi kurgunun da gerçeğe bağdaştığı izleri izah edebilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı İstanbul'u görsellerindeki köpek seçimleri, gerçeğin yer yer sevimlileştirilmiş ifadeleri de olsalar, toplum yaşamındaki mekân ve özne yerleştirmelerinin bütünlüğüyle gündelik yaşamın portresine eksiksizce dahil edilmesi gereken meseleleri işaretleyebilirler. Nasıl ki gezginler, köpekleri anlatmadıkları takdirde hatıratlarının eksik kalacağını düşünüyorlarsa bu durum şehrin çizimlerine de yansır.

¹⁴⁶ Nerval, a.g.e., 583.

Resim 5: Bayram Eğlencesinde Köpekler
Çizim: Fausto Zonaro.

Bayram zamanlarında ise insan etkileşimi arttığından ötürü köpekler için yemek bolluğu oluşmaktadır. Ayrıca bu zamanlarda yapılan bayramlaşma âdetindeki ikramlar da köpekler için daha fazla beslenme olanağı demektir. Ramazan Bayramından farklı olarak Kurban Bayramında Allah için kurban kesilmekte ve kesilen et, ihtiyacı olan kimselere dağıtılmaktadır. Haliyle bu ziyafetten köpekler de faydalanırlar. Köpeklerin, Kurban Bayramında yaşadıkları bolluk o kadar simgeseldir ki bu durum lisana köpekler üzerinden yansımıştır. Halk anlayışına göre eğer bir köpek bayram zamanında bayram yerinden uzak kalmışsa acınası haldedir. Talihsizdir. Buna yönelik olarak zaman içerisinde halk ağzında, “Kadersiz köpek Kurban Bayramından evvel ölür.”, “Nasipsiz köpek Kurban Bayramında dağa çıkar.”, “Nasipsiz köpek Kurban Bayramında köy dışında bulunur.”, “Nasipsiz köpek Kurban Bayramında ecnebi mahallesinde dolaşır.”, “Nasipsiz iti Kurban Bayramında uyku tutar.” gibi birçok atasözü üretilmiştir. Halkın belleğinde biriken bu sözler, köpeklerin toplum tarafından himaye edilişlerinin bayram zamanlarının paylaşımcı ruhu ile birleşmesinin örnekleridir.

Resim 5’te Fausto Zonaro’nun çizmiş olduğu bayram günü eğlencesi temsili, bu paylaşımcılığın öznelarini yansıtmaktadır. Geniş bir toplanma alanının içinde, sol tarafta bayram coşkısından nasibini alan iki “talihli” köpek ve bir çocuk, orta kısımda halay çeken üç kişi, sağ tarafta ise davulcu ve zurnacı resmedilmiştir. Eğlence devam ederken karınları doyan köpekler ve harçlığını alan çocuk büyüklerin danslarını seyrederler.

Osmanlı İstanbul’unda yerleşmiş olan köpekleri himaye kültürü, Müslümanlık ve Türklüğün yoğun etkisiyle gelişen bir anlayışla kurulmuş olsa da bu bakış açısı toplumun tamamını etkileyen geleneksel işleyişte şehrin diğar öznelarini eksik bırakmaktadır. Bu meselede, İstanbul anlatılarındaki tekrarlı, tek yönlü ifadelerle bağımlı kalmanın olumsuz etkisi söz konusudur. Geç dönem Osmanlı İstanbul’unda nüfusun büyük bir kısmı gayrimüslimlerden oluşmaktadır. 1897 yılı nüfus verilerine göre, 991.788 olan İstanbul nüfusunun 567.922’si Müslümandır. Kalanları Rum, Ermeni, Yahudi ve diğar unsurlar oluşturmaktadır¹⁴⁷. Diğar taraftan, Edmondo de Amicis 19. yüzyılda İstanbul’un çok kültürlü yapısını Halıcıoğlu semti üzerinden şu şekilde betimlemektedir: “... başka bir mahalleye, karışık insanların oturduğu Halıcıoğlu’na giriyoruz; her sokak başında yeni bir ırk, yeni bir din bulunan küçük bir semt. İnilir, çıkılır, tırmanılır, mezarların, cami, kilise ve havraların arasından geçilir; mezarlıkların, bahçelerin etrafından dolaşılır; iri yarı güzel Ermeni kadınlarına, yaşmaklarının arkasından göz ucuyla bakan narin Türk kadınlarına tesadüf edilir. Rumca, Ermenice, İspanyolca, Yahudi -İspanyolcası- işitilir, yürünür de yürünür...”¹⁴⁸

Osmanlı İstanbul’u, birbiriyle yaşamaya alışkın çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla birçok farklı kültürel âdete rastlamak mümkündür. İstanbul anlatılarının geneline bakıldığında ise hayvan besleme kültüründe “Müslümanlar ve Türkler”in başat etken oldukları belirtilmektedir. Bu özneların şehirdeki hayvan himaye geleneğinin “başat aktörleri olarak” kültürü oluşturdıkları kuşkusuzdur. Anlatıların eksik noktası İstanbul’un hayvan besleme geleneğinin İslam ve Türklük dairesinden genişleyerek şehrin çok kültürlü yapısını kuşatması ve bu şekilde İstanbul’a “köpekli şehir” sıfatını yakıştıran bir

¹⁴⁷ Servet Mutlu, Late Ottoman Population and Its Ethnic Distribution, Turkish Journal of Population Studies, Vol.25, No.1, 2003, 11.

¹⁴⁸ Amicis, a.g.e., 78-79.

gündelik yaşam anlayışını inşa etmesidir. İstanbul'a dahil etnik ve dinî unsurlar, şehrin geniş bir kısmını kuşatan köpeklerden etkilenmektedir. Köpekli şehir, köpeklerin güvenlik, temizlik gibi konulardaki faydalarının yanında, havlama, uluma ve saldırma gibi zararlarını da içinde bulunan tüm etnik ve dinî öznelerine yaşatmaktadır. Dolayısıyla, her ne kadar anlatılar Müslüman ve Türk izlerinin üzerinden ilerlese de gündelik yaşamı kuşatan kamusal alanlarda yerleşen hayvanları himaye kültürüne gayrimüslimler de dahildir. Osmanlı İstanbul'unda köpeklerin bulunduğu mekânlar ve etkileşime geçtikleri esnaf grupları, şehrin çok milletli, çok dinli yapısıyla oluşmuştur. Hatta köpekleri beslemek, yerli gayrimüslimlerin dışında, şehre seyahat için gelen birçok gayrimüslim için turistik bir etkinliktir. Dolayısıyla, İstanbul şehrinin köpekli hayvan himaye kültürünü din ve millet açısından dışlayıcı bir tutumla değil, kökenlerinin kültürel dinamiklere etkisi açısından anlamak gerekmektedir.

Fotoğraf 12: Bir Yahudi Mahallesiindeki Köpek (1898)
Çekim: Benjamin West Kilburn.

Fotoğraf 12’de bu kültürel geçişkenliği yansıtan bir an görünmektedir¹⁴⁹. İstanbul’da bir Yahudi mahallesinde bulunan köpek, bir adamla karşılaşmıştır. Evlerinin pencerelerinden bakan kadınlar ve sokaktaki bir çocuk ise bu karşılaşmayı seyretmektedir. Şehir yaşamında köpeklerin hâl ve hareketleri her daim seyirlik¹⁵⁰ olduğu için olası tepkileri merak edilmiştir. Bu hayvanlar şehrin mekânlarında hareketli, insan dışı bir varlık olarak bulunan, potansiyel davranışları açısından ilgi çekici birer şehir öznelidir.

Köpekler her ne kadar toplum tarafından sevilip ilgi görse de lisandaki bazı kullanımları hakarete karşılık gelmektedir. Fakat yine de köpek kelimesinin çok fazla kullanılması dahi köpeklerin insanların yakınında bulunan, yoğun iletişimde olunan bir özne olduklarını göstermektedir. Bir araştırmaya göre, Türkçede başta at ve köpek olmak üzere hayvanlarla ilgili birçok atasözü ve deyim bulunmaktadır. Ayrıca bunların genel sıralaması incelendiğinde Türklerin göçebe kültür, avcılık, tarım ve hayvancılık nedeniyle hayvanlarla kurdukları etkileşimin dile kattığı gereçler oldukları tespit edilmiştir¹⁵¹.

Köpek kelimesinin hakaret maksatlı kullanımı erken dönemde bir yeniçeri isyanında ateşleyici etken olmuştur. Öyledir ki II. Bayezid tahta, oğlu Şehzade Ahmed’i geçirmek ister ve bu amaçla İstanbul’a çağırır. Fakat yeniçeriler bu değişikliğe karşıdır. Şehzade Ahmed’in taht için İstanbul’a çağrıldığını öğrenen yeniçeriler, ek olarak Şehzade Ahmed yanlısı devlet yetkililerinin kendilerine hakaretâmiz sözler ettiğini öğrenirler ve bu sebeplerle isyan ederler. Karşılık için şu şekilde buyurgan bir metin hazırlayıp kağıtlara yazarlar ve kendilerine köpek diyen devlet yetkililerinin kapılarına asarlar:

“Bize mültefit olmayup Sultan Ahmed’i getüresiz, bizimçün it ağzın üstühân tutar diyesiz. Bilin kim biz kelb değil şîr-i neriz, bize gıdâ kelle gerekdür. Vallahilâzim cümleünüzün bâşın kesevüz, bilmiş olasız.”¹⁵²

¹⁴⁹ Aynı anların stereoskop kartı için bkz. Ek-7.

¹⁵⁰ Geç dönem Osmanlı şehir hayatında bir köpeğin seyredildiği gündelik yaşam sahnesi için bkz. Ek-98.

¹⁵¹ Adem Balaban, Armağan Seçkin, (2015), Türkçe Deyim ve Atasözleri Perspektifinden Evcil Hayvan İsimlerinin Türk Kültürüne Yansıması, Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı, Bildiri Kitabı, Hëna e Plotë (Beder) Üniversitesi, 2015, 295-296.

¹⁵² Erhan Afyoncu, Uğur Demir, (2007), Osmanlı Döneminde İsyancılar ve Eminönü (1481-1648), II. Uluslararası Eminönü Sempozyumu, Bildiri Kitabı, İstanbul, 2007, 280-281.

Burada yeniçeriler kendilerine hakaret etmek için köpek imasında bulunan devlet yetkililerine, biz erkeğin aslanıyız ve bize yemek için kelle gerektir, yemin olsun hepinizin başını keseriz diyerek tehditler savururlar. Elbette ki yeniçeri öfkesinin asıl sebebi Şehzade Ahmed'in padişah ilan edilecek olmasıdır. Fakat görünen diğer ciddi sebep ise kendilerine köpek denmesidir. Ahmet Haşim (1887-1933), köpek kelimesinin kötü anlamda kullanılmasını insanların köpek sevgilerinin iki yüzlüce olması fikri üzerinden sorun haline getirir. Hatta bunu bir arkadaşına ispat etmeye çalışır. Ahmet Haşim'e göre insanların köpeklerle olan sevgileri samimi değildir. Çelişkilidir. Bu ilişkide çıkarlar kesiştiğinde kaybeden her daim köpek tarafıdır. Günün birinde Ahmet Haşim'in köpekleri hiç sevmediğini bilen dostlarından biri karşısına geçer ve onu köpeklerin faziletleri hakkında ikna etmeye çalışır. Haşim ise hazırlıklıdır. Dostuna kısa bir hikâye anlatır. Öncelikle köpeğin sadakat ve faziletlerinden yararlananların dahi köpeklerle kendisi kadar dost olmadıklarını iddia eder. Sonrasında şu soruyu sorar: "Bu hayvanın ismi her dilde bir 'küfür' olarak kullanılırken, insanların ona karşı minnet ve muhabbet taşıdığına kimi inandırabilirsiniz?". Dostuna anlattığı hikâyede dağlı çobanlarla birliktedir. Çobanlar "Size prenslerimizi gösterelim." diyerek daha yeni süt emen köpek yavrularını gösterirler. Köpeklerini, "Bizim toplumuz tüfeğimiz hep köpeklerimizdir. Gece, kurda ve hırsıza karşı koyunlarımızı onlar korurlar. Her doğan köpek, bizim için yeni kazanılan bir kuvvettir. Artık onlara nasıl baktığımızı anlayabilirsiniz!" şeklinde anlatırlar. Ahmet Haşim ise onlara köpeklerle ne yedirdiklerini sorar ve hikâyenin esas kısmı buradan sonra başlar. Çobanlar köpekleri sütten kesildikleri andan itibaren ölünceye dek kuru ekmekle beslemektedir. Fakat bazen bir köpek kuzularla oyun oynadığı sırada körpe bir kulak dişleri arasında kalmaktadır ve bu olay köpeği diğer köpeklerden ayırmaktadır. Böylece köpek etin ve kanın tadını ilk defa alarak masumiyetini kaybetmiştir. Yaşananlardan haberi olmayan çobanlar, meseleyi her gün koyunlardan biri azalmaya başladığında çözerler. Bu sebeple köpekleri takip etmeye başlarlar ve malum köpeği bulup öldürürler. Bu katledişe savunmaları, "Zira eti tadan, artık kuru ekmeğe dönemez." şeklindedir. Ahmet Haşim, bu ifadelerden sonra sözlerini şöyle bitirir: "Bu hikâyeden sonra, ancak

mahrumiyet pahasına fazilet sahibi olan böyle bir hayvanın ismini, en büyük bir küfür gibi kullanan halk hikmetinin aldanmış olamayacağını anlattım.”¹⁵³

Ahmet Haşim’e göre insanların köpeklerle olan ilişkilerindeki çelişki köpek kelimesinin olumsuz anlamından dahi anlaşılabilir. Köpeklerin öldürülmesi, zaten herhangi bir işin aracısı olan konumlarının değersizliğinde olasılık dahilindedir. Haşim buradaki çelişkiyi eleştirerek kendini köpekleri sevdiğini söyleyenlerden daha sevgi dolu bir konuma yerleştirir. Farklı bir örnek olarak, Ahmet Haşim’in köpeklerin ve genel olarak hayvanların öldürülmesini kınadığı bir mektep gezisi çoban hikâyesiyle bütünleşmekte ve Osmanlı’daki köpek besleme kültürüne oldukça zıt görünen uygulamaların bir sorgulamasını göstermektedir. Ahmet Haşim yabancı kız mektebi gezisi esnasında buradaki biyoloji laboratuvarındaki kız öğrencilerin kedi, köpek ve tavşanları kesip biçtiklerini öğrendiğinde etkilenir ve öğrencilerle yaşadığı diyalog sonucunda “hissiz bir medeniyet terbiyesiyle” karşı karşıya olduğunu ifade eder. Ona göre hepimiz gibi yaşamaya hakkı olan canlıları, yalnızca bizlerden zayıf oldukları için öldürmek yanlışır ve canlı hayvanlar üzerinde deney yapmaya itiraz eden bilim insanlarının ciltlerce yazısı bulunmaktadır¹⁵⁴.

Köpeğin kırsal yaşamda ve şehir yaşamında gördüğü muameleye yönelik bu iki örnekte köpekleri sevmediği bilinen Ahmet Haşim’in, onların hayvanı dahi öldürülmesine razı olmadığı, köpekleri çok sevdiklerini iddia ettikleri halde onları öldürebilen çobanlar üzerinden bir insanlık eleştirisi yaptığı ve kendi deyimiyle hissiz kız öğrencilerin gerçekliğinde sarsıldığı görülmektedir. Ahmet Haşim burada, çokça tartışılan hayvan öldürme meşruluğuna dair sorular sormaktadır ve bu tür soruları sormakta yalnız değildir. Hayvanları himaye edip sonrasında beslenmek için öldürmenin tezatlığını Nerval’in de Doğu gezisindeyken mesele ettiği görülür. Nerval, seyahati sırasında tekneyken aniden bir bağrıış olur. Bağrıışın sebebi tekne tayfasından bir Türk’ün tavuğunu denize düşürmesidir. Çok üzülen Türk’ün arkadaşları onun denize atlamaması için engel olurlar. Bunları gören kaptan duruma müdahale ederek tekneyi durdurur. İki gündür hareketsiz

¹⁵³ Ahmet Haşim, Üç Eser (2. Basım), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, 41-43.

¹⁵⁴ Haşim, a.g.e., 164-166.

kalan teknede tam da rüzgâr çıkmışken böyle bir olayın yaşanması Nerval'in canını sıkmıştır. Bir tavuk için teknenin durdurulması ona abartılı gelir. Tavuk Türk'ün suya atlamasının ardından kurtarılır. Nerval ise yaşanan bu olay üzerine teknedeki bir Ermeni ile muhabbet etmeye başlar ve ondan Müslümanların hayvan kesme inancını dinler. Ermeni ona, Türk'ün tavuğunu boynunu kesmek üzereyken elinden kaçırdığını, geleneğe göre hayvanların törenlerle, dualarla, ağzı çok keskin bir bıçakla öldürüldüğünü ve onun tavuğunun ölümünün ardından üç gün içinde kendisinin de öleceği düşüncesine kapılacağına dair bir inancı anlatır. Muhabbetin neticesinde Nerval'in meseleye dair cevabı Doğulular için hayvan kesmenin gerçekten ciddi bir eylem olduğudur. Bu iş yalnızca beslenmek amacıyla belli ritüeller doğrultusunda yapılabilmektedir. Avcılık için hayvan öldürmek ise yırtıcı hayvanların neden oldukları zararlar karşısında bu işe verilen izin ve dinî yorum esneklikleriyle gerçekleştirilmektedir¹⁵⁵.

Türklerin ve Müslümanların hayvanları himaye etmelerinin yanında insanlara karşı kötü bakış açılarını ve davranışlarını gösteren farklı bir örnekte Theophile Gautier, Türklerin başka dinden olanları “köpek” bildiklerini ifade eder¹⁵⁶. Aşağılama anlamında belirttiği bu deyim, Türklerin diğer dinlerden olan kimselere yönelik kötü davranışlarıyla hayvan sevgilerinin sık sık kıyas edilmesi meselesini düşündürür. Osmanlı İstanbul'unu ziyaret eden birçok kimse şehirde hayvanlara gösterilen hayırsever tavırları memnuniyetle karşılarken, aynı insanların farklı dinden olanları öldürmelerini yahut onlara gösterdikleri kötü muameleleri anlamlandıramamıştır.

Meseleyi irdeleyen kişilerden biri olan Ogier Ghislain de Busbecq, Türklerin bir hayvana gösterdiklerini bir Hristiyan'a olmasa bile neden kendilerinden olan akıl sahibi birine göstermedikleri sorusuyla problemi kötülüklerin yalnızca gayrimüslimler özelinde değil, hayvanlar dışındaki herkese yapıldığına dair genişletir. Bu duruma dair sorusuna yönelik kendisine şu cevabın verildiğini kaydeder: “Her gaye için kullanılabilen ve asil bir nesne olan akıl insanoğluna Tanrı tarafından ihsan edilmiştir. Ancak insan bu akıllı kötüye kullanabiliyor. Başına gelen felaketlere kendi hatası sebep olduğundan merhamete

¹⁵⁵ Nerval, a.g.e., 347-349.

¹⁵⁶ Gautier, a.g.e., 55.

pek layık değil. Halbuki Tanrı hayvanlara inisiyaki¹⁵⁷ istekleri ve beslenme arzuları dışında bir şey bağışlamamıştır ve onlar bu itici güçleriyle hareket ederler. Dolayısıyla insanların şefkatine ve yardımına muhtaçtırlar. İşte bu nedenle bir hayvanın eziyet edilerek öldürülmesi veya çektiği acıdan zevk alınması Türkleri hiddete boğar.”¹⁵⁸ Busbecq, mevzuya yönelik, Venedikli bir kuyumcunun eziyet ettiği kuş sebebiyle Türkler tarafından yargılatılması örneğini verir. Ona göre, Türkler özellikle kuşlar¹⁵⁹ olmak üzere her tür hayvan için bu şekilde tepki göstermektedirler¹⁶⁰. Robert Walsh için Türklerin sokak hayvanlarına zarar vermemeye çalışmaları, onları doyurma sorumlulukları Allah’ın emirleriyle ilgilidir. Kuran’a göre, yeryüzünde ve gökyüzünde bulunan tüm canlılar da insanlar gibi birer topluluktur ve nihayetinde tümü Allah’ın huzuruna getirilmiş olacaktır. Walsh’a göre bu sebepten ötürü Türkler, iyilik yaptıklarında hedeflerini mantıklı, mantıksız diye elemezler ve sadece köpekler olmamak üzere besin olarak kullanmadıkları tüm hayvanlara bu şekilde davranma isteğinde olurlar. Hatta Walsh, Türklerin hayvanlara yönelik merhametlerinin azalmaya başlamasını gerçekleştiren reform faaliyetlerine bağlar. II. Mahmud döneminde sokak köpeklerinin şehirden yok edilmeye çalışılması, kuşlara atış talimi yapabilen askerlerin varlığı ve hatta yunuslardan yağ elde edebilmek için iş tutulacağı söylentisi bunun sonucudur. Ona göre İstanbul’a ilk defa geldiği dönemde bir kimsenin bunları yapması hayatının tehlikeye girmesine yol açacaktır¹⁶¹.

Erken bir dönemde (16. yüzyıl) Türklerin hayvanlara olan sevgisinin yanında gaddarlıklarını da dile getiren diğer bir isim Salomon Schweigger’dır. Schweigger, şöyle bir soruyla gördüğü çelişkiyi dile getirir: “...mademki bir kuşu serbest bırakmak ve bir kediye doyurmakla Tanrı memnun ediliyor; buna karşın zavallı, suçsuz Hristiyanları öldürmek, onları tutsak almak ve ağır işlerde kullanmak, sahip oldukları malları gasp etmek ya da bütün bu eziyetleri destekleyerek, yapılanlara yardımcı olmak gibi eylemleri

¹⁵⁷ İçgüdüsel.

¹⁵⁸ Busbecq, a.g.e., 124.

¹⁵⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nda kamusal alanda hayvan besleme geleneğinin içinde olan kuşlar özellikle camileri mesken bellemiştir. Camilerin avlularında yahut yakın çevrelerinde beslenmişlerdir. Hatta kuşları himaye etmek o kadar gözetilen bir durumdur ki birçok caminin dış cephesinde kuşlar için yapılmış “kuş sarayı” denilen yuvalar vardır.

¹⁶⁰ Busbecq, a.g.e., 124-125.

¹⁶¹ Walsh, a.g.e., 546-547.

nasıl değerlendirilmeli? Bir yanda bu acıma gösterisi, öte yanda bu gaddarlık birbiriyle nasıl uyuşuyor?”¹⁶² İrlandalı vaiz Robert Walsh da Schweigger’den üç asır sonrasında benzer bir olay yaşar ve aynı sorunu bildirir. İngiliz Sarayı’ndaki olayda, anlattığına göre bir köpek bakabileceğinden fazla yavrular ve bu sebeple köpeklerin yarısı bir sepetle kapıdaki yeniçeriye götürülür. Yeniçeri köpekleri aldığı ilk anda kendisine hediye edildiğini düşünür ve çok mutlu olur. Fakat bundan sonrası aynı mutlulukla devam etmez. Çünkü kendisine köpekleri Boğaz’a atmasını söyleyen İngiliz hizmetkâra yatağanını¹⁶³ çekerek tehditte bulunur. Nihayetinde köpeklerle istediğini yapmakta özgür olduğu ifade edildiğinde sakinleşen yeniçeri, onları evine götürür ve anneleri olmadığı için kendilerine yetebilecekleri zamana dek besleyip büyütür. Sonrasında ise onları mahalledeki köpeklerin arasına bırakır. Robert Walsh, tanık olduğu bu olayın öznesi olan hayvan dostu yeniçerinin sonraki zamanlarda Rumlara kanlı işkenceler yapabildiğini vurgular¹⁶⁴.

Köpeklerin yaşamı için karşısındaki insana ölüm tehdidiyle kılıç çeken bir yeniçerinin bu köpekleri büyük bir özveriyle besleyip büyütmesi fakat sonradan insanlara kanlı işkencelerde bulunabilme ihtimali, insanlar tarafından hayvanlara gösterilen sevgi ve merhametin iyilik-kötülük ekseninde değerlendirilirken yalnızca kendiliğinde bir ölçütü olabileceğini anlatır. Köpekleri sevmek, iyi bir insan olmak ve kötülük yapmamak anlamına gelmemektedir. Öte yandan bu tür çelişkiler, iyilik atfedilen herhangi bir kültürel sürekliliğin bir millet ya da inanç grubunun olumlanması ya da arılanması doğrultusunda anlaşılamayacağını, aynı kültüre ait çeşitli öznelerin başrolde olduğu özel ya da genel kötülük olaylarının her daim yaşanabileceğini göstererek, milliyet ve din açısından yapılan genellemelerin düşmeye mecbur olduğu boşluğu simgelemektedir.

¹⁶² Schweigger, a.g.e., 192-193.

¹⁶³ Tek tarafı keskin, eğri kılıç. Bkz. Nebi Bozkurt, Kılıç, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.25, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2002, 406.

¹⁶⁴ Walsh, a.g.e., 63.

İKİNCİ BÖLÜM

KÖPEK VE ALGI: SOKAKTAN EVE GİREN KÖPEK (DEĞİŞİM)

Bu bölüm, mülkiyet biçimleri doğrultusunda farklılaşan insan-köpek ilişkisi hakkındadır. Osmanlı Devleti ve tebaasının sahiplendiği köpeklerin kamusal alandaki görünürlükleri incelenerek sokakta yaşayan özgür köpeklerle kıyas yapılmaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu dışında, özellikle Avrupa ülkelerinde gelişen sahipli köpek geleneğinin kültürel yansımalarına odaklanılmaktadır.

1. ÜÇ KÖPEK: DEVLETİN KÖPEĞİ, İNSANIN KÖPEĞİ VE SOKAĞIN KÖPEĞİ

Köpeklerin sahiplerinin olması onların nerede ve ne şekilde beslenip barınacaklarından, görevlerinin ne olacağına kadar genişleyen hayat koşullarını belirler. Köpek kimi sahip için arkadaş, kimi sahip için işçidir. Kimisi için ise bu ikisi birlikte süregelmiştir. Dolayısıyla bu sahipliklerin belirlediği koşullar açısından insanların ve devletlerin köpekleri ile sokaktaki özgür köpeklerin yaşam şartları birbirlerinden farklı gelişmiştir.

Köpekler, insanlar tarafından başta avcılık, bekçilik ve taşımacılık olmak üzere birçok iş için kullanılmıştır. Avlarda ve savaşlarda¹⁶⁵ güç, çeviklik, hız ve koku alma gibi özellikleri nedeniyle kullanılan köpekler, bazen sahiplenici ve koruyucu davranışları sebebiyle bekçi olmuşlar, bazen ise ulaşım işçisi olarak kullanılıp kızaklara koşulmuş, çeşitli arabalar çekmişlerdir. Dünyanın birçok yerinde cinslerine göre değişen nitelikleri

¹⁶⁵ Köpekler savaşlarda canlı bomba olarak dahi kullanılmıştır. Sovyetlerin tankların altında yiyecek bulmaya alıştırdığı köpekler, II. Dünya Savaşı'nda Alman tanklarına doğru vücutlarına bomba bağlanmış bir şekilde, aç bir halde gönderilmiş ve böylece bombalar patlatılmıştır. Almanlar bu taktiğin çözümünü savaş alanında gördükleri köpekleri kurşuna dizmekte bulmuştur. Fransa'nın işgali esnasında bu şüpheyle 26 bin köpek Alman ordusu tarafından katledilmiştir. Bkz. Sezai Ozan Zeybek, Türkiye'nin Yakın Tarihinde Hayvanlar: Sosyal Bilimleri İnsan Olmayanlara Açmak (1. Basım), Notabene Yayınları, İstanbul, 2020, 42. Emir Şekip Arslan, anılarında Vehip Paşa'dan aldığı bilgiye göre I. Dünya Savaşı'nda Süveyş Kanalı Harekâtı esnasında Osmanlı askerlerini köpeklerin havlamalarıyla fark eden İngilizlerin Cemal Paşa komutasındaki askerleri esir aldıklarını kaydeder. Bkz. Emir Şekip Arslan, Bir Arap Aydınım Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları (1. Basım), Çev. Selda Meydan, Ahmet Meydan, Çatı Kitapları, İstanbul, 2005, 338. Yine, I. Dünya Savaşı sırasında Ruslara esir düşen Hüseyin Hamit, günlüğünde Almanların mitralyöz çekirmek için Romanya'dan köpek satın aldığını belirtir. Bkz. Hüseyin Hamit, Bir Osmanlı Subayının Esaret Günlükleri (1. Basım), Haz. Serkan Erdal, Hasan Demirci, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, 27.

doğrultusunda birbirinden farklı işlerde kullanılmışlardır. Tarih boyunca kişiler ve kurumlar tarafından değişik biçimlerde gerçekleşen bu köpek sahiplenmeleri Osmanlı İmparatorluğu'nda da çeşitlice görülmüştür. İmparatorluk topraklarında, sokaklardaki köpeklerin dışında kişilere ve devlete ait köpekler var olmuştur. Toplum anlayışında sokakta kabul edilen ve burada yaşayan köpekler, klasik dönemde bireysel olarak sahiplenilmelerinin yanında, özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa ve Amerika'da gelişen cins köpek akımının ithal edilmesiyle birlikte evlere de girmiştir. Böylece, evin bir üyesi olan köpeklerle birlikte sokaktaki anonim¹⁶⁶ köpeklerden ayrılan sahipli köpek kültürü yaygınlaşmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti ise köpekleri başta padişah avlarında olmak üzere askeri alanda işçi olarak ve tüm bunların dışında iç ve dış politikada bir gösteriş nesnesi biçiminde kullanmıştır. Fakat köpeklerin gösteriş nesnesi şeklinde sunulmaları yalnızca kendileriyle ilgili bir durum olarak değil, genel anlamda hayvanlar üzerinden elde edilen politik prestij geleneğinin bir parçası olmalarıyla süregelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda köpeklerin dışında devlete ait olan birçok hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanlar da işçilik yahut başta padişahın kudreti olmak üzere imparatorluk iktidarının prestijini sergilemek amacıyla kullanılmıştır. Böylece, yırtıcı hayvanların barındırılması için Arslanhane adında bir gözetim yeri kurulmuş, bu kurum sahipli hayvan üzerinden elde edilen prestijin üretim yeri olmuştur.

Aziz Altı'ya göre, Arslanhane, içindeki değişik türlerden hayvanlarla beraber padişahın gövde gösterisinin bir aracı olmanın yanında kişisel zevk ve meraklarına hizmet eden ve ayrıca gösteri, şenlik gibi törenlerde sunulan hayvanlarla birlikte toplumun da

¹⁶⁶ Her ne kadar sokaktaki köpeklerin de bir ismi ya da lakapları olabilse de sahipli köpeklerdeki kimlik durumu daha belirgin ve yaygındır. Sokaktaki köpek genel olarak anonim bir canlıdır. Belli bir yeri mesken edindiğinde ise çağrıldığı adları olabilmektedir. Paul Remlinger'e göre Türkler sokaktaki köpekleri çoğunlukla renkleriyle adlandırmaktadır. Beyaz, sarı, siyah, kırmızı renkteki köpekler, renkleriyle çağrıldıklarında kendilerine seslenildiğini anlamaktadır. Bunun dışında, köpeklere görünüşleri ve huylarına göre lakaplar verilmiştir. Bunlar lakaplar tek gözlü, topal, kısıkanç, açgözlü olarak değişmektedir. Köpekler bu lakaplara da alışır ve çağrılara karşılık verirler. Bkz. Paul Remlinger, *Les Chiens de Constantinople: Le Vie, Leur Mort*, Mercure de France, No. 817, Juilliet 1932, 27-28. Metin Hülagü'ye göre toplum köpekleri adlandırmakla onları birey haline getirerek sosyal yaşama dahil olmalarını sağlamaktadır. Bkz. Metin Hülagü, *Türk Kültüründe İstanbul Sokak Köpekleri* (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021, 66.

hakkında meraklandığı bir yerdir. İnsanlar görme şansı bulamayacakları egzotik hayvanları Arslanhane sayesinde tanımıştır¹⁶⁷. Öte yandan, en erken kayıtları 16. yüzyıl başlarına kadar giden Arslanhane’de, hayvanların sergilenmeleri ve kontrol edilmeleri halkın dışında farklı hükümdarlara yönelik bir güç gösterisi niteliğinde olduğu için padişahlar bu kimselerle ile yaptıkları hediyeleşmelerde arslan, kaplan, fil gibi hayvanlar yollatmıştır¹⁶⁸. Yine bu tür hayvanlar diplomatik ilişkiler doğrultusunda yapılan elçi kabullerinde devlet tarafından iktidar gücünün görünen bir aracı olarak kullanılmıştır. Böyle diplomatik temaslardan birinde, 1530 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan Kutsal Roma İmparatoru I. Ferdinand’ın elçileri, altın zincirlerle bağlanmış, kuvvetle kükretekte olan 10 aslan ve 2 kaplan ile karşılaşır¹⁶⁹.

17. yüzyılda Arslanhane’yi gören Eremya Çelebi Kömürciyan (1637-1695), burası için şöyle bir kayıt tutar: “Vaktiyle bir kilise olan bu bina şimdi fil, tilki, kurt, çakal, ayı, arslan, timsah, pars ve kaplan gibi hayvanlarla doludur. İçeri girmek arzu eder misiniz? Çok karanlıktır ve hayvanlar gürlerler. Bekçiler iri çırılar yakarlar; bahşiş için birkaç akçe hazırla...”¹⁷⁰ Kömürciyan’ın ifadelerine göre Arslanhane insanlar tarafından ziyaret edilebilmektedir. Burası padişahın sahip olduğu hayvanların gözetim mekânı olmanın dışında aynı zamanda bir sergileme alanıdır. Bir çeşit hayvanat bahçesidir.

Osmanlı Devleti’nin hayvanları bir kamusal eğlence aracı olarak kullandığı şenliklerde bulunan Hans Dernschwam, savaşta kazanılan zafer sebebiyle yapılan bir şenlikten bahseder. İfadelerine göre 27 Ekim 1553 tarihinde atlı bir adam İstanbul’daki tüm meydanlarda bağırarak gezer. Padişahın zafer kazanarak, sağlıklı bir halde ülkeye geri döndüğünü haber verir ve bu sebeple herkesin yiyip içip eğlenmesini ilân ederek şenlik başlatır. Böylece şehirde üç gün üç gece süren bir şenlik yapılır. Şenlik zamanında çeşitli oyunlar oynanmakta, içkiler içilmekte ve gece vaktinde şehir, yakılan kandillerle

¹⁶⁷ Aziz Altı, Osmanlı Devleti’nde Yırtıcı ve Yabani Hayvanlar İçin İhdas Edilmiş Bir Kurum: Arslanhane, KARE, No. 10, 2020, 137.

¹⁶⁸ Mehmet Mert Sunar, Osmanlı Devleti’nde Arslanhane, Toplumsal Tarih, S.292, 2018, 36.

¹⁶⁹ Feza Günergun, Türkiye’de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş, I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu, I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri: Prof. Dr. Ferruh Dinçer’in 70. Yaşı Anısına, Özen, A. (Ed.), Elazığ, 2006, 3.

¹⁷⁰ Eremya Çelebi Kömürciyan, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul (2. Basım), Çev. Andreasyan, H. D., Eren Yayıncılık, İstanbul, 1988, 4.

gündüzmüş gibi aydınlatılmaktadır. Ayrıca padişahın baktırdığı arslan, kaplan, leopar gibi hayvanlar şehirde bir gösteri öznesi olarak dolaştırılmaktadır. Yine bu tür halk eğlencelerinde hayvan kullanımına yönelik olarak, büyük bayramlarda At Meydanı'nda yemekler hazırlatıp öküzler kızarttıran padişah, buraya köpek, kurt, tavşan, tilki ve kuşları serbest bıraktırmakta, insanlar ise bu hayvanlar için birbirleriyle yarışmaktadır. Hans Dernschwam bu esnada eğlenceli bir gürültü oluştuğunu belirtir¹⁷¹.

Köpekler şenliklerde seyirlik bir özne olarak kullanılırlar. Ahmet Önal'a göre, şehrin büyük meydanlarında dans, geleneksel tiyatro ve çeşitli oyun gösterileri gibi faaliyetlerin yapıldığı törenlerde köpek yarışları gerçekleştirilmektedir¹⁷². Öte yandan köpekler, padişahın kendini insanlara gösterdiği etkinliklerde de devlet tarafından kamusal eğlence nesnesi olarak kullanılır. Biniş-i Hümayunlarda, padişahın varış noktasında özel olarak düzenlenen etkinliklerde ağızları bağlı bir şekilde gösteri amacıyla dövüştürülürler¹⁷³. Çeşitli hayvan dövüşlerinin, sanat ve spor etkinliklerinin olduğu bu tür gösteri programlarında köpekler, diğer hayvan ve insan göstericilerle birlikte kamusal alanda kendini görkemli kıyafeti ve maiyetiyle birlikte halkına gösteren padişahın hem kendi eğlencesinin hem de insanlara sunduğu şölenin parçaları olurlar.

Köpeklerin ve diğer hayvanların gösteri amacıyla kullanılmaları İstanbul özelinde yalnızca Osmanlı İmparatorluğu ile başlayan bir gelenek değildir. Roma İmparatorluğu döneminde de benzer kullanımlar görülür. Nilgün Elam'a göre, hipodrom¹⁷⁴, araba yarışlarının olmadığı vakitlerde bir gösteri mekânına dönüştürülmekte, burada köpek ve tavşan yarışlarının yanında fil, zürafa, ayı ve kaplanların bulunduğu sirk oyunları gerçekleştirilmektedir¹⁷⁵.

¹⁷¹ Hans Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü (2. Basım), Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, 130, 132, 140.

¹⁷² Ahmet Önal, Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C.3, İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. Ortak Yayını, İstanbul, 2015, 435.

¹⁷³ Necdet Sakaoğlu, Biniş, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993, 236.

¹⁷⁴ Osmanlı'da At Meydanı olarak bilinen yer. Bugünkü Sultanahmet. Bkz. Ek-68, Ek-91.

¹⁷⁵ Nilgün Elam, Konstantinopolis Halk Eğlenceleri, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C.4, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2015, 287.

Osmanlı İmparatorluğu'nda genel olarak hayvanlar üzerinden olmakla birlikte köpeklerle prestij gösterme biçimleri kamusal alanlarda çayır, meydan gibi yerlerin dışında saray ve konak bahçelerinde de gerçekleşir. Osmanlı İstanbul'unu ziyaret eden Kaçar hanedanından hükümdar Nâsirüddin Şah (1848-1896), Beylerbeyi Sarayı'nda ağırlanırken (1873) padişahın bahçelerinde gezme imkânına erişir ve bu şekilde bir diplomatik sergilemeyle ağırlanır. Güvercinler, rengârenk papağanlar, av kuşları, köpek ve horoz olmak üzere çeşitli hayvanlar gören hükümdar, ayrıca padişahın çoğu zaman buralarda gezinti yaptığını öğrenir¹⁷⁶.

Padişahın prestijine yönelik bir gösteri alanı olan bahçeler, aynı zamanda onun vakit geçirdiği mekânlardır. Buralar gündelik yaşamda şehir içinde bulunması pek mümkün olmayan padişah için oluşturulmuş kalifiye yaşam alanlarıdır. Dolayısıyla bu yerler padişahların zevk ve meraklarına göre düzenlenmiştir. Halid Ziya Uşaklıgil anılarında II. Abdülhamid'in bu yöndeki harcamalarından bahseder ve köpeklerin padişah için önemini vurgular. Belirttiğine göre II. Abdülhamid, Avrupa ile iletişimde olan kurumlar aracılığıyla saraya köpek, kuş ve kümes hayvanları aldirtmaktadır. Padişahın hayvanlara, özellikle köpeklere karşı merakını ve onları özenle toplatmasını ise şu şekilde ifade eder: "Abdülhamid'in başlıca meraklarından birini hayvanlar teşkil ederdi. Atlardan sonra gelen köpekler idi. Bunlardan ne kadar ve kaç çeşit vardı? Bunu tahmin etmek mümkün değil; herhalde en iyi ve nadir cinslerden seçilmiş olacak. Nitekim papağanlar, kanaryalar, dudular, kumrular. Hele güvercinler de öyle idi..."¹⁷⁷

Başta atlar ve köpekler olmak üzere birçok hayvanla ilgilenen II. Abdülhamid, dünyada değişmekte olan akımlarla birlikte hayvan merakını yenileyen bir padişaktır. Cihangir Gündoğdu'ya göre Yıldız Sarayı ve Kağıthane Çiftliği'nde ödüllü köpekleri bulunan II. Abdülhamid'in bu tarz cins köpekleri koleksiyonuna eklemesi 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da moda haline gelen bir tavrın yansımasıdır. Padişah üst sınıf Avrupalılar tarafından popülerleştirilen statü sembollerini sahiplenmektedir¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Soner İşimtekin, Nâşiru'd-din Şâh'ın Avrupa Seyahatnâmesi (Sefernâme-i Firengistan-ı Nâşiru'd-din Şâh) İnceleme ve Çeviri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005, 246.

¹⁷⁷ Halid Ziya Uşaklıgil, Saray ve Ötesi (Basım Yok), İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1981, 164.

¹⁷⁸ Cihangir Gündoğdu, Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dogs Relations in The Late Ottoman Empire, Society&Animals, 2020, 2-3.

Köpeklerin bir statü göstergesi olarak sergilenmesine klasik dönemde tanıklık eden John Sanderson, 1584 yılında İstanbul'dayken padişahın köpeklerine kendi deyimiyle “fevkalade atlarmışçasına”, oldukça temiz bir yerde itinayla bakıldığına tesadüf eder. Bu köpeklerin hizmetçileri, altından, kadifeden ve birçok renkten olmak üzere kıyafetleri, ayrıca kendilerine ait yatakları bulunmaktadır¹⁷⁹. Bahsedilen köpekler özveriyle bakılıp sunulan, görünür birer iktidar sembolüdürler ve bu noktada sokaktaki köpeklerden ayrılırlar. Devletin köpeklerinin bakımına özen gösterilirken, sokaktaki köpek kendi halinde yaşamakta, görece olarak devlet tarafından beslense de genellikle toplum tarafından himaye edilmektedir. Devletin, üzerinden prestij sağlayacağı bir hayvan değildir. Nitekim, 19. yüzyıl gibi imparatorlukta yenileşme rüzgârının estiği bir dönemde prestij unsuru olamadıkları gibi bir geri kalmışlık görünümü olarak gündem olacaklardır.

1.1. Devletin Yetiştirdiği Köpekler

Osmanlı Devleti bazı askerî birimlerine avlarda kullanılacak köpekleri yetiştirme görevi vermiştir. Bu birimler yetiştirdikleri köpekleri başta padişah avlarında olmak üzere çeşitli törenlerde gösteri amacıyla kullanmıştır. Birimlerin köpek yetiştiriciliğindeki hiyerarşik değerleri zamanla değişse de köpek yetiştirilmesi devletin son dönemine dek sürmüştür.

Yeniçeri Ocağında avcılıkla ilgili görevleri olan ve buna bağlı olarak av köpeği yetiştiren ortalar bulunur. Bunların başında sekbanlar, saksoncular¹⁸⁰, zağarcılar ve turnacılar gelir¹⁸¹. Ayrıca, Yeniçeri Ocağının “haseki ortaları” olarak bilinen 14, 49, 66 ve 67. cemaat ortaları da avla ilgili görevlere sahiptir. Yaya ve atlı olan bu ortalar, Fatih Sultan Mehmed döneminde oluşturulmuştur¹⁸². Fatih, sekbanbaşının görevi fazla olduğu için avda yer almasını gerekli bulmaz ve ihtiyar yayabaşılardan dördünü haseki atayarak

¹⁷⁹ Ayşe Özge Ercan, İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi (1584-1602): Türkçe Çeviri ve İstanbul Gözlemlerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014, 158-159.

¹⁸⁰ Ortanın başındaki kişi çeşitli kaynaklarda seksoncubaşı, samsoncubaşı ve serseksonî olarak da ifade edilmektedir. Sekson (samson/saxon) cinsi köpeklere bakma görevi olduğu için bu şekilde adlandırılmıştır. Bkz. Abdülkadir Özcan, Saksoncubaşı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.Ek-2, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2019, 451.

¹⁸¹ Ahmet Işık, Avcı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.4, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, 113-114.

¹⁸² Abdülkadir Özcan, Haseki, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.16, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997, 369.

avlara katılmaları için görevlendirir. Böylece, tazı köpeği beslemeleri emredilen bu dört haseki hükümdarın avlarına dahil olur. Padişah camiye giderken ikisi sağ ve diğer ikisi de solda olmak üzere eşlik ettikleri için bu dörtlüye hünkâr hasekisi denilmektedir¹⁸³.

Köpek yetiştiren yeniçeri ortalarından sekbanlar, saksoncular, zağarcılar ve turnacılar zamanla görev tanımları değişerek çalışmıştır. Köpek beslenmesine ya da doğrudan avcılığa yönelik işlerin yanında farklı işlerde bulunan bu ortalar, diğer ocak ortalarının avcılıktaki hünerlerinin öne çıkmasıyla hiyerarşik olarak geriye düşmüştür. Abdülkadir Özcan'a göre, sekbanlar¹⁸⁴ önceleri sarayın av köpeklerine bakıp eğitimleriyle ilgilenirken sonrasında askeri alanda görevlendirilmiştir. Sekbanların 33'üncü bölümü avcı bölümüdür¹⁸⁵ ve kumandanlarına “ser-şikârî (avcıbaşı)” denilmektedir. Yüksek rütbeli devlet yetkililerinin ve ocak ağalarının oğullarını barındıran bu bölük, sekban bölüklerinin en itibarlısıdır. Görevleri gereğince, piyade olan sekbanlar padişah avlarında uzun etekli gömlek giyerek ve bir ellerinde tazı köpeklerini tutarak bulunurlar. Atlı sekbanlar ise uzakta ortaya çıkan ava tazı ulaştırma görevine sahiptir¹⁸⁶. 16. yüzyılda İstanbul'da bulunan Jean Chesneau, sekbanbaşının köpek sorumluluğu doğrultusunda 500'den fazla kişiye emir verdiğini belirtir. Sayının sebebi köpeklerin çok fazla olmasıdır¹⁸⁷.

Öte yandan sekbanlar, hem av köpeklerini beslemek hem de bazı Yeniçeri Ocağı sınıflarına ekmek vermek için kurdurulan fırınlarla imparatorluğun son dönemine dek devam eden bir yemek kültürünü sürdürürler. Feridun Emecen'e göre, Fatih Sultan Mehmed döneminde av köpeklerinin ihtiyaçlarının giderilmesi için “sekban fırını” olarak da bilinen bir fodula fırını oluşturulur. Bu kuruluş saraydaki resmî fodula dağıtımının başlangıcı olarak tahmin edilmektedir. Fodula, “fodla” olarak da ifade edilen bir ekmek çeşididir. Bu ekmek, sekban fırınlarının dışında imarethanelerde, saray mutfağında,

¹⁸³ Mehmet Zeki Pakalın, Hasekiler, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I (Basım Yok), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, 754.

¹⁸⁴ Kökeninde Farsça “seg (köpek)” olarak başlayıp devamında “bân” ekiyle oluşturulan sözcük, köpek bakıcısı ve yetiştiricisi anlamına gelir. Bkz. Abdülkadir Özcan, Sekban, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.36, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2009, 326.

¹⁸⁵ İstanbul ormanlarından sarayın ihtiyacına yönelik et sağladıkları için “avcı ortası” denilmiştir. Bkz. Sunar, Osmanlı Devleti'nde Arslanhane, 39.

¹⁸⁶ Özcan, Sekban, 326-327.

¹⁸⁷ Jean Chesneau, D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya (1. Basım), Çev. Işıl Elverdi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, 35.

İstanbul'daki bazı diğer saraylarda ve yeniçerilere sahibi olduğu fırınlarda üretilmektedir. Sekban fırınında çıkarılan fodule, birtakım yeniçeri sınıflarına ve av köpeklerine yıllık hesaplar kayda alınarak dağıtılır. Haziran 1527 ile Mayıs 1528 dönemine ait hesapta belirtildiği üzere bu aralıkta yaklaşık 480 ton fodula unu kullanılarak 1.018.464 adet ekmek çıkarılır. Bunlar görevlilere (fodula-i merdümân) ve av köpeklerine (fodula-i kilâb) verilirken, avda ve savaşta kullanılan köpeklere 67.320 adet büyük, 532.184 adet de küçük fodula dağıtılır. 17. yüzyılın ortalarında gelindiğinde ihtiyaç öyle artar ki yeniçeri ocakları, sadrazam ve divan üyeleri için sekban fırınlarının dışında, özel fırınlar da işe dahil olurlar ve bu fırınların ihtiyacı olan un devlet tarafından sağlanır. 1826 yılına gelindiğinde ise Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılışı ile fodula fırınının faaliyetleri de sona erer. Fakat yine de saraydaki kimi görevlilere fodula tipi ekmek çıkartılır ve bu gelenek 20. yüzyılın başlarına dek sürdürülür¹⁸⁸.

Köpek yetiştiren bir diğer orta olan saksoncular ise ayı avı yapılırken kullanılan ve sefer sırasında ordugâhı koruyan¹⁸⁹ sakson cinsi köpeğe bakmakla sorumlu olan, ocağın 71. ortasıdır. Devlet bu ortaya köpeklere bakmaları için Tophane sırtlarında yaylak vermiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulan ortanın temel görevleri padişahın sürekli avlarına ve gösterilere dahil olmaktır¹⁹⁰. Padişah yeniçeri talimhanesine geldiğinde saksoncular da hazırda beklerler ve köpekleri saldırtıp ayıları parçalatma gösterisinde bulunurlar¹⁹¹. Saksoncular besledikleri köpeklerin tüm giderlerini devletten temin ederler. Köpeklerin yedikleri işkembeyi ise İstanbul'daki işkembeci esnafından ücretsiz olarak alırlar¹⁹². Evliya Çelebi, İstanbul işkembecilerinin tamamının Rum kefereleri olduğunu belirterek, bütün örfi vergilerden muaf olmak için saksonculara ve zağarcılara her gün altışar eşek yükü temizlenmiş işkembe verdiklerini, onların da bu işkembelerle sakson ve zağar köpeklerini beslediklerini söyler¹⁹³. Evliya Çelebi'nin samson adıyla bahsettiği bu

¹⁸⁸ Feridun Emecen, Fodula, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.13, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1996, 167-170.

¹⁸⁹ Reşat Ekrem Koçu, Yeniçeriler (3. Basım), İstanbul, Doğan Kitap, 2004.

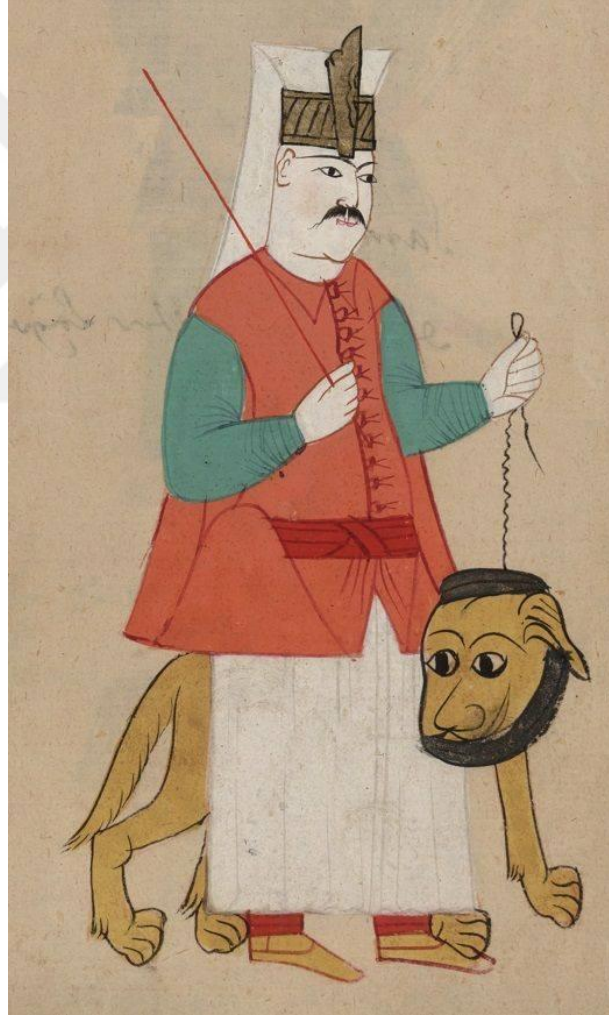
¹⁹⁰ Özcan, Saksoncubaşı, 451.

¹⁹¹ Ayşe Pul, Yeniçeri Teşkilatına Dair Bir Risale (Değerlendirme-Karşılaştırmalı Metin), Belleten, C.84, S.301, 998.

¹⁹² Özcan, Saksoncubaşı, 451.

¹⁹³ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtname: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap, 525-526.

köpekler ikişer insanın çatal zincirler ile çekebileceği güçtedir. Aktardığına göre çoban esnafında ikişer, üçer zincirli, “eşek kadar” samsonlar bulunmaktadır. Bu köpeklerin boğazlarında gümüş tokalı haltalar, gümüş çingiraklar ve birer karış kirpi gibi dizili demirler vardır. Bazılarında ise demir zırh görülmektedir. Çelebi, köpeklerin değerleri konusunda bir çobanın köpeğini samson köpek ile çiftleştirmek için 50 koyun verdiğini, bir samson köpeğine ise 500 koyun verildiğini söyler¹⁹⁴. Resim 6’da saksoncubaşı ve köpeğinin tasviri bulunmaktadır.

Resim 6: Saksoncubaşı ve Köpeği.

Kaynak: Clâes Ralamb’ın Kostüm Kitabı, 105. Çizim (1658).

<https://web.archive.org/web/20210702102022/https://dl.wdl.org/17190/service/17190.pdf>
(Erişim Tarihi: 22.04.2022).

¹⁹⁴ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtname: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap, 520.

Mehmet Mert Sunar’a göre, bu iri av köpeklerinin Eflak’ın Alman kökenli etnik gruplarının yoğun şekilde bulunduğu bölgelerden alındığı ifade edilmektedir. Sunar, Mastiff¹⁹⁵ cinsinden olan sakson köpeklerinin özellikle 17. yüzyılda İngiltere’den ve Alman bölgelerinden gönderilen diplomatik hediyelerde bulunduklarını, ayrıca yine Osmanlı-Habsburg sınırında görevli valilerin İstanbul’a gönderilen hediyelerinde yer aldıklarını belirtir. Ona göre bu durum köpeklerin kökenini işaret etmektedir¹⁹⁶. Resim 7’de saksoncu ortasının nişan temsiliinde sakson köpeği görülmektedir.

Resim 7: 71. Yeniçeri Ortasının Nişanı (Sakson Köpeği)
Kaynak: Aziz Altı, Yeniçeri Ocağının Yetmiş Birinci Ortası: Seksoncular (Samsoncular), Tarih ve Gelecek Dergisi, C.6, S.3, 2020, 1041.

Aziz Altı’ya göre, saksoncu ortası aslında av amaçlı bir birlik olarak oluşturulur fakat zamanla gövde gösterilerinde görev almaya başlar. Ortanın, iri ve güçlü olan sakson köpeklerini özellikle herkese açık tören ve gösterilerde ayı, fil gibi hayvanlara saldırtması, padişahın güç ve mücadele açısından vermiş olduğu psikolojik mesajın iletilmesini sağlamaktadır¹⁹⁷. Özcan, 16. yüzyılın sonlarından itibaren saray bostancıları arasında sakson yetiştirenler çıktığı için ortanın değerinin düştüğünü fakat saksoncuların varlığını Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılmasına dek sürdürdüğünü belirtmektedir¹⁹⁸. Altı’ya göre bu değersizleşme sürecinde, en iyi sakson köpekleri bostancılar tarafından beslendiği

¹⁹⁵ Geçmiş M.Ö. 3000’e kadar giden, bekçi ve dövüş köpeği şeklinde kullanılan, Antik Roma arenasında ayılar, aslanlar, kaplanlar, boğalar, başka köpekler ve gladyatörlerle boy ölçüştürülen bir köpek türüdür. Bkz. “Mastiff”, Encyclopedia Britannica, www.brittanica.com/animal/mastiff (Erişim Tarihi: 23.07.2021).

¹⁹⁶ Sunar, Arslanhane, 39.

¹⁹⁷ Altı, Yeniçeri Ocağının Yetmiş Birinci Ortası: Seksoncular (Samsoncular), 1039.

¹⁹⁸ Özcan, Saksoncubaşı, 451.

ve yine en iyileri onlar tarafından kapıldığı için 71. orta sakson köpeği verilmez hale gelmiştir. Gelgelelim saksoncular yine de geleneğin sürmesi adına padişah sefere çıkacağı vakit bostancıların iyi köpeklerini ödünç alarak görevlerini yerine getirmişlerdir¹⁹⁹.

Köpek yetiştiren diğer ortalarından zağarcılar ve turnacıların en önemli görevleri av esnasında kuşları takip etmeye yarayan köpeklerin eğitimleriyle ilgilenmektir²⁰⁰. Zağarcılar en başta sekbanların bir birimiyken kendilerine av için tazı zağarları ve doğan yetiştirme işi verilmiştir. Genellikle yaya olan bu ortanın bir kısmının da atlı olduğu ve padişahın sürekle avlarına çoklukla atlıların katıldığı bilinmektedir. Devlet zağarcıların ve zağar köpeklerinin tayınlarını verirken, ayrıca köpeklerin tasma ve zincirleri için de ayrı ödenek oluşturmuştur. Padişahların avlanma faaliyetleri önemsizleşince av için yeni birimler kurulmuş, fakat zağarcılar törenlere köpeklerle katılan gösteriş birliği halinde geleneklerini devam ettirmiştir²⁰¹. Evliya Çelebi, Topkapısı küçük hisarında zağar yaylası bulunduğunu ve Osmanlı'daki tüm av zağarlarının orada yaylandığını belirtmektedir²⁰².

Yeniçeri Ocağının “ocak ağaları” olarak bilinen altı büyük ağanın en düşük rütbelisi olan turnacıbaşının ise padişahla birlikte avlara katılmak gibi bir sembolik görevi bulunmaktadır. Turnacıbaşı, burada avı takip eden köpeklerle birlikte balıkçıl ve diğer kuşları yakalayan tazılara bakmakla yükümlüdür. Fakat esas görevi, yönettiği ortanın düzenini oluşturmak ve devşirme faaliyetleri Yeniçeri Ocağına geçtikten sonra Rumeli’de ve Anadolu’da asker alım işlerine bakmaktır. 17. yüzyılın başlarından itibaren göstermelik bir şekilde tazı besleme işlerini sürdüren²⁰³ bu ortanın, turna yetiştirme ve padişahla beraber ava gitme görevleri bir müddet sonra bitirilmiştir. Fakat turnacıbaşılık Yeniçeri

¹⁹⁹ Altı, Yeniçeri Ocağının Yetmiş Birinci Ortası: Seksoncular (Samsoncular), 1045.

²⁰⁰ Işık, a.g.e., 114.

²⁰¹ Abdülkadir Özcan, Zağarcıbaşı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.44, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2013, 75.

²⁰² Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtname: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap, 440.

²⁰³ Ayşe Pul’a göre, turnacıbaşılardan bu dönemdeki görevleri neredeyse Osmanlı topraklarının her yerinden asker toplamak ve nakletmek, kale güvenliği sağlamak, ayrıca inzibatî meselelere bakmak gibi genişleyerek çeşitlenmiştir. Bu sebeple Yeniçeri Ocağı talimlerine düzenli olarak katılamamışlardır. Bkz. Ayşe Pul, Turnacıbaşılık (1. Basım), Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, 81.

Ocağında yüksek makamda bulunarak varlığını ocağın ortadan kaldırılışına dek devam ettirmiştir²⁰⁴.

Resim 8: Yıldırım Bayezid Döneminde Av ve Köpekler

Resim 8’de Yıldırım Bayezid döneminde avlanmanın resmedildiği bir minyatür bulunmaktadır. Bayezid, av köpekleri meşhur olan bir padişah’tır. Abdülkadir Özcan’a göre, Bayezid döneminde yapılan Niğbolu Savaşı’nda esir alınmış Fransız soyluların katıldığı bir sürek avında 6000 sekban yer almıştır²⁰⁵. Edmondo de Amicis ise İstanbul’un sokaklarında bulunan köpekleri betimlerken Bayezid’in erguvan renkli örtüleri, incili tasmaları olan meşhur av köpeklerini örnek göstererek aradaki sınıfsal farkı vurgulamaktadır²⁰⁶. Hem meşhur hem de şık olan Bayezid’in köpeklerinin durumları Resim 8’de yansıtılmıştır. Minyatürün alt kısmındaki av köpekleri incelendiğinde şıklıklarını oluşturan kıyafet ve tasma detaylarının belirgin olduğu görülür. Köpekler sahiplerinin yönlendirici el kol hareketlerinin arasında resmedilmiştir. Altın renkli tasmaları ve kıyafetleri olan köpekler, bu ve benzeri avlarda yabancı unsur olarak bulunan

²⁰⁴ Abdülkadir Özcan, Turnacıbaşı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.41, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012, 428.

²⁰⁵ Özcan, Sekban, 326.

²⁰⁶ Amicis, a.g.e., 121.

kimseler için dikkat çeken gösteri öznelidir. Diplomatik ileti biçiminde sunulan bu etkinliklerde avcılarının ve köpeklerin, sayıları, şıklıkları ve becerileri önemlidir. Bunlar ne kadar gösterişli olursa verilen mesaj da bir o kadar prestijli ve etkili olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet tarafından kullanılan köpeklerin sorumlulukları bulunur. Bir sahipliğin yönlendirdiği alanlarda yaşarlar. Sokaktaki köpekler ise isteklerini özlerinden gelen yetkiyle yaparlar. Özgürdürler. Devletin köpekleri mülkiyeti elinde bulunduranın tasarrufunda olduğu için tasmalanır, haltaları olur ve kıyafetlerle süslenir. Yalnızca tasma sahibinin izin verdiği kadar özgür kalırlar. Tasma, halta ve kıyafetleri, kontrol edilmelerinin ve üzerlerinden prestij elde edilmesinin araçlarıdır. Süslü elbiseler, iğneli boyun halkaları ve zincirli tasmalar²⁰⁷ insan-köpek ilişkisinde kuralları insanın belirlediğini göstermektedir. Sahip olan ve yöneten insandır. Sokaktaki köpekler ise serbesttir ve kuralların dışında kuralsızlığın özneli olarak yönetilemez konumdadır. Dolayısıyla bu doğrultuda bakıldığında devletin köpeklerinin özgürlükleri gasp edilmiştir. Devlet köpeklere bir misyon yüklemekte ve o yönde kullanmaktadır. Devletin köpeği eğitilen, görevlendirilen, sergilenen ve nihayetinde kontrol edilen bir canlıdır. Sokaktaki köpekler ise bu ilişki biçiminin dışındadır. Halk tarafından kamusal alanda himaye edilen öznelidir. Böylelikle ne boyunlarına tasma vurulur ne de özel adları²⁰⁸ bulunur. İnsanlara karşı birtakım sorumluluklara sahip olmalarından farklı olarak bağımsız tavırlarıyla birlikte gündelik yaşama temizlik ve güvenlik açısından göreceli katkıları olur. Ayrıca bu köpeklerin özgürlüğü toplumun geneli ile çatışmayan bir konumdadır. İnsanlar inançlarından ötürü köpekleri sokaklarda sahiplenirler. Böylece köpekler ile insanların kurdukları ikili ilişki sonucunda kamusal alanda yüzyıllarca devam eden bir kültür inşa edilir. Bu noktada kamusal alandaki köpeğin karşılaştığı etkinin sınırları toplumun gelenek ve inançlarıyla örülen gündelik yaşamın akışıyla çizilirken, devlet mülkiyetindeki köpeğin yaşam standartlarını devletin ideolojisi belirler.

²⁰⁷ Çok erken bir dönem örneğinde çarpıcı bir şekilde görüleceği üzere, Selçuklu sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar'ın (1118-1131), altın tasmalı 400 tane köpeği bulunmaktadır. Bunların bazılarında süslü ipek tasmalar, altın sırmalı çullar görülür. Bkz. Erdoğan Merçil, Selçuklular'da Ay, USAD, S.8, 2018, 141.

²⁰⁸ Bir yeri mesken belirleyen sokak köpeklerinin görünüşlerine yahut huylarına göre isim almaları şaşırtıcı değildir. Fakat köpekler bu isimlerini evcil hayvanlar gibi bir aile ferdi olarak değil, kamusal alanda tanınırlıklarının sağlandığı, çağrılabilmelerine yarayan bir şekilde alırlar. Halkın geneli için anonimdirler.

Devletin köpekleri düzen içi parçalardır. Sokaktaki köpekler ise düzensizliğin öznelidir. Edmondo de Amicis'in sokaktaki köpeklerin serseriler cumhuriyetini teşkil ettiklerini ifade ediş bu noktada netleşmektedir. Amicis, sahiplerinin bulunmadığını söylediği İstanbul'un köpeklerini şu şekilde anlatmaktadır: “Köpeklerin hepsi birden, tasmaşı, vazifesi, ismi, meskeni, kanunu olmayan büyük bir serseriler cumhuriyeti teşkil ederler. Her şeyi sokakta yaparlar: Kendilerine sokakta oyuklar kazarlar, orada uyurlar, orada yer içerler, orada doğarlar, yavrularını orada emzirirler, orada ölürler...”²⁰⁹

Aslında Amicis, “senseriler cumhuriyeti” deyimini detaylandırarak açıklarken özgür köpekler ile devletin köpeklerinin farklarını sıralar. Devletin köpekleri tüm bu betimlemenin aksine bir şekilde tasmaşı, vazifesi, kanunu olan bir dünyada yaşar. Bu iki türlü köpeğin mukayesesi ikisinin de ayrı ayrı yaşam alanları olan Osmanlı ordugâhları ve şehirlerinin yapısında açıkça görülür. Godfrey Goodwin'e göre, Osmanlı ordugâhları tarihte pek çok kimsenin biçiminden övgüyle bahsettiği bir yerdir. Ordugâhların simetrisi geometri yerine mülkiyete göre düzenlenen Osmanlı şehirlerinin tam tersini göstermektedir. Yollar padişahın ve paşa çadırlarının olduğu merkezden başlamakta ve buradan yayılarak parçalara bölünmektedir. Çadırlar birbirleriyle aynı hizaya oturtulmuştur. Atların bağlandığı direkler düzenli bir sıra gösterirken, ayrıca her grubun ayrı ayrı yıkanma ve abdest alma çadırı bulunmaktadır. Yine, ölçülü aralıklarla kazılan ve kırmızı kapakları olan tuvalet çukurlarının etrafı tahta perdeyle kapatılmıştır. Ordugâhta köpeklerin de yeri ve rolü nettir. Kemikler köpeklere verilmektedir²¹⁰.

Ordugâhta bekçilik yapan köpekler, bu disiplin ortamında emniyeti sağlama görevinde kullanılırken düzenin kendilerine verdiği sorumlulukları yerine getirirler. Köledirler. Osmanlı İstanbul'u sokaklarında yaşayan köpekler ise Edmondo de Amicis'in bahsettiği “senseriler cumhuriyeti”nin canlıları olarak kendi aralarında paylaştıkları bölge kavgalarının haricinde başlarına buyruk bir dolaşım özgürlüğüyle yaşarlar. Bu açıdan ordugâhın tasmalı köpeklerinden ayrılırlar. Fakat bu özellikleri bir zaman sonra başlarına bela olur. Eğitilmemiş, görevsiz ve denetlenemez olan bu düzen dışı unsurların kurduğu

²⁰⁹ Amicis, a.g.e., 118.

²¹⁰ Godfrey Goodwin, Yeniçeriler (3. Basım), Çev. Derin Türkömer, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, 77.

“serseriler cumhuriyeti”, 19. yüzyıla gelindiğinde devletin merkeziyetçi dönüşümünde hedef olur ve yaptırımlara uğrar.

1.2. Serseri Köpekten Makul Köpeğe: Evcil Köpekler ve Kültürel Değişim

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki köpek kültürü, özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde daha yoğun bir biçimde imparatorluğa ithal olan yeni bir anlayışla değişmeye başlar. Her ne kadar aksi yönde tekil örnekler görülmesi mümkün olsa da köpek Osmanlı toplumu için sokakta kabul edilen bir canlıdır. Köpeğin insanlar tarafından bireysel olarak sahiplenilmesi, tasmalanması ve eve alınması yaygın değildir. 19. yüzyılda ise Avrupa’da ve Amerika’da güçlenen sahipli cins köpek²¹¹ akımı Osmanlı İmparatorluğu’na da dahil olarak bu yeni köpek anlayışıyla tanışıklığı başlatmıştır. Aynı zamanda imparatorluğun modernleşme dönemine denk gelen bu süreç, sokaktaki köpeklerin kriminalize olduğu olaylarla iç içe gelişmiştir. Böylece bir taraftan evcil köpek anlayışı topluma yerleşirken öte yandan sokaktaki köpeklerin hedef haline geldikleri süreç yaşanmıştır.

Köpek algısının değişimi, Osmanlı toplumunu etkilerken yeni bir prestij biçimi olan cins köpek sahibi olmak hiyerarşik bir gösterge olarak Osmanlı Devleti yöneticilerini de etkilemiştir. Cihangir Gündoğdu’ya göre, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın diğer bölümleriyle artmakta olan iletişim varlıklı Osmanlıları küresel pazarlarla ilişkiye geçirir ve böylece Batılı zevkler benimsenir. Bu irtibata yalnızca orta sınıfa mensup kişiler değil, II. Abdülhamid gibi yönetici sınıftan insanlar da katılır²¹². Topluma yerleşmeye başlayan bu köpek algısında, köpeğin prestijli bir konumu bulunmaktadır. Bu tür bir köpek sahipliği, köpeğin yetenekleri, cins özellikleri, safkanlığı, kıyafetleri, beslenmesi ve davranışları gibi birçok açıdan anlatılabildiği, sergilenesi bir varlığı kazanmaktır. Böyle bir yenilik dünyada ve imparatorlukta ilgi görmektedir.

²¹¹ 19. yüzyıl köpeklerin cinsleri ve işlevlerine göre sınıflandırmalarına yönelik sistemler geliştirilen bir dönemdir. Bu süreçte başta İngiltere (The Kennel Club, 1873), Amerika (American Kennel Club, 1884) ve Kanada (Canadian Kennel Club, 1888) olmak üzere birçok ülkede köpek kulübü kurulur. Bu köpek kulüpleri ülkelerindeki cins köpekler için soyağacı tutarlar. American Kennel Club, 1884’teki kuruluşundan bu yana 36 milyonu aşan köpek kaydı oluşturmuştur ve her yıl yaklaşık 1,25 milyon yeni köpek eklemektedir.

Bkz. Breeds, <https://www.britannica.com/animal/dog/The-breeds> (Erişim Tarihi: 10.08.2022).

Osmanlı İmparatorluğu’nda bu tür bir organizasyon yoktur.

²¹² Gündoğdu, *Dogs Feared and Dogs...*, 2-3.

İthal edilen köpek kültürünün yaygınlaşma ve özendirilme araçlarından biri basındır. Geç Osmanlı döneminde, özellikle II. Meşrutiyet sonrası çıkan dergilerde cins köpek görsellerinin sayısı yükselir. Hatta evcil hayvanlara, özellikle safkan köpeklerle yönelik ilgiye karşılık türünün ilk örneği olarak, köpek ırkları, seçimi ve bakımı hakkında bilgi veren bir köpek rehberi çıkarılır. Birçok kartpostal ve fotoğrafta cins köpeklerin imparatorluğa evcil hayvan olarak uyum sağladıklarını gösteren insan-evcil köpek görüntüleri yer alır. Köpekler bu görsellerde konutlarda ve halka açık yerlerde bir aile üyesi olarak bulunurlar²¹³.

Gündoğdu'ya göre köpekler, modern dönemde özellikle Batı Avrupa olmak üzere dünyadaki küresel moda ile paralel bir şekilde evcil hayvan olarak sahiplenilirken, bu yeni insan merkezci hiyerarşik etkileşimde insanlaştırılırlar. İsimleri ve cinsiyet rolleri olur. Böylece karşılıklı duygusal bağlarla hane içine girerler. Fakat değişim fark edildiğinde bu yeni insan-köpek etkileşiminin itibarını sarsmaya yönelik özellikle din ve tıp alanından karşıt görüşler de oluşur²¹⁴.

Topluma yerleşmeye başlayan yeni köpek algısına karşıt kimselerden biri Hüseyin Remzi'dir. 1891 yılındaki "Tıbb-ı Nebevî" isimli kitabında köpeklerin insan ortamında bulunmalarının tehlikelerini ve kuduz bulaşını ele alır. 1909 yılına gelindiğinde ise Şam'ın eski halk sağlığı müdürü Milaslı İsmail Hakkı, "Din-i İslam ve Ulûm ve Fünûn" isimli kitabında insanların köpeklerle olan etkileşimini dinî ve tıbbi açıdan inceler ve köpeği necis bir hayvan şeklinde belirler. Bu iki yazarın metinleri, Osmanlı zihniyetinde insan-köpek etkileşimine bakış hakkında detaylar vermektedir. Her ikisi de köpekler ve insanlar arasındaki fiziksel mesafeye dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Köpekleri necis, hastalık dağıtıcısı canlılar olarak gördükleri için çözüm olarak evlere alınmamalarıyla, insanlarla etkileşimlerini uzaklaştıran bir yol önerirler. Bu sebeple köpekler İslam emirleri ve halk sağlığı açısından sakıncalı kabul edilir. Hatta daha önemli bir şekilde, insanların köpeklerle etkileşimi İslam dışı bir eylem olarak saptanır. Diğer taraftan, iki yazar da Osmanlı Hristiyanlarının Müslümanlardan çok kuduz olmalarını köpeklerle daha fazla

²¹³ Gündoğdu, *Dogs Feared and Dogs...*, 3.

²¹⁴ Gündoğdu, *Dogs Feared and Dogs...*, 3-4.

etkileşim içinde olmalarına dayandırmaktadır²¹⁵. Cins köpek kültürü yazılı yayınlar dışında Son dönem Osmanlı İstanbul'unu ziyaret eden gezginler aracılığıyla da yayılmıştır. Bu isimlerden biri Alphonse de Lamartine'dir. Lamartine, İstanbul'da Yedikule Zindanları'nda gezinti yaptığı sırada Lévrier cinsi köpeği de yanındadır²¹⁶. Bir diğer isim olan Anna Grosser Rilke, Göksu'da mesire alanında Osmanlı toplumuyla bir aradayken Terrier cinsi köpekleriyle birlikte²¹⁷.

Köpekler, imparatorlukta görünürlük kazanan sahipli köpek anlayışında insanların yeni tanıştığı bir arkadaşlık öznesi olmakla birlikte, modern dönem öncesiyle aynı şekilde yine statü ve prestij aracıdır. Fakat özellikle iktidar görünümü için artık geçit törenlerinde sergilenen yahut aylara saldırtılan güçlü köpeklerden farklı bir şekilde türünün iyi örneği olan safkan, ödüllü cins köpekler görülmektedir. Dünyada gelişmekte olan yeni sahipli köpek kültürü ithal edilirken Osmanlı İmparatorluğu kendi bünyesinde mevcut olmayan bu köpek algısına uyum sağlamak ve böylelikle ona bağımlılık geliştirmektedir. Bu dönemde yeni tanışılan cins köpeklerin kendileriyle birlikte beslenme âdetleri de ithal edilir. Köpeklerle yönelik üretilen kek ve bisküviler için yabancı bir firmayla irtibata geçilir²¹⁸. Artık köpekler üzerinden elde edilen prestijin diğer bir yönünde dışarıya bağımlılık söz konusuysa, çeşitli özel arayışlar sonucunda satın almalar bulunmaktadır.

Öte yandan cins köpek akımıyla benimsenmeye başlayan yeni köpek kültürü, Batılılaşma tartışmaları üzerinden bir sorun haline gelir. Evlere giren köpekler, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde Batı'dan aldığı birçok şeyde olduğu gibi kültürel değişimde Batılı ve Doğulu âdetler üzerinden ilerleyen iki kutuplu zihniyet dünyasında hedef olurlar. İmparatorluğa Batı'dan ithal olan evde köpek besleme âdeti toplum nezdinde üst sınıf, Batılı değerleri temsil eden bir eylem olarak kabul görür. Hatta bu durumun etkileri günümüze kadar ulaşır. Artık günümüzde köpekler birçok evde bir aile bireyi olarak bulunsa da toplumda evde köpek beslemenin sınıfsal bir durumu işaret ettiği ve Batılı bir anlayışı gösterdiği düşüncesine rastlanabilmektedir.

²¹⁵ Gündoğdu, *Dogs Feared and Dogs...*, 7.

²¹⁶ Lamartine, a.g.e., 131-132.

²¹⁷ Rilke, a.g.e., 211-212.

²¹⁸ BOA, HR.SFR.3., 536/48, 28 Temmuz 1903.

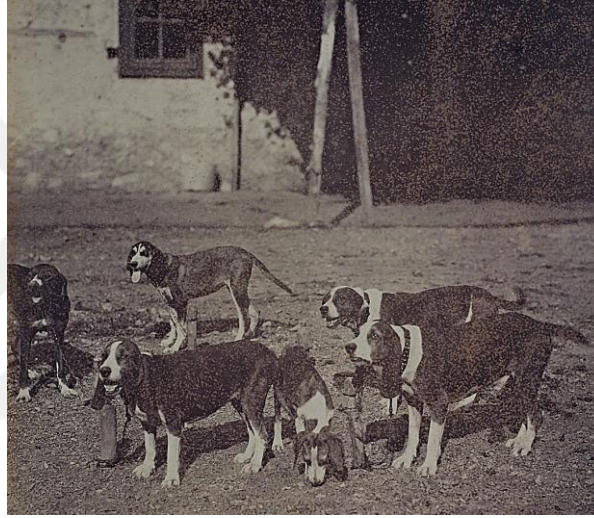
Kimberly Hart, bu sınıfsal ve kültürel ayrımı “evcil köpek” ve “evde ayakkabı giymek” arasında kurduğu benzerlik üzerinden inceler. Ona göre Türkiye’de evlere girmeden önce kapıda ayakkabı çıkarmakla, köpeklerin evde bulunmalarının reddedilmesi benzer nedenlerle gerçekleşmektedir. Evlerde ayakkabı giyilmesi âdeti toplumun üst sınıfından olmak ve bunun yanında Batılı olmanın bir işaretidir. Hart, ayakkabılar gibi köpeklerin de evin içinde bulunamayacak kadar kirli oldukları düşünüldüğünden ötürü evcil köpekleri evlerinde bulunduranların üst sınıftan, Batı eğilimli haneler olmalarının şaşırtıcı olmadığını vurgular²¹⁹. Orhan Pamuk’un tasmayla köpek gezdirmeye yönelik ifadeleri de Doğulu ve Batılı ikiliğindeki âdetlere yönelik tartışmaların farklı bir boyutunu sergiler. Pamuk, Kara Kitap’ta “... emekli paşalarımızın Batılılar gibi tasmalarla gezdireceği köpeklerini...” gibi bir tabirle tasmayla köpek gezdirmenin Batılı âdeti olduğunu işaret eder²²⁰.

Osmanlı’da kamusal alanda sahipsiz, tasmasız bir şekilde himaye edilen köpekler yeni bir görünüm olarak sahiplerinin tuttuğu tasmalarla gezdirildiğinde ya da evlerin içine dahil olduğunda insanların garipsemeleri, ayrıca bu eylemi ithal olduğu ve yakıştırdığı köken sebebiyle Batılı âdeti olarak tanımlamaları olağandır. Öte yandan Osmanlı insanı erken zamanlardan bu yana evde köpek bulunduran Batılılarla etkileşim halindedir. Hatta Türklerin ev içinde bulunan köpeklere yönelik bakışları alay konusu dahi olmuştur. Gülgün Üçel Aybet’e göre, 1678 ile 1683 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan C. De Bruyn, İstanbul’daki Hollandalıların evlerinde verilen ziyafetlerde yer alır ve buralarda bulunan Türklere köpeği aracılığıyla yaptığı şakayı şu şekilde anlatır: “Türkler sofada çubukta tütün içerken iki mendilimden birini vererek onlara elbiselerinin altında bu mendili saklamalarını söylüyordum. Ve hemen köpeğime mendilimi bulmasını emreliyordum. Köpek mendilin kimde olduğunu bulunca köpeğin yaklaşmasını önlemek için (temizlik nedeniyle köpeği pis sayarlar) hemen mendili çıkarıp köpekten uzağa

²¹⁹ Kimberly Hart, *Istanbul’s Intangible Cultural Heritage As Embodied By Street Animals, History and Anthropology*, Vol.30, No.4, 2019, 452.

²²⁰ Orhan Pamuk, *Kara Kitap* (3. Basım), Can Yayınları, İstanbul, 1990, 174.

fırlatıyorlardı. Buna hep birlikte gülüyorduk.”²²¹ Bu hatıra misafirlerle ev sahibi arasında yaşanan eğlenceli bir anı olsa da Türklerin köpeklerle ilgili tutumlarının Türk olmayanlara ne şekilde yansıdığının anlaşılması açısından önemlidir. Türklerin köpekleri pis bulup evlerde barındırmamaları, doğal olarak bu durum değiştiğinde ithal edilen kültürel kökene benzemekle ilişkilendirilmiştir. Nihayetle köpekler Batı kültüründen ithal edilerek evlere alınırlar. Bu ilişki biçimi yalnızca halk kesiminde değil, yönetici kesimlere de ulaşarak köpek sahiplenmeyi modernleşmenin konusu olduğu yeni bir mesele haline getirir.

Fotoğraf 13: Kağıthane Çiftliği’nde Av Köpekleri
Çekim: Abdullah Frêres.
Kaynak: II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu.

Cihangir Gündoğdu, Avrupa’yı yakından takip eden II. Abdülhamid gibi modernleştirici bir otokrat için insan-hayvan ilişkisinin yeni prestijli statüsünü benimsemenin kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Çünkü Batı’da, imparatorluktaki başıboş köpeklerin sefaletle, az gelişmişlikle ilişkilendirilmesini ve aynı dönemde cins köpeklere yüklenen yeni anlamları görmezden gelememektedir. Ona göre, “Avrupa’nın hasta adamı.” olarak fişlenmiş Osmanlı İmparatorluğu, büyük emperyalist güçlerin arasında tutunabilmek için modern insan-köpek ilişkileriyle birlikte modernitenin tüm özelliklerini benimsemek mecburiyetinde kalmıştır. Bu bağlamda, Yıldız Sarayı’nda hayvan koleksiyonu yapmak, Kağıthane’de özel kulübeler oluşturmak gibi faaliyetler,

²²¹ Gülgün Üçel Aybet, 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Sosyal İlişkiler, VII. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi (1998), Bildiri Kitabı, Abacı, N. (Ed.), Morrisville: Lulu Press, 2006, 110.

muhtemelen Abdülhamid'in açısından modernlik iddiasının ortaya koyulduğu, çağdaşı monarklar arasındaki eşit statüsünün yansıtıldığı ve Avrupalı güçler arasında tutunma çabaları olarak anlaşılmaktadır²²².

Fotoğraf 13'te Kağıthane Çiftliği'nde tasmalanmış av köpekleri görülmektedir. Çiftlikte görülen bu hayvanlar II. Abdülhamid döneminin hayvan istifçiliğini yansıtır. Padişah Abdülhamid, iktidar döneminde özel bir uğraş olarak köpekler dışında birçok hayvanı özellikle Yıldız'da kurdurduğu Kuşluk-ı Hümayun'da toplamıştır. Bu istifçilik bir yanıyla prestij biçimi olarak görülmektedir. Fakat Abdülhamid'in hayvan istifçiliğinin statü simgelerini sahiplenmek dışında, ekonomik getirileri ve yeni köpek rollerinin tanınıp yaygınlaştırılması şeklinde farklı boyutları da bulunmaktadır.

Diren Çakılcı'ya göre, saltanatının ilk yıllarında şehzadelikten gelen güvercin merakına yoğunlaşan II. Abdülhamid, son döneminde vahşi, büyük hayvanların ve özellikle köpek ırklarının toplanması için uğraşır. Padişahın Yıldız Sarayı'nda hayvan yetiştirmesi sıradan bir merak ve saray geleneğinin sürdürülmesi olarak anlaşılmamalıdır. Abdülhamid'in Japonya'dan Amerika'ya dek dünyanın birçok yerinden saray kuşluklarına hayvan toplattığı bilinmektedir. Hayvanları satın aldığı hayvan tüccarı firmaların bölgeleri Hindistan, Yemen, Kuzey Afrika ve Londra olarak değişiklik göstermektedir. Hatta Hindistan'da istihbarat faaliyeti için bulunan görevliler bile istenen hayvan türlerini aramaktadır²²³.

II. Abdülhamid'in sahip olduğu köpekler sefirler aracılığıyla da gönderilir. Padişah için seçilen köpekler cins özellikleri bakımından en üst noktadan bulunmaktadır. Berlin sefiri Ahmed Tevfik, Fox Terrier cinsi bir köpeği padişaha “cinsinin en âlâsı” ifadesiyle sunar²²⁴. Padişahın sahibi olduğu köpeğin cinsinin en âlâsı olması, prestijinin de o mertebeye denklemesi demektir.

Çakılcı'ya göre, II. Abdülhamid iktidarının son döneminde özellikle cins köpek toplamakla meşgul olur. Saltanatının erken döneminde 1881 yılında Pirene Dağları'ndan

²²² Gündoğdu, *Dogs Feared and Dogs...*, 10-11.

²²³ Çakılcı, a.g.e., 73.

²²⁴ BOA, Y.PRK.EŞA., 46/4, 6 Rebülevvel 1322/21 Mayıs 1904.

Pyrenees çoban köpeği ırkından iki köpeği, 1886 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri elçisi Wallace'tan özel talebi üzerine İsviçre'de yetiştirttiği bir köpeği alır. Zaman içerisinde savaşlarda, askeri hizmetlerde ve özellikle polis teşkilatında köpek kullanımına dair bilgiler öğrenen Abdülhamid, Londra elçiliğine cinayet vakalarında ölüyü ve faili tanıyabilen özellikteki köpekten bir tane acilen bulunup gönderilmesini emreder. Aradığı özel cinsleri Londra'daki The Kennel Club'tan isteyen Abdülhamid, buradan pomeranian, curly retriever, rough collie, İngiliz çoban köpeği ve Irish terrier cinslerinden köpekleri koleksiyonuna ekler. 1907 yılında Rusya'dan Obidia isimli bir köpek daha alır. Ertesi sene ise köpeklerin bakımlarının nasıl yapılacağı ve neyle besleneceklerine dair detaylı bilgilerin saraya iletildiği bir süreçle Mona ve Pol adında biri dişi, biri erkek olmak üzere iki köpek daha temin ettirir²²⁵. Yine bu dönemde kendisine Almanya'da sıhhiye köpekleri için yazılmış bir kitap takdim edilirken²²⁶ dış basın takip edilerek köpeklerle ilgili yeni gelişmelerin olduğu haberler tercüme edilmektedir²²⁷. Farklı bir gelişme olarak, padişaha sunulan köpekler fotoğraflar aracılığıyla da gösterilmiştir. Bu tür fotoğraflarda köpeklerin yeteneklerini içeren sahneler bulunmaktadır. Eğer köpek emniyet alanında çalışabilecek türde ise fotoğraflarda suçlulara müdahalelerine yönelik anlar görülebilmektedir²²⁸. Padişahın köpeklerden öteye giden bu toplamalarına yönelik Çakılcı'ya göre, yüzlerce cinsten binlerce hayvanı barındıran Kuşluk-ı Hümâyûn faaliyetlerinde ekonomik katkılarıyla birlikte, çoğaltılan hayvanların ülkenin çeşitli yerlerine yollanmasıyla popülasyonun çeşitlendirilmesi hedefi ve diplomatik ilişkilerde hediye olarak kullanımları bulunmaktadır²²⁹.

II. Abdülhamid'in köpek istifçiliğinin bir yanında çağdaş dünyanın yeni insan-hayvan ilişkilerinin prestijini yakalamak yer alırken diğer yanda bu gelişmeleri imparatorluğa faydacı bir biçimde aktarmak isteği görülmektedir. Köpeklerin askeriyede, sıhhiyede ve emniyet teşkilatında kullanımları üzerine araştırmalar yaptırmasıyla birlikte var olan hayvan popülasyonunu çeşitlendirme çalışmaları bu durumun göstergeleridir.

²²⁵ Çakılcı, a.g.e., 77-78.

²²⁶ BOA, Y.MTV., 232/22, 3 Rebîulâhir 1320/10 Temmuz 1902.

²²⁷ BOA, Y.PRK.TKM., 48/5, 3 Recep 1322/13 Eylül 1904.

²²⁸ BOA, Y.PRK.EŞA., 49/5, 9 Muharrem 1324/5 Mart 1906. Fotoğraflar için bkz. Ek-58, Ek-59.

²²⁹ Çakılcı, a.g.e., 82-83.

2. DOĞU-BATI İKİLEMİNDE KÖPEK ALGISI

Her ne kadar Doğu ve Batı coğrafyayla birlikte iktidar ilişkileri üzerinden kurguladığımız hayali kavramlar olsalar da dünyayı tanımlarken kullandığımız bu kavramların içinde kendi kültürel durumları ve bunların kıyasında ayrımları görülmektedir. Dolayısıyla köpek ve ona dair olan birçok şey, Doğu ve Batı eşleşmesinde farklılıklar göstermektedir. Özellikle 19. yüzyılda, Osmanlı İstanbul'unun sokakları köpeklerle doluyken Batı'da böyle bir durum bulunmamaktadır. Kamusal alanlar Osmanlı'nın aksine bir şekilde uygulanan itlaf politikalarıyla köpeklerden arındırılmıştır. Öte yandan bu zaman dilimindeki köpek algısı kıyasına bakıldığında yine birbirine zıt dünyaların var olduğu fark edilmektedir. Osmanlı'da köpek, toplumun kamusal alanda himaye ettiği özgür bir canlı iken Avrupa ve Amerika'da sahipli köpek kültürünün yanında vergilendirmelerin yaygınlaştığı görülmektedir.

Taner Timur'a göre 19. asırda İstanbul'un aksine, Batı ülkelerinin başkentlerinde "sokak köpeği" görmek mümkün değildir. Çünkü köpekler evcilleştirilmiştir. Buralarda köpeklere yönelik yasal düzenlemeler yapılır ve başta İngiltere olmak üzere birçok ülke köpekleri vergilendirme usulünü uygular²³⁰. İngiltere'de 18. yüzyıldaki köpek vergisi tartışmaları besi hayvanlarına saldırımları ve kuduz taşıyıcısı olmaları sebebiyle köpek imhasını teşvik etmek, ayrıca devlete gelir sağlamak üzerinden ilerler²³¹. Timur'a göre, bu dönemin ardından gelen 19. yüzyıl başlarında, hayvanlara kötü davranılmasında kamu vicdanının yeri ve bu meseleye yönelik bir kanun çıkarmanın gerekliliği konusunda tartışmalar ortaya çıkar. Böylelikle Londra, Münih ve Paris'te olmak üzere hayvanları koruma dernekleri oluşturulur. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise köpeklere kapitalist sistem usulünce vergilendirme uygulanır. Başta İngiltere'de kabul edilen vergilendirme kanunu, 1845'te Fransa'da Alphonse de Lamartine'in karşı çıkmasıyla engellense de sonrasında çıkarılan bir kanun ile köpeklere yönelik bir belediye vergisi oluşturulur (1855) ve hatta bu kanunda yapılan değişikliklerle bir köpek mevzuatı yapılır²³².

²³⁰ Taner Timur, Köpekler, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, 88.

²³¹ Ingrid H. Tague, Eighteenth-Century English Debates On A Dog Tax, The Historical Journal, Vol.51, No.4, 2008, 902-904.

²³² Timur, Sürüden Ayrılanlar, 123.

1 Ağustos 1325 (1909) tarihli Şehbal mecmuasında köpeklerin vergilendirilmesine bir Osmanlı vatandaşı tarafından tesadüf edilişine dair bir hatıra bulunur. Selim Sırrı Tarcan, İsveç'te bulunduğu sırada Türklerin yabancı oldukları köpek vergisinin sistemleştirilmiş olduğunu öğrenir. Tarcan, şehrin bir parkında bulunurken arkadaşına etraftaki çiçekleri koparanların olup olmadığını ve bu durumu engellemek için bir görevlinin bulunup bulunmadığını sorar. Aldığı cevaplarla süren muhabbetle birlikte köpeklerin bahçelerle olan ilişkisini ve İsveç toplumunun köpeklere bakış açısını öğrenir. Diyalog şu şekildedir:

Selim Sırrı Tarcan: “Bu çiçeklerin muhafızı yok mudur? Kimse koparmaz mı?

- Onların muhafızı millettir, kimse koparmaz. Çünkü bir çiçekte umumun hakkı vardır. Bu tıpkı bir lokantada yemek yedikten sonra çatalı cebine sokmak gibidir.
- Bu umumi bağçelerini mesârifi belediyyeye mi aittir?

Burada arkadaşşı gülererek cevap verir:

- Köpeklerden alınan vergi onların iradesine kâfidir. Bilirsiniz ki burada sizin İstanbul'da olduğu gibi maişetleri tesadüfün lütfuna bağlı başıboş köpek yoktur. Ahalinin köpek beslemek merakı olduğundan her ailede bir veya birkaç tane vardır. Hükümet köpeklerin miktarını azaltmak için pek gâli vergi tarh ediyor. Bir köpek için senevi 30 kron (240 kuruş) vergi verilir. Stockholm'de takriben bin kadar köpek vardır. Senevi 30 bin kron (288,000 kuruş) varidat temin ediyor ki bu para umumi bağçelerinin tanzimine sarf edilir.”²³³

Yapılan muhabbetten insanların köpekleri besleme meraklarının olduğu, hayvanların aileler tarafından sahiplenildikleri ve sokakta köpek bulunmadığı anlaşılmaktadır. Köpekleri beslemek ve sahiplenmek merakı aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda görülse de toplum açısından sokakta köpek beslemek baskın kültürdür. Ayrıca köpek sayısı Stockholm'dekinden çok daha fazladır. 1900-1910 yılları arasında İstanbul'da kalan ve Kuduz Enstitüsü Başkanlığı yapan Paul Remlinger, köpeklerin

²³³ Alıntılanan sözler konuşmanın sadeleştirilmiş halidir. Sadeleşmemiş hali için bkz. Selim Ahmetoğlu, Selim Sırrı (Tarcan)'ın Şehbâl Mecmuasındaki “İsveç Hatıraları” Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye Mecmuası, C.21, 2011, 57-58.

sayısının 60 bin ila 80 bin arasında olduğunu kaydetmiştir²³⁴. Osmanlı İstanbul’unda köpeklerin vergilendirilmemiş olması yabancı basına da yansır. Elmore Bulletin gazetesi 28 Aralık 1889 tarihli sayısında İstanbul’daki köpeklere dair herhangi bir yasanın ve vergilendirmenin bulunmayışını haber yapar²³⁵. Metin Hülagü’ye göre İstanbul’da serbest dolaşım hakkı olan köpeklerin sahibi kamudur ve bu sebeple Batı’daki gibi lisans, vergilendirme ya da benzeri hukuki düzenleme çalışmaları yapılmamıştır²³⁶.

Fransa örneğinde, 1845 yılında kurulan hayvanları koruma derneği (Société protectrice des animaux), köpeklerin sokaklarda başıboş bulunmasına karşı olan çalışmaları savunur. 1850’deki vergilendirmeden önce derneğin şiddetli bir biçimde desteklediği mevzuat oluşturulur. Mevzuata göre, tüm köpekler kaydettirilecek, numaralı tasmaları olacak ve aksi yönde bulunan köpekler öldürülecektir. Diğer taraftan, köpeklerini başıboş bırakan insanlara para cezası verilecektir²³⁷. 1850 yılında çıkan bu yasada köpekler mülkiyetçi bir korumayla legalleştirilirler. Nihayetle, vergilendirilmemiş köpek makul olmayan köpek olarak kamusal alandan dışlanır ve yaşam hakkı yok edilir.

Catherine Pinguet’ye göre 1850 yılında çıkan yasa liberalizm kokan, insan odaklı reformist görüşlerin baskın olduğu bir hayvan koruma bakışına sahiptir ve tek ölçütü yararlılıktır. Başıboş köpekler yasadan sonra şehrin görünümünden çıkmıştır. Pinguet’ye göre Pontoise sokağındaki barınağa haftada ortalama 900 köpek gelirken bunların 600’ü öldürülmektedir ve emniyet müdürü Andrieux’nün ifadesiyle, idare bu “çirkin ve cılız” köpekleri ebediyete göndererek çile çekmelerini sona erdirmektedir²³⁸.

Köpek vergilendirme uygulamaları kamusal alandaki tehdit edici hayvan öznesinin ortadan kaldırıldığı, insanı merkeze alarak hayvanı faydacı bir şekilde değerlendiren kanunlaştırma çalışmalarının ürünüdür. Kamusal alandaki köpeğin sahipliğe tabi bir şekilde kontrol edilip mekânın insana açıldığı bir gündelik yaşamı oluşturur. Osmanlı’da ise kamusal alanlar bu insan merkezci anlayışın aksine köpeklerle paylaşılmıştır ve

²³⁴ Remlinger, a.g.e., 26.

²³⁵ Frank G. Carpenter, Dogs In Constantinople, Elmore Bulletin, 28 Aralık 1889.

²³⁶ Metin Hülagü, İstanbul’un İt Efendileri (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021, 361.

²³⁷ Pinguet, a.g.e., 95-96.

²³⁸ Pinguet, a.g.e., 97.

böylece köpeklerin kâr amacıyla vergilendirilerek bir gelir nesnesi haline dönüştürülmesi mümkün olmamıştır. Köpekler şehrin bir parçası olarak karşılıklı yardımlaşmayla yaşamışlar fakat bu ilişki doğrudan maddiyatçı bir faydacılıkla örülmeden dinî inançlar ve merhamet duygusunun teşvikiyle gerçekleşmiştir. Köpek algısı materyalist bir şekilde değil, uhrevi ve hissel bir biçimde yerleşmiştir. Zaman zaman köpeklerden kâr elde etmek için satılmalarına yönelik girişimler gündeme geldiğinde bunlar, köpeklere yönelik devlet yaptırımları yahut diğer türlü olumsuz eylemlere karşı olduğu gibi tepkiyle karşılanmıştır.

Günümüzdeki himaye durumu ise farklı bir boyuttadır. Köpekler İstanbul'un kamusal alanlarında geleneksel himayecilik yöntemlerini uygulayan geniş çoğunlukla birlikte hayvan hakları gönüllülerinin mücadeleleri doğrultusunda birbirinden ayrılan iki ayrı eylem biçimiyle himaye edilirler. Gizem Haspolat'a göre günümüzde hayvan gönüllülerinin çoğu halk tarafından psikolojik açıdan rahatsız insanlar olarak görülürler fakat buna rağmen bu kimselerin sürdürdüğü özenli faaliyetler türler arası akrabalık kavramını stratejik bir şekilde yaymalarıyla güçlenen etik bir iddiayı göstermektedir²³⁹.

Osmanlı İmparatorluğu ile Batı arasında köpek vergisi dışındaki bir diğer fark, bu canlıların halka açık alanda arabaya koşulmasıdır. Osmanlı'da köpeklerin bir arabayı çektiklerini görmek oldukça zordur. Avrupa'da ve Amerika'da ise bunun birçok örneği görülmektedir. Özellikle küçük arabaları çeken köpek fotoğraflarına birçok kartpostalda rastlanır. Osmanlı kartpostallarında ise sokaktaki özgür köpekler bulunmaktadır²⁴⁰.

II. Abdülhamid'in özel hekimi ve yakın danışmanlarından biri olan Spiridon Mavroyeni, Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik kullanılmadığını, aslında bu köpeklerin Avrupa'da yapıldığı gibi arabaya koşulabileceklerini fakat bunun adının dahi anılmadığını söyler. Mavroyeni'ye göre insanlar köpekleri keyiflerinin kölesi olarak kullanmayı yahut onlardan birtakım

²³⁹ Gizem Haspolat, *Human-Non-Human Animal Socialities In The City: An Examination of Istanbul's Multispecies Histories*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2019, 104-106.

²⁴⁰ Hakan Akçaoğlu'na göre, bu kartpostallar çok ilgi gördükleri için bolca üretilmiştir. Öte yandan, Avrupa'ya, hatta Amerika'ya yollanmış birçok köpekli İstanbul kartpostalı olması günümüzdeki kartpostal koleksiyoncularına ilginç gelmektedir fakat kartlara yazılan mesajlar incelendiğinde biraz alay etme, küçümseme ve hor görme gibi ifadelerin olduğu görülmektedir. Bkz. Hakan Akçaoğlu, *Karabaşname-i İstanbul*, Tombak, S.16, 1997, 31. Köpeklerin bulunduğu kartpostal ve stereoskop örnekleriyle Doğu-Batı mukayesesi yapabilmek için bkz. Ek-73, Ek-74, Ek-75, Ek-76, Ek-78, Ek-79, Ek-80, Ek-81.

hizmetlerde yararlanmayı istememiştir²⁴¹. Elbette ki bu durumun istisnaları yaşanmış olabilir. Nitekim köpeklerin birtakım hizmetler için kullanılmaları hem devlet hem de köpek sahibi birçok insan tarafından gerçekleştirilmiştir. Klasik dönemden bir istisnai örnek olarak Evliya Çelebi, iri sakson köpeklerine Eyüp'ün oyuncakçı esnafı tarafından şehir içinde küçük arabalar çektilirdiğine şahit olmuştur. Bu oyuncakçılar gezicidir ve dükkanları arabalarının üzerinde bulunmaktadır²⁴². Fakat bu noktada sakson köpeklerinin gösteri törenlerinde ayılara saldırtılacak kadar güçlü oldukları es geçilmemelidir. İstanbul'un sokak köpekleri ise bu köpeklere göre epey çelimsizdir. Osmanlı'da köpeklerin arabaya koşulmasının istisna ihtimali bulunsa da köpeklerin kamusal alanlarda Batı'daki gibi algılanmadıkları açıktır.

Fotoğraf 14: Köpek Arabası ve Bir Çocuk, Belçika (19. Yüzyıl Başı)
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Fotoğraf 14'te Belçika'da bir çocuk, arabaya koşulmuş köpeğiyle birlikte görülmektedir. Köpeğin kamusal alandaki görünürlüğü sahipli, arabaya bağlı bulunduğu için saldırganlık ihtimali düşük olan ve taşımacılıkla görevlendirilmiş hayvan biçimiyle sergilenmektedir. Köpeğin beslenmesi, barınması ve gündelik yaşamdaki birçok aktivitesi sahibinin tasarrufundadır. Kamusal himaye değil, bireysel himaye söz konusudur.

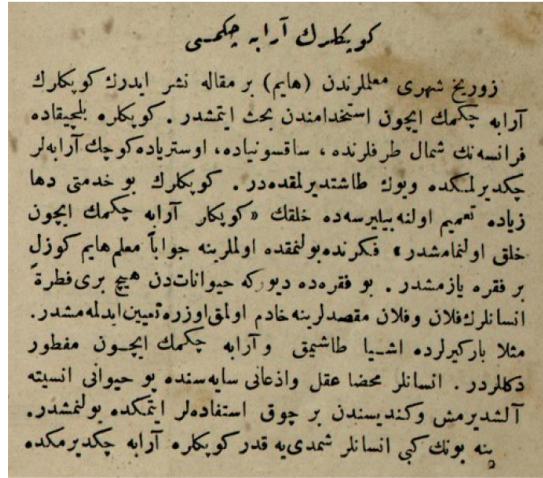
²⁴¹ Pinguet, a.g.e., 49, 53.

²⁴² Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtname: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap, 632.

Fotoğraf 15: Belçika Köylüleri Köpek Arabasıyla
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Fotoğraf 15'te ise birkaç kişinin binmiş olduğu bir köpek arabası görülmektedir. Köpekler taşımacılık işinde insan faydasına yönelik yük hayvanı olarak kullanılmaktadır. Osmanlı'da köpek burada görünenin aksine bir şekilde yük hayvanı olarak değil, kamusal alanda himaye edilen, mülkiyetçi bir biçimde kullanılmayan, hayvanın kendi özünden gelen davranışlarından faydalanan şekilde yaşamaktadır.

Fotoğraf 16: Osmanlı Basımında Köpek Arabası Haberi
Kaynak: Maârif Dergisi, C.7, 22 Cemaziyelahir 1312.

1903 yılında İngiltere’de bulunan Marat Abdülkerim Efendi, Liverpool İslam Cemiyeti’nin kurucusu William Henry Quilliam ile görüşmeye gittiğinde köpeklerin çekmekte olduğu bir arabayla karşılandığını kaydeder²⁴³. İngiltere’de böyle bir kullanım gerçekleşiyorken öte yandan Avrupa’daki bu gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu için sıra dışı olduğundan ötürü haber niteliği taşımaktadır. Maârif dergisi 1897 yılında köpeklerin arabaya koşulmalarını konu edinerek haberleştirmiştir. Yazıda topluma, köpeklerin yeni bir biçim ve işlevi tanıtılmaktadır. Metin genel olarak, Zürih’te yaşayan Haim adında bir kimsenin köpeklerin araba çekmelerine dair yazmış olduğu makalenin anlatımıdır. Köpeklerin de araba çekebileceklerinden ve bu yolla istihdam edilebileceklerinden bahsedilir. Haberde, köpeklere Belçika’da, Fransa’nın kuzeyinde, Saksonya’da ve Avusturya’da küçük arabalar çektirildiği, yük taşındığı aktarılır. Bu eyleme insanların verdiği tepkiye karşılık Haim’in yazdığı makalede, insanların akıl yoluyla yaptıkları eğitimle hayvanları kullanabilecekleri savunulmaktadır. Atlar da bu yolla eşya taşımak ve araba çekmek için eğitilmişlerdir. Bu bağlamda, insanlar da şimdiye dek köpekleri araba çektirmeye alıştırmaları da yine aynı akıl yoluyla köpekleri eğittiklerinde onları kullanıp işlerinde çalıştırabileceklerdir. Burada Eskimolardan örnek verilen haberde, onların köpekleri nakliye işlerinde kızaklara tutarak kullandıkları anlatılır ve köpeklerin bu

²⁴³ Barbaros Akıncı, William Henry Quilliam ve Liverpool İslam Cemiyeti, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Vol.1, No.2, 2016, 6.

şekilde araba çektirilerek ve eşya taşınarak eğitilmesiyle daha çok güçleneceklerine, böylece bu işi yapmaya alışacaklarına dair bir tavsiye verilir²⁴⁴. Bu haber metni, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'na insan merkezci, faydacı yeni bir köpek algısının dahil oluşunu ifade ederken öte yandan imparatorluktaki köpek algısının değişiminde basının propaganda rolünü göstermektedir.

Fotoğraf 17: Köpek Koşulan Bir Postacı Arabası (Fransa)

Fotoğraf 17'de Fransa'da, köpek arabası bulunan bir postacı görülmektedir. Köpeğin insan hizmetindeki sahiplilik algısı Avrupa'da meslek gruplarında da uygulanabilmektedir. Osmanlı'daki köpek ise esnafla kurduğu ilişkiler açısından özgürlüğünü kendinde barındırarak karşılıklı yardımlaşmanın himayesiyle yaşamaktadır.

Köpeğin kamusal alanda sahipli kullanımına yönelik bir Fransa örneğinde, 1898 yılında Marsilya'da bulunan Mustafa Sait Bey, şehrin sokaklarının güzelliğinden bahsederken köpeklerin durumunu aktarır. Burada tahta kaldırım döşeli yollardan binlerce araç geçmesine rağmen gürültü çıkmamaktadır. Arabalarla omnibüsleri çeken hayvanlar diri ve güçlü görünmektedir. Köpeklerin bile iri ve güçlü olduğunu şaşkınlıkla ifade eden Sait Bey, bir köpeğin çektiği eşya yüklü arabalara çokça rastladığını belirtir. Ayrıca sokaklarda Osmanlı'da olduğu gibi başıboş köpek görmediğini ifade eder. Aktardığına

²⁴⁴ Köpeklerin Araba Çekmesi, Maârif Dergisi, C.7, S.162, 22 Cemaziyelahir 1312.

göre, köpekler ağızlıklarıyla birlikte kadın ve erkek sahipleri tarafından gezdirilmekte, böylece saldırıların önüne geçilmektedir²⁴⁵. Buradaki tabloda köpeklerin sokaklarda var olmalarının bir sahip doğrultusunda gerçekleşebildiği görülür. Bu anlayışa göre sahibi bulunan, ağızlıklı, tasmalı bir köpek, saldırı ihtimali düşük olan, zararsız, makul köpektir.

19. yüzyılda özellikle sahipli köpek kültürünün yaygın olduğu ülkelerde bir aile bireyi olarak kabul gören bu hayvanın yaşamı sona erdiğinde insanlara yapıldığı gibi mezar kazılmıştır ve böylelikle köpek mezarlıkları oluşmuştur. Köpeğin kamusal alanda yaşayan anonim bir hayvan olarak kabul edildiği Osmanlı'da binlerce köpek bulunmasına rağmen köpek mezarlığı bulunmamaktadır. Çünkü köpek mezarlığına köpeklerle kurulan sahiplik, arkadaşlık gibi ilişkilerin yaygınlaştığı kültürlerde ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda köpek, toplumun himaye ettiği bir canlıdır fakat bu himaye mülkiyetçi bir anlayış doğrultusunda gerçekleşmemektedir. Köpeğin serbest yaşam alanı sokaklardır ve insanlarla bağı yalnızca buralarda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yalnızca sokakta tanınmaktadır ve öldüğünde leşi yine sokakta kalmaktadır. Bu kültürde doğal olan köpeğin kamusal alandaki ölümü ve bunun görünümüdür.

İstanbul'da köpek ölümlerine tesadüf eden William Eleroy Curtis, köpeklerin cesetlerinin yolda kaldığını ya da yayalar tarafından yoldan atıldığını ifade eder²⁴⁶. Gérard de Nerval ise denizin kıyılara ittiği boğulmuş köpek ve atlara rastlamaktadır²⁴⁷. Bu köpekler ve atlar, kamusal alanda öldükten sonra toplanarak denize atılan leşlerdir. Sokaklardaki leş görünürlüğünün sebepleri başta köpek olmak üzere diğer hayvanların kamusal alandaki ölümlerine yönelik algının yanında, belediyeçilik hizmetlerinin yetersizliği ve usulüdür. Şehirde birikmekte olan hayvan leşleri zaman zaman toplatılarak denizin belli noktalarına bırakılmaktadır. Öte yandan bu tür hayvan leşleri, halk sağlığı için tehlike oluşturacak şekilde biriktiklerinde buralardan da toplatılıp kayıklarla denizin açıklarına atılmaktadır²⁴⁸. Dorina N. Leave'in aktardığına göre, özellikle Boğaziçi'ndeki

²⁴⁵ Mustafa Sait Bey, *Avrupa Seyahâtname* (1898) (2. Basım), Haz. Burhan Günaysu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, 21.

²⁴⁶ William Eleroy Curtis, *The Turk and his Lost Provinces: Greece, Bulgaria, Servia, Bosnia* (2. Basım), Fleming. H. Revell Company, Chicago; London..., 1903, 114.

²⁴⁷ Nerval, a.g.e., 555.

²⁴⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 262/88, 20 Muharrem 1275/30 Ağustos 1858.

Fotoğraf 19: Köpek Mezarlığı, Londra (19. Yüzyıl Başı)

3. MODERNLEŞEN DEVLET VE ALGI DEĞİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda oluşturduğu kurumsal dönüşümler köpeklerin gündelik yaşamdaki işlevlerini etkisizleştirir. Sokakta bulunan köpeğin işlevlerinin etki alanlarını çeşitli meslek birimleri işgal etmeye başlar. Böylece köpek, varoluşuyla topluma fayda sağlayan özelliklerinden dışlanan bir özneye dönüşür. Öte yandan bu dönemde cins köpeklerin orta ve üst sınıflarla göreceli bir şekilde ev hayatına girdiği yeni insan-hayvan ilişkisi tanınmaktadır. Böylece sokaktaki köpekle ev köpeğinin ayrımı belirginleşmeye başlamaktadır.

Bu dönemde sokaktaki köpekler, beslenmek için yaptıkları çöpçülük faaliyetlerini, yangın haberciliklerini, sahiplendikleri bölgelerdeki koruma davranışlarını kurumsallaşan asayiş ve bayındırlık işçilerinden bekçi, polis, tulumbacı ve çöpçü gibi birimlerin genişleyen etkisi altında sürdürürler. Aslında görev tanımları köpeklerin gündelik yaşamdaki işlevleriyle çakışan bu meslek gruplarının benzerleri imparatorluk yönetiminin kurumsallaşmaya başladığı 19. yüzyıl öncesinde de farklı biçimlerde bulunur. Bekçilik²⁵⁰ ya da polislikle özdeşleştirilen asayiş birimleri klasik dönemde de görülmektedir. Yine aynı şekilde temizlik için de çeşitli kurallar ve görevlilere imparatorluğun erken dönemlerinden itibaren rastlanmaktadır²⁵¹. Aslında bu durumlar, köpeklerin şehirdeki işlevlerini tartışmalı hale getirerek temizlik, yangın haberciliği, bekçilik gibi faaliyetlerinin yoğunluğunun ve etkisinin karmaşık ilişkisini göstermektedir. Bir yanda köpeklerin faydalarından şehirde barınma sebepleri olarak bahsedilen ifadelerle rastlanırken diğer yanda köpek faaliyetlerinin halihazırda bulunan meslek gruplarının alanına müdahil oluşu söz konusudur. Köpeklerin hırsızlara zorluk çıkarmaları olasıdır

²⁵⁰ Özcan’a göre, Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulduğu tahmin edilen asesbaşılık, şehrin geceleri asayişinden sorumlu bir birimdir. Asesbaşı ve asesler çarşı, pazar ve mahallelerde olmak üzere özellikle şüpheli bölgelerde gezinerek emniyet işlerini yerine getirirler. Abdülkadir Özcan, Asesbaşı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.3, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, 464. Evliya Çelebi’ye göre İstanbul’da 12 bin bekçi bulunur. Bunların 300 kadarı bedesten bekçileri iken geri kalanlar her gece sabaha dek nöbet tutmaktadır. Bkz. Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtnamesi: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap, 478. Sadri Sema, 20. yüzyılın başında yaşadıklarını Eski İstanbul diyerek anlatırken bekçileri, sıkça bilinen adıyla “Bekçi Baba” başlığında anlatır. Öyledir ki köpekten korkan çocuk, sarkıntılığa uğrayan kadın, evinde bir tehlike gören adam bekçinin yardımını aramaktadır. Bkz. Sema, a.g.e., 34-35.

²⁵¹ Bu yöndeki işçilerden olan arayıcı esnafı, 15. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına dek İstanbul sokaklarının temizliğiyle sorumlu olmuştur. Bu esnafın bir kısmı sokaklarda dolaşarak “Çöp çıkaran!” diye bağırarak, böylece evsel atıkları toplamaktadır. Modernleşme dönemine gelindiğinde ise 1826’da İhtisap Nazırlığı kurulmuş ve temizlik hizmetlerinde yeni esaslara geçilmiştir. 1854 yılı geçildiğinde, bu işi şehremaneti üstlenmiş fakat yine de doğru dürüst bir düzen sağlamadığı için Beyoğlu Belediyesi farklı bir yöntemle Galata ve Beyoğlu gibi semtlerde çöpleri ihaleyle toplatmıştır. Bu sayede anayollardaki hayvan pislikleri, çamur ve tozun temizlenmesi Avrupa düzeyinde gerçekleşmiştir. Gelgelelim İstanbul tarafındaki arka sokaklar çamur, su birikintileri, gübre, pislik yığınları, kedi, köpek ve fare ölüleriyle kötü halde görünmekte, öte yandan arayıcı esnafı düzeninin bozulduğu bir evre yaşanmaktadır. 1868’e gelindiğinde ise şehremaneti ilk defa çöp arabaları yaptırarak “çöpçü” adıyla aylık maaşı olan personel dahilinde temizlik işini yürütmüştür. Fakat yine de temizlikler meydanlar, anayollar, çarşı ve pazar sınırlarını geçmemiş, mahalle içlerine ulaşmamıştır. Kamusal alandaki görünüm özellikle arsaların ve terk edilmiş evlerin çöplük yapıldığı bir haldedir. Belediyenin buralara temizlik hizmeti ulaştırması 1911’de Nezafet-i Fenniye Müdüriyeti’nin kuruluşuyla gerçekleşecektir. Bkz. Necdet Sakaoğlu, Arayıcı Esnafı, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993, 297-298. Osmanlı mizah dergisi Karagöz, köpeklerin İstanbul’dan sürgün edilişlerini karikatürle anlatırken köpekler gittikten sonra temizlik işlerinin aksayacağına dair bir espriyle belediyeyi eleştirmektedir. Bkz. Ek-104.

fakat gece bekçileri tarafından yakalanan hırsızlar, köpeğin bu rolünün etkisi hakkında önemli bir göstergedir. Köpekler hırsızlık vakalarını yalnızca göreceli bir şekilde engelleyebilirler. Böylelikle bekçilikleri de bu göreceli alanın içinde kalır. Yine, çevre temizliği konusunda toplumun birtakım cezalarla karşılaşması sokakların yalnızca köpeklerin iktidarıyla değil, devletin memurları ve hâkimiyet kurallarıyla kuşatıldığını gösterir. Meseleye bu açıdan bakıldığında aslında köpeklerin bu işlevleri doğrultusunda toplumsal yaşamda hükmedici bir kuvvet göstermekten ve fayda sağlamaktan çok, kendi iktidar alanlarını kurarak çeşitli meslek gruplarından rol çaldıkları²⁵² anlaşılır.

Köpeklerin gündelik yaşamdan devlet eliyle dışlanmalarının en önemli sebeplerinden biri iktidar alanlarının imparatorluğun yeni stratejileriyle çakışmasıdır. Köpeklerin 19. yüzyılda modernleşme, merkezileşme, kurumsallaşma başlıklarıyla sıkça gördüğümüz devlet tarafından inşa edilen yeni iktidar alanlarında etkisizleşip dışlanmaları kontrolün ve yasanın daha da belirginleştiği bir dünyada kontrolsüz öznel olduklarından ötürü için gerçekleşir. Artık köpekler öteden beri hep konuşulduğu üzere hastalık yayan,

²⁵² Sadri Sema'nın anıları bu iktidar alanına dair zengin bir betimleme sunmaktadır. Sema, anılarında köpeklerin faydalarından bahsederken “Hani ufak tefek yararlıkları demek istiyorum.” diyerek, sınırları içerisinde yabancıları, serserileri bulundurmadıklarından, hırsızları, çapkınları bildirip katilin paçasına yapıştıklarından ve sanki bunları o dönemin “uyuşuk, pısırik, vurdumduymaz, sünepe” zabıtasının haline acıdıklarından ötürü yaptıklarından bahseder. Köpekler zabıtaya “vekillik, yamaklık, yardımcılık, öncülük” yapmaktadır. Sema'nın bu sözlerinde köpeklerle emniyet güçlerinin mesleki etkileşimleri açıklığa kavuşmaktadır. Sema, çöpçülerle ilgili yazdıklarında ise “o devrin adı var kendisi yok belediyesine de hizmetleri az değildi” diyerek sözüne başlar. Sema'ya göre köpekler, evlerden ve dükkânlardan sokaklara atılan yemek artıklarını, kemik parçalarını yerler ve böylelikle çöpçüler, çöpçübaşılar, belediye kavasları bedavadan para alır. Köpeklerin bir başka işlevi olan yangın haberciliğine de değinen Sema, yangın topları patlatıldığında köpeklerin havlamalarının aniden yayıldığını anlatır. Burada İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar, Boğaziçi, Kadıköy hatta Adalar gibi sonuna üç nokta bırakarak arttırdığı semtlerdeki köpeklerin yangın gecelerinde çıkardıkları gürültünün şiddetini düşündürtür ve ardından yangınlardan sonra onlara havlama dersini kimin verdiğini sorar. Sema bu sembolik sorusunun cevabını bilmemektedir. Fakat bildiği bir şey vardır ki o devirde İstanbul'daki köpekler, “elini kolunu sallaya sallaya gezen, istediği gibi haykırp bağıran, sarayın kan kırmızı fesli, cellâd bakışlı hafiyelerinden korkmayan, istediği yere girip çıkan, istediği köşede yatıp kalkan, istediğini dişleyip kudurtan, beğendiği meydanda gelin odası kuran, cadde ortasında en açık en edebsiz oynamalardan çekinmeyen” hayvanlardır. Kendi tabiriyle o dönemde “atıfetlû kodamanlar” olan devletin bakanları, arabalarla caddelerden ilerlerken “içli, yaralı ve zavallı halk”, onları korku ve hayretle izlemektedir. O sırada köpekler ise birbirleriyle oynamaktan, yerlerde yatıp yuvarlanmaktan, arkalarına dönüp kuyruk sallamaktan çekinmez bir şekilde davranmaktadır. Sema'ya göre köpekler “o günlerin bahtiyar mahlûkları”dır. Bu ifadelerde köpeklerin kendi özgür alanlarında istediklerini yaparak, belediyeçilik ve asayiş hizmetlerine fayda sağladıkları görülür. Köpeklerin iktidar alanı gündelik yaşamı düzenleyen meslek gruplarının işlerine dahil olmaktadır. Hatta köpekler, şehir içindeki özgürlüklerini devlet yetkililerini kale almayan bir biçimde ilan etmişlerdir. Bkz. Sema, a.g.e., 42-43. Taner Timur'a göre de köpekler, çöpçülüğün tam organize olamadığı bir şehirde çöpçü rolünü üstlenirler ve bu şekilde şehir sağlığına katkı yaparlar. Bkz. Timur, Sürüden Ayrılanlar, 125.

saldırgan, başına buyruk canlılardır. Bunlar birçok dönemde tartışılan durumlar olsalar da bu dönemde belirginleşme ve süreklileşme hali söz konusudur. Merkeziyetçi yeniliği tesis etmeye çalışan devlet, otoritesinin aleyhinde kendi iktidarını savunan öznelere dönüştürdüğü yahut yok ettiği süreçte, köpekleri de sıkça karşısına alır ve iddiasına göre modern şehir yaşamının gereklilikleri adına yaptırımlar uygular. Fakat imparatorluğun değişen gündelik yaşamında ne türlü değişimler olursa olsun köpekler toplumun geneli tarafından hâlâ sevilirler ve yaşamın bir parçası²⁵³ olarak kabul edilirler. Bu sebeple yaşamı geniş çaplı değiştirmekle meşhur olan modernizm aracılığıyla şehrin yaşam kuralları yeniden tesis edilirken²⁵⁴ köpeklerin katliamlara ve sürgünlere uğradığı süreçte devletin karşısında konumlanırlar. Şunu da belirtmek gerekir ki toplu köpek katliamları ya da sürgünleri yalnızca modern dönemde gündeme gelen bir mesele değildir. Bu zaman aralığından önce de köpeklerin sokaklarda bulunmalarına yönelik birçok tartışma yapılmış ve yaptırımlar uygulanmıştır. Modern dönemin klasik dönemden farkı yaptırımların sürekliliğidir.

Köpeklerle yönelik devlet yaptırımlarının sonuçları, özellikle modernleşmenin Batılılaşmaya evrilmesiyle geleneksel değerleri yok ettiğine dair tartışmalara yol açmıştır. Orhan Pamuk bu meseleye değinenler arasındadır. Ona göre, 19. yüzyılın ortasından itibaren Fransız ve İngiliz edebiyatında derviş tekkeleri, yangınlar, mezarlıkların güzelliği, saray ve harem, dilenciler, sokak köpekleri, içki yasağı, kadınların gizlenmesi, şehrin esrarı, Boğaz yolculuğu, manzaranın ve silüetin güzelliği gibi sürekli aynı temalar

²⁵³ Taner Timur'a göre, köpekler şehrin öyle bir parçasıdır ki İstanbul valilerinden Yusuf Rıza Paşa'ya "Valilik mi köpekler için köpekler mi valilik için?" şeklinde bir soru sorulduğunda "Biri öbüründen vazgeçemez!" karşılığını vermiştir. Bkz. Timur, *Sürüden Ayrılanlar*, 125. Bu tür yanıtlar hem köpeklerin şehre olan aitlikleri hem de halkın köpekleri himaye çemberiyle sarması yönünden anlaşılmalıdır. Osmanlı İstanbul'u köpekleri, yaşadıkları devlet yaptırımlarında halkın devletle karşı karşıya geldiği öznelerdir. Dolayısıyla açıklamalardaki samimiyet ve çekince durumları gözetilmelidir.

²⁵⁴ Köpekler şehirleşmenin yükseldiği dönemde hedef haline gelirler. Şehirleşme hızlandıkça, kamusal alanlara dahil olan yeni öznelerin ve buraları düzenleyen kuralların aleyhinde kalırlar. Bu zıtlaşmanın başında arabalar gelir. Hakan Akçaoğlu'na göre yollarda boyly boyunca yatan köpekler, bunu şehirde araba ve motorlu taşıtın az olması sebebiyle yapabilmektedir. Bkz. Hakan Akçaoğlu, *Kartpostallarda İstanbul Köpekleri*, Tarih ve Toplum, C.20, S.118, 1993, 21. Modern dönemde artan taşıt sayısı ve değişen şehir yapısından ötürü kamusal alanlardaki manevra imkânları kısıtlanan köpekler, şehrin yeni araçlarıyla kurdukları iletişimde yine iktidar kavgalarını sürdürürler. Fakat zaman, gelişmekte olan teknolojinin yeni prestij nesnelerinden olan arabaların yanındadır. Bu denge değişimini Doğu-Batı tartışmaları ekseninde inceleyen bir haber metni için bkz. Ek-14.

ve konularla genişleyen bir İstanbul imgesi oluşmuştur. Bu anlatımlarda birbirlerinden etkilenen ve zaman zaman aynı yerlerde konaklayıp aynı rehberlerle şehri gezen yazarlar, İstanbul’da önceden okumuş oldukları şeyleri gördükleri için hayal kırıklığına düşmemiştir²⁵⁵. Fakat öyledir ki bu yazarların “şehrin ve İstanbulluların özelliği” diyerek abartarak ifade ettiği şeyler, kısa bir zaman sonra yok olup gitmiştir. Pamuk’a göre Batılı gözlemciler, Batılı olmayan “egzotik” şeyleri yazmayı severler fakat diğer taraftan şehre hâkim olmak isteyen Batılılaşmacı hareket ise bunları Batılı olmaya engel çıkarmaları sebebiyle hedefe alarak ortadan kaldırır. Pamuk buradan sonra küçük bir liste verir. Yeniçeriler, esir pazarı, derviş tekkeleri, Osmanlı kıyafetleri, harem, hattatlık, mezarlıklar gibi Osmanlı İstanbul’una dair anlatımları süsleyen birçok imge zaman içerisinde yok olmuş yahut değişip dönüşmüştür. Fakat Pamuk’a göre köpekler, tüm bu “Batılı gözlemci-yok oluş” sürecini atlatmıştır. Padişah II. Mahmud, Batı askeri disiplinine uymadıkları gerekçesiyle Yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra sıradaki hedefi olan köpeklerle yönelse de başarı elde edememiştir. II. Meşrutiyetten sonra da Sivriada’ya sürülen köpekler oradan da zafer kazanarak dönmesini becermişlerdir²⁵⁶.

Modernleşen Osmanlı Devleti’nin geleneksel öznelerini ortadan kaldırdığı süreçte köpeklerin de hedef olarak sık sık sürgünlere ve katliamlara uğramaları insanların geleneksel değerlerine tutunup reform karşıtlığında konumlandıkları ve böylece devlete karşı çıktıkları direnişler inşa etmiştir. Köpek toplama faaliyetlerinde gerçekleşen gaddarlıklar, hayvanların sürgün edildikleri yerlerde besleniyor olmalarına rağmen soylarının kurutulması maksadıyla tutulmaları ve hatta sokak ortasında zehirlenmiş halde bulunmaları insanların bu canlılar için birleşmelerine sebep olmuştur. Bu öfkenin etkisi Osmanlı Devleti’ni özellikle ada sürgünleri olmak üzere birçok köpek yaptırımı esnasında kararından vazgeçirmiş hatta çoğu zaman teşebbüs dahi ettirmemiştir.

Ekrem Işın’a göre köpek Doğu’da sokak, Batı’da ise ev hayvanı şeklindedir ve bu sebeple İstanbul halkı tüm kamu alanını köpeklere yurt olarak vermekte herhangi bir bulmamıştır. Dolayısıyla, modernleşmenin çağdaş bir şehir oluşturmak için köpekleri

²⁵⁵ Orhan Pamuk, *Resimli İstanbul Hatıralar ve Şehir* (1. Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, 359.

²⁵⁶ Pamuk, *Resimli İstanbul Hatıralar ve Şehir*, 364-366.

ortadan kaldırmaya çalışması halkın gözünde kendi inançlarına yönelik bir saldırı olarak belirmiştir²⁵⁷. Taner Timur da köpekleri modernleşme sürecinde bir bir yok edilen eski düzenin simgeleri arasına koyar. Ona göre, “Dilenci loncaları, yeniçeri ortaları ve köpek çeteleri Eski Düzen’in simgeleri miydi?” sorusu sorularak Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma evresinde köpeklere yönelik faaliyetleri incelendiğinde önemli rastlantılar görülmektedir²⁵⁸.

Orhan Pamuk, İstanbul’un köpeklerine dair sözlerinde onları şehrin geleneksel yapısı içinde netleştirirken, sahip oldukları iktidar alanının dayatmacılığından şu şekilde bahseder: “Her biri birbirine benzeyen ya da hiçbirinin aşırı belirgin bir rengi olmayan boz, kül rengi, renksiz ya da karmakarışık bir renk yumağı olan ve şehirde hâlâ aynı özgürlük ve iktidar duygusuyla gezen bu köpekler bütün Batılılaşma ve modernleşme çabalarına, askeri darbelere²⁵⁹, devlet, okul disiplini ve Batılı belediye anlayış ve söylemlerine rağmen İstanbul’un gizli sinir uçlarında devlet ve iktidarın gücünden çok, bir beyhude, boşvermişlik ve şefkat duygusunun oradan oraya serseri mayınlar gibi gezindiğini hatırlatır.”²⁶⁰

Sokakta serbest dolaşan köpeklerin İstanbul’un geleneksel bir öznesi olmasının dışında, Doğu’ya ait oldukları şeklindeki genel belirteçlerde sakıncalı bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu yönde ifadeleri olan Anna Grosser Rilke’nin aktardığına göre, İmparator II. Wilhelm’in İstanbul’u ziyareti için şehir geniş bir çalışma yapılarak baştan aşağı temizlenmiş, yıkık ahşap evler ve çöplükler tahtalarla kapatılmıştır. Şehirde yalnızca dilencilerle köpekler her zaman ki yerlerinde kalmıştır ve Rilke’ye göre onlar Şark’ın (Doğu) bir parçası olduğu için bu sıkıntılı bir durum değildir²⁶¹. Bu tür ifadelerin bir yanında köpeklerin medeni şehir iddiasıyla belirtilen yerlerde var olmayışlarına yönelik bir anlayışın Doğu’ya atıfları görülür. Bu anlayışa göre medeni olmamak, Doğulu olmak ya da daha özel bir bakışla köpekli şehirlerde yaşamaktır. Hatta genellikle bu yönden Batı

²⁵⁷ Işın, a.g.e., 223.

²⁵⁸ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 126.

²⁵⁹ Pamuk, Kara Kitap adlı eserinde köpekleri İstanbul’un sokaklarında sıkıyönetim yasaklarına aldırmanın kederli sürüler olarak ifade eder. Bkz. Pamuk, Kara Kitap, 422.

²⁶⁰ Pamuk, Resimli İstanbul Hatıralar ve Şehir, 97.

²⁶¹ Rilke, a.g.e., 201.

ve onun değerleri gösterilerek köpeklerin aleyhinde yapılan birçok kampanyada hayvanlı şehir imajı hedef alınmaktadır. Batılı uygulamaların referans alındığı bir çözüm yolu aranmaktadır. Halbuki köpek yalnızca Doğu'ya ait değildir. Doğu'daki görünürlüğü hayvanlı şehir yaşamına müsait inanç ve geleneklerin bir sonucudur. Batı'daki görünmezliği ise itlaf ve mülkiyetçi köpek anlayışı politikalarıyla köpeğin kamusal alandaki yaşam olanaklarının ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Bu anlayışa göre köpeğin kamusal alandaki yaşamı yalnızca sahipli bir şekilde mümkün olabilmektedir. Bu tanımın dışında olan köpekler kriminaldir. Dolayısıyla önünde sonunda yaptırıma uğratılarak itlaf edilirler ve böylece köpeksiz şehirler oluşturulur. Bu noktada, medeniyetin köpeklerin itlaf edilmesi mi yoksa köpekli bir şehrin yaşam koşullarının ihya edilmesi mi olduğu sorusu ortaya çıkar. Batı referanslı medeniyet atıfları Avrupamerkezci kültürel hegemonyanın sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Oysaki Doğu'nun ve Batı'nın dinamikleri kendi içlerinde dahi kendileriyle çelişecek yahut kendilerini aşacak kadar farklılık göstermektedir. Dolayısıyla esas olan köpeksiz hale getirilmiş bir Batılı şehir imajına öykünmek değil, köpekli şehrin problemlerine yönelik çözümlerin yerinden üretimine odaklanmaktır.

Köpeklerin Doğu'nun bir parçası kabul edilmeleri fakat kamusal alanlarda oluşturdukları sorunların Batı'nın hâkim anlayışına yönelik referanslarla çözülme çabaları Edward Said'in "Şarkiyatçılık" kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir. Said, Şarkiyatçılık için yaptığı şu tanımla kültürel hegemonyaya dair önemli bir seyir sunar: "Şarkiyatçılık, Şark'la -Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinden yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir." Edward Said'in kimlik hiyerarşisi belirteci ise meselenin daha net bir sonucunu gösterir. Said için Doğu, Şarkiyatçılık sebebiyle bağımsız bir nesne olamamışken, Avrupa kültürü gücü ve kimliğini kendini Doğu'nun karşısında konumlandırarak inşa etmiştir²⁶².

²⁶² Edward W. Said, Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları (9. Basım), Çev. Berna Yıldırım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, 13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖPEK VE SUÇ: SOKAKTAKİ KÖPEĞİN İLLEGALLEŞMESİ

Bu bölümde Osmanlı İstanbul’undaki köpeklerin kriminalizasyon süreci incelenmiştir. Köpeklerin kamusal alanlardaki iktidarları gündelik yaşam içindeki davranışları açısından irdelenmiş, ayrıca salgın hastalıklarda hedef oluşları ve şehirde bulunmamalarına yönelik üretilen suçlayıcı metinlerin yanında, gelişen yaptırımların kronolojik analizine odaklanılmıştır.

1. BELİRGİNLEŞEN SUÇLULUK VE SÜREKLİ YAPTIRIMLAR DÖNEMİ

Gündelik yaşamın bir parçası olan köpekler son dönem Osmanlı İstanbul’unda sık sık kriminalize olurlar. Artık köpekler için yüzyıllardır süregelen olumsuz davranışlarının daha çok görüldüğü ve gündeme geldiği, böylelikle katliamların ya da sürgünlerin teşvik edildiği bir dönem başlar. Her ne kadar köpek katliam ve sürgünlerine son dönem Osmanlı İstanbul’undan çok daha önceki zamanlarda rastlansa da bu dönemdeki süreklilik, çokluk ve teşvikler daha belirgindir.

Son dönem Osmanlı İstanbul’unda köpeklere yönelik birbirinin karşıtı görünen birçok ifadeye rastlanır. Köpeklerin gündelik yaşamın içerisinde toplum tarafından iyilik gördüğü açıktır. Fakat toplumun tamamı köpeklerin yararlı olduğı konusunda hemfikir değildir. Köpeklerin şikâyetçi olunan zararları genellikle kontrol edilemezlikleri temelinden ortaya çıkmaktadır. Şehir yaşamı içinde kendilerine ait kıldıkları iktidar alanından vazgeçmedikleri için insanlarla çokça karşı karşıya gelirler. Özellikle saldırgan potansiyellerinin yaralamalara ve kuduz bulaşına sebebiyet vermesi ve her şeyden öte gündelik hayatın rutinini etkilemelerinden ötürü tepki görürler. Kendilerini yolların ve kaldırımların sahibi olarak gören köpekler, bu ve türevi kamusal alanlarda kurdukları iktidar bölgesinde oldukça özgürdürler. Kaldırımlarda ve yollarda kıpırdamadan uyurlar. Bu davranışları arabaların ve insanların geçişlerine engel olur. Gece ve gündüz vaktinde bambaşka etkilerle şehir hayatında bulunan köpekler, özellikle gece vaktinde sayıca fazla oldukları yerlerde saldırgan potansiyellerinden ötürü endişe sebebi olurlar. Fakat tüm bu durumların aksine bir şekilde, köpek tehdidinin olmadığına ve hatta olsa bile kolayca

savruşturulabilecek bir nitelik gösterdiğine yönelik kayıtlar da mevcuttur. Bu ifadelere göre köpekler zararsızdır. Kendilerine zarar verildiğinde dahi tepkisiz kalacak kadar uyuşuk ve aylak canlılardır.

Köpeklerin zararlı ya da yararlı olmaları, saldırgan ya da uysal olmaları açısından kaydedilmiş görüşler bunların hangilerinin doğru olup olmadığını anlamaya çalışmaktan çok köpeklerin neden son dönem Osmanlı İstanbul’unda daha fazla hedef oldukları sorusunu sordurmalıdır. Çünkü bu tür ifadeler birçok defalar görülebilirken köpeklerin sık sık kriminalize olmaları ve zararlı bir özne olarak şehir yaşamının dışına çıkarılmaları son dönem Osmanlı İstanbul’unda belirginleşmiştir. Köpekler bu dönemde genelleşen bir şekilde sıkça hedef olurlar. Bu gündem tekrarlarının sebebi, son dönem Osmanlı İstanbul’unda ya da geniş bir bakışla son dönem Osmanlı İmparatorluğu’nda devlet ve şehir yaşamını dönüştüren faaliyetlerdir. Modernleşme sürecinin yenilikleri köpeklere de etki etmiştir.

Osmanlı’da modernleşme yolundaki faaliyetler hızlandıkça özellikle Osmanlı elitleri tarafından şehir yaşamında geri kalmışlığın bir simgesi ve halk sağlığı açısından tehdit olarak görülen köpekler hedef haline gelirler. Şehrin başka bölgelerine sürülmekten, zehirlenip öldürülmeye varan yaptırımlara maruz kalırlar. Fakat modernleşme sürecinin öncesinde de köpeklerin sürgün ya da itlaf yoluyla kamusal alanlardan çıkarıldığı bilindiği üzere bu örnekler bize köpek sorununun yalnızca modernleşme ile izah edilemeyeceğini gösterir. Köpeklerin İstanbul’dan çıkartılmalarına yönelik yaptırımlar son dönem Osmanlı İstanbul’u özelinde geniş kapsamda modernleşme olmakla birlikte, salgınlar neticesinde artan sağlık endişeleri, köpeklerin mekânsal baskınlıkları sebebiyle bulundukları alanlarda oluşturdukları kamusal emniyet sorunu ve şehrin bir geri kalmışlık öznesi olarak fişlenme propagandaları nedenleriyle gerçekleşir.

2. KAMUSAL ALANDA ÜÇLÜ İKTİDAR ÇEKİŞMESİ: KÖPEK, İNSAN, DEVLET

Osmanlı İstanbul’unda kamusal alanda yaşayan köpeklerin şehir içindeki davranışlarıyla kurdukları iktidar alanı insanların gündelik yaşamdaki hareketlerini kısıtlayan ve yönlendiren niteliktedir. Kaldırımlarda ve sokak ortalarında oralardan geçen

kimseleri çoğu zaman umursamayarak yatan köpekler, üzerlerine basılmadan geçmeye çalışılmasına yahut herhangi bir aracın kendilerini ezmek için manevra yapmasına sebep olmuştur. Nihayetinde köpekler şehir içindeki yaşam tarzlarıyla kriminalize olarak önce insanlarla ve daha sonrasında üst perdeden devlet otoritesiyle karşı karşıya gelmiştir.

Fakat gündelik yaşamdaki varlıkları kimi insanlar için endişe nedeni olan köpeklerin toplumu bu türden etkileyen tembel ve özgüvenli davranışları şehrin çeşitli bölgelerinde değişiklik göstermiştir. Köpekler özellikle yaşamın farklı bir sosyolojik yapıyla sürdüğü Galata ve Pera bölgesinde daha farklı zihniyet biçimleriyle karşılaşmıştır. Galata ve Pera bölgesinin şehrin diğer bölgelerine kıyasla değişik olan mekân ve etkileşim durumları köpeklerin yaşamlarına da yansımış, hayvanlar buralarda bastonla ya da tekmeyle dayak yemekten zehirlenmeye varan kötü davranışlara maruz kalmıştır. Dolayısıyla karşılaştıkları bu tepkilerden ötürü buralarda daha temkinli davranmışlardır.

Fotoğraf 20: Cadde-i Kebir'de Köpekler (19. Yüzyıl)

Çekim: T. Wild.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 132-133.

Fotoğraf 20'de Pera'nın en meşhur yeri olan Cadde-i Kebir görülmektedir. Görselde bir grup köpek, yol boyunca çeşitli dükkânların ve insanların bulunduğu caddede yer almaktadır. Köpekler burada, hızlı akan ticaretin ve geçici kozmopolit ilişkilerin içinde yaşarlar. Cadde-i Kebir, çeşitli etnik ve dinî unsurların yanında İstanbul'a yeni gelmiş yabancı kimseler için bir çekim noktasıdır. Şehre yeni gelenler Cadde-i Kebir'i ziyaret etmiş, böylece bölge, İstanbul'un baskın kültürel değerleriyle yeni unsurların çatıştığı bir özellik göstermiştir. Dolayısıyla köpekleri himaye edenler ile onlara kötü davranan yerli ve yabancı öznelerin sıkça karşı karşıya geldiği bir yer haline gelmiştir.

Charles White’a göre köpekler Pera’da merhametli davranışlara rastlamazlar ve aksine bir şekilde şiddetle karşılaştıkları için buradaki sayıları eksilir. İfadelerine göre köpekler burada uyurken ya da uyanırken Hristiyan kimselerden şiddet görmektedir. White, bir paraf koyarak “Hristiyan diyorum çünkü...” diye devam eder ve Türklerin köpeklere asla kötü davranmadıklarına değinir. Türkler köpekleri itaatsizlik ettikleri sırada “Hoş!” diyerek uzaklaştırabilmekte ve yerine göre taşla kovmaktadır²⁶³. Galata ve Pera bölgesindeki köpek şiddeti Hristiyanlar ve genel olarak gayrimüslimler üzerinden ifade edilir. Bunda White’ın paraf olarak belirttiği Türklerin köpeklere yönelik kötü davranışlarının yaygın olmamasıyla birlikte genel görünürlüğü gayrimüslimlerde belirginleşmesi etkilidir. Köpekler, birçok örnekte Frenklerin farklı giyim kuşamlarından ötürü yahut davranışsal olarak kötü tepkilerine alışkınlıklarını sebebiyle onları tanıyarak saldırganlık sergilerler. Dolayısıyla hem köpek saldırganlıkları hem de gayrimüslimlerin şiddet eylemleri sıkça karşılaşır ve görünürlük kamusal alanlarda bu şekliyle çokça yansır.

Köpekler özellikle Galata ve Pera’da hırpalanıp dayak yemeye öyle alışır ki bir değnek gördüklerinde, bir baston yahut şemsiye ucunun kaldırılma değdiğini duyduklarında kaçarlara ya da kaçmak için hazırlık yaparlar. Hatta uyuyormuş gibi göründüklerinde dahi her daim bir gözlerini aralık bırakarak temkinli dururlar. Sopaya benzeyen herhangi bir şeyin en ufak hareketini uzaktan, uzunca takip etme alışkanlığına sahiptirler. İyi davranışlarla karşılaşmaya alışmadıkları için yanlarından geçildiğinde yalnızca birini sevmek on tanesinin zıplayarak, tatlı tatlı havlayarak, kuyruğunu sallayarak koşmasına ve bunu yapan kişiye sevinç, minnetle sokağın başına dek eşlik etmesine yeterli olmaktadır²⁶⁴. Öte yandan, köpeklere yönelik bu dramatik anlatımın zıddına davranışlar da mevcuttur. Köpekler aniden Frenklerin üzerine doğru saldırılabilmektedir. Her ne kadar sopayla def edilebilseler de ciddi yaralanmalara da sebebiyet verirler. İrlandalı vaiz Robert Walsh, köpeklerin pazar günü ayinine gelen bir gemi kaptanıyyla, bir İngiliz tüccarın baldırlarını parçaladıklarını kaydeder²⁶⁵. Talu’ya göre ise köpekler bu tablonun tam tersi

²⁶³ Charles White, *Three Years In Constantinople: or Domestic Manners of The Turks in 1844*, Vol.3, Henry Colburn, London, 1845, 290-291.

²⁶⁴ Amicis, a.g.e., 120-121.

²⁶⁵ Walsh, a.g.e., 65.

bir şekilde, çocuk terbiyesi için kullanılmıştır. Anneler evlatlarını bu hayvanları sevmeye alıştırma yoluyla kendilerinden aşağı canlılara şefkat göstermeyi öğretmiştir²⁶⁶.

Helmolt Von Moltke, köpeklerin sokaklarda fütursuzca uyumalarını gidecek başka yerlerinin olmamasına bağlar. Yerleri şehrin kamusal alanlarıdır. İstanbul sokaklarından atla geçtiğinde köpeklerin sürekli sokağın ortasında uyuduklarına rastlamaktadır. Bir köpek, bir insanın ya da bir atın yolundan hiçbir şekilde çıkmamakta, aksine insanlar köpeklerin bu hallerine dikkat ederek tavır takınmaktadır. Bunun sebebi köpeklerden kaçınmanın üzerlerine basmaktan daha kolay olmasıdır. Fakat yine de gün içinde birçok yaralanma olayı görülmekte ve hayvanların acı içinde bağırdıklarına şahit olunmaktadır. Moltke'ye göre bu hayvanlar her şeye rağmen en kalabalıkta dahi taş kaldırımlar üzerinde kıpırdamadan uyumaya devam ederler²⁶⁷. Ayrıca, kendi tabiriyle bu “dört ayaklı belediye memurları”nın, bütün evler onlara kapalı olduğu için herhangi bir yere kaçmaları mümkün değildir. Onlar için en güvenilir nokta sokağın ortasıdır çünkü şehirde atlıdan çok yaya bulunmaktadır²⁶⁸. Gautier, İstanbul'a geldiği ilk günlerde yolunu sokak ortasındaki büyük bir çukura göre bulduğunu söyler. Bunu sebebi çukurda iri bir köpeğin dört beş yavrusunu gelip geçen yayaları ve atlıları umursamadan rahatlıkla emzirme eylemidir²⁶⁹. Ümit Sinan Topçuoğlu, köpeklerin tembel tavırlarının insanların köpeklere güvence vermesi sebebiyle oluştuğunu iddia etmektedir. Ona göre köpeklerin gündelik yaşamdaki rahatlıkları insanları sindirmelerinden ötürü değil, aksine insanlardan bir kötülük görmeyeceklerini sezmeleri sebebiyledir²⁷⁰.

Edmondo de Amicis, köpeklerin kamusal alandaki iktidarlarını çok belirgin bir şekilde betimler. Ona göre yolun sahibi köpeklerdir ve şehirde hiç kimse köpeklere dolaştıkları yahut yattıkları sırada rahatsızlık vermemektedir. Amicis, bizim şehirlerimizde diyerek, atlara ve insanlara köpeklerin yol verdiğini, İstanbul'da ise köpekleri ezmek için insanların, atların, develerin, eşeklerin kavis çizdiklerini söyler. Şehrin en kalabalık yerlerinde sokağın ortasında yatan dört beş köpek yüzünden insanlar

²⁶⁶ Talu, a.g.e., 1.

²⁶⁷ Bu duruma dair bir görsel için bkz. Ek-31, Ek-90. Günümüzden bir örnek için bkz. Ek-106.

²⁶⁸ Moltke, a.g.e., 82.

²⁶⁹ Gautier, a.g.e., 101.

²⁷⁰ Topçuoğlu, a.g.e., 26.

kıvrıla kıvrıla yürümektedir. Bu durum Pera ve Galata bölgesinde de bu şekildedir fakat buradaki köpeklerle ilişilmemesinin nedeni onlara duyulan saygıdan değil, köpeklerin çokluğundan ötürüdür. Çünkü herhangi bir köpeği yolunuzdan uzaklaştırmak istediğinizde evden çıktığınız dakikadan dönene dek tekme atmak ve bastonla vurmak mecburiyetinde kalırsınız. Köpekler yalnızca rüzgâr gibi hızlı giden ve yolunu değiştirmeye imkânı olmayan atlı bir araba gördüklerinde yerlerinden hareket ederler. Hatta bazıları atların ayakları başlarına değecek son ana kadar bekleyip yavaşça kalkarlar ve biraz öteye gidip tekrar kıvrılarak ucu ucuna kurtardıkları hayatlarına aynı şekilde devam ederler²⁷¹. Amicis'e göre İstanbul'un köpeklerinin alameti farikası tembelliktir. Bu köpeklerin sokağın ortasında, dizi ya da daire biçiminde olmak üzere beş, altı ya da onlu olarak oturma huyları vardır. Hayvandan daha çok süprüntü yığınınına benzeyen köpekler sağır edici bir gürültünün içinde günlerce uyumaktadır ve yağmura da güneşe de soğuğa da aldırış etmemektedir. Öte yandan köpekler Pera ve Galata bölgesinde İstanbul'a göre daha az uyuşuk hareketlerde bulunurlar. Bunun sebebi orada yiyeceği daha zor elde etmeleridir. Amicis bu duruma dair şöyle bir deyişte bulunur: "İstanbul'da pansiyondadırlar, Pera ve Galata'da alakart yerler." Köpeklerin Pera ve Galata'daki durumlarını Hollanda'da hayvanların en çok eziyet göreni olarak iddia ettiği örümceklerden kötü bulan Amicis, köpeklerin böylesi talihsiz halini gören insanın, onlar için öbür dünyada bir mükâfat olmadığını düşünemeyeceğini belirtir²⁷². Amicis'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere köpekler Pera ve Galata bölgesinde şehirdeki genel himaye kültürüne nazaran ihmal edilen bir durumda yaşarlar. Buradaki geçişken ve hızlı yaşam köpeklerin es geçildiği, diğer bölgelere göre kendi başlarına kaldıkları ve şiddet gördükleri bir sürekliliği oluşturur.

Köpeklerin sokaktaki halleri Pera ve Galata bölgesinde o kadar açık bir biçimde farklılık gösterir ki bu görünüş Mark Twain'in Cadde-i Kebir'de bulunan otelinin yolunu bulmasına yaramaktadır. Twain, köpeklerin davranış biçimlerini pusula gibi kullanır. Bunu bölgedeki köpeklerin insanların eziyetlerine uğramamak için sürekli tedirgin olma

²⁷¹ Amicis, a.g.e., 118-119.

²⁷² Amicis, a.g.e., 119, 121.

mecburiyetleri sayesinde yapar. Eğer köpeklerin yanından geçtiği esnada hayvanlar sakince uyumayı sürdürüyorlarsa oteline yakın olmadığını ve biraz daha ilerlemesi gerektiğini fark etmektedir. Ona göre, Cadde-i Kebir’de daha dikkatli tavırları olan köpeklerin bu davranışları her gün birçok arabanın önünden kaçmaları zorunluluğundan doğar ve bu haller Cadde-i Kebir dışındaki hiçbir köpekte görülmemektedir²⁷³.

Pera ve Galata bölgesindeki köpek varlığından rahatsızlık duyulması yerlisinin dışında bölgede bulunan elçilik binalarından gelen tepkilerle de Osmanlı gündemine girer. Topçuoğlu’na göre, Pera’daki elçilikler Osmanlı yetkililerine köpekler hakkında şikâyetlerde bulunmaktadır fakat Müslümanların tepkilerinden çekinildiği için yaptırımlardan geri durulmaktadır. Gelgelelim ortadaki sorun çözülmediğinden ötürü Pera ve Galata’nın yerlileri işlerini kendi kendilerine halletmeye çalışırlar. Topçuoğlu’na göre hayvanları sokaklardan toplayıp kayıklar aracılığıyla Asya yakasına bırakmak bu yöndeki eylemlerin en insani örneğidir. Bunun dışında köpekleri araba tekerleğiyle ezmek, taş ve sopayla öldürmeye çalışmak ve hatta zehirlemek yaygın eylemlerdir²⁷⁴.

Paul Remlinger’in Pera’da şahit olduğu bir zehirleme olayı 1906 yılının Mayıs ayında gerçekleşir. Bir sabah evinden çıktıktan sonra Asmalı Mescid’de ölü ve ölmekte olan köpekler görür. Çevredeki seyyar kahveciler ve hamallar zehirlenmiş hayvanlardaki zehri yok etmek için kendilerince yoğurt yutturmaya çalışırlar ama acı çekmekte olan köpekler kurtarma çabalarını anlamaz bir halde insanları ısırarak karşılık verirler. Fakat insanlar yine de ısırıklara aldırmaz etmeden onları kurtarmak için uğraşmayı sürdürürler²⁷⁵. Bir başka zehirleme olayını Gabriel de la Rouchefoucauld’nun uşağı gerçekleştirir. Uşak, köpekleri plan yaptıkları bir eczacıyla birlikte zehirler. Pinguet’ye göre bu eylemi, köpek himayesini birer Batılı olarak ilkel ve abartılı gördükleri için yaparlar. II. Abdülhamid’in zaptiyelerinin rahatsızlığını çeken olay sonrasında eczacı izini kaybettirir, uşak ise işlediği suçun sonucunda başına gelebileceklerden endişe duyarak bir müddet daha Pera’da bulunur. Pinguet’ye göre bu olayın doğru olup olmamasının bir önemi yoktur. Çünkü

²⁷³ Topçuoğlu, a.g.e., 28.

²⁷⁴ Topçuoğlu, a.g.e., 27-28.

²⁷⁵ Remlinger, a.g.e., 58.

özellikle levanten mahallelerinde köpekleri öldürmek için striknin²⁷⁶ kullanıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Yine farklı bir olayda köpeklerin Hayırsızada'ya sürülerek öldürülmelerini alabildiğine kınamış olan misyoner P. Colomban'ın dahi köpekleri yemek artıklarıyla zehirlediği ve bundan pişmanlık duymadığı görülmektedir²⁷⁷.

Edmondo de Amicis'in ifadeleri de zehirleme vakalarını doğrular. Ona göre Galata ve Pera'ya yerleşen bir zehirleme âdeti bulunmaktadır ve bu durum köpeklerin açlıklarını, kavgalarını, yedikleri dayakları aşan bir şekilde uğradıkları en büyük felakettir. Anlattığına göre, Peralılar genellikle geceleri cehennemî bir gürültü sebebiyle uyanırlar ve koşturarak pencerelere giderler. Sokağa baktıklarında “hoplayan, zıplayan, deli gibi dönen ve kafasını duvarlara vuran korkunç bir köpek dansı” izlerler. Sabahleyin ise etraf köpek cesetleriyle dolmuş bir haldedir. Amicis bu noktada suçluları hedef gösterir. İfadelerine göre gece çalışmakta olan mahalle doktoru ve eczacısı, köpekler tarafından rahatsız edilmek istemedikleri için zehirli etlerle hayvanları öldürmektedir. Böylece bir hafta boyunca rahata ermektedirler. Dolayısıyla bu ve başka nedenlerden ötürü Pera ve Galata'daki köpeklerin sayısı günden güne eksilmektedir. Fakat bu da köpeksiz bir şehir için çare olmamaktadır. Edmondo de Amicis, köpeklerin “İstanbul'da, Türk şehrinde...” diyerek vurguyla bahsettiği şehrin diğer kısmında yiyecek bulamayınca dek çoğalmalarıyla, ağır ağır karşı sahile göç ettiklerinden ve böylece kavga, açlık, zehirlenme gibi türlü sebeplerle ölen köpeklerin yerini doldurduklarından bahseder²⁷⁸.

Köpeklere uygulanan şiddet ve katliam eylemlerine rastlandığında insanların üzüldükleri ve bunu yapana tepki gösterdikleri görülür. Paul Remlinger, Pera'da ikamet eden hastalık geçirmekte olan bir elçinin, havlayan köpekler sebebiyle uykusuz gecelerinin daha beter hale geldiğini ve bu yüzden köpekleri zehirlettiğini anlatır. Köpekler büyükelçiliğin etrafına bırakılan strikninli köftelerle öldürülürler. Yaşanan olayın ardından bölgede beyaz, gri, sarı, siyah olmak üzere her renkten köpek cesedi yattığını fark eden bir cami imamı öfkelenerek “Büyükelçi köpekleri öldürttü!” diye

²⁷⁶ Genellikle sokak hayvanlarının itlafında kullanılan zehirli madde.

²⁷⁷ Pinguet, a.g.e., 35-36, 38.

²⁷⁸ Amicis, a.g.e., 121-122.

haykırır ve elçiye beddua eder²⁷⁹. Dorina L. Neave de toplumun köpek himayesiyle karşılaşır. Neave, köpeklerin evlere girip ekmek kutusuna daldıklarından bahseder. Onları uzaklaştırmak imkânsızdır çünkü Türkler köpekleri öldürmelerini engellemekte ve hayvanlara zarar gelmemesi için dokunulmazlık çemberiyle korumaktadır. Kandilli’de yaşayan Neave, bu sorunu çözmek için parayla kayıkçı tutup olabildiğince köpeği karşı kıyıya bıraktıklarını söyler. Gelgelelim karşı yakadaki insanlar köpeklerin nereden geldiğini anlayıp aynı şekilde ve hatta çevredeki diğer hastalıklı köpekleri de ekleyerek köpekleri iade ederler. Dolayısıyla bu yöntem de fayda etmez²⁸⁰.

Hem elçi hem de Neave’in yaşadığı problemlerde bir tarafta köpeklerin gaddarca zehirlendikleri, diğer tarafta da yaşanan sorunun köpekleri koruyan himaye çemberinin engellemesiyle aşılamadığı görülmektedir. Bu iki olay, köpeklerin oluşturduğu sorunları çözümsüzleştiren fanatikleşmeleri temsil etmektedir. Travmatik köpek katliamlarının insanların tepkisini toplamasının karşı tarafında, insan yaşamını etkileyen köpek davranışlarının çözümsüzlüğüne sebep olan korumacılık bulunmaktadır. Şehirdeki köpek problemleri himaye ve katletme pratikleri üzerinden cepheleşmelerle gündemleşmektedir.

Özellikle Pera ve Galata bölgesinde belirginleşen köpek karşıtı davranışlarda gelişen sınıfsal değerlerin insan zihnindeki imajlara etkisi söz konusudur. Toplumun alt, orta ve üst sınıflarının değer hiyerarşisinde hayvanla kurulan ilişkinin şekilleri değişkenlik göstermektedir. En aşağıdan başlamak üzere başta dilenciler ve evsizler olmak üzere sokaklarda yaşayan yahut sıklıkla buralarda bulunan birçok insanın köpekle kurduğu bağ daha samimi iken sınıfsal hiyerarşinin kamusal alanın korunaksızlığından uzaklaştıran yükselişi köpeğe bakışı da değiştirmektedir. Özellikle sokaktaki köpekle tanışıklığın ve etkileşimin azaldığı sınıfsal konumlardaki köpek algısında prestijli, steril ve risksiz olma durumları gözetilirken sokaktaki köpeğe yapışmış sıfatlar sefil, pis ve saldırgan olmaları şeklindedir. Sınıfsal hiyerarşinin yükselişi insan için korunaklılığın önemli hale geldiği bir anlayışı dayatmaktadır. Böylece sokaktaki başıboş köpekler, tanınmayan, yabancı bir

²⁷⁹ Remlinger, a.g.e., 59.

²⁸⁰ Neave, a.g.e., 157-158.

unsur olarak uzak durulması gereken bir tehdit öznesi biçiminde görülmektedir. Bu tehditkârlığa yaşam alanı sokaklar olan serseri insan grupları da dahildir.

Chris Pearson, erken 19. yüzyılda orta sınıfa dahil olan kimselerin hızla genişleyen şehirlerde oluşan hastalık, pislik ve düzensizlik gibi olgularla köpekleri birbirine bağladıklarını, böylece köpek nefretinin arttığını ifade eder. Hatta bu insanlar köpeklerin, şehirde halkın güvenliğini, sağlığını ve ahlakını bozan toplumun tehlikeli sınıflarıyla yakın olduklarını düşünmektedirler. Ona göre, bütün bu sosyal koşullar ve kaygılar, başıboş köpekleri Londra, New York ve Paris'teki "tehlikeli sınıfların" köpek üyeleri haline getirmiştir. Başıboşluk hali, orta sınıf hassasiyetlerini kışkırtmakta, dolayısıyla iğrenmelerine ve korkmalarına neden olmaktadır²⁸¹.

Osmanlı İstanbul'unda köpeklerin şehir içinde bulunmalarına dair şikâyetlerde insanların ve taşıtların geçişlerini engellemeleri, gürültüleri, saldırganlıkları, kuduz ve benzeri salgın hastalıkları yayma potansiyelleri, öte yandan tüm bunları aşacak biçimde modern bir şehirde bulunmamaları gerektiğine yönelik görüşler etkili olur. Köpekler hem özlerinden gelen davranışlarıyla hem de kendileri aleyhinde yerli yersiz yapılan, suçlu ve suçsuzun ayrılmadığı propagandalarla sürekli bir biçimde kriminalize oldukları karmaşık gündemler yaşarlar. Köpekler bu süreçlerde hem fail hem de masumdur. En aşırı etkileriyle yaralanmalara ve ölümlere sebep olmalarının karşısında herhangi bir vaka durumu ortada yokken dahi insanların yürüttüğü siyaset doğrultusunda kriminalize edilirler. Köpeklerin aleyhinde oluşan bu gündemler onlara karşı gerçekleşen yaptırımlara meşruluk sağlar. Dolayısıyla birçok durumda tekil vakalar üzerinden yapılan genel çıkarımlar, şehirdeki tüm serbest köpekleri etkiler. Böylece, Osmanlı İstanbul'u anlatımlarında çokça rastlanan, şehrin birçok bölgesinde uyuklamakta olan, tembel, zararsız köpeklerin de suçlulaştıkları ve nihayetinde kişiler yahut devlet tarafından gerçekleştirilen itlaf politikalarıyla öldürüldükleri görülür.

Ekrem Işın, Pera ve Galata bölgesinde köpeklere kötü davranılmasının sebebini mekânsal farklılıklar üzerinden değerlendirirken aslında tüm sadist ruhlu insanların Galata

²⁸¹ Chris Pearson, *Dogopolis: How Dogs and Humans Made Modern New York, London, and Paris*, The University of Chicago Press, Chicago, 2021, 14-15.

ve Pera bölgesinde bulunduklarını ifade etmeyi değil, iki taraftaki zihniyet farkını vurgulamak istediğini belirtir. Ardından Pera ve Galata bölgesinin analizini yaparak meseleyi açar. Bu bölgelerin sokak yapılarını Müslüman mahalleleriyle kıyaslayan Işın'a göre Galata, Pera'nın gelişmediği dönemde yoğun bir ticaret merkezi şeklindedir. Bölgedeki kâr hırsı sadece ticarethanelerde ve rıhtımlarda yaşanan bir duygu değildir. Sokaklarına kadar erişmiştir. Diğer taraftan Pera ise daha çok elçiliklerin ve şirket bürolarının bulunduğu bir bölgedir. Fakat sokak yapısı burayı Galata'ya maddi çıkarla bağlamıştır ve bu sebeple iki bölgenin sokakları köpeklerin özgürce yaşayabilecekleri bir özellik göstermemiştir. Köpeklerin Müslüman mahallelerinde rahatça yaşayabilmelerini buraların yapısına bağlayan Işın, mahalledeki ıssızlığa vurgu yapar. 1806 yılında, Paris-Kudüs seyahati sırasında İstanbul'a uğrayan Chateaubriand'nın İstanbul'u, "Sokakların ıssızlığı, tekerlekli arabaların bulunmayışı ve köpek nüfusunun kalabalıklığı." ile tanımlayışına atıfla İstanbul'un mahalle görüntüsünün 19. yüzyılın ortalarına dek bu şekilde olduğunu iddia eder. Işın'a göre İstanbul, sözünü ettiği tarih dönemine dek ana yollar ve pazarlara açılan kesişme noktalarının haricinde ıssız sokaklara sahiptir. Dolayısıyla hayvanlar bu sayede şehir hayatında bulunabilmektedir. Ona göre, köpekleri toplumsallaştıran dayanışmacı yaşam tarzı Osmanlı insanının sokağa kapalı inanç dünyasıyla bütünleşmiş, böylece Avrupa şehirlerindeki gibi bir yurtsuzluk sorunu görülmemiştir. Bu durum toplumsal kültürün şehrin tüm yaşam olanaklarını içindeki canlılara paylaşması doğrultusunda gerçekleşmiştir. Işın, meseleyi netleştirmek için şöyle bir tanım yapar: "Bu paylaşımda İstanbul halkına düşen parça, cumbalı evlerin mistik hayatıydı; sokak ise köpeklere bırakıldı." Ona göre, köpeklerin şehirden dışlandıkları sürece sokakların insanlar tarafından fethedilmesiyle geçilmiştir²⁸².

Ekrem Işın'ın düşünceleri mekânsal dönüşümün belirtilmesi açısından oldukça doyurucudur. Köpeklerin kriminalize oluşlarında yaşam koşullarını değiştiren insan yoğunluğundaki artışın önemli bir etkisi söz konusudur.

Irvin Cemil Shick, Işın'ın savunduğu görüşle genel olarak hemfikir olsa da Osmanlıların kamusal mekân tecrübesinin "erkek ve kadın, zengin ve yoksul, Müslüman

²⁸² Işın, a.g.e., 219-220, 222, 224.

ve gayri Müslim” için aynı olmadığını, pazar yerleri, hamamlar, çeşmeler, camiler, tekkeler, kahvehaneler, mesire yerleri, Ramazan eğlenceleri ve akraba ziyaretleri gibi gündelik yaşamın çeşitli noktaları ele alındığında Osmanlı hayatının sokaklardan kopuk olduğunu ifade etmenin zor olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, ona göre meselenin “sokağa adım atmak” biçiminde değil, kamusal alanın mahalle sınırlarının dışına taşması olarak tasvir edilmesi daha doğrudur²⁸³. Topçuoğlu da Işın ile benzer görüşleri taşır. Ona göre yabancı gözlemcilerin şaşırtıcı bir nitelik olarak yansıttıkları sokaklardaki köpeklerin fazlalığı, İstanbul halkı için alışılmış bir durumu göstermektedir. İstanbul sokaklarında ezelden beridir köpek bulunmaktadır. Bu doğrultuda insanlar köpekleri sokağın bir unsuru olarak görmekte ve belki de sokağı köpeksiz düşünemez haldedir. Topçuoğlu, gündelik hayatta sokağın işlevinin ve insanların burada geçirdikleri zamanın az olduğunu, böylece sokakların dert edilmeden köpeklere bırakıldığını belirtir²⁸⁴.

Sokaktaki göreceli bir boşluğun ifade edildiği, şehir alanlarının köpeklere bırakıldığına dair olan bu görüşlerde köpeklere koşulsuz verilmiş bir şehir betimlenirken gündelik yaşamdaki karşılıklı yardımlaşma ilişkisi ve böylece gelişen hissel bağlar arka planda bırakılmıştır. Bu açıdan yabani ve uzak bir etkileşim tarif edilmiştir. Halbuki Osmanlı’da insanların köpekleri himaye etmeleri mekânın teslimiyetiyle değil, paylaşımıyla gerçekleşmektedir. Şehrin alanlarında köpeklerle birlikte bulunulmakta, gündelik yaşam alışkanlıkları beraberinde iletişim kurulmaktadır. Dolayısıyla bu tanışıklığın vefasıyla köpekler aleyhinde yaşanan olaylarda umursamaz bir yabancılık değil, dostane bir tavır gösterilerek köpeklerin yanında saf tutulmaktadır. Ekrem Işın’ın deyimiyle “sokakların fethedilmesi” köpeklerin şehir alanlarında sorun haline gelişlerini belirginleştirmiştir. Fakat aynı zamanda şehri biçimlendiren bu yeni insan yoğunlukları köpeklerin himaye çemberini de genişletmektedir.

Köpeklerin gündelik yaşamdaki iktidar alanları insanların yalnızca hareketlerini etkilemez, aynı zamanda bir önlem biçimi olarak bastonla gezmelerine sebep olur. Reşat Ekrem Koçu’ya göre sokakların tam aydınlatılmadığı ve köşe başlarında, kaldırımlarda

²⁸³ Shick, a.g.e., 25.

²⁸⁴ Topçuoğlu, a.g.e., 23.

sürü sürü köpeklerin bulunduğu eski İstanbul'da baston, süs ve şıklık için kullanılmakta olduğu gibi aynı zamanda ihtiyaç duyulan bir eşyadır²⁸⁵. Robert Walsh'ın ifadeleri bu sözleri doğrular. Ona göre Frenkler kendilerini köpeklerden korumak amacıyla yanlarında sürekli baston bulundurmaktadır²⁸⁶. Yine Koçu'nun belirttiğine göre, İstanbul'un köpeklerinin saltanat döneminde ellerde sopa bulunmadan ve en az dört beş kişilik bir grup oluşturmadan balık pazarından Unkapanı Köprüsü'ne doğru giden cadde, buradaki köpekler sebebiyle aşılamamaktadır. Şehrin en irilerinden olan bu köpekler tüccar tarafından özel olarak beslenirlerken hanların, dükkânların bekçiliğini yapmaktadır²⁸⁷.

Köpekler baston ve sopa türündeki eşyaların dışında fener kullanılması yönünde de zorlayıcı olurlar. Çünkü gece vaktinde yürürken uyuyan köpeklere basmadan geçmek ya da uyumamış olanlarına tehlike arz etmeyen bir şekilde görünmek dikkat edilmesi gereken bir meseledir. Albert Richard Smith, gece vaktinde fenerle gezilmesinin çeşitli faydalarından bahsederken köpeklere değinir. Ona göre fener, köpekleri ezmeden ya da üzerlerine düşmeden yürüyebilmeye yaramaktadır. Kendisine, köpeklerin fenerle yürüyen kimselere saldırmadıkları fakat karanlıktan gelen insanlara epey sorun oluşturdukları anlatılmıştır. Smith, koşul fark etmeksizin fener edinilmesinin akıllıca olduğunu belirtir. Ona göre, bir elde fener, diğer elde sivri uçlu bir taşla köpeklerin saldırılarına belli bir ölçüde karşı koyulabilmektedir²⁸⁸. Gêrard de Nerval'in şehrin keşfini yaşlı Rus bir adamın rehberliğiyle gerçekleştirdiği sırada bu adamdan öğrendikleri köpeklerin şehirdeki özgürlüğü ne derecede etkilediklerine dair açık işaretler verir. Rehberi Nerval'e, Pera civarında bulundukları esnada İstanbul'da hürriyetin gerçek anlamda yaşandığını söyler. Fakat bu hürriyete köpeklere saygı duyma şartını koyar: "Yeter ki, akıllıca davranıp köpeklere saygı duyalım ve güneş battığı zaman fenerimizi yakalım; o zaman, burada,

²⁸⁵ Reşat Ekrem Koçu, Baston, İstanbul Ansiklopedisi, C.4, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1960, 2163.

²⁸⁶ Walsh, a.g.e., 112.

²⁸⁷ Reşat Ekrem Koçu, Ahiçeşme Mahallesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1958, 273.

²⁸⁸ Smith, a.g.e., 93-94.

bütün gece Londra’da olduğu kadar özgürdür insan... Paris’teyse buradakinden çok daha az özgürdür.”²⁸⁹

Nerval, şehirde gece vakti tek başına gezdiği sırada korku duymadığını belirtirken köpeklerle de değinir. Ona göre sokak polisliği görevlerini kusursuzca yapan köpekler, yönetmelikleri çiğneyerek fenersiz gezenler haricinde saldırganlık sergilememektedir. Bu yüzden içi rahattır²⁹⁰. Theophile Gautier de feneriyle gezerken köpeklerle dikkat edenler arasındadır. Evine geçmek için kayıkla Tophane’ye yanaştığı sırada saat bire gelmektedir. Fenerini yakan Gautier, hafif hafif inleyen, uyuyan köpeklerin arasından üstlerine basmamaya çaba göstererek geçer ve ıssız sokakların içinden evine gider²⁹¹.

Osmanlı İstanbul’u yerlileri için köpekler, gündelik yaşamda temkinliliğin sıradan bir davranış haline gelmesine sebep olabilen, zamana, olaya ve kişinin öznel bakışına göre değişebilen duyguların hissedildiği canlılardır. Köpekler tarafından saldırıya uğrama endişesi ve yanlarından araçla yahut yürüyerek geçerken canlarını yakmamaya çalışmak birçok kişinin yaşadığı olaylardır. Köpekler ile karşılaşıldığında gece ya da gündüz olmak üzere günün hangi vaktinde bulunulduğundan, sayılarına, hareketli ya da durgun hallerinden etrafta insan olup olmamasına varana dek değişiklik gösteren durumlar insanların hislerini etkilemektedir. Gautier’in farklı günlerde köpeklerle yaşadığı olaylar bu durumu doğrular niteliktedir. Bir gün Beyoğlu’ndan Tophane’ye giderken yolun bozukluğundan dem vurur ve azap veren bu yokuş aşağı iniş sırasında bir yerini burkmadan inebilmesine şaşkınlık duyar. Ayrıca hiçbir köpeğin ayağına basmadan indiği için “... bu sevimli hayvanların hiçbiri bacaklarıma saldırmadı.” diyerek köpeklerle ne şekilde baktığını belirtir. Köpekler sevimlidir ve de saldırgandır. Başka bir gün ise tam tersi istikamette, bir Ramazan gecesinde Tophane’den Beyoğlu’na çıkmaktadır. Fakat bu sefer önceki kadar şanslı değildir. Arkadaşıyla beraber gezindiği sırada iddiasına göre Fransız ve yeni gelmiş bir yabancı olduğunu anlamış olan köpekler, önlerinden geçildiği sırada homurdanarak tepki verirler. Yanındaki arkadaş Türkçe sözler söyler ve köpekler bu sayede susup saldırmazlar. Bunun üzerine Gautier, “... klavuzum sayesinde o

²⁸⁹ Nerval, a.g.e., 568.

²⁹⁰ Nerval, a.g.e., 587, 588.

²⁹¹ Gautier, a.g.e., 316.

köpeklerin korkunç dişlerinden kurtulmuş olarak evime dönebildim.” şeklinde bir ifadede bulunur²⁹². Fakat Gautier köpeklerin hırlamalarına maruz kalıp “korkunç” dişlerle ısırılma tehlikesi yaşasa da bir zaman sonra yine gece vaktinde yürüdüğü sırada kendisine seslenen sokak satıcısının elinde kalan yiyeceklerin hepsini satın alır ve bunları rastlayacağı köpeklere vermek üzere yoluna devam ettiğini bildirir²⁹³. Gautier’in yaşadığı köpek saldırısı sonrasında köpekleri beslemeyi düşünmesi, şehre dahil olan köpek öznesinin ne şekilde algılandığına dair önemli bir örnektir. İstanbul köpekli bir şehirdir ve köpekler her ne kadar zararları olsa da gündelik yaşamın içinde bu davranışlarıyla birlikte anlaşılmaktadır. Bir gece köpek saldırısına uğrayan bir kişi başka bir gece köpek besleyebilmektedir. Köpeklerle kurulan etkileşim, hırçın ve uysal potansiyelleri dahilinde tehdit ve muhtaçlık durumları göz önünde bulundurularak inşa edilmektedir.

Osmanlı İstanbul’unda köpeklerin sayıca fazla olmalarının yaşattığı problemler göreceli saldırganlıklarıyla, gürültüleriyle, kamusal alanlarda hareketliliği kısıtlamalarıyla somutlaşan ve öte yandan gündelik yaşama katkılarıyla birlikte insanlar tarafından himaye edilmeleriyle oluşan karmaşık bir etkileşimin güçlendirdiği temellere sahiptir. Şehirde köpekleri sevenler ile sevmeyenler, onlardan rahatsız olanlarla bunu olağan bir durum gibi değerlendirenler beraber yaşarlar ve gündelik yaşamın akışı bu birlikteliğin çatışmalarıyla devam eder. Fakat bu sürekliliğin varlığı köpeklerin oluşturduğu sorunların çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Köpekler her daim şehir hayatında problemler oluşturabilmektedir. Dolayısıyla onların bu yöndeki potansiyelleri devlet yaptırımlarına uğramalarının yalnızca “modernleşme” üzerinden değerlendirilmesinin yanlışlığını ortaya çıkarmaktadır. Köpek öznesinin şehirdeki olumsuz etkileri modernleşme döneminden öncesini de kapsamaktadır²⁹⁴.

²⁹² Gautier, a.g.e., 112, 118.

²⁹³ Gautier, a.g.e., 179, 180.

²⁹⁴ İstanbul’un köpekleri günümüz koşullarındaki yol yapısının yanında taşıt biçimi ve sayısı karşısında araç geçişlerini engellemekten çok özellikle kaldırımlarda yayalara problem çıkarmaktadır. Araçlar arasında ise “bisiklet”, “motor” ve “scooter” türü en çok tepki gösterdikleri taşıtlardır. Köpekler kimi zaman aniden saldırarak insanları korkutup özellikle yayaların dikkatsiz bir şekilde yola koşmalarına, böylece seyir halindeki araçlar tarafından ezilerek yaralanmalarına, sakat kalmalarına ve hatta ölmelerine sebep olmaktadır. Günümüzde araç sayısının arttığı şehir yapısında sayısı artan bu tür olaylar, köpek kriminalizasyonunun en önemli sebeplerindendir. İnsanlar bu sorun sebebiyle sosyal medya üzerinden “başıboş köpek sorunu” etiketiyle örgütlenmektedir. Bkz. “twitter.com/KopekSorunu”.

İrvin Cemil Shick, meseleyi tam da bu doğrultuda “mekân üzerinde çekişme” vakası olarak değerlendirmektedir. Ona göre, İstanbul yaşadığı şehirleşme süreci neticesinde görece bir şekilde özerk olan mahalle yapısından, yüksek seviyede hareketliliğin olduğu bir metropol haline dönüşmüştür ve bu ortamda köpekler, klasik dönemde işe yarayan rollerinin işlevsizleşmesiyle mekândan ayrılan öznel konumuna gelmiştir. Dolayısıyla, şehrin mekânsal değişimi sonucunda insanlar ve devlet tarafından hedef olmuşlardır. Shick’e göre köpek itlafının esas sebebi bu durumdur. Ayrıca, köpek katliamlarının suçunun, kendi deyimiyle “geç Osmanlı Batıcılığı ve çağdaşlaşmacılığına” yüklemenin neredeyse gelenek haline gelmesi yanlıştır. En başta veriler bu şekilde anlaşılrsa da yapılan çıkarım “hakikatten ziyade hayal ürünüdür”²⁹⁵.

İrvin Cemil Shick’in “mekân üzerinde çekişme” vakası tespiti oldukça yerindedir. Mekân dönüşümü sebebiyle köpeklerin daha önceden şehir hayatında yerine getirdikleri çöpçülük, bekçilik ve yangın haberciliği olmak üzere çeşitlenen rolleri işlevsizleşmiştir. Fakat bu noktada, halkın köpekleri işe yaradıkları eylemlerle tanıyıp tanımlamasının yanında, onlarla kurduğu ilişkinin yalnızca bu yönden olmadığını belirtmek gerekir. Köpeklerin işlevsellikleri insanlar tarafından medet umulan faaliyetlerden çok, gündelik yaşamdan devşirmiş oldukları iktidar alanlarından ibarettir. Ayrıca, insanların köpeklerle verdiği değer, inanç ve geleneklerle yükselen hayırseverlikle örülüdür. Bu durum gündelik yaşamdaki işlevselliklerinin oluşturduğu bağı aşan ve kapsayan bir niteliktedir. Dolayısıyla köpekler aleyhinde gerçekleşen yaptırımlara yönelik tepkiler, onların işçiliklerinden edinilen faydalara atıflarla değil, doğrudan yaşam savunması şeklinde gerçekleşmektedir. Şehirdeki işlevsellikleri ortadan kalksa da tıpkı günümüzde olduğu gibi insanlar köpeklerin yaşam hakkını savunmaktadır.

Öte yandan İrvin Cemil Shick, kendi deyimiyle, Osmanlı İstanbul’undaki köpek katliamlarının suçunu “geç Osmanlı Batıcılığı ve çağdaşlaşmacılığa” yüklemenin “hayal ürünü” bir sonuç olduğuna dair tespitinde oldukça indirgemeci bir ifadede bulunmaktadır. Son dönem Osmanlı İstanbul’unda köpeklerin kriminalize oluşlarında “çağdaş şehir”

²⁹⁵ İrvin Cemil Shick, İstanbul’da 1910’da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası, Toplumsal Tarih, S.200, 2010, 24-25.

algısı üzerinden yapılan propaganda oldukça etkilidir. Mekândaki değişim beraberinde yaşanan köpek rolü işlevsizleşmesinin yanı sıra, birçok kimse tarafından propagandası yapılan bir köpek karşıtlığı söz konusudur. Bu propagandada köpeklerin işlevleri değil, doğrudan varlıkları hedef alınmış ve bu canlılar bir siyaset biçimi olarak kültürel dönüşümün hedef öznesi haline getirilmiştir. Köpekler İstanbul şehrinde yüzyıllar boyunca insanlar tarafından himaye edilerek şehrin kültürüne işlenmiş bir özne konumundadır. Birçok yabancı gezgin şehri köpeklerle tanımlarken bu öznenin Osmanlı aydınları²⁹⁶ tarafından Batılı referanslarla bir medeniyet tartışması doğrultusunda hedef gösterilmesi farklı bir kültüre öykünmenin getirdiği tepeden inmece aydın refleksini göstermektedir. Bu öykünme sonucunda yapılan propagandalar köpek katliamlarına meşruluk sağlamıştır. Öte yandan bu fikirler, birçok tepeden inmece aydın tavrına karşı olduğu gibi devlet tarafından uygulandığı aşamalarda toplumun tepkisiyle karşılanmıştır ve çoğu faaliyet bu sebeple geri çekilmiştir. Dolayısıyla çağdaşlaşmacı kimselerin şehrin geri kalmış öznesi olarak nitelendirdikleri köpekleri ortadan kaldırarak İstanbul’u yepyeni bir çehreye kavuşturma amaçları bu açıdan sonuçsuz kalmıştır. Ne tesadüftür ki günümüzde devam eden köpek besleme kültürü ve köpekler etrafında devam eden sorunlar hâlâ “modern şehir”, “çağdaş şehir” gibi meseleler üzerinden tartışılmaktadır ve toplumdaki iki taraflı kutuplaşmada benzer tepkiler görülmektedir. Dolayısıyla köpek sorununu modernleşme ya da çağdaşlaşma tartışmalarından ayrı tutmak problemlidir. Shick’in tanımladığı “mekân üzerindeki çekişme” meselesindeki çatışmada yalnızca, köpeklerin kamusal alandaki iktidarlarına karşı insanların ve devletin bir arada olduğu yaptırım süreci resmedilmektedir. Fakat toplumun köpeklerin yanında yer alarak devletin yaptırımlarına karşı çıktığı süreç eksiktir. Dolayısıyla bu tepkilerin tepeden inmece dönüşümlere karşı simgelediği kültürel direniş boyutu yok sayılmıştır.

3. HALK SAĞLIĞINA TEHDİT: HASTALIK DAĞITICISI KÖPEKLER

Son dönem Osmanlı İstanbul’unda köpekleri kriminalize eden etkenlerin bir diğer bölümünü salgın hastalıklar oluşturmuştur. İmparatorluk gündeminde özellikle 19. yüzyılın başından itibaren yaşanan salgınlar yoğunlaşmış, böylece köpeklerin hastalık

²⁹⁶ Bkz. İbrahim Şinâsi, Abdullah Cevdet Karlıdağ, Ebüzziya Tevfik.

yayma potansiyelleri onları bu yönden hedef haline getirmiştir. Bir yandan da modernleşmekte olan devlet, şehirdeki kurumsal hâkimiyet alanını güçlendirmiş, böylelikle köpeklerin kamusal alanlardaki iktidarı kısıtlanmıştır.

Cihangir Gündoğdu'ya göre, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda İstanbul'un kamusal alanlarını düzenleme, kontrol etme ve halk sağlığını koruma isteklerinin köpekler için önemli etkileri bulunmaktadır. Bu yönde gerçekleşen faaliyetlerde, sokakların denetlenmesinin, çöp temizliğinin ve sağlık önlemlerinin kapasitesinin artırılması köpekler tarafından yapılan temizlik ve koruma gibi yardımcı eylemlerin baltalanmasına neden olmuştur. Devlet bu yolla önceki yüzyıllarda köpekler tarafından gerçekleştirilen hizmetleri bürokratik hale getirmektedir. Böylece, modern mekân anlayışıyla birleşen bu durumlar, köpeklerin şehirden izole edilmesine ve çıkarılmasına destek olan bir süreci geliştirmektedir²⁹⁷. Devletin bu doğrultudaki faaliyetlerinden biri, sık sık salgınların olduğu 1830'ların sonlarına gelindiğinde gerçekleşmiştir. Süreçte, Osmanlı Karantina Konseyi iş birliğiyle yerel makamlara bir talimat listesi yollanarak çeşitli uyarılarda bulunulmuştur. Belirtilen tedbirlerde koleraya dair uygulamalar yer alırken, köpekler özelinde potansiyel hastalık taşıyıcısı olduklarına ve böylece şehirden çıkartılmaları gerektiğine yönelik bildiriler yapılmıştır²⁹⁸.

Gündoğdu, köpekleri ve diğer başıboş hayvanları kamusal alanlardan uzaklaştırma doğrultusundaki uğraşların sadece sürgün ve zehirleme şeklinde gerçekleşmediğini ifade eder. Bunlar canlıların fiziksel olarak ortadan kaldırılmalarının amaçlandığı eylemlerdir. Bu dönemde idari alandan ceza alanına uzanan reform hareketleri incelendiğinde, meydan

²⁹⁷ Cihangir Gündoğdu, *The State and The Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends*, Middle Eastern Studies, 2018, 4.

²⁹⁸ Gündoğdu, *The State and The Stray...*, 4. On dokuzuncu yüzyılın başında benzer bir süreç Kahire'de de gerçekleşir. Köpeklerin erken modern dönemdeki işlevleri değersizleşerek hastalık, kirlilik ve tehlike kaynağı olarak görüldükleri bir kriminalizasyon sürecine geçiş yapılır. Bkz. Alan Mikhail, *In Between*, in *The Animal in Ottoman Egypt*, Oxford University Press, New York, 2013, 20. Alan Mikhail'in Osmanlı dönemi Mısır'ında 19. yüzyıldaki devlet dönüşümüne dair tespitleri köpeklerin kamusal alanlardan çıkarılması hususunda İstanbul'la benzer bir izleği göstermektedir. Mikhail'e göre, erken modern dönemde hayvanın sadakati bireysel efendisineyken, efendisi hayvanı kontrol etmekte ve ona karşı sorumlulukları yüklenmektedir. 19. yüzyılda ise bu etkileşimi etkileyecek bir biçimde devlet Mısır'daki tek efendi haline gelir. Bu dönemde yaşam üzerindeki denetimini arttıran devletin etkisi, insanlardan önce Kahire'nin sokak köpeklerine doğru olur. Bkz. Alan Mikhail, *A Dog-Eat-Dog Empire Violence and Affection on the Streets of Ottoman Cairo*, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Vol. 35, No.1, 2015, 92.

ve sokaklar gibi şehir alanlarının düzenini ve temizliğini etkileyen belirteçlere rastlanmaktadır. Bu amaçla, yolların büyüklüğünden, inşaat malzemeleri ve prosedürlerine, atıkların imhasından, sokak satıcılarının çalışma koşullarına kadar genişleyen düzenleyici yönetmelikler oluşturulmuştur. Ortaya çıkan koşullarda köpekler bir kamu rahatsızlığı olarak ilan edilmiş, böylece halka açık yerlerde bulunmaları uygun bulunmamıştır. Köpeklerin şehir mekânlarından fiziksel şiddet haricinde, dışlanmalarının yönetsel ve algısal biçimlerinden olan bu gelişmelere göre Gündoğdu, şehirde serbest bir şekilde dolaşan köpeklerin sadece modernleştirici seçkinlere geri kalmışlığın ve çirkinliğin sembolleri olarak rahatsızlık vermeleri şeklinde anlaşılmadıklarını, bir yandan da Avrupalı güçlerle olan yarış yükselirken Osmanlı Devleti'nin modern bir belediyenin oluşumu bakımından düzeni sağlamadaki başarısızlığı ve kurumsal ilerlemeyi gerçekleştirememesinin bir hatırlatıcısı konumunda olduklarını belirtir²⁹⁹.

Bu noktada, kamusal alanda serbest dolaşımıyla himaye edilen köpeğin devlet ve Osmanlı elitleri için kriminal algısı açıkça görülmektedir. Köpek yalnızca köpek olduğundan ötürü oluşturduğu zararlar sebebiyle değil, ayrıca ona yönelik atfedilen Avrupamerkezci medeniyet algısı sebebiyle de hedef alınmaktadır. Böylece ona gösterilen tahammülsüzlük yaygınlaştırılmaktadır. Gündoğdu'ya göre bu dönemde, genel olarak hayvanlar olmak üzere özelde köpeklerin hareketliliğinin kısıtlandığı yönetmeliklerdeki kayıtsız ve gözetimsiz olan köpeklerin ortadan kaldırılmalarına dair açık yönlendirmeler, insanlara kayıtlı evcil köpekler için teşvikte bulunmuştur. Bu doğrultuda, 19. yüzyılda modern devlet bürokrasi ve polis gücüyle donatılırken hayvanlar üzerinde gözetim ve kontrol sisteminin oluşturulduğu bir özellik göstermiştir³⁰⁰. Gündoğdu'nun ifadelerindeki devletin insanları kayıtlı evcil hayvanlara teşvik etmesi durumu dolaylı bir çaba biçimindedir. Batı'daki karşılıklarındaki gibi yasal düzenlemelerle başıboş köpeklerin kamusal alanlardan çıkarılması politikasının güdüldüğü, doğrudan zorlayıcı yöntemlerin uygulandığı düzenlemeler değildir.

²⁹⁹ Gündoğdu, *The State and The Stray...*, 5.

³⁰⁰ Gündoğdu, *The State and The Stray...*, 7.

Son dönem Osmanlı İstanbul’unda halk sağlığı endişelerini arttıran ve köpekleri kriminalize eden salgın hastalıklar arasında kuduzun özel bir yeri vardır. Çünkü hastalık doğrudan köpeklerle ilişkilendirilmektedir. Esasında kuduz yalnızca köpeklerin yaydığı bir hastalık değildir. Remzi Çavuş’a göre, kedi, kurt, yarasa, tilki, çakal gibi birçok hayvan kuduz hastalığı bulaştırır. Gelgelelim insanlara en çok kuduz bulaştıran hayvan köpek olduğu için mesele “köpek hastalığı” şeklinde bilinmiştir³⁰¹. Dönemde köpekler dışında at³⁰², öküz³⁰³, eşek³⁰⁴ gibi hayvanlardan da kuduz bulaşır. Adana’da kuduz bir kurt tarafından ısırıldığından ötürü vefat eden Agop isimdeki bir kimse köpekler dışında kuduz bulaşı sebebiyle ölen kişilerdendir³⁰⁵.

Metin Hülagü’ye göre, Osmanlı İstanbul’unda köpekler kuduz hastalığına yakalanmaktadır fakat kudurmuş bir köpek nedeniyle herhangi bir insanın kudurması veya ölmesi az rastlanan bir olaydır. Dolayısıyla önlem amaçlı binlerce hayvanın öldürülmesi uygun görülmemiş, belediye memurları ve zabıta aracılığıyla köpekler gözetim altında tutularak kuduz olanları tespit edildiğinde insanların zarar görmemesi için öldürülerek ortadan kaldırılmıştır³⁰⁶. Köpeklerin az sayıda kuduz olmaları Amerikan basınına dahi yansımaktadır³⁰⁷. Pierre de Tchihatchef, köpeklerin İstanbul ve Rumeli’nin bir kısmında da olmak üzere çok düşük derecede kuduza yakalanmalarının oldukça dikkat çektiğini belirtir. Ona göre köpeklerin yaşamlarını yabani bir halde sürdürmeleri ve sınırsız bir şekilde üremeleri sebebiyle kuduzun yayılarak Avrupa’dakinden çok daha ağır hasarlar vermesi mümkündür. Fakat durum tam tersidir³⁰⁸.

Her ne kadar köpekler az sayıda kuduz olsalar da ifadeler tamamen bu yönde seyremez ve köpekler kuduz dolayısıyla kriminalize olurlar. Bu süreçte insanlar arasındaki iletişimde gündemlerin oluşmasında belirleyici rolü olan haber alma araçlarının

³⁰¹ Remzi Çavuş, II. Abdülhamid Döneminde Dâülkelb (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi, Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi, Vol.2, No.1, 2017, 47.

³⁰² BOA, ZB., 345/77, R-27 Mayıs 1322/9 Haziran 1906.

³⁰³ BOA, DH.MKT., 1752/23, 1 Muharrem 1308/17 Ağustos 1890.

³⁰⁴ BOA, DH.MKT., 2188/36, 30 Zilkade 1316/11 Nisan 1899.

³⁰⁵ BOA, DH.MKT., 164/16, 27 Rebîülâhîr 1311/7 Kasım 1893.

³⁰⁶ Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 147-149.

³⁰⁷ “Street Dogs of Constantinople to Be Banished”, New-York Tribune, 27 Haziran 1909, 5. Bölüm, 3.

³⁰⁸ Tchihatchef, a.g.e., 89.

etkisi önemlidir. Dönemde köpeklerin aleyhinde, onları tehdit unsuru olarak gösteren ifadelerle dolu yazılı üretimlerin niceliği artmaktadır. Gündoğdu'ya göre basında kuduz köpek vakalarına köpek sorununu tartışan uzun makalelerin yanı sıra sıkça rastlanır ve bu metinlerde köpekler dışında, kediler de sağlık açısından potansiyel bir tehdit olarak işlenir³⁰⁹. Osmanlı Devleti, halk sağlığını tehdit eden bu hastalık karşısında önlem alır ve nihayetinde 1887 yılında İstanbul'da Doğu'nun ilk "Daülkelb"³¹⁰ Ameliyathanesi" açılır. Bu hastanede kuduz ve bakteriyoloji çalışmaları bir arada yürütülür. Kuduz dışında, İstanbul'un suları bakteriyoloji açısından ilk defa incelenir. Ayrıca influenza ve veba hastalığına dair çalışmalar yapılır³¹¹.

Kuduz döneminin başlarında imparatorluk topraklarındaki kuduz şüpheli vakalar İstanbul'da muayene edilirler. Kuduz olduğu anlaşılan köpeklerin ısırdıkları kimseler doğrudan tedavihaneye gönderilirler³¹². Dolayısıyla bu dönemde imparatorluğun farklı şehirlerinde bulunan kimseler tedavi için İstanbul'a doğru yola çıkarlar. Bu kişilerden muhtaç durumda olanlarının ödenekleri genellikle devlet tarafından karşılanır³¹³. Bir ara, tedavihane tarafından taşradan gelen kimselerin gidiş geliş masraflarının tedavihanenin buna yönelik ödeneği bulunmadığından hastaların aileleri ya da mahalli belediyeler tarafından karşılanması yönünde istekte bulunulur. Aksi halde bu kimselerin tedavihaneye kabul edilmeyecekleri belirtilir³¹⁴.

Her ne kadar kuduz şüphesi olanların başkentteki tedavihaneye gidiş geliş masrafları devlet tarafından karşılanırsa da bunun bir düzene oturtulmadığı ve dolayısıyla problemler yaşandığından ötürü hastanenin zor durumda kaldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan tedavihanede pek yer bulunmamasına rağmen gün aşırı fakir kimselerin mevcut bulunan boş yataklar boyunca, kalanların da kendi temin ettikleri yerlerde kaldıkları biçimde kabul edildikleri görülmektedir. Fakat tedavihanedeki bazı kimselerin bir zaman sonra henüz tedavi tamamlanmadan kaçtıklarına rastlanmaktadır. Yaşanan firarlardan

³⁰⁹ Gündoğdu, *The State and The Stray...*, 7.

³¹⁰ Kuduz.

³¹¹ Besim Ömer, *Nevsali Afıyet*, C.1, Alem Matbaası, İstanbul, 1315, 96.

³¹² BOA, ZB., 381/106, R-3 Temmuz 1323/16 Temmuz 1907.

³¹³ BOA, DH.MB.HPS.M., 7/52, 20 Şaban 1330/4 Ağustos 1912.

³¹⁴ BOA, DH.MB.HPS.M., 2/51, 22 Şevval 1329/16 Ekim 1911.

ötürü hastaneye gelen kimselerin yetkililer tarafından kaçmayacaklarına dair bir kefaletle tedavihaneye gönderilmeleri talep edilmiştir³¹⁵.

Tedavihane müdürü Zoeros Paşa'nın³¹⁶ oluşturduğu verilere göre 1887 senesi başlarından 1898 yılı sonuna dek tedavi edilen 2521 hastanın 2345'i köpek, 72'si kurt, 38'i kedi, 34'ü çakal, 12'si at, 9'u eşek, 6'sı insan, 3'ü domuz, 2'si sırtlan tarafından ısırıldığı görülmektedir. Tedavihanenin bir diğer müdürü Remlinger'in verdiği bilgilere göre ise 1901-1909 yılları arasında 6808 kişinin tedavi edildiği ve bunların 6349'unun köpek tarafından ısırıldığı anlaşılmaktadır³¹⁷. Ayrıca yine bu aralıkta hastalardan 99 kişinin tedaviden sonuç alamayarak hayatını kaybettiği kaydedilmiştir³¹⁸. Tedavihanedeki hastalardan vefat edenler arasında ise birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Besim Ömer'e göre, bir dönem tedavi edilen 2359 hastadan 40-45 kişi hayatını kaybeder fakat bunların neredeyse yarısı ısırıldıktan sonra 20'den 30 güne kadar uzanan zaman dilimlerinde tedavihaneye başvurdıkları için geç kalan kimselerdir. Tedavihaneye ısırıldıktan sonra en geç 20 gün içinde başvurulmalıdır³¹⁹.

Çavuş'a göre, 1887 yılı başlarından 1898 yılı sonlarına dek yalnızca İstanbul içinden kuduz tedavihanesine başvuran kişi sayısı 760 iken Edirne, Malatya, Sivas, Kayseri ve Konya'dan toplamda 128 kişi kadardır. Ayrıca genel olarak İstanbul'daki tedavihaneye uzak bölgelerden gelenlerin sayısı azdır. Öte yandan, ulaşım imkânlarının yetersiz olduğu 19. yüzyıl sonlarında bir kimsenin imparatorluğun geniş topraklarından İstanbul'daki tedavihaneye gelmesi kolay bir şekilde gerçekleşmemektedir. Ulaşım aracı ve yol masrafı konusunda sıkça sıkıntılar yaşandığı için yetkililere bildirilen bu durumlar karşısında İstanbul'un bazı merkezleri ve imparatorluğun birçok noktasında olmak üzere yeni tedavihaneler açılmıştır. Böylece Selanik, Erzurum, Şam, Yemen, Manastır gibi vilayetlerde kuduz tedavihaneleri oluşturulmuştur³²⁰.

³¹⁵ BOA, DH.MUI., 148/95, R-7 Eylül 1327/20 Eylül 1911.

³¹⁶ Dâülkelb Tedavihanesi'nin 1887-1899 yılları arasında müdürlüğünü yapan kişi.

³¹⁷ Çavuş, a.g.e., 48-49.

³¹⁸ Çavuş, a.g.e., 57.

³¹⁹ Ömer, a.g.e., 98.

³²⁰ Çavuş, a.g.e., 53-54.

Kuduz vakalarına yönelik bu tür istatistiksel verilerin doğru hesaplar olması ihtimal dahilindeyken, yapılan maddi hatalar sebebiyle yanıltıcı sonuçlar göstermeleri de mümkündür. Fakat mesele köpekler özelinde incelendiğinde hem hastane verilerinin, hem kuduzla dair hatırat anlatılarının, hem de yabancı basına yansıyan ifadelerin birbiriyle uyduğu görülmektedir. Özellikle İstanbul verilerine bakıldığında, son dönem Osmanlı İstanbul’unda sayısı binlerce olan köpeklerin yalnızca köpek sebepli bulaşmayan kuduz hastalığına etkilerinin çok az olduğu görülmektedir. Hastalığın imparatorluk gündemine iyice yerleştiği 19. yüzyılın son döneminde, 1887 ile 1898 yılları arası olmak üzere 11 yılda İstanbul içinden yalnızca 760 kişinin hastaneye başvurduğu belirtilmiştir. Bütün bu gelişmeler, köpeklerin kuduz düzeyinin düşük olduğunu gösterirken onlara yönelik bu açıdan yapılan kriminalizasyon gerçeğini boşluğa düşürmektedir.

Kuduz kriminalizasyonuna dair bir başka mesele ise, Osmanlı basınına yansıyan haberlerin ne derecede gerçeği yansıttığıdır. Cihangir Gündoğdu’ya göre bu, çözülmesi zor bir meseledir. Ona göre basın içeriklerinde kimi durumlarda, herhangi bir tarafın hasar aldığı yahut ölümüne sebep olan her türlü saldırgan karşılaşmanın, tıbbi muayene öncesinde peşin hükümlü bir şekilde kuduz olarak servis edildiği görülmektedir. Böylece, bu alışkanlığın olumsuz bir sonucu olarak tıbbi muayene sonrasında kuduz belirtisinin olmadığı anlaşılan vakalara tesadüf edilmektedir³²¹.

Basındaki bu tür peşin hükümlü haberler gerçeği yansıtmaları da doğru vakalar beraberinde köpekleri halk sağlığına tehdit oluşturdukları yönünde suçlulaştıran gerçekliği inşa ederler. Böylece, endişeden beslenen köpek karşıtı propagandaya meşruiyet sağlarlar. Köpeklerin aleyhinde metin üreten ve bunu bir siyaset biçiminde yürüten birçok Osmanlı aydını, kuduz meselesini konu edinerek gündemleştirir.

Öte yandan, köpeklerde kuduzun nadir görülmesi, istatistikler dışında söylemsel bir gerçekliği de barındırır. Osmanlı İstanbul’unda bulunan birçok kimse bu durumu dile getirmekte, aynı zamanda mesele üzerinde çeşitli incelemelerde bulunmaktadır. Kuduz tedavihanesi müdürlüğü yapan Paul Remlinger, sayılarını 60 ila 80 bin olarak belirlediği

³²¹ Gündoğdu, *The State and The Stray...*, 9.

köpeklerin nadir olarak kuduz bulaştırdığını söyler. Kuduz tedavisi gören İstanbullu sayısı yılda 200 kişiyi aşmazken, diğer taraftan taşralılar bu sayının dört ya da beş kat fazlasıyla kuduz olmaktadır. Ona göre, sokak köpeklerinin kendi bölgelerinde kurdukları etkileşim türü kuduzun bulaşmasını önlemektedir. Köpekler kuduz olsalar dahi doğdukları bölgelerde kaldıklarından ötürü hastalığı başka bölgelere iletmemişlerdir. Hatta aynı mahalle içinde yaşayan köpekler dahi hasta türdeşlerinden içgüdüleri sayesinde kaçındıkları için bir nevi kendi karantinalarını sağlamışlardır. Remlinger'e göre, bu tedbirlilik durumundan sadece genç köpekler ayrılırken hastalığın bulaşmasında önemli paya sahiptirler. Öte yandan, bazen çok genç köpekler nedeniyle yaşanan ölümler bir tarafa ayrılırsa, sokak köpeklerinin kuduz olduklarında bir veya iki kişiden daha fazla insanı ısırması istisnai görülen bir vakadır. Hatta tam aksine, İstanbul'un av köpekleri ve ev köpeklerinin ısırıklarına daha fazla ve ciddi bir şekilde rastlanmaktadır³²².

Charles White'a göre köpeklerin yetersiz beslenerek soğuk ve sıcak etkileriyle kar ve yağmur gibi çeşitli iklim olaylarına maruz kalmaları, sınırsız özgürlükleri ve cinsel özgürlükleriyle birleşince kuduza karşı düzenli yiyecek ve barınaktan daha iyi panzehir sağlanmaktadır³²³. Mavroyeni Paşa da Charles White ile aynı fikirdedir³²⁴. Robert Walsh ise köpeklerde kuduz görülmemesini şaşkınlıkla karşılamıştır. Onun rastladığı ifadelerde bu durumun sebepleri Türklerin her yere koydukları kaplardan bol bol su içebilmeleri, özgürce çiftleşebilmeleri ve vücutlarında çıkan çıbanların kuduza karşı koruyucu etkisi olarak belirtilmektedir³²⁵.

Osmanlı İstanbul'unda köpek himayesi kuduz vakalarında da görülür. İnsanlar köpek ısırıklarında hayvanların kuduz incelemesi için kontrole gönderilmelerine tepki gösterirler. Çünkü köpeğin üzerinde deney yapılması ya da itlaf edilmesi konusunda çekinceler yaşarlar. Paul Remlinger, Haydarpaşa yakınlarında ısırılan bir avukatın, köpeği gözlemlemesi için kendisine getirmekte zorlandığını anlatır. Mahalledeki hamallar köpeği vermemekte diretmektedirler. Köpeğin kontrole götürülmesini içlerinden birinin

³²² Remlinger, a.g.e., 60-63.

³²³ White, a.g.e., 292.

³²⁴ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 125.

³²⁵ Walsh, a.g.e., 64.

Remlinger'i denetlemesi şeklinde kabul ederler. Remlinger köpek üzerinde deney yapmayacağına, yalnızca gözlemleyeceğine dair resmi taahhüt verir. Köpeğin takibatı yapılır ve unutulmadan bir hafta sonra teslim alınır³²⁶.

Bir başka olayda yine Remlinger, kuduz araştırmalarında köpeklerin bağışıklıklarının olup olmaması üzerine yoğunlaştığı sırada hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaşır. İstanbul'dan ve Viyana'dan gelen köpekleri aşılayıp karşılaştırmaktadır ve bu sebeple laboratuvarın çevresinden bir köpek almıştır. Fakat bunu yaptığına pişman olur. Köpeği aldıktan sonra kendisini bulan bir imam, on yıldır ekmek verdiği, sabah dışarı çıktığında, akşam eve geldiğinde kendisine gelen köpeğini ondan aldığını, çocuklarının küçüklüğünden beri onlarla oynayan köpeğini geri istediğini söyler. Gelgelelim, köpek kuduz olmuştur ve Remlinger bu durumu izah ederek köpeği veremeyeceğini söylese de imamın bedduasıyla karşılaşmıştır. Remlinger, bu olaydan sonra deney için mahalleden köpek almama kararını verir³²⁷.

Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin sayısının³²⁸ kuduz hastalığına dair ciddi bir tehdit ve endişe dalgası oluşturduğu düşünülebilir. Fakat istatistiklere ve tanıklıklara bakıldığında köpeklerin hastalık bulaştırma bakımından nüfuslarına göre etkilerinin epey düşük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, toplumda bir korku atmosferi yaratmalarından çok, nadir görülen kuduzun güvencesini sergilerler. Gelgelelim diğer bir bağlamda, kendilerini hedef alan aydın metinleri ve basın içerikleriyle ilerleyen endişeyle dolu bir kriminalleşme sürecinin içindedirler. Böylece yalnızca yaptıklarıyla değil, bunun yanında yapabilme ihtimalleri ve iddialarıyla inşa edilen bir gerçeklik algısıyla suçlanırlar.

4. KÖPEKLERİ SUÇLULAŞTIRAN METİNLER: RİSALELER VE GAZETE YAZILARI

Köpekleri kriminalize eden etkenler Osmanlı İmparatorluğu gündemine yerleştikçe Osmanlı aydınları mesele hakkında risale, gazete yazısı gibi üretimler yapar

³²⁶ Remlinger, a.g.e., 59.

³²⁷ Remlinger, a.g.e., 60.

³²⁸ Köpek sayısına dair birçok kaynakta 20 binden, 350 bine varan, aralarında büyük farklar bulunan ifadeler görülmektedir. Metin Hülagü'ye göre yıllara göre değişmekle birlikte ortalama sayı 60 ila 70 bin olarak tespit edilebilmektedir. Bkz. Metin Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 199-222.

ve böylece bir yandan da insanlar tarafından üretilen bir kriminalizasyon dönemi oluşur. Özellikle 19. yüzyılda sayısı artan bu metinler köpek karşıtı propagandalara referans olur. Metinlerde köpeklerin zararları kamusal alandaki iktidar alanları ve halk sağlığına yönelik oluşturdukları tehditler açısından ele alınır. Ayrıca, köpeklerin himaye edilişinin Avrupalılar tarafından Türklerin küçümsendiği bir konu olarak vurgulandığı belirtilir. Modernleşmeci aydınlar köpeklerden utanmaktadır ve onları medenileşmek önündeki bir engel olarak görmektedir.

Köpeklerin İstanbul sokaklarında bulunmalarına yönelik eleştiriler yapan Osmanlı aydınlarından biri İbrâhim Şinâsi'dir. Şinâsi, Fransa'da eğitim görmüş, burada dönemin ilim ve edebiyat çevreleriyle ilişki kurmuş biridir³²⁹. Dolayısıyla Avrupa'daki gündelik yaşam şartlarına hâkimdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme döneminin önemli yazarlarından olan Şinâsi, 5 Mayıs 1864'te, Tasvîr-i Efkâr gazetesinde, "İstanbul Sokaklarının Tenvir ve Tathiri Hakkındadır" girişli bir yazı yayınlar³³⁰. Bu yazıda, şehrin sokaklarının aydınlatılması ve temizlenmesine dair isteklerini sıralar. Amacı, İstanbul'u hak ettiği değere kavuşturmak için aydınlatılmasını ve temizlenmesini sağlamaktır. Bu açıdan köpekleri hedef alır ve şehri kirletip gürültü yaptıklarından dolayı şikâyet ederek ortadan kaldırılmalarını ister.

Şinâsi'ye göre şehrin aydınlatılmasıyla İstanbul'un gece karanlığını fırsat bilen suçlulara müsait alanlar ortadan kalkacak, daha kolay bertaraf edilebileceklerdir. Zabıta ve ahali müdahale etmek için vakit kaybetmeyecektir. Ayrıca gece vakti elinde fenerle gezmek mecburiyetinde kalan insanlar bu zorunluluktan kurtulacaktır. Öte yandan tüm bunlardan farklı olarak şehrin sokaklarında "kutlama geceleri" atmosferi oluşacaktır. Ona göre sokakların aydınlığını istemeyen kişi, gece karanlığından istifade eden "ehl-i fesad"³³¹ kimsedir.

Yazısında sokakların aydınlatılmasına dair alınan devlet kararını müjdeli bir haber olarak aktaran Şinâsi, şehrin temizliğine değindiği sözlerinde "Buna en ziyade mâni ise

³²⁹ Alim Kahraman, Şinâsi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.39, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, 166.

³³⁰ İbrâhim Şinâsi, İstanbul Sokaklarının Tenvir ve Tathiri, Tasvîr-i Efkâr, S.192, 23 Nisan 5 Mayıs 1864.

³³¹ Kötü niyetli, asayiş bozan kimseler.

köpeklerin vücududur ki azalması memnuniyetle temenni olundukça çoğalması kerahetle³³² görülmektedir.” diyerek köpekleri bunun gerçekleştirilmesinin önünde ciddi bir engel olarak göstererek hedef almıştır. Ona göre İstanbul şehrinin yüksek mertebesi köpeklerin şehirden çıkışı ile sağlanacaktır. Dolayısıyla yazısı boyunca köpeklerin bilinen iyi özelliklerini şiddetle eleştirip onların şehirden kovulmaları yönünde telkinlerde bulunmuştur. Şinâsi’ye göre köpeklerin iyi yanları yalnızca sokaklara atılan çöpleri temizlemeleri ve gece vaktinde kötü kimselere havlayıp onları engellemeleri kadardır. Fakat bu iyi özelliklere de bir paraf koyulmalıdır. Köpeklerin diri ya da ölü hallerinin şehirde bıraktığı çöpler, ortadan kaldırdıklarına eş değerdir. Hatta belki de daha fazladır. Ayrıca geceleri havlayıp saldırarak güvenlik sağlamaları meselesinde de bir eşitsizlik vardır. Şinâsi’ye göre, gece vaktinde gezenlerin içinde binde bir kötü kimse bulunur ve bir kötülük için birçok insanı bu hayvanlardan korkmaya mecbur bırakmak doğru değildir. Diğer taraftan, art niyetli kimselerin bu köpekleri bir parça ekmekle kandırabildikleri ispatlanmış bir söylentidir³³³. Gece bekçiliğinde ise, belediye zabıtası işini yapıyorken köpeklerin bekçiliğine önem verip onlardan yardım istemeye mecbur olmak inancında olanları, “vay onların haline...” diyerek eleştirir.

Köpeklerin zararlarını anlatırken kavgalarına değinen Şinâsi, bu kavgaların insanları etkilediğinden bahseder. Köpeklerin saldırgan olanları çocukları yollarından saptırarak uzak taraflardan dolaşmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca köpekler sokak ortalarında yatmaya alışıktır ve üzerlerine basıldığında ısırılmaktadır. Bu sebeple onlara dikkat edilmelidir. Çünkü insanlara özür kabul ettirmek ihtimal dahilindeyken köpeklere özür kabul ettirmek olanaksızdır. Şinâsi’ye göre köpeklerin aç kalanları ise eğer etraftan menfaat koparmak için davranarak (müdâhin) yiyecek bir şey bulamazlarsa tıpkı gaspçılar gibi insanların elinden yiyecek kapmaktadır. Bu da onların bekçilikten çok hırsızlıkta hünerli olduklarını göstermektedir. Köpeklerin diğer bir zararları da geceleri gürültü

³³² Tiksinme.

³³³ Ümit Sinan Topçuoğlu, Şinâsi’nin burada köpeklerin gece bekçiliğini küçümsemeye çalıştığını fakat bunu yaparken onların bir parça ekmekle havlamayı bırakacak kadar saldırganlıktan uzak olduklarını kabullendiğini vurgulayarak bir belirteç koyar. Bkz. Topçuoğlu, a.g.e., 46.

çıkarmalarıdır. Geceleri havlamalarından ve ulumalarından yalnızca hasta insanlar değil, evinde sağlam bir şekilde duranlar da rahatsız olmaktadır.

Şinâsi'ye göre köpeklerin zararlarının en tehlikelisi kudurmalarıdır. Fakat bu noktada köpekleri diğer şehirlerdeki köpeklerden ayırarak öteki memleketlere kıyasla İstanbul'da kuduz vakasının nadir görüldüğünü ifade eder. Köpekleri halk sağlığı problemi dolayısıyla değerlendiren Şinâsi, debbağların ve benzeri esnafların sağlık açısından şehrin kenarlarında ya da dışında çalışmaları mecbur bırakılmışken köpeklerin şehir içinde kalmalarının uygun görülmesini eleştirir. Kesinlikle şehirden çıkarılmalarını düşünmektedir ve bu yolda bir öneri olarak önceleri bu işi sürgün yoluyla halletmeye çalışan Nasuh Paşa'yı örnek verdikten sonra kendi çözümünü paylaşır. Köpek sorununun çözümüne dair fikrini söylemeden önceki ifadeleri onun meseleye hangi konumdan baktığını gösterir niteliktedir. Sözlerine, “Şimdi ise efkâr-ı umûmiyye köpeklerin vücudunda meymenet aramayacak kadar terakki etmiştir.” gibi bir giriş yaparak, toplumun köpeklerde iyi özellik aramayacak düşünceye ilerlediğini vurgular. Toplumu yönlendiren bir aydın konumundan fikirlerini ilan eden Şinâsi, bu cümlesiyle bir indirgemeci aydın örneği oluşturmuş, toplum adına toplum için bir ideal sunmuştur.

Şinâsi'ye göre İstanbul'un lâıyk olduğu yere erişebilmesi köpeklerin şehirden uzaklaştırılmasına bağlıdır. Ona göre köpeklerin İstanbul'dan çıkarılmalarının en az zararlı ve kolay olan yolu sürgündür. Köpeklerin Marmara ve Karadeniz'in sahillerine ya da özel kayıklarla alınıp bir daha geri gelmeleri mümkün olmayacak şekilde uzak mahallelere bırakılmaları yeterlidir. Ayrıca sayılarına müdahale etmeye gerek duyuluyorsa bir kısmı Rumeli, diğer kısmı Anadolu yakası için olmak üzere erkeklerle dişilerin ayrılması yerinde olacaktır. Sürgün dışında farklı bir öneri de sunan Şinâsi, debbağ esnafının ya da köpek meraklısı insanların köpeklerin yerinde kalmasını gerekli görebileceklerini, böyle olduğu takdirde istedikleri kadar köpeği kapalı bir yerde besleyebileceklerini ve buna kimsenin engel olmayacağını ifade eder. Şinâsi'nin bu sözleri, özellikle köpek dışkısı ile deri üretimi yapan debbağların 19. yüzyılın ikinci yarısındaki köpek-esnaf ilişkisini işaret etmesi açısından önem taşır.

Şinâsi'nin metni, köpekleri genel olarak saldırganlıkları, şehri kirletmeleri ve halk sağlığı açısından kuduz tehditleri dolayısıyla kriminalize eder. Bu metin, sonraki birçok köpek karşıtı yazıya referans olur ve köpeklerin şehirden çıkarılmalarına yönelik yazılmış temel bir eleştiri haline gelir. Bu bağlamda, Şinâsi'nin köpekler aleyhinde yazdığı yazı, Edhem Pertev Paşa tarafından Mecmua-i Fünûn'da yayınlanan "Av'ave" adlı yazıyla karşılık alır³³⁴. Başlığı, köpek havlaması anlamına gelen mizahî yazı, "Hakîm" isimli bir insan ile "Kıtmîr" ismindeki bir köpek arasında geçen konuşmadır. Yapılan konuşmada iş köpeklerin ağzından devlete dilekçe yazılmasına kadar gider. Dilekçede köpeklerin şehirden çıkarılmalarına yönelik yapılan propagandaya eleştiriler yapılır ve en başta İbrahim Şinâsi eleştirilir. Olaya göre, Hakîm yol ortasında bir ayağını sürüyerek ilerlemekte olan bir köpek görmektedir³³⁵. Köpeğin haline acıyan Hakîm, nasıl bu hale geldiğini sorduğunda, bir araba tarafından ezildiğini öğrenir³³⁶. Köpek günlerdir aç kalmıştır ve bir parça kemik yemek uğruna arabanın altında ezilmiştir. Hakîm köpeğin durumunu öğrenince günlerce aç kaldığına inanmaz ve bunu kendisini acındırmak için söylediğini iddia eder. Kıtmîr'e, "İslambul (İstanbul) esvakının³³⁷ kemik ve laşeleri size değil sizin kadar misafiriniz de olsa kifayet eder." diyerek köpeklerin İstanbul'da bolca yiyecek bulabileceğini söyler. Fakat Kıtmîr'in verdiği cevapla gerçekten köpeklerin aç olduklarına inanır ve ona acır. Sonrasında hem tedavi etmek hem de karnını doyurmak için evine davet eder. Buradan sonra Kıtmîr, yakın zamanda köpekler hakkında duyduklarını anlatmaya başlar. Köpeklerin öteden beri hizmet ettikleri insanlar, "güya medeniyetçe terakki ederek" toplum içinde onlar gibi sefil canlılara gerek kalmadığından dolayı onları zehir yoluyla öldürmektedirler³³⁸. Kıtmîr, bu durumu anlattıktan sonra, cinsinin bu şekilde kötülöklere uğradığını görerek azap çekeceğine, şimdiki haliyle ölmeyi tercih ettiğini söyler. Hakîm, bunların uydurma olduğu karşılığını verse de köpek kabul

³³⁴ Edhem Pertev, Av'ave, Mecmua-i Fünûn, S.42, 1283, 229-240.

³³⁵ Pertev, a.g.e., 230.

³³⁶ Pertev, a.g.e., 232.

³³⁷ Sokaklar, çarşılar, pazarlar.

³³⁸ Edhem Pertev Paşa'nın yaptığı "medeniyet" ve "terakki" vurgusu önemlidir. Burada Şinâsi'nin yazısındaki "Şimdi ise efkâr-ı umûmiyye köpeklerin vücudunda meymenet aramayacak kadar terakki etmiştir." sözüne atıf yapılmaktadır. Ayrıca bu ifadedeki zehirle öldürme meselesi, dönemde "terakki", "medenileşme", "ilerleme" düsturuyla meşruiyet kazandırılan köpek imhalarının olduğunu göstermektedir. Nitekim, söylem bazında birçok kaynak dönem içerisindeki zehirleme vakalarını doğrulamaktadır.

etmez. Çünkü gazetelerde bu şekilde bahsedilen bir mesele olduğunu soruşturmuştur. Hatta yerde kötü bir halde acı çekerek yakındığı sırada yanından iki kişi geçerken birinin diğerine köpekler hakkında bahsedilenler gerçekleştiği takdirde kulaklarının rahat edeceğini söylediğini duymuştur. Şahit olduğu konuşma sebebiyle bu gaddarca fikrin epey taraftarı olduğunu anlamıştır³³⁹. Bir süre devam eden konuşmanın sonunda Hakîm, köpeğin derdini devlete iletebileceğini, merâmını söylemesinin yeterli olduğunu söyler. Fakat Kıtmîr, söz ile değil, yazıyla iletilmesi gerektiğini ama köpeklerde kabiliyet olmadığını söyleyince Hakîm, kendisinin yapabileceğini belirtir ve bu şekilde köpekler ağzından dilekçe yazmak için anlaşırlar³⁴⁰.

Dilekçe Şinâsî'nin yazısı kastedilerek eleştiriyle başlar. Bu yazıya atıfla, çaresiz köpeklerin soyunun kurutulması yönünde gaddarca eylemlere girişildiği ifade edilir. Ardından bu sözlerin sahiplerinin köpeklerin İstanbul'da pisliğe ve gece vakti huzursuzluğa sebep olduklarını düşündükleri belirtilir ve bu iddialara cevap verilir. Köpeklerin şehri pislettikleri yönündeki iddialara verilen cevap klasik bir biçimde, köpeklerin zaten gündelik yaşamda süprüntüleri topluyor olmaları şeklindedir. Geceleri köpeklerin yaptığı gürültüye ise insan ve medeniyet meselesine dair bir kıyaslama ile cevap verilir. Öyledir ki medeni sayılan yerlerde sabahlara kadar gürültü kesilmemektedir ve aslında bunun olmasını övünerek söyleyenler düşüncelerinde tutarlılık olmadığını ağızlarıyla ispat etmektedirler³⁴¹. Edhem Pertev Paşa, burada köpeklerin gürültüsünden rahatsız olan kimseleri, geceleri eğlence hayatında kendi çıkardıkları sesler üzerinden alaycı bir şekilde eleştirir.

Edhem Pertev Paşa, köpeklerin beklentilerini dile getirdiği dilekçenin son kısmında ise hem köpeklerin sahiplenilmesini hem de nüfuslarının kontrolü için kısırlaştırılmalarını önerir. Ona göre, Dersaadet mahallelerinin her birinde onar tane bulunan köpekler buralardaki iyiliksever kimselerin evlerine kabul edilirse, bu yakınlıkla köpeklerin değerleri anlaşılacaktır. Köpeklerin soyunun devamını istemeyenler ise avcılar

³³⁹ Pertev, a.g.e., 232-234.

³⁴⁰ Pertev, a.g.e., 236.

³⁴¹ Pertev, a.g.e., 238-239.

arasında alışılmış olan “dâğ ile def-i”³⁴² gerçekleştirdikleri takdirde hem köpekler mutluluğa erişecek hem de bir bakıma davacılarının istekleri yerine gelecektir³⁴³.

Köpeklerin şehirde bulunmamalarına yönelik bir yazı da 19. yüzyıldaki tüm bu yazılardan çok daha önce, Saçaklızâde Mehmed Efendi (?-1732) tarafından yazılmıştır. Fakat bu dönemden daha sonra, salgın hastalıklar neticesinde özellikle kuduzun gündeme geldiği yüzyılın son çeyreğinde tekrar yayınlanma gereği duyulmuştur. İslam Demirci’ye göre, 1886 yılında, Saçaklızâde Mehmed Efendi’nin “Risâle fî İbâhati Katli’l-Kilâbi’l-Muzırâ” adlı metni, Mahrûkizâde Cafer tarafından Arapçadan Osmanlı Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştır. Esas metnin ise tam tarihi belirlenememiştir³⁴⁴.

Mahrûkizâde Cafer, eserin künye kısmında Şinâsi’nin, artık toplumun köpeklerin varlığından fayda aramayacak kadar ilerlemiş olduğu fikrini bir özdeyiş misali paylaşır. Bu halde, Şinâsi’nin yazısından 20 yıl kadar sonrasında atıf yapması, köpek sorununa modernleşmeci fikir önderlerinin ne şekilde etki ettiklerini ve referans olduklarını göstermektedir. Mahrûkizade Cafer, ayrıca köpekler aleyhinde tercüme etmiş olduğu bu metnin yanında Edhem Pertev Paşa’nın köpekler lehinde yazmış olduğu Av’ave’sinin de okunmasını tavsiye eder. Böylece meselenin tarafsız bir tutumla değerlendirilmesini ve köpeklere fenalık etmiş olduğu düşüncesinin oluşmamasını diler³⁴⁵. Hem İbrahim Şinâsi’yi hem de ona karşı Av’ave’yi yazan Edhem Pertev Paşa’yı birlikte anması, bu kişilerin köpekler için ürettikleri metinlerin konuyla ilgili yaygınlık ve önemlerini göstermektedir.

Metni yazılışından neredeyse bir buçuk asır sonrasında ne sebeple tercüme ettiğini giriş bölümünde anlatan Mahrûkizade Cafer, şimdiye kadar gördüğü terbiyeyle merhametli olduğunu, “biçare sokak köpekleri statükosunun” korunmasına taraftar olsa da gazetelerde yazılan kudurmuş köpek haberlerini gördükten sonra köpeklerden zarar

³⁴² Dâğ, insan ya da hayvan vücuduna kızgın demirle vurulan damga demektir. Burada kısırlaştırmadan bahsedilir.

³⁴³ Pertev, a.g.e., 240.

³⁴⁴ İslam Demirci, Saçaklızâde Mehmed Efendi’nin (Ö. 1145/1732) Rîsâle Fî İbâhati Katli’l-Kilâbi’l-Muzırâ Adlı Eserinin Tahkikli Neşri, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.6, S.10, 2019, 221-223, 227.

³⁴⁵ Saçaklızâde Mehmed Efendi, Köpekler, Çev. Mahrûkizâde Cafer, Matbaa-i Ebü’z-Ziya, Kostantiniyye, 1304, 4.

görenlerin zararlarının giderilmesinin İslamiyet'te karşılığının olduğuna dair bu metni tercüme ettiğini belirtir³⁴⁶. Cafer'in gazete haberlerinden dolayı metni tercüme etmesi, köpeklerin basın yoluyla kriminalizasyonunun önemli bir göstergesidir. Diğer taraftan sokaktaki köpeklerin durumlarının korunmasından yana olduğunu belirtme zorunluluğu, köpekler aleyhine konuşanların gördükleri baskıdan çekinmesinden ötürüdür.

Saçaklızâde ise risaleyi neden yazdığını şu şekilde açıklamaktadır. Öyledir ki döneminde, bazı beldelerin sokaklarında köpekler fazlalaşmıştır. Bu köpekler ne av köpeği ne de bekçi köpeğidir ve de sahipleri yoktur. Halk ise onların ulumalarından ve pisliklerinden rahatsız olmaktadır. Saçaklızâde, köpeklerin katledilmelerinin mübah olması hakkındaki bu metnini halkın yararlanması ve beldelerini onlardan temizlerken köpekleri katletmekten çekinmemesi amacıyla yazdığını belirtir³⁴⁷. Risalesinin ilk kısmında zararlı köpekleri sahipli olup olmamaları üzerinden ayırarak bunlara neler yapılabileceğinden bahseder. Saçaklızâde'ye göre köpekler ya sahipli ya da sahipsiz olup bunların her biri ya zararlı ya da zararsızdır. Sahibinden başkasına zararı olmayan köpeğe başkası karışamaz. Saçaklızâde, burada Bezzâzî'ye göre, başkasına zararı olabilecek sahipli köpeğin evde tutulması halinde komşuların köpeğin evde tutulmasına engel olamayacağını, gelgelelim bu sahipli ve zararlı olan köpek dışarıya başıboş bir şekilde salınırsa insanların bu hayvanın sokakta gezinmesine engel olma hakları bulunduğunu belirtir. Hatta komşuların şikâyetleri dinlenmediği takdirde insanların, hâkime müracaat ederek köpeği hapsedirebileceğini söyler. Tavuklar, deve yavruları ve koyunlar da aynı şekilde değerlendirilmelidir³⁴⁸.

Saçaklızâde, alıntı yaptığı Bezzâzî'nin aleyhine bir şekilde, kendi fikrine göre sahibi köpeğini hanesinde sakladığı halde bile köpeğin kokusundan, sesinden ve necasetinden komşuların zarar görmesinin mümkün olduğunu ve bu sebeple komşuların hâkime başvurarak köpeğin katline hüküm verdirebileceklerini ifade eder³⁴⁹. Ayrıca sahibi olmayan zararlı köpeği katletmek, gücü yeten herkese vaciptir. Çünkü zararı

³⁴⁶ Saçaklızâde, a.g.e., 3-4.

³⁴⁷ Saçaklızâde, a.g.e., 6.

³⁴⁸ Saçaklızâde, a.g.e., 7.

³⁴⁹ Saçaklızâde, a.g.e., 7.

defetmek, “nas-ı farz-ı kifayedir”. Fakat ne sahibi ne de kimseye zararı olmayan köpeği katletmek caiz değildir. Gelgelelim Saçaklızâde, ardından fıkıhta bazı kimselerin bu köpeklerin de katline cevaz verdiklerinin anlaşıldığını belirtmektedir³⁵⁰.

Saçaklızâde köpeklerin zararlarının çeşitlice olduğunu ifade ederek bunlardan altı tane sayar: Bunların birincisi gelip geçeni rahatsız etmeleri üzerinedir. Saldırmaları ve korkutmalarından bahseder. İkincisi, gelip geçenlere ısırılma endişesi veriyor olmalarıdır. Üçüncüsü, yemek yenirken insanın karşısında dikilip onları üzmeleri ve bu sebeple eziyet çektirmeleridir. Dördüncüsü, gelip geçenlere sürünmeleri iken beşincisi ise geceleyin kötü bir biçimde ulumalarıyla ilgilidir. Bu uluma duyanları ürkütmekte, hatta veba zamanında gerçekleştiğinde daha da korkutucu bir şekilde hissettirmektedir. Köpeklerin zararlarının altıncısı ise rahmet, bereket ve istiğfar meleklerini kaçırmalarıdır ki Saçaklızâde’nin özel bir şekilde belirttiğine göre hiçbir Müslüman sebepsiz yere meleklerin kaçmasına razı gelmeyecektir³⁵¹.

Ümit Sinan Topçuoğlu’na göre ilk beş zarar hayvanların huyu ve boyutuna bağlıyken altıncı zarar inancın konusudur. Ona göre ilk beş zararı oluşturmeyen köpekler de vardır. Gelgelelim, altıncı zararda belirtilen duruma dikkat edilmelidir. Çünkü Saçaklızâde ve onun gibi bazı din alimleri evde köpek beslenmenin yasaklandığı hadisten köpeklerin sokaklarda dahi melekleri kaçıracakları yönünde bir sonuca ulaşmaktadır³⁵².

Saçaklızâde risalesinde, köpeğin bulunduğu yerlerde meleğin olmayacağına dair yazılmış hadislerden işaretle sokakta köpeklerin bulunmasını, beslenmesini insanlara zararlı olan şeyler olarak görerek israf olduğunu belirtip sevabı olmadığını da vurgular. Köpek beslemenin bu açıdan fare beslemek gibi olduğunu ifade eder³⁵³. Bu anlatımın ardından merkez eyaletlerinin ava gitmeyen ve sahibi olmayan köpeklerden ya katlederek ya da geri dönemeyecekleri bir yere gönderilerek temizlenmesi gerektiğini söyler. Çünkü burası din ve ilim faaliyetlerinin zuhur bölgesidir. Saçaklızâde burada özellikle saltanat

³⁵⁰ Saçaklızâde, a.g.e., 8.

³⁵¹ Saçaklızâde, a.g.e., 10.

³⁵² Topçuoğlu, a.g.e., 39.

³⁵³ Saçaklızâde, a.g.e., 9.

merkezini vurgular³⁵⁴. Saçaklızâde'nin risalesi, köpeklerin katledilmesine dair dinî referanslarla verdiği izin ve köpekleri doğrudan doğruya melekleri kaçırıyor oldukları yönünde kriminalize etmesi açısından önemlidir. Bu ifadeler toplum nezdinde bir karşılık bulmamıştır. İnsanlar köpekleri kamusal alanlarda himaye etmeye devam etmiştir. Öte yandan, metinde yer alan ve çokça yaygın olan köpeklerin melekleri kaçırdıklarına dair olan bu hadislerin köpeklerin evlerde bulundurulmamalarına etkisi mümkündür. Bu tür hadis söylemleri sözel aktarımla günümüze değin gelmiştir ve halk arasında dönem dönem dillendirilmektedir. Fakat genel kanı köpeklerin kamusal alanda himaye edilmesi ve evlerde bulundurulması yönündedir.

Köpekler aleyhinde yazı yazan bir diğer isim Abdullah Cevdet'tir. Abdullah Cevdet, Mısır'da sürgün hayatı yaşarken 1909 yılında "İstanbul'da Köpekler" adında bir risale yayınladı ve burada köpeklerin İstanbul'da bulunmamalarına yönelik fikirlerini modernleşme idealiyle birlikte aktarır. Cevdet'in üslubunda genel olarak tipik elitist, tepeden inmecei aydın profilinin sergilendiği, toplumun fikirlerini kale almayan, kendi doğrularını kalabalıklardan üstün tutan didaktik bir tutum görülür. Cevdet, toplumun karar ve zevklerine danışmanın gereksizliğini ifade ederek, onları yönetilmesi gereken bir kitle olarak görmektedir. Bu durum metnin hemen giriş bölümünde ortaya koyduğu devlet yönetimi prensiplerinde görülmektedir. Ona göre hükümetin işi halkın hoşuna gitmek değil, halkın işine gitmektir. Halkın gönlünü almak değil, halkın işine yaramaktır. Dikkate alınacak şey halkın zevki değil çıkarıdır. Halk kitlesi (kitle-i nas), daha buluş çağına ermemiş, kendi kendini idame ettiremeyecek olan, yönetilmesi gereken erbab gibidir. Dolayısıyla bu yolda muamele edilmeli, onların karar ve zevklerine danışılmamalıdır. Eğer tam tersi olursa, bu yapılan onları girdaba, çöküşe ve harabiyete sürüklemek demektir³⁵⁵. Abdullah Cevdet, halkın köpekleri sevmesinin bir önemi olmadığını, köpeklerin öldürülmesi gerekiyorsa devletin gelecek olan tepkilerden çekinmemesi gerektiğini belirtmek için böyle bir giriş yapar. Cevdet, metninde şehremaneti müsteşarı olan biriyle görüştüğünden bahseder. Müsteşara İstanbul'u köpeklerden ne zaman

³⁵⁴ Saçaklızâde, a.g.e., 11.

³⁵⁵ Abdullah Cevdet Karlıdağ, İstanbul'da Köpekler, Matbaa-i İctihad, Mısır, 1909, 3-4.

kurtaracaksınız sorusunu sorar. Bunun üzerine müsteşar Avrupalı bir müşteri tarafından köpekler için 50 bin liralık teklif aldığını ve kabul ettiğini söyler. Bu sayede hem memleket temizlenecektir hem de sokakların onarılması için sermaye elde edilecektir. Fakat müsteşar, şahsına “Köpeklerle uğraşmasın, sonra hocalar kendisini taş tutacaklar.” uyarısı geldiğinden ötürü bu plandan vazgeçtiğini belirtir³⁵⁶. Osmanlı’da bir mizah dergisi olan Kalem, bu köpeklerin satış işlemine dair bir çizim yayınlamıştır. Resim 9’da görülen çizimde köpekler satış işlemlerini protesto etmek için şehremaneti önünde eylem yapmaktadırlar.

Resim 9: Köpeklerin Belediye Önünde Yaptıkları Eylemin Haberi
Kaynak: Kalem, S.32, 9 Nisan 1909.

Abdullah Cevdet bahsettiği müsteşarı “En münevver, en hamiyetli, en mütemeddin ricâl-i güzidemizdendir.” diyerek över fakat ardından taşlanma tehdidi sebebiyle kararından geri dönüşünün sebebini, bu özelliklerinin yanında yönetme cesaretinin (şecâat-ı idariyye) eksikliğinden ötürü olduğunu belirtir³⁵⁷. Ümit Sinan Topçuoğlu’na göre Abdullah Cevdet, devrim hükümetinin sokak köpekleri sorununu tamamen halletmesini isterken, bu yolda bir tavsiye vererek din adamlarıyla halkın tepkilerinden çekinilmeden, “şecâat-ı idariyye” duruşunun sergilenmesi gerektiğini belirtmektedir. Öte

³⁵⁶ Karlıdağ, a.g.e., 4.

³⁵⁷ Karlıdağ, a.g.e., 4-5.

yandan Topçuoğlu'na göre, İttihatçıların en başta köpekleri ortadan kaldırma meselesinde eyleme geçememe sebebi, dönemde kabinede temsil edilmiyor olmalarıyla ilgilidir. Bunu gerçekleştirmenin gücüne ancak 1909 yılı temmuz ayında, Talat Paşa Dahiliye Nâzırı olduğunda erişeceklerdir³⁵⁸.

Abdullah Cevdet metninde, her adımda bir çukura rastlanan ve her üç adımda pis, can çekişen bir köpeğin yollarda bulunduğu şehir görünümünü eleştirir. Her sokak başında ciğerci sıırının başa çarpmasından, mahallelerdeki köpeklerin havlamalarıyla, ulumalarıyla uykusundan uyanan ahalinin yaşadığı sıkıntılardan bahseder. Böyle bir memleketin sakinlerinin kendilerini medeni milletlerin muhabbetine nasıl ve ne yüzle çıkarabileceğini sorar. Ayrıca bazı Avrupalı yazarların, kendi deyimiyle köpeklerle gösterilen bu “tıksindirici himaye” sebebiyle onlar için “Türklerin küçük kardeşleri (Les petits frères des turcs)” tabirini kullanacak kadar ileri gittiklerini belirtir³⁵⁹. Cevdet'in metnindeki tutumları, köpekleri Avrupalılar karşısında küçümsenecek, utanılacak bir şehir öznesi konumunda görmesiyle bütünleşir. Ona göre medenileşmenin başlıca şartlarından biri köpeklerin gündelik yaşamda oluşturdıkları sıkıntıların yanında, Türk kültüründeki yerlerinin yok edilmesidir. Türkler köpekle yan yana gelmemeli, birlikte anılmamalıdır. Cevdet'e göre medenileşmiş Türklükte sokaktaki köpeklerin yeri yoktur.

Cevdet, köpekleri hedefine koyarken, yabancı gezginlerin de sıklıkla sordukları hayvan öldürme sorusunu sorar. Sütüyle beslenilip, yünüyle kıyafet yapılan koyunların boğazlanmasının, parçalanmasının, yenmesinin ve Avrupa'ya satılmasının hiçbir tepki çekmediğini fakat veba yayan, sokaklarda insanları rahatsız eden, “temiz olmayan”, “sefil” köpeklerin neden korunduğunu sorar. Örnek olarak bir hafta öncesinde Fatih'te kuduz bir köpeğin 15 kişiyi ısırarak hayatlarını tehlikeye düşürmüş olduğunu belirtir³⁶⁰. Cevdet'in bu ifadeleri, nadir kuduz olan köpeklerin tamamının gazeteden öğrenilen bir vakayla ne şekilde kriminalize olabildiklerini örneklemektedir. Köpekleri “pislik” ve

³⁵⁸ Topçuoğlu, a.g.e., 59.

³⁵⁹ Karlıdağ, a.g.e., 5-6.

³⁶⁰ Karlıdağ, a.g.e., 8.

“sefil” olmaları gibi kullanımlarla doğrudan halk sağlığı tehdidi olarak kriminalize etmek ister.

Cevdet’in esas referans noktaları toplumda görülen batıl inançlardır. Yazısında toplumun köpek sürgününden kısa bir süre sonra yaşanan salgın hastalık, yangın, deprem gibi felaketleri sürgünle ilişkilendirmesi meselesine ve diğer türlü batıl inançlara yönelik yoğun eleştiri yapar. Bir kimseyle yaşadığı karşılıklı konuşmadan bahseden Cevdet, köpeklerin şehirdeki yokluklarında hastalık yayılmasının sebeplerini aktarır. Öyledir ki sokaklara yığılan süprüntüler, belediye hizmetlerinin ihtimamsızlığından ötürü saatlerce, belki de günlerce yığılı kalmaktadır. Bunların içindeki çürümeye meyilli et parçası, deri, kemik gibi şeyler ise köpekler tarafından yenmektedir. Köpeklerin yokluğunda ise çöpler etrafta kalıp kokarak, havaya karışıp hastalık yayılmaktadır. Cevdet burada, köpeklerin şehirde olmayışlarının ardından gelen felaketleri batıl inançlarla değil, doğrudan hayatın kendisiyle açıklamaktadır. Böylece halkın sebebini bilmediği işler üzerinden bu tür bağlantılar kurmasını eleştirmektedir. Konuşmada geçen diğer bir olay ise sarhoşlukla, ahlaksızlıkla, gaddarlıkla meşhur bir adamın ölümünün ardından mezarının halk tarafından türbeye çevrilmesidir. Bunun sebebi mezarına nur indiği söylentisidir. Halk ölen kimsenin kerametli olduğu dolayısıyla mezara ilgi gösterir. Fakat aslında mezara nur inmesi olayı kemiklerdeki fosforun gece vakti etrafa yansımasıdır. Halk ise sebebini bilmediği bu tesadüfü batıl inançları sebebiyle ölen kişinin mezarını türbeye çevirerek karşılamaktadır³⁶¹. Işın’a göre, Abdullah Cevdet konuyu 19. yüzyıl reformcularının kullandığı bir kurnazlık yöntemiyle, doğrudan bir din eleştirisi yapmadan hurafelere yoğunlaşma biçiminde incelemektedir³⁶².

Abdullah Cevdet, tüm eleştirilerinden sonra bir ideal ortaya koyar ve sebeplerini açıklar: Ona göre medeni, hür olarak yaşanmak isteniyorsa, medeni ve hür milletlerin yolundan gidilmelidir. Cevdet’e göre Avrupalıların yirmi, bazen kırk metre genişliğindeki düzgün sokakları onların hürriyet ihtiyaçlarının, hayat düzenlerinin, zevk sahibi olmalarının kanıtlarıdır. Bir kimsenin giyinme tarzı ve temizliği, bir millet için

³⁶¹ Karlıdağ, a.g.e., 9-10.

³⁶² Işın, a.g.e., 226.

memleketinin sokaklarına denk gelmektedir. Pis ve hırpani bir elbiseyle hiçbir “huzur-ı itibar”a çıkılamadığı gibi temizliği ve düzeni eksik memleketi olan bir millet de hiçbir medenileşmiş millete saygı ve güven esinlendiremez³⁶³.

Öte yandan Cevdet, metninde “En-nezâfetü mine’l-îmân.”³⁶⁴ hadisinin insanlar tarafından kullanılmasının çelişkisini vurgular³⁶⁵. Metnini hükümete desteklerini ifade edip adeta slogan atarak bitiren Cevdet’e göre, hükümetin iyi niyetine güven duyulmaktadır fakat her hamleyi de hükümetten beklememek gerekmektedir. İnsanlar hükümete destek olarak onun yükünü hafifletmelidir. Ona göre artık hakikati söylemekten çekinmek yoktur. Hakikatin vatani yoktur. Hakikati söylemenin hususi bir mevsimi yoktur. Hakikatin zararlı (muzır) olmak ihtimali yoktur. Hayal ve batılın saadetine değil, hakikate ulaşmalıdır. İnsanlar bu uğurda mücadele etmelidir³⁶⁶. Catherine Pinguet’ye göre Abdullah Cevdet, 14 yıldan fazla bir süredir görmediği köpekler üzerinden zihnindeki siyasi programı yansıtmakta ve yeni rejime düşman din adamlarını hedef almaktadır³⁶⁷. Mehmet Sümer ise Abdullah Cevdet’in, “materyalist”, “seçkin” bir modernleşme hayaliyle dikkat çektiğini ifade etmektedir³⁶⁸. Yine Pinguet, Abdullah Cevdet’e göre Batılılaşmanın “zihinlerin değişmesi” olduğunu belirtir. Cevdet’e göre geleneksel inançlar ve din adamlarının halkın zihnine yerleştirdiği, ilerlemeyi engelleyen sahte değerler ortadan kaldırılmalıdır. Bunlar yok edildiğinde köpek meselesi de çözülecektir. Çünkü İstanbul’un köpeklerinin korunması bu anlayış sebebiyle gerçekleşmektedir. Pinguet, Abdullah Cevdet’in insanı merkeze koyan bu anlayışında köpeklerin çektiği acılara yer bulunmadığını, İstanbul halkıyla köpekler arasındaki bağlılığın yalnızca “yararlılık”, “batıl inançlar” üzerinden oluşturulduğunu vurgular. Ayrıca ona göre Cevdet’in bu metni hiç ilgi çekmemiştir ve henüz okunmadan köpek itlafları başlamıştır. Öte yandan

³⁶³ Karlıdağ, a.g.e., 11.

³⁶⁴ Temizlik imandandır.

³⁶⁵ Karlıdağ, a.g.e., 12.

³⁶⁶ Karlıdağ, a.g.e., 12-13.

³⁶⁷ Pinguet, a.g.e., 54.

³⁶⁸ Mehmet Sümer, Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet’in İstanbul’da Köpekler Risalesi, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, C.5, S.4, 2021, 2645.

Cevdet'in fikirleri kendine has olmamakla birlikte dönemde “bilimi”, “ilerlemeyi” ve “modernizmi” sıkça dile getiren herkesin zihninde bulunduğu görülmektedir³⁶⁹.

Köpekleri hedef alan diğer bir kişidir Ebüzziya Tevfik'tir. Tevfik, 3 Mayıs 1910'da Yeni Tasvîr-i Efkâr'da, “İstanbul Köpekleri” adlı yazısıyla³⁷⁰ köpeklerin ortadan kaldırılmaları gerektiğini belirtir. Yazı 1910 yılındaki İttihat ve Terakki sürgününün gerçekleştiği atmosfere dahildir. Ebüzziya Tevfik'e göre bir şehrin sokakları tamamen insanlara aittir. Şehrin mahallelerinde bazı serseri köpeklerin vaktiyle birleşip gruplaşmış olmaları merhametten oluşacak zararları fark edemeyen insanların gafletidir. Artık köpeklerin şehri istila etmeleri fark edilen bir durumdur. Öte yandan köpeklerin kuduz hastalığıyla insanlara musallat olmaları sebebiyle ortadan kaldırılmaları gerekmektedir. Köpeklerin Medine'de ortadan kaldırılma fetvasına atıf yapan Tevfik, kendimizi bu fetvayı verenlerden daha bağışlayıcı farz edecek olursak merhameti köpeklerle değil, insanlara ve insanların en acizi olan çocuklara göstermemiz gerekir diyerek fikirlerini savunur.

Ebüzziya Tevfik'in yazısında Osmanlı aydınlarının köpekler hakkındaki görüşlerinde Avrupalıların Osmanlı'ya bakış açısına ne kadar değer verdiklerinin bir örneği görülmektedir. Tevfik de köpeklerin küçük düşürücü bir şehir öznesi olduğunu düşünmektedir. Ona göre İstanbul'a geldikten sonra Avrupa'ya geri dönen insanların Osmanlı'daki köpek koruyuculuğu hakkında yazdıklarının binde birini herhangi bir Osmanlı okusa utancından yerin dibine geçmesi gerekmektedir. Ebüzziya, Frenklerin neşriyatlarında köpeklerden “Türklerin küçük kardeşleri” tabiriyle bahsetmelerinden rahatsızlığını vurgular ve bundan rahatsız olmayacak bir Osmanlı'nın olup olmadığını sorar.

Köpekler aleyhinde metinler üreten İbrahim Şinâsi, Abdullah Cevdet ve Ebüzziya Tevfik'in ortak noktası “medenileşmek” ve “ilerlemek” amacıyla “yol göstericilik” açısından insanlara seslenen aydınlar olmalarının yanında, Jön Türk olmalarıdır. İmparatorluktaki yenileşmeye öncülük eden bu topluluğun “terakki” şiarıyla çizdiği yol

³⁶⁹ Pinguet, a.g.e., 58-59.

³⁷⁰ Ebüzziya Tevfik, İstanbul Köpekleri, Yeni Tasvîr-i Efkâr, 3 Mayıs 1910.

haritasında geri kalmışlığın ve eskinin sembolü olarak görülen köpekler de hedef alınmaktadır. Nitekim, 1908 yılına gelindiğinde meşrutiyetin ilanı ile Jön Türklerin hâkimiyet dönemleri başlayacak ve ne tesadüftür ki İttihat ve “Terakki”nin iktidarında köpeklerle yönelik gerçekleşen devlet yaptırımları önceki dönemlerin aksine bir şekilde kararlılıkla uygulanacaktır. 1908 sonrasında, Şinâsi’nin deyişiyle “efkâr-ı umûmiyye köpeklerin vücudunda meymenet aramayacak kadar ‘terakki’ etmiş” olacaktır. Şehrin bir parçası olarak tanınan ve himaye edilen köpeklerin, hayırseverlikten Hayırsızada’ya gittikleri meşhur olay bu dönemde yaşanacaktır.

5. İKTİDARIN KÖPEK YAPTIRIMLARI: KATLİAM VE SÜRGÜN

Son dönem Osmanlı İstanbul’unda köpeklerle yönelik yaptırımlar halk tarafından tepkilere sebep olmuş, bu tepkiler henüz gerçekleştirilen sürgünleri geriye döndürerek Osmanlı Devleti’nin köpek karşıtı politikalarını engellemiştir. Ayrıca, yine halk tepkisi olabileceği endişesiyle muhtemel köpek yaptırımlarından da geri durulmuştur. Böylece birçok yaptırım teklifi bu çekinceden ötürü reddedilmiştir. Fakat her ne kadar halkın tepkisi caydırıcı olsa da 19. yüzyıl boyunca genel itibarıyla köpeklerle yönelik sürgün ve itlaf politikaları görülmüştür. İttihat ve Terakki iktidarına gelindiğinde ise devletle karşı karşıya gelen insanlar köpekler için benzer protestoları yapsalar da köpekler aleyhine gerçekleşen en kararlı yaptırım sürecine engel olunamamıştır. Köpekler bu dönemde devlet tarafından Hayırsızada’ya sürgün edilerek açlıktan ölmeye mahkûm edilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde bir yandan sokaktaki köpekler ortadan kaldırılırken öte yandan basılı yayınlar ve gazeteler yoluyla sahipli köpeklerle dair özendirici içerikler yapılmış, toplum için yeni bir köpek anlayışı propaganda edilmiştir.

Cihangir Gündoğdu’ya göre, Osmanlı İmparatorluğu’nda köpeklerin sokaklardan kaldırılmasına yönelik devlet uygulamaları zaman içerisinde dönüşmüştür. Devlet, erken modern dönemde köpekleri toplu sürgünler ve fiziksel yaptırım yöntemleriyle ortadan kaldırmaya çalışırken, 19. yüzyılda bundan daha sistematik bir biçimde itlaf politikaları

uygulamıştır. Ona göre, modern dönemin önceki dönemden farkı, devletin bu asi hayvanların köle ve faydalı arkadaşlara dönüştürülmesini önermesidir³⁷¹.

Modern dönem öncesinde İstanbul dışından bir köpek yaptırımı örneği olarak, 1535 yılında Lütü Paşa'nın Şam valisi olduğu dönemde, yaşanan veba salgını sebebiyle şehirdeki köpeklerin toplatılıp öldürölme eylemi görölmektedir. İbn Tulun'a göre bu yapılan Osmanlıların herhangi bir salgın hastalık oluştuğunda faaliyete geçirdiğı standart bir önlemdir³⁷². Bir diğör örnekte köpekler, I. Ahmed (1603-1617) iktidarı sırasında sürgün edilirler. Bu sürgün İstanbul köpeklerine yönelik devlet yaptırımlarının en erken örneklerinden biridir. Dönemin veziriazamı Nasuh Paşa şehirdeki köpekleri 1614 yılında Üsküdar'a sürer³⁷³. Na'ima, bu yaşananın dönemin insanları için garipsenen ve daha önce görölmemiş bir olay olduğunu ifade ederek, köpeklerin sürgününü Nasuh Paşa'nın tuhaf kişiliğine bağlar. Thomas Thornton ise Nasuh Paşa'nın batıl inancının bir eseri olarak kaydeder. Sunar'a göre sürgünün sebebi bunlar değil, tüm bunların ötesinde 1611-1613 yılları arasında İstanbul'da görölven veba salgınıdır³⁷⁴. Öte yandan bir gazete haberindeki veba ibaresi bu durumu doğrulamaktadır. Habere göre sürgün sonrasında köpeklerin yüzerek geri dönmeleri insanlar tarafından sevinçle karşılanmaktadır³⁷⁵. Metin Hülagü'ye göre bu dönemde şehirde yaşanması olası görölven bir veba salgınını engellemek amacıyla şeyhüislamdan köpeklerin öldürölmesi için fetva istenmiştir. Fakat şeyhüislam köpeklerin de can taşıdıklarını ve bu yüzden öldürölmelerinin caiz olmadığını ifade ederek buna izin vermemiştir. Böylece köpekleri doğrudan öldürme imkânı bulunamayınca sürgün edilme yoluna gidilmiş, hayvanlar aç ve susuz bırakılarak öldürölmek istenmiştir³⁷⁶.

Modern döneme gelindiğinde ise köpeklerin hedef olma sebepleri klasik döneme göre değişiklik gösterir. Bu dönemde kamusal alanlarda geri kalmışlığın sembolü olarak

³⁷¹ Gündoğdu, *The State and The Stray...*, 3.

³⁷² Sunar, *Hayvanlar*, 219.

³⁷³ Necdet Sakaoğlu, Ahmed I, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993, 108.

³⁷⁴ Sunar, *Hayvanlar*, 219-220.

³⁷⁵ "Dogs of Constantinople", *The Richmond River Express and Kyogle Advertiser*, 20 Haziran 1911, 4.

³⁷⁶ Hülagü, *İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları*, 49.

gösterilen, gündelik yaşamda kurdukları iktidar alanları sebebiyle gelişen şehir şartlarında insanlara problem çıkarmalarının yanında diplomatik ilişkilerde de bir mesele haline gelen köpekler, ayrıca yükselen kapitalizm döneminde yabancı firmalar tarafından endüstriyel üretim için satın alınmak üzere potansiyel emtia formuna dönüşürler. Modernleşme sürecinde köpeklere yönelik gündemler satış girişimleri, zehirleme faaliyetleri, sürgün ve çeşitli imha yöntemleriyle sürekli ve belirgin bir biçimde devam eder.

19. yüzyılda köpeklere Osmanlı Devleti tarafından uygulanan bilinen ilk sürgün yaptırımı II. Mahmud döneminde gerçekleşir. Sürgünün zamanı konusunda kaynaklar “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı” öncesi ve sonrası olmak üzere değişiklik göstermektedir. Tarih için Catherine Pinguet 1828 yılını kullanırken, Abdullah Cevdet 1830 yılını, David Porter ise 1835 yılını kaydeder³⁷⁷. Catherine Pinguet’ye göre sürgün, İngiliz bir adamın köpeklerin saldırısıyla ölmesi sebebiyle oluşan İngiliz sefareti baskısı sonucunda gerçekleşir. Padişah II. Mahmud, diplomatik ilişkilerin bozulmaması amacıyla sürgün emrini vermiştir. Fakat kısa bir süre sonra Rusya’yla savaş çıkınca padişahın ıslahatlarına karşıt olan kesim tarafından galeyana getirilen halk, ordunun başarısızlıklarına sürgünü sebep göstermiştir ve tepkiler sonrasında sürgün geri alınarak köpekler şehre döndürülmüştür³⁷⁸. Remlinger de sürgün kararının kendilerini döven İngiliz turistin yarısı kadarını yiyen köpekler sebebiyle alındığını ifade eder³⁷⁹. Öte yandan Abdullah Cevdet de sürgün kararının kendisine saldıran köpeklere bastonla karşılık veren bir İngiliz’in ölümünün ardından alındığını belirtir. Cevdet’e göre İngiltere sefiri ölüm haberini aldıktan sonra bir özür ve tazminat talep etmiştir. Böylece köpek olayı siyasi bir mesele haline gelmiş, hâl böyleyken II. Mahmud köpeklerin “ıssız Marmara adasına” sürülmesini emretmiştir. Fakat Cevdet’in doğrudan deyimiyle, “insanlar ve mutaassıb ulema” bu karar sebebiyle şiddetli protestolar yapmış, böylece padişah köpekleri sürgünden geri getirmeye mecbur kalmıştır. Cevdet’e göre yeniçerileri ortadan

³⁷⁷ Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 67.

³⁷⁸ Pinguet, a.g.e., 14.

³⁷⁹ Remlinger, a.g.e., 64.

kaldıran padişahın aynı şeyi köpekler için gerçekleştirmekte acizlik göstermesine tarih birçok zaman hayretle bakacaktır³⁸⁰.

Köpeklerin geri getirilmeleri konusundaki nedenler de farklılık göstermektedir. Bazı kaynaklar sürgünün başarısızlığını, köpekleri adaya taşıyan kayıkların kötü hava koşullarının oluşturduğu rüzgâr ve dalgaların etkisiyle adaya erişmeden kıyıya sürüklenmesine, kimi kaynaklar halkın protestolarına, daha farklı bir kaynak ise halkın tepkisiyle birlikte sokakların oldukça kirlenmesi ve salgın hastalıkların ortaya çıkmasına dayandırmıştır³⁸¹.

II. Mahmud dönemi sürgününün görünen en belirgin çıkış sebebi köpeklerin öldürdüğü bir İngiliz sebebiyle İngiltere elçiliğinin baskısı şeklindedir. Fakat yalnızca tek bir İngiliz'in ölümü sebebiyle köpeklerin sürgün edilmesi meseleye dair dolu bir bakış açısı sunmamaktadır. Bu sonuç, genel bir kriminalizasyonun ve gerçekleştirilen modernleşme projesinin etkileriyle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yaşanan kritik olayın hem diplomatik ilişkiler hem de genel modernleşme çalışmaları açısından bir fırsat olarak görülmesi kuvvetle muhtemeldir. Köpekler, İstanbul'da yabancı diplomatik unsurların tepkisini çeken nitelikte bir iktidar alanına sahiptir. Dönemde saldırganlık benzeri birçok olay içinde bulunmaları rahatsız edici bir şehir öznesi olarak gündemleşmelerine sebep olmuştur. Nitekim Taner Timur, köpeklerin Frenkleri görünce aralarındaki kavgaları bırakıp aniden ortak düşmana doğru hareket ettiklerini ve dolayısıyla elçiliklerin sıkça Babî'li'ye diplomatik usullerle şikâyetle bulunduklarını belirtmektedir³⁸².

Meseleyi ilerleme faaliyetleriyle ilintileyen, dönemden bir tanık olarak Robert Walsh bulunmaktadır. Padişah II. Mahmud döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda iki defa bulunan Walsh'ın, İstanbul'a ikinci gelişinde (1830), Tophane'ye adım attığı vakit dikkatini çeken ilk şey, önceden oraya ve çevre sokaklara atılan sakatatın oluşturduğu çöplüklerde toplanan köpeklerin yokluğudur. Padişahın ilk reform girişimlerinden birinin köpeklerin şehirden çıkarılması olduğunu öğrenen Walsh'a göre bu bir ilerlemecilik

³⁸⁰ Karlıdağ, a.g.e., 6-7.

³⁸¹ Hülâgü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 81.

³⁸² Timur, Sürüden Ayrılanlar, 126.

hareketidir ve ilerlemeciliğin önündeki en büyük engellerden biri olan Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılışının ardından yapılmıştır³⁸³.

Köpeklerle yönelik yaptırımların nasıl gerçekleştiğinden bahseden Walsh, bakkallarda satılan çok sevdikleri sucuklara zehir katılarak öldürüldüklerini kaydeder. Zehirli etler her mahallede önceden belirlenen noktalara bırakılmıştır. Zehir çok güçlüdür ve etkisi hemen görülmektedir. Walsh'ın olaya tanıklık eden bir arkadaşı köpekleri her gün sokaklarda ölürlen görmüştür. Bu manzarada ölü köpekler oldukları yerde bir süre öylece bırakılırken ardından denize atılarak ortadan kaldırılmaktadır. Walsh, kendi deyişiyle Türklerin “en sevdikleri hayvana” yapılan bu “acımasızca” katliamdan ötürü tepki göstermeye başlamasıyla padişahın ilk denemeden sonra hâlâ yaşayan köpeklerin ve özellikle de yavruları olanların hayatlarının bağışlanmasına karar verdiğini söyler. Ayrıca burada bir belirteç koyar ve köpeklerin kanalizasyon sistemi olmayan şehirde çöpçülük işlevleriyle işe yaradıklarından bahseder. Walsh'ın diğer bir ifadesine göre, padişah köpeklerin Üsküdar'a sürülmelerine ve orada her gün bir miktar ekmekle beslenerek soylarının korunmasına dair karar almıştır. Walsh'a göre sürgün sonrasında artık köpekler önceden istila ettikleri yerlerde yoktur ve böylece bir Frenk ısırılmadan Tophane'den Pera'ya geçebilmektedir. Fakat köpeklerin şehirden çıkarılmasının ardından bir domuz sorunu başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na önceki gelişinde hiç domuz görmeyen Walsh ilk defa bu dönemde görmektedir³⁸⁴.

II. Mahmud'un köpek sürgününde tek bir ada değil, birçok yer söz konusudur. Padişahın emriyle mavnalara toplanıp sürülen köpekler, Burgazada ve Sivriada'ya (Hayırsızada) gönderilirler. Ayrıca Üsküdar'a da taşıma olur. Öte yandan sürgün sırasında köpekleri taşıyan mavnalar adalara doğru giderken hayvanlar suya düşerler ve birçoğu

³⁸³ Walsh, a.g.e., 401, 405.

³⁸⁴ Walsh, a.g.e., 405-407. Hayvan soykırım hareketleri tarihin birçok döneminde gerçekleştiği bölgelerde ekolojik dengeyi çeşitli açılardan değiştirmiştir. Avrupa'da kedilerin öldürülmesi veba salgını etkilerken, günümüz Avrupa'sı gündelik yaşamda fare sıkıntısını yaşamaktadır. İstanbul, sokaklarında farelerin açıkça görüldüğü bir yer değildir. Kuşkusuz bunda sokakta baskın olan köpek ve kedi popülasyonunun etkisi çoktur. Avrupa ve Amerika'daki köpek ve kedi eksiklikleri farelerin şehirde rahatça bulunmasını sağlamaktadır. Türkiye'de kedilerin farelere karşı himaye edilmesine yönelik yapılan bir haber için bkz. Ek-83.

Marmara Denizi'nde boğularak can verir. Tıka basa dolu mavnalar ilerlediği sırada denize düşen köpeklerin çok az bir kısmı yüzerek kurtulabilir³⁸⁵.

Gérard de Nerval, II. Mahmud'un köpek sürgününü Mısır seyahatinden dönüşü sırasında Filistin kıyılarındayken öğrenir. Bir Ermeni gemiciyle muhabbet ettiği sırada, konu Türklerin hayvanseverliğine geldiğinde sürgünün nasıl gerçekleştiğini dinler. Ermeni'ye göre o dönemde köpeklerin sayısı sokaklarda arabaların dolaşmalarını engelleyecek derecede artar. Fakat yırtıcı hayvan olmamaları ve etlerinin yenmemesi sebebiyle öldürülme imkânları bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu sebeplerden ötürü adalara götürülmeleri planlanır. Köpeklerden binlercesi kayıklarla adalara götürülürler. Hatta bu sırada bir imam köpeklerle konuşarak, insanların bu sürgünü kaçınılmaz bir mecburiyet sebebiyle yaptıklarını, öldüklerinde ruhlarının müminlere intikam duygusu beslememesi gerektiğini ve zaten Allah'ın iradesi istediği takdirde kurtulacaklarını dahi söyler. Fakat köpekler, epey tavşan olan bu adalarda birkaç gün geçtikten sonra aç kalırlar ve bu sebeple İstanbul'dan duyulacak şiddette sesler çıkartmaya başlayarak sürgünün seyrini değiştirirler. Duydukları seslere dayanamayan sofı insanlar ise esasen, Avrupalı gibi davranmasından memnun olmadıkları II. Mahmud'a ağır eleştirilerde bulunurlar ve nihayetinde köpeklerin geri getirilmesi için emir çıkartırlar³⁸⁶. Taner Timur'a göre II. Mahmud köpekleri modernleşen şehirde sorun çıkardıkları düşüncesiyle cezalandırmıştır. Padişah Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırdıktan sonra köpekleri de aynı akıbete uğratmayı düşünür fakat Şeyhülislam Kuran'dan okuduğu bir ayetle bunun günah olacağını ifade ederek onu bu fikrinden caydırır. Böylece, köpekler öldürülemediği için mesele sürgün yoluyla halledilmek istenir ve Marmara'da boş bir ada belirlenir. Köpekler bir vapura doldurularak adaya gönderilirler fakat aniden çıkan bir fırtına gemiyi sahile döndürtür³⁸⁷.

Metin Hülagü'ye göre II. Mahmud'un ve hatta sonrasında iktidara gelen padişahların gündeminde köpek sorunu yer almamaktadır. Bu dönemlerdeki köpek sorunları iç mesele değildir. Ona göre bu gündemler tamamen dış kaynaklı olarak gelmiştir ve yine bu doğrultuda yalnızca Avrupalıların gündeminde bulunurken, bir

³⁸⁵ Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 68.

³⁸⁶ Nerval, a.g.e., 347-350.

³⁸⁷ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 127.

medeni olmama durumu niteliğinde kabul edilmektedir³⁸⁸. Her ne kadar köpek sorunu diplomatik açıdan baskı unsuru olup medenilik tartışmaları üzerinden ilerlese de meselenin tamamen Avrupalılar baskısıyla itlaf politikalarına evrildiği düşüncesi köpeklerin yol açtığı problemlere dair tanıklıkların ve devletin modernleşme çalışmalarının yok sayılmasına sebep olmaktadır. Ayrıca II. Mahmud dışında diğer padişahların iktidar dönemlerinde de birçok köpek yaptırımı faaliyete geçirilmiş ve genellikle bu eylemler doğrudan, öncelikle yerli Osmanlı elitleri olmak üzere içerideki öznelerin desteklerinin meşruiyet sağladığı bir doğrultuda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla köpeklerle yönelik devlet yaptırımlarının yalnızca Avrupalıların direktmesiyle oluştuğuna yönelik bu tür ifadeler döneme dair birçok açık durumun es geçildiği, oldukça indirgemecilik ve Batı karşıtlığı içeren yaklaşımlardır.

Ekrem Işın, II. Mahmud dönemindeki sürgünün başarısızlığını tepeden inme ci reform hareketlerinin en büyük problemi olan taban ile anlaşmazlığa vurgu yaparak Abdullah Cevdet üzerinden ifade eder. Ona göre Abdullah Cevdet, bu başarısız faaliyet üzerinden reformcu aydınların karşılaştıkları problemlere dair sonuçlar oluşturur. Bunlardan en önemlisi halkın geleneksel zihniyet yapısıyla ortaklaşan devlet felsefesinin alaturka yaşam bakışını modern bir yönetime dönüştüremeyeceği üzerinedir. Cevdet'e göre devletin maaşlı kadroları reform meselesi gündeme geldiğinde her an vazgeçebilecek potansiyeldedir ve halk da onları destekleme eğilimdedir. Dolayısıyla padişahın Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmasına rağmen köpek meselesinde başarısız olmasının temel sebebi, gelenekçi devlet kadrosunun halk tepkisiyle birlikte karşısında bulunmasıdır³⁸⁹.

Köpeklerin sürekli ve belirgin bir biçimde yaptırımlara uğradıkları 19. yüzyılda padişah II. Mahmud'dan sonraki iktidar dönemlerinde de devlet tarafından imha politikaları gerçekleştirildiği görülür. Hülagü'ye göre, köpeklerin II. Mahmud'un ardından tahta geçen Abdülmecid'in döneminde (1839-1861) devlet yaptırımına uğrama sebepleri, sayılarının çokluğunun yanında özellikle Topkapı yakınlarındaki rahatsızlık veren etkileri ve ayrıca İngiliz etkisi olarak belirtilmiştir. Bu dönemdeki toplu köpek

³⁸⁸ Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 87-88.

³⁸⁹ Işın, a.g.e., 226.

sürgününde hayvanların Marmara Denizi'nde bir adaya sevk edilmeye başlanması üzerine halk her zaman ki gibi tepki gösterir. Genellikle sürgünler sonrasında köpeklerle yapılan zalimlik yüzünden yaşanacak olası felaket olaylarında devleti sorumlu tutan halk, bu söylemin bir kere daha karşılığını bulur. İstanbul'da sürgünden kısa bir süre sonra veba salgını başlar. Bu gelişmeler doğrultusunda padişah Abdülmecid, hem idari geleceğini tehdit eden halk tepkileri, hem de veba salgınının etkisiyle köpeklerin şehre döndürölmelerini emreder³⁹⁰. Manawutu Times'ta çıkan bir habere göre, reformcu padişah Abdülmecid köpek sürgünü emrini vererek neredeyse bir devrim olmasına sebebiyet vermiştir. İfadelerde, padişahın çıkan veba salgını sonrasında halk tepkilerine boyun eğip köpekleri geri getirmiş olmaktan oldukça memnun olduğu belirtilir³⁹¹. Edmondo de Amicis, köpekler şehre döndüğünde insanların bayram ettiklerinden bahseder³⁹².

Abdülmecid döneminde yaşanan köpek katliamlarının diğeri bir kısmını ise zehirlemeler oluşturur. Zehirleme vakalarına şiddetli bir şekilde tepki gösteren halk bu faaliyetlerin durdurulmasını sağlamış olsa da süreçte birçok köpek öldürölür³⁹³. Diğeri taraftan halkın köpeklerle eziyet eden devlet görevlilerine doğrudan tepkileri oldukça sert olur. Bu dönemde gerçekleşen diğeri bir sürgünde, köpeklerin bir polis şefi tarafından Küçük Asya'ya sevkleri gerçekleştirilir. Fakat işin aslına göre köpekler sevk edilmeyerek Karadeniz'e atılır ve böylece boğularak öldürölür. İşin gerçek yüzünü öğrenen halk polisi lime lime edene dek döverek cezalandırır ve ardından rıhtımda bulunan, bir sonraki köpek topluluğunu beklemekte olan gemiyi yakarak hıncını almaya devam eder³⁹⁴.

Köpekler padişah Abdülmecid döneminde yaşanan Kırım Savaşı (1853-56) sırasında da yabancı askerler tarafından öldürölürler. İstanbul ve Üsküdar'da bulunan İngiliz ve Fransız askerleri gürültülerinden rahatsızlık duymalarını gerekçe göstererek binlerce köpeği balta ve süngüyle katlederler³⁹⁵.

³⁹⁰ Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 98-99.

³⁹¹ "The Passing of The Pariah", Manawutu Times, 9 Ağustos 1909, 2.

³⁹² Amicis, a.g.e., 118.

³⁹³ "The Dogs of Constantinople", The Abbeville Press and Banner, 18 Şubat 1880, 1.

³⁹⁴ "The Passing of The Pariah", Manawutu Times, 9 Ağustos 1909, 2.

³⁹⁵ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 127.

Dönemin tanığı Adolphus Slade'in aktardıklarına göre, Fransız askerleri köpekleri zehirlemelerinin yanında, limanlarda martıları, caddelerde ise güvercinleri öldürme eylemlerinde bulunurlar³⁹⁶. Öte yandan, Kırım Savaşı esnasında köpeklerin tekrar sürgün edildiklerine dair, gelişimi II. Mahmud dönemindeki sürgünle benzerlik taşıdığı için şüphe uyandıran bir sürgün ifadesine rastlanmaktadır. Fakat olayı anlatan tanık Edmond Neukomm Kırım Savaşı'na katılan bir asker olduğu için anlattıkları kayda değer ifadelerdir. Neukomm'a göre bir İngiliz askeri bir köpek çetesi tarafından saldırıya uğrayarak öldürülmüştür. Bunun üzerine tepki gösteren İngilizler, köpeklerin genel bir katliamla ortadan kaldırılmasını talep etmiştir. Fakat İngilizlerin bu konudaki isteği reddedilmiş, köpeklerin Marmara Denizi'ndeki adalardan birine sürgün edilmesi tercihiyle problem çözülmek istenmiştir. Gelgelelim, köpeklerin götüren birkaç gemiden iki ya da üçü hedefine varmış, geri kalanlardan biri ters yönde esen rüzgâr sebebiyle Asya taraflarında karaya oturmuş, yine bir diğer gemi de Yeşilköy'ün ötesine sığınmak zorunda kalarak adaya ulaşamamıştır. Öte yandan padişah ise halkın göstermiş olduğu tepkiler sebebiyle sürgün kararından vazgeçmiştir³⁹⁷.

Kırım Savaşı sırasındaki sürgün farklı kaynaklardan doğrulanmaktadır. 26 Ağustos 1852'de çıkan The Minnesota Pioneer gazetesinde "Köpeklerle Vaaz" başlığıyla çıkan haberde İstanbul'daki köpeklerin sayısının kısa bir zaman öncesine kadar çok fazla olduğu ve bunların 3000 tanesinin üç günlük erzak beraberinde Marmara'daki adalardan birine gönderildikleri yazılmıştır. Bir diğer ifadeye göre, sürgünün dördüncü günü minarelere çıkan imamlar köpeklerle sabırlı olmaları ve mütevekkil davranmaları açısından öğüt vermiştir³⁹⁸. Padişah Abdülmecid döneminin ikinci, hatta şüpheli de olsa üçüncü bir sürgün vakasını göstermesi, bu dönemdeki köpek karşıtı politikanın yoğun ve sürekli olduğunu göstermektedir.

Kırım Savaşı'ndan sonrasında ise şehirde idari anlamda önemli bir değişiklik olur. 1855 yılında şehir yönetiminin yeniden düzenlenmesi için şehremaneti oluşturulur. Böyle

³⁹⁶ Fatih Akyüz, (2006), Müttefik Askerlerinin İstanbul'da Neden Olduğu Bazı Olaylar Üzerine Gözlemler, Savaşın Barışa 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması (1853-1856) Sempozyumu, Bildiri Kitabı, İstanbul, 2007, 174.

³⁹⁷ Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 104-105.

³⁹⁸ Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 105-106.

bir kararın alınmasındaki etkenlerden biri, savaşın ardından sayıları gittikçe artan Fransız, İngiliz ve İtalyanların şehir hizmetleri açısından istekleridir³⁹⁹. Artık şehrin dönüşüm evresi ilerlemekte, bu durum köpeklerin aleyhine gelişen süreci hızlandırmaktadır.

Köpekler padişah Abdülaziz (1861-1876) döneminde de sürgün yaptırımına uğrarlar. Ayrıca bu dönem, köpeklerin itlafi için daha önce örneği görülmemiş bir yöntemin uygulanması açısından köpeklere yönelik yaptırımlarda farklı bir uygulamanın gerçekleştiği özel bir devir özelliği gösterir. Timur'a göre, köpekler bu dönemde yine Hayırsızada'ya sürgün edilirler. Hayvanlar burada açlık çekerler ve bu sebeple sürekli ulurlar. Olayın görgü tanığı Fransız misyonerler bu ızdırap çığlıklarını duyan halkın intikam gününü bekledikleri söylentisini ifade ederler ve nitekim intikam çabucak alınır. İntikama giden süreçte İstanbul'da Çemberlitaş, Kumkapı ve Gedik Paşa'yı içine alan, hatta Marmara kıyılarına kadar genişleyen bir yangın çıkar. Yangının alevleri sebebiyle dehşete düşen sürgüncüler hata yaptıklarını anlarlar ve böylelikle köpekler şehre getirilerek geri adım atılır⁴⁰⁰. İstanbul halkının devletin köpeklere yaptırım uyguladığı olaylarda yaşanan salgın, yangın, deprem, ordu başarısızlığı gibi olumsuz olayları köpeklere çektirilen eziyete bağlamaları ve böylelikle alınan kararı geri döndürmeleri, toplumun inanç gücünün politikayı ne derecede etkileyebildiğini göstermektedir. Öte yandan yangın gibi olaylar, bu tür kasıtlı eylemlerle köpek meselesi üzerinden hesaplaşma çalışılması ihtimalini düşündürmektedir. Köpek sürgünü padişahların muhaliflerinin politik olarak kullanabilmeleri açısından oldukça elverişli bir konu olarak görünmektedir.

Abdülaziz dönemindeki köpek karşıtı politikalar sürgün dışında zehirlemelerle de devam eder. William Eleroy Curtis'e göre Abdülaziz büyük bir reformcudur ve diğer reformlarının dışında köpekleri ortadan kaldırma isteğindedir. Bu mesele için memurlarını görevlendirir ve böylece köpekler şehrin etrafına dağıtılan zehirli etlerle öldürülürler. Bu eylemin ertesi günü sokaklar ölü köpeklerden geçilmez hale gelmiştir⁴⁰¹.

³⁹⁹ Zeynep Çelik, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul (4. Basım), Çev. Selim Deringil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, 56.

⁴⁰⁰ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 128.

⁴⁰¹ Bu tür anlatımlarda vaka bakımından ayrımlar görülebilse de olayın vehametene dair vurgulanan ifadelerdeki abartı olasılığına dikkat edilmelidir. Bkz. Curtis, a.g.e., 115-116.

Abdülaziz döneminde köpeklerle uygulanan devlet yaptırımlarına yönelik iki olay The Abbeville Press and Banner’da haber olur. Bunlardan biri satış teklifiyken, diğeri özellikle öteki padişahların dönemlerinde görülmemiş türdendir. Habere göre, şehirdeki köpeklerin imtiyazı Abdülaziz tarafından bir Fransız kapitaliste 120.000 frank karşılığında verilir. Kapitalistin köpekleri satın alma amacı, derilerini eldiven üretiminde ve kalan kısımlarını da gübreleme amacıyla kullanmaktır. Böylece katliam için detaylı hazırlıklar yapılır. Köftelerle, sopalarla ve çuvalarla kuşanan iki kişi harekete geçerler. Fakat iş üzerindeyken genç bir Türk tarafından fark edilirler. Genç, toplamayı görünce hemen koşarak komşulara haber vermeye gider. Olayı öğrenen insanlar ellerine alet edevat, mutfak eşyası olmak üzere ne geçirirlerse alırlar ve köpek toplayıcılarını yakalamak için dışarı çıkarlar. Toplayıcılar tam da suçüstü basılırlar. Kalabalık tehditler savuştururken toplayıcılara yakın olan insanlar boğazlarına sarılıp yumruklayarak tepki gösterirler. Yüzleri kan içinde kalan ve üstlerindeki kıyafetler parçalanan ikisinin imdadına polis devriyesi yetişir. Fakat Abdülaziz dönemindeki imha politikası bununla sınırlı kalmaz. Habere göre, bu tür girişimlerin başarısızlığı padişah Abdülaziz’i köpek itlafı için farklı bir yol denemeye iter. Buna göre padişah bir köpek hastanesi yaptırır. Burada ilk başta sayısız yaşlı, hasta ve sakat köpeğe bakılır. Halk sokaklardan geçen köpek dolu ambulansın görüntüsüne alıştığında ise genel bir toplama gerçekleştirilir. Böylece köpekler yaş, renk, sağlık durumuna bakılmaksızın toplanırlar ve enteresan bir şekilde hastanede fazlaca ölmeye başlarlar. Yaşanan ölümlerin arttığı sürecin nihayetinde yoldan geçen bir kişi, inatçı bir köpeğin doktor tarafından ambulansın dışına tekmelenmesine şahit olur ve kurgu ortaya çıkar. Bu sebeple katliam faaliyeti bitirilse de hastane yöntemi, kısa bir dönem uygulanmasına rağmen binlerce köpeğin ölümüyle sonuçlanır. Habere göre bu plan, Abdülaziz döneminde köpeklerin ortadan kaldırılması için icat edilenlerin sonuncusudur⁴⁰².

Abdülaziz dönemindeki köpek satın alınması teklifinin bir benzeri V. Murad döneminde gerçekleşir. New-York Tribune gazetesine göre, bu dönemde Mithat Paşa’nın “ultra liberal” uygulamaları bir Amerikan eldiven üreticisi firmayı cesaretlendirmiş,

⁴⁰² “The Dogs of Constantinople”, The Abbeville Press and Banner, 18 Şubat 1880, 1.

böylelikle Osmanlı Devleti'ne 1876 yılında köpekleri ortadan kaldıracak bir plan sunulmuştur. Ancak o sırada devlet hazinesi boş olmasına rağmen halk ayaklanması korkusu sebebiyle köpek başına yapılan 20 centlik teklif bakanlar tarafından reddedilmiştir. Yazıda, padişahın düşüncesinde böyle bir planın olmasıyla kardeşi Abdülhamid'i tahta çıkaracak bir dinî harekete yol açıp açmama ihtimali tartışılır. Gazeteye göre İstanbul'daki köpeklerin devlet tarafından ortadan kaldırmasının Müslümanlarda oluşturduğu öfke sebebiyle V. Murad'ın tahtını kaybetmesi gerçekten de garip olacaktır ve imkânsız değildir⁴⁰³. Haberdeki varsayım, toplumun köpek meselesinde devlet politikalarına ne derecede müdahale edebildiğini ve bu yönde meşhur olduğunu göstermektedir.

Köpekler II. Abdülhamid döneminde münferit zehirlenme vakalarının dışında diğer padişahların yaptırımlarına nazaran rahat bir dönem geçirirler⁴⁰⁴. 1898 yılında çıkan bir makaleye göre, Abdülhamid köpeklerin kendisine eldiven yapımı için satılmasını isteyen bir Fransızın teklifine oldukça öfkelenmiş, teklifi reddetmek bir yana köpeklerin korunmasına yönelik emirleriyle birlikte her ne koşulda olunursa olunsun yerli köpeklerin ihracatını yasaklayarak bu konudaki kararlılığını göstermiştir⁴⁰⁵. Köpeklerin bu dönemdeki görece rahatlıklarına yönelik Mark Sykes, 1910 yılında İttihat ve Terakki tarafından gerçekleştirilen geri dönüşsüz köpek sürgününden bahsederken bununla Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve sürgüne gönderilmesi arasında bir bağ kurar. Ona göre padişah tahttayken “büyük, asil bir hoşgörü” mevcuttur. Savunmasız meczupların, köpeklerin, yoksulların, dilencilerin ve yetimlerin toplumda yer alabildiği görülmektedir. Sykes'a göre köpeklerin ortadan kaldırılması, yeni Kanun-i Esasi'nin getirdiği eski bürokratik yapıyı bitirmeyi, kadınlara birtakım sorumluluklar vermeyi hedefleyen önlemlerin parçasıdır⁴⁰⁶.

II. Abdülhamid dönemi, köpeklere yönelik fiziki yaptırımlardan ziyade, köpeklerin dönüşümünün özendirildiği bir özellik gösterir. Gündoğdu'ya göre, bu

⁴⁰³ “Street Dogs of Constantinople to Be Banished”, New-York Tribune, 27 Haziran 1909, 5. Bölüm, 3.

⁴⁰⁴ Abdülhamid döneminde köpeklerin görece daha rahat olduklarına dair diğer ifadeler için bkz. Topçuoğlu, a.g.e., 53; Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 127, 140-141.

⁴⁰⁵ B. Waters, The Pariah Dogs of Constantinople, The Wide World Magazine, Vol.2, No.8, 1898, 213.

⁴⁰⁶ Pinguet, a.g.e., 19.

dönemde Osmanlı basınında yeni köpek rolleri propaganda edilmektedir. Basında İstanbul'un köpek topluluğu hedef alınarak bunların şehir için bir tehdit olması ve halk sağlığına yönelik endişeler⁴⁰⁷ dile getirilirken öte yandan köpeklerin ve diğer hayvanların alternatif rollerine açıklık getiren içerikler oluşturulmaktadır. Ayrıca, yerli köpekler yabancılara yönelik kartpostallarda vazgeçilmez bir Doğu imgesi olarak yer bulduğu sırada diğer taraftan kitap kapaklarında ve haftalık dergilerde yerli okuyucuya seçkin köpek ırkları sunulmaktadır. Basındaki bu yayıncılık anlayışında köpeklere, polis köpeği ve evcil hayvan olarak yeni roller tavsiye edilir ve bununla birlikte Avrupa ülkelerindeki insanlara olan türlü yararları belirtilerek kontrol edilebilir sınırlara sahip yeni bir köle ilişkisi özendirilir. Bu sayede Osmanlı yetkilileri İstanbul'un köpek sorununu geleneksel fiziksel ceza yöntemleriyle halletmeye uğraşırken diğer taraftan profesyonellerin alternatif tavsiyeleri köpeklere dair yeni rollerin algısını yayar⁴⁰⁸.

İmparatorlukta yükselen cins köpek kültürüne paralel bir şekilde Abdülhamid'in sipariş ettiği polis köpekleri gelişen bu yeniliğin yansımasıdır. Ayrıca Abdülhamid köpek sahipliğinin prestijli dünyasında özellikle hediye olarak gönderilen birçok köpeğe sahiptir. Hülagü'ye göre bunların arasında Kraliçe Victoria, Kral Edward, Alman İmparatoru II. Wilhelm'den gelen köpekler bulunur⁴⁰⁹. Padişah, Yıldız'da saray bahçesinde barındırılmasını istediği köpekler için kulübeler oluştururken bir de köpek hastanesi kurdurur. Bu yerde köpek ırkının en iyileri İstanbul'un sokaklarındaki türdeşleriyle tamamen zıtlık gösterircesine lüks içinde yaşatılmaktadır⁴¹⁰. Padişahın özel olarak köpek ve genel olarak hayvan merakı birçok türden hayvanı Kuşluk-ı Hümayun özelinde toplatmasıyla gerçeğe dönüşse de tahtta olduğu dönemde yükselen cins köpek akımı

⁴⁰⁷ II. Abdülhamid dönemi kuduz salgınının yayıldığı ve bu sebeple hastalığa sahip olan köpeklerin itlaf emirlerinin verildiği bir dönemdir. Bir yandan yeni köpek rolü propaganda edilirken öte yandan sokaktaki köpeklerin her ne kadar çok fazla kuduz olmasalar da bu açıdan yine kriminalize hale geldikleri bir süreç söz konusudur. Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de kudurmuş köpekler itlaf edilirler. Hatta köpeklerin leşleri öldürüldükten birkaç gün sonra ilgili sağlık kurumuna götürülmekte yahut bu yönde özen gösterilmeksizin denize ya da çöplüklere atıldığı görülmektedir. Bu sebeple itlaf edilen kuduz köpeklerin süratle ilgili sağlık kurumuna incelenmeleri için gönderilmeleri talep edilir. Bkz. BOA, DH.MKT., 2040/49, 20 Cemâziyelâhir 1310/9 Ocak 1893.

⁴⁰⁸ Gündoğdu, *The State and The Stray ...*, 11.

⁴⁰⁹ Hülagü, *İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları*, 135-136.

⁴¹⁰ Hülagü, *İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları*, 137.

doğrultusunda aldığı köpek hediyeleri, bu dönemde köpeğin yeni bir anlama büründüğünü ve sahibi olduğu özen gösterilen köpeklerle imparatorluğun yerli sokak köpeklerinin farklarının belirginleştiğini göstermektedir. Her ne kadar köpekler II. Abdülhamid döneminde bir ada sürgününe uğramasalar da bu dönemde yeni gelişmekte olan prestijli cins köpek akımının sokaktaki köpeklerle oluşturduğu sınıfsal farklılıklar netleşmektedir. Klasik dönemde Osmanlı Devleti'ne ait altın tasmalar ve çuhalarla sergilenerek iktidarın gücünü simgeleyen köpekler ne anlama geliyorsa, bu dönemdeki köpek yahut diğer cins hayvan istifçiliği de hem Abdülhamid'in özel alanını bayındırlaştırması hem de daha genel bir çerçevede devletin prestijinin yansıtılması bakımından aynı anlama gelmektedir.

Jön Türklerin yeni rejimi geldiğinde ise II. Abdülhamid'in hem hediye aldığı hem de sipariş ettiği köpekler için yeni bir dönem başlar. Yıldız sarayı veterineri Heinrich Schaefer, bir gazeteye verdiği röportajda İttihatçıların padişahı tahttan indirmelerinin kendisi için üzücü bir gün olduğunu fakat padişahın hayvanları açısından daha üzücü olduğunu belirtir. Ona göre, İttihatçıların Abdülhamid'e verdikleri en büyük ceza onu köpeklerinden ayırma eylemleridir. Padişahın birçok evcil hayvanı korunsada vahşi olanlar ya ölmüş ya da çalınmışken, başta köpekleri olmak üzere diğer hayvanlarının en iyileri satılarak değerlendirilmiştir. Schaefer, hayvanların satıldığı bir müzayede sırasında canını kaybedecek derecede üzüldüğünü ifade eder. Yıllar sonra Abdülhamid'e ulaşmak istediğinde bir şekilde köpeklerden herhangi birinin mevcut olup olmadığını araştırır. Bu sayede bir zaman sonra Abdülhamid'in kızı Naile Sultan'ın sarayına davet edildiğinde tüm hayvanlarından sadece bir köpeği, bir kedisi ve iki ineği kaldığını öğrenir. Ona göre Jön Türkler bu suretle Abdülhamid'i cezalandırmak istediyseler başarılı olmuşlardır⁴¹¹. Abdülhamid döneminin devlet politikasının İttihat ve Terakki'nin köpek karşıtı politikasından farklı olduğu açık şekilde görülmektedir. Fakat yine de bu dönemde köpekler her ne toplum tarafından sevilip korunsalar da onları kriminalize eden olumsuz tavırları ve potansiyellerinin beraberinde Batı karşısındaki imaj açısından geri kalmışlığın simgesi olarak görülmeleri sebebiyle sıklıkla münferit yaptırımlara maruz kalırlar. Bunların başlıca örneklerine strikninli yiyeceklerle yapılan zehirlemeler şeklinde rastlanır.

⁴¹¹ Heinrich Schaefer, Loss of Dogs Blow to Abdul Hamid, The Times-Dispatch, 29 Haziran 1913.

Köpeklerle bakış açısı önceki dönemlere benzer bir şekilde devam etmekte ve böylece aynı kökenlerden gelen yaptırımlar sürmektedir.

Münferit zehirleme faaliyetlerinin dışında bir devlet politikası olarak, İstanbul'a gelecek olan Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ziyareti⁴¹² için köpek yaptırımları söz konusu olur. Taner Timur'a göre ziyaret dolayısıyla şehrin görünümü güzelleştirilmek istenirken köpeklerin sürgün edilmesi tekrar gündeme yerleşir. Gelgelelim İstanbulluların protesto dilekçeleri bu girişimi engeller⁴¹³. Meseleye dair olan arşiv belgesinde, İmparator II. Wilhelm'in Osmanlı başkentine gelecek olması sebebiyle İstanbul sokaklarında temizlik çalışması yapılması, etrafta gezinmekte olan sakat fakirlerin Darülaceze'ye yollanması, ayrıca kuduz ve uyuz gibi hastalıklar taşıyan köpeklerin tamamen ortadan kaldırılmaları gerekliliği bildirilmiştir⁴¹⁴. Nitekim, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in gelişi için sokaklar yamalanmak istenmiştir. Wilhelm'in ziyaretinde bir tanık olarak bulunan Anna Grosser Rilke'ye göre şehir genel itibarıyla temizlenerek, yıkık ahşap evlerin, çöplüklerin tahtalarla kapatıldığı bir çalışma yapılmış ve etrafta yalnızca dilencilerle köpekler her daim oldukları yerlerini korumuştur⁴¹⁵.

Rilke'nin sözlerinden Wilhelm'in ziyaretine özenle hazırlandığı anlaşılmaktadır. Fakat köpeklerin ve dilencilerin şehrin imajında yer almaları sakıncalı görülse de uzaklaştırılmaları isteğinde başarılı olunamamıştır. Öte yandan II. Wilhelm'in ziyareti için köpeklerin şehirden çıkarılma teşebbüsü II. Abdülhamid iktidarında devlet tarafından doğrudan gerçekleştirilmek istenen fiziki bir köpek yaptırımıdır. Bu girişim, dönemde yükselen sahipli, cins köpek akımı ve propagandasıyla beraber kamusal alandaki köpeklerin farkının keskinleşmesini göstermektedir. Her ne kadar köpekler Abdülhamid döneminde görece rahat bir yaşam sürerek toplu bir ada sürgününe uğramasalar da

⁴¹² Metin Hülagü, 1889 olarak ifade edilen bu ziyaretin tarihinin yanlış belirtildiğini, esasının Wilhelm'in 1898 yılında yapmış olduğu ikinci ziyaret olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Metin Hülagü, İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları, 150-151.

⁴¹³ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 129. Meseleye yönelik benzer diğer ifadeler için ayrıca bkz. Pinguet, a.g.e., 51; Topçuoğlu, a.g.e., 53.

⁴¹⁴ BOA, Y.PRK.BŞK., 61/103, 29 Zilhicce 1317/30 Nisan 1900.

⁴¹⁵ Rilke, a.g.e., 201.

kamusal alandaki köpeklerle yönelik kriminal bakış açısı bu yönüyle diğer dönemlerle benzeşmektedir. Öte yandan münferit yaptırımlar da sürmektedir.

Son dönem Osmanlı İstanbul’u seyrinde, köpek yaptırımlarının belirginliği ve sürekliliği görülmektedir. Köpekler bu dönemde birçok açıdan kriminalize olmuş ve bu doğrultuda cezalandırılmıştır. Fakat genellikle halkın tepkileri padişahların köpek yaptırımlarında çekince oluşturan, hatta verilen kararları geri aldırarak bir gerçeklik olarak yerini bulmuştur. Bu sürecin köpekler aleyhine kırılışı İttihat ve Terakki iktidarında görülür. Bu dönemdeki köpek yaptırımları halkın tepkilerini önemsemeden ve protesto edenlerin cezalandırıldığı bir biçimde kararlılıkla gerçekleşir. Bu eylem biçimi yeni dönemde eskiden kopuşu simgelemektedir. 1908 yılına gelindiğinde gerçekleşen Jön Türk Devrimi, devletin köpek yaptırımları açısından farklı bir aşamanın başlangıcıdır. Köpekler Jön Türklerin iktidar döneminde, 1910 yılında Hayırsızada’ya⁴¹⁶ geri dönüşsüz bir biçimde sürgün edilirler ve böylece ağılıktan ölmeye terk edilirler. Sürgün aleyhine yapılan protestolarda birçok insan memurlar tarafından tutuklanır. İttihat ve Terakki medenileşmiş kabul ettiği Batı karşısında geri kalmışlık simgesi olarak gördüğü köpekleri ilerlemeci, Batıcı programı doğrultusunda ortadan kaldırmak istemektedir ve böylece binlerce köpek cezalandırılır.

P. Colombani’ye göre 1910 sürgününde köpeklerin topluca öldürülmeleri halkın bunu yapanları yok etmek için ayaklanmasına sebep olabileceği için öncelikle orta yol bulunur ve köpeklerin ilk olarak Topkapı’nın ötesindeki eski siper çukurlarına gönderilmesi kararlaştırılır. Ayrıca buradaki köpeklerin bakımı için meclis 14 bin franklık bir kredi oylaması yapar. Colombani, “Köpekleri toplamak için Türkleri düşünmemek lazım.” belirtecini koyduktan sonra toplama işini köpek başına 15 frank almakla birlikte çingenelerin yaptıklarını kaydeder⁴¹⁷. Toplama işinin olaylara sebebiyet vermemesi için

⁴¹⁶ Arşiv belgelerinde Hayırsızada olarak geçen sürgün yeri, Hagop Mintzuri’nin anılarında İnsiz Ada olarak da ifade edilmiştir. Bkz. BOA, DH.MUİ., 97/8, 13 Cemâziyelevvel 1328/23 Mayıs 1910; Mintzuri, a.g.e., 45.

⁴¹⁷ Hülâgü’ye göre, köpek toplamaları en başta belediye çalışanları işçiliğiyle yapılır fakat daha sonradan farklı insanlar göreve alınır. Pierre Loti’ye göre ise Türkler bu onur kırıcı işe dahil olmak istemezler ve bu nedenle serserilere, çingenelere ve haydutlara görev verilir. Bkz. Metin Hülâgü, İttihatçı İdare ve İstanbul Sokak Köpekleri, 96.

insanların uyumaları beklendikten sonra işe başlanacaktır. Şartlar uygun olduğunda eyleme geçilir. Böylece uzun, tahtadan yapılmış, pense biçimi aletleri yanında bulunan çingeneler Bâbıali mahallesini basarlar ve burada buldukları köpekleri boyunlarından, böğürlerinden yakalayarak arabalarla getirilmiş olan tahta kafeslere hapsederler. Bu faaliyet her gece başka bir mahallede tekrar yapılır. Her ne kadar eylemler gizlilik içinde yürütülmek istense de köpeklerin yakalandıkları esnada çıkardıkları korkunç sesler insanlara ulaşmaktadır. Böylece toplama gerçekleştirilirken kısa bir süre içinde toplayıcılara düşman ya da taraftar olan insanlar birikmeye başlarlar. Toplamalar sırasında Hristiyan mahallelerinde bir zorluk oluşmamakta ve hatta küçük çocuklar belediyenin verdiği 15 frankı kazanmak amacıyla bu eylemlere dahil olmaktadır. Gelgelelim, Türk mahallelerinde sert müdahalelerde bulunan polis ve jandarmaya rağmen tehlikeli olaylar yaşanmaktadır. Bu olaylardan birinde toplamaları protesto eden bir miralay yakalanır ve karakola götürülerek alıkonulur. Öte yandan, Ayasofya yakınlarındaki insanlar köpeklerin tutuldukları kafesleri açarak hayvanları tekrar özgürleştirirler. Defalarca meydan kavgaları olur ve bu sebeple bazı polislerin yaralandığı görülür. Colombani, bu noktadayken mahallesindeki arabacıların köpek toplamaları sırasında işe çağrılmalarına rağmen gitmediklerini, hapse atılma ihtimalleri olsa da hepsinin yapılanların günah olduğunu söyleyerek kendilerini savunduklarını anlatır. Fransız okulu öğretmenlerinden olan Colombani'ye göre öğrencilerinin çoğu köpeklerin toplayıcıları ısırılmalarından dolayı mutlu olmaktadır. Hatta bu doğrultuda bir örnek olarak olaylar yaşanırken şeyhülislamın köpekleri koruyacağı söylentisi ortaya çıkınca öğrencilerinden biri teşekkür etmek amacıyla elini öpmeye gideceğini söylemiştir⁴¹⁸.

Remlinger, toplamalar devam ederken bir cami imamının köpeklere eziyet eden insanlara tepki gösterdiği için gözaltına alındığından bahseder. Olaya göre, zayıf ve savunmasız olan hayvanlara karşı iyi davranılmasını emreden Kuran'ı hatırlatan imam, eski rejimin savunucusu olarak görülüp karakola götürülerek alıkonulmuştur. Remlinger'e göre Türk mahallelerinde köpeklere yapılan kötü muameleye karşı öfkelerini kontrol edemeyen birçok Müslüman hapis cezasıyla karşılaşmıştır. Bu süreçte “köpekleri

⁴¹⁸ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 129-130.

yakalamak” herkesin boyun eğmesi gereken bir tür “Gessler şapkası” eylemidir⁴¹⁹. Diğer taraftan, Pierre Loti ise sürgün sırasında yaşanan kavgaların günlerce devam ettiğini ve insanların köpekleri mümkün olduğu kadar evlerinde sakladıklarını kaydetmiştir⁴²⁰.

İttihat ve Terakki yönetimi en başta köpeklerin Topkapı’da tutulabileceğini düşünür fakat toplamalar yapıldıkça köpeklerin çıkardıkları sesler ve birbirleriyle ettikleri kavgalar çevreyi epey rahatsız eder. Ayrıca insanlar birbirlerini yiyen köpekler görmektedirler ve bu durum iğrenmelerine sebep olmaktadır. Hal böyleyken, belediye meseleyi halletmek için Hayırsızada Sürgünü’nde anlaşılmaya varır. Dolayısıyla köpekler tekrar arabalara koyulurlar ve gemilerle adaya götürülürler. Bu süreçte her gün bir tekne onlara yemek ulaştırır ve iki kişi de su ihtiyaçlarıyla ilgilenir. Fakat bu tedarik yeterli olmamaktadır. Köpekler et artıklarına alıştıklarından ötürü birçoğu verilen ekmekleri yemeden birbirlerine saldırmaktadır. Böylece hayvanların birçoğu ölür ve güneşte kaldıklarından ötürü ada artık yaklaşılması çok güç bir hale dönüşür. Bu sebeple adanın yakınlarına gidebilenler iğrenç kokularla karşılaşır dehşete kapıldıkları bir tecrübe yaşarlar⁴²¹.

O dönemde şehremanetinde memur olan Osman Nuri Ergin’e⁴²² göre ise köpek toplamalarına halk tarafından gösterilen tepkilerin önünün alınması için en başta köpeklerin öldürülmeyecekleri belirtilmiş, dişi ve erkeklerin farklı yerlerde tutularak böylece sayıca artmalarının engelleneceği söylenmiştir. Nitekim, gerçekten de bu iş yapılmış ve hatta bu yerlere köpekleri izlemek amacıyla birçok insan uğramıştır. Topkapı toplamaları sürecinden bu şekilde bahseden Ergin, devamında doğrudan öldürmelere dair ifadelerde bulunarak, halkın en başta bu türden önlemlerle bir noktaya kadar sakinleştirilmiş olduğunu ve bunun ardından ise köpeklerin bir bölümünün sokaklarda geceleri öldürülerek bir bölümünün de canlı bir şekilde toplanarak Hayırsızada’ya sürgün

⁴¹⁹ Remlinger, a.g.e., 68.

⁴²⁰ Topçuoğlu, a.g.e., 70.

⁴²¹ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 131-132.

⁴²² Ahmet Güner Sayar’a göre Ergin, II. Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından Müessesât-ı Hayriyye-i Sıhhiyye İdaresi umumi kâtipliğiyle görevlendirilir. Burada belediye işlerini yakından inceleme şansını elde eder. Bkz. Ahmet Güner Sayar, Osman Nuri Ergin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.11, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1995, 297.

edildiklerini aktarır. Osman Nuri Ergin’e göre bu faaliyetler, medeni ülkelerde başıboş köpeklerle izin verilmeyişi ve köpeklerin sahipli olmasının taklidiyle, Meşrutiyetin ilanı sonrasında Batı’dan alınan birçok iyi işten biri olarak gerçekleştirilmiştir⁴²³.

Remlinger, toplamada çöplerin yok edildiğinden bahseder. Çöpler yok edilince kendilerine atılan ekmeklere muhtaç kalan köpekler bunlarla yemlenirler ve böylece yakalanırlar. Limana götürülen köpekler, buradaki mavnalara koyulurlar. Ayrıca köpekler polis memurlarının refakatiyle arabalarda taşınan kafeslere hapsedilerek toplanmaktadır. Aç olan köpekler sürgünün başlarında, verilen ekmeğe dayanamayıp bu sebeple fazla direnmeden yakalansalar da kısa zamanda diğer köpeklerin ortadan kayboluşunun farkına varırlar ve böylece toplayıcılara saldırarak karşılık verirler. Hal böyleyken toplayıcılar ısırdıklardan korunmak mecburiyetiyle kalın eldivenler takarlar. Bir sonraki aşamada ise kement ve Remlinger’in özellikle, “şeytani bir cephanelik”ten alındığını vurguladığı büyük demir kısıkaç devreye girer. Yakalamalar bir noktadan sonra kimsenin fotoğraflamaya cesaret edemediği korkutucu sahneler oluşturur. Hapsedilen hayvanların çığlıkları etrafa yayılmakta, böylece bu sesler etraftaki özgür köpeklerin alarm halini arttıran bir etki oluşturmaktadır. Öte yandan köpekler kaçmaya çalışırken toplayıcıları ısırırlar ve bu yaptıkları onları iyice öfkelenendirerek zulümlerini iki katına çıkartmalarına sebep olur. Remlinger, bir köpeğin yakalandığında tutsak olan diğer köpeklerin öfkeli havlamalarıyla karşılaşan üzüntü çığlıkları attığını ve bunların yalnızca tek sefer deneyimleyen bir kimsenin kulaklarında her daim çınlayacak sağır edici sesler olduğunu belirtir. Ayrıca, köpeklerin çok az arkadaşının olduğu Pera’da dahi bir köpek toplayıcılardan birini oyuna getirdiğinde, ısırduğunda yahut ondan kaçtığına insanların sevinçlerini saklamakta zorlandıklarını aktarır. İfadelerine göre, yaşananlara karşı herhangi bir sempati belirtisi olması ve özellikle toplayıcıların gaddarlığına dair bir protestonun gösterilmesi yapanın başına iş açmaktadır⁴²⁴.

Sadri Sema’ya göre köpekler kendi bölgelerinde yabancı köpeklerle sürekli olarak çatışsalar da İttihat ve Terakki’nin sürgününde ateşkes ilan etmişlerdir. Hayırsızada

⁴²³ Osman Nuri Ergin, İstanbul Şehreminleri (1. Basım), Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, 286-287.

⁴²⁴ Remlinger, a.g.e., 66-68.

Sürgünü’nde toplayıcılar türdeşlerini kafesli arabalara doldurup götürmeye başladığında bu işi fark edenler hemen diğerlerine haber etmiştir. Böylece köpekler toplama arabasının tekerlek seslerini ve at nallarının tıkırtılarını duydukları anda hızlıca öteki mahalleye koşup oranın köpekleriyle beraber farklı mahallelere kaçarak organize olmuştur⁴²⁵.

Fotoğraf 21: Yakalanan Bir Köpeğin Arabaya Yüklenişi

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul’un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 200.

Fotoğraf 21’de, yakalanan bir köpeğin arabaya yükleniş anı görülmektedir. Demir kısıkaçla yakalanan köpeğin ağzı açıktır. Çılgılık atmaktadır. Köpekler Hayırsızada Sürgünü’nde kısıkaçlarla yakalanıp bu tür kafesli arabalara hapsedilerek toplanmıştır.

Köpeklerin toplanmasında yaşanan özel bir olay İngiliz elçiliği ile Bâbüali’yi karşı karşıya getirir. Bu olay, toplamalar sırasında Pera Palas otelinin köpeğinin alınışıyla patlak verir. Köpek, otelin kapıcısı tarafından zengin lordların karşısında oturmaya alıştırılan, leydilerin ekmek vermekten büyük keyif aldığı bir hayvandır. Fakat bir gece malum araba gelir ve hayvan yakalanarak Topkapı’daki diğer köpeklerin arasına götürülür. Hal böyleyken sabahleyin köpek etrafta olmayınca müşteriler telaşlanırlar. Hızlıca İngiliz elçiye ulaşılır ve akabinde elçi diplomatik olarak Bâbüali ile iletişim kurar. Karşılıklı notalar gönderilmesi sonucunda köpeğin geri verilmesine yönelik karar alınır.

⁴²⁵ Sema, a.g.e., 44.

Böylece, bir belediye memuru, elçilik tercümanı ve otelin kapıcısından oluşan heyet köpeği bulmak için Topkapı'ya doğru yola çıkarlar. Kapıcı köpeği arar ama sayısı fazla olan köpekler arasından otelin köpeğini bulmak epey zordur. En sonunda o olduğunu düşündüğü bir tanesini seçer ve bir zafer kazanılmışçasına Pera Palas'a geri gidilir⁴²⁶.

İttihat ve Terakki döneminde köpekler sürgün yaptırımı dışında eldiven yapımında kullanılmaları için satılırlar. Rilke, Hayırsızada Sürgünü'nü kaydettiği satırlarının ardından bir İngilizin hükümete köpeklerin derilerinden eldiven yapmak üzere satın alma teklifi götürdüğünü ve izni aldığını aktarır. Ardından şu şekilde devam eder: “Bu izni almayı da becerdi, derilerle parlak bir ticaret yapmış olmalı. İnsanlığın çıkarla bütünleşmesi... Tipik İngiliz zihniyeti! Kim bilir kaç Türk köpeği derisinden yapılmış eldiven Alman kadınlarının ellerini ısıtmıştır. Yine de hayvanların hiç değilse acılarından çabuk kurtulmuş olmalarını bilmek, beni biraz ferahlattı. Böylece yüzyıllar boyu İstanbul'un en eski simgesi olan köpekler artık tarihe karışmıştı. Bizim gibi uzun zamandır burada yaşayan Almanlar için köpeksiz sokaklara alışmak hiç de kolay olmadı. Ama benim Terrier cinsi köpeklerim mutluydu, çünkü kendilerine düşmanca saldıranlar olmuyordu artık.”⁴²⁷ Anna Grosser Rilke'nin ifadelerinden Hayırsızada Sürgünü ve sonrasındaki süreçte köpeklerin önemli ölçüde ortadan kalktıkları anlaşılmaktadır. Rilke'nin, kendi köpeklerine saldırıp huzursuzluk çıkaran köpekleri dahi şehrin bir parçası olarak görmesi ve uzun yıllar yaşadığı İstanbul'da köpeksizliğe alışmasının zorluğundan bahsetmesi, şehir kültüründen koparılan öznelerin değerleri açısından önemli ifadelerdir.

Köpeklerin itlafına yönelik bir başka teklif de İstanbul'daki kuduz hastanesinin müdürlüğünü yapmış olan Paul Remlinger'den gelmiştir. Remlinger ada sürgününden daha farklı bir şekilde köpeklerin ortadan kaldırılması ve beraberinde değerlendirilmesi için bir rapor oluşturur. Rapora göre bir sokak köpeğinin değeri derisi, kılıarı, kemikleri, kasları, yağı ve hatta bağırsağıyla birlikte ortalama 3 ila 4 franktır. Şehirde 60 ila 80 bin köpek olduğu için 200 ila 300 bin frank karşılığında değerleri bulunmaktadır. Remlinger, köpeklerin toplanıp şehir dışında kurulacak merkezlerde işlenmesini önerir. On merkez

⁴²⁶ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 131.

⁴²⁷ Rilke, a.g.e., 264.

olursa her biri günde 100 köpeği işleyebilecektir. Böylelikle itlaf iki ayda sona erecektir. Ayrıca elde edilecek para hayır işlerinde kullanılabilecektir. Remlinger raporunun reddedildiğini, Jön Türklerin bir yabancıнын tavsiyesine ihtiyacı olmadığını ifade eder⁴²⁸. Paul Remlinger’in şehirdeki köpeklerin sayısını 60 ila 80 bin olarak değerlendirmesiyle, şehirdeki köpeklerin ortadan kaldırıldığı düşünüldüğünde katliamda öldürülen köpek sayısının bu civarda olduğu kestirilebilir. Fakat bir başka ifadede Osman Nuri Ergin, o dönemde köpeklerin sayısının 40 bin olduğunun tahmin edildiğini belirterek, ilk olarak Topkapı’ya sürülen köpeklerin sayısının 15 bin olduğunu kaydeder⁴²⁹. Le Petit Parisien adlı Fransız gazetesi ise 31 Temmuz 1910 tarihli sayısında 80 bin köpeğin Hayırsızada’ya sürgün edilişinden bahsetmektedir⁴³⁰. Dolayısıyla sayı tespiti karmaşık bir haldedir.

Farklı bir mesele de sürgünün şehir ekonomisine olumsuz etkileridir. Artık köpek dışkılarının toplanmasıyla debbağhanelerde işlenen deriler köpeklerin yokluğundan ötürü işlenememektedir. Timur’a göre dışkılar yurt dışına ihracat yapılan bir alanı teşkil ederken sürgün sebebiyle İstanbul’daki eldiven üretimi etkilenmiştir⁴³¹. Remlinger’e göre, bu dönemde İstanbul’da her yıl eldiven endüstrisi için sadece Amerika’ya, 60 kilogramlık 12 bin torba dışkı ihracatı yapılmaktadır. Bunun yıllık getirisi yaklaşık 250 bin franktır ve şehirde neredeyse bin kişi bu ticaretle geçinmektedir⁴³².

Nitekim, Hayırsızada Sürgünü anlam bakımından iktidara yeni gelen bir yapının kararlı duruşunu sergilemesine fırsat olan bir eylem olarak belirlemektedir. İttihat ve Terakki politik gücünün ispatını köpekler üzerinde göstermiştir. Bu meseleye dair Paul Remlinger dönemin tanığı sıfatıyla “1909’da Köpeklerin İmha Edilmesi”⁴³³ başlığıyla

⁴²⁸ Remlinger, a.g.e., 65-66. Bu dönemde ayrıca Osmanlı Devleti’ne bir köpek satış teklifi gelir. 1910 yılı sonunda Berlin’den bir firmanın yaptığı teklifte, Avrupa’da güvenlik görevlilerinin polis köpeklerinden yararlandıkları belirtilir. Suçluları yakalamakta yardımcı olan bu köpeklerden denendikten sonra beğenilmediği takdirde geri gönderilmek hakkıyla birlikte örnek birkaç tane gönderilmek istenir. Fakat bu teklif lüzum olmadığı gerekçesiyle reddedilir. Bkz. BOA, DH.EUM.LVZ., 2/68, 18 Zilhicce 1328/21 Aralık 1910.

⁴²⁹ Ergin, a.g.e., 286.

⁴³⁰ Le Petit Parisien, 31 Temmuz 1910.

⁴³¹ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 132-133.

⁴³² Remlinger, a.g.e., 65.

⁴³³ Birçok araştırmacı Hayırsızada Sürgünü’nün tarihini 1910 yılı olarak belirtmiştir. Bkz. Shick, a.g.e., 22; Gündoğdu, The State and The Stray..., 1; Pinguet, a.g.e., 11. Bu tarihlendirme sürgünü ifade etmektedir. Fakat sürgün sürecinin yaptırımları bundan daha önce başlamıştır. Metin Hülagü’ye göre 1909 yılında bir toplama girişiminde bulunulur. Bu denemede insanlar toplayıcılara saldırılar ve kafeslerde hapsedilen

yazdığı bir yazıda iki haftada sokaklardan köpeklerin yok edildiği bir katliamdan bahseder. Ona göre bu katliamda ne köpeklerin çöpleri yayarak yahut dışkılarıyla etrafı kirletmeleri, ne havlayarak insanları rahatsız edip uykusuzluk problemleri oluşturmaları, ne de yayılması muhtemel tüberküloz, kuduz gibi çeşitli hastalıkların taşıyıcısı olmaları dikkate alınmıştır. Remlinger’e göre köpeklerin öldürülme sebebi eski Türk rejiminin bir simgesi olarak görülmeleridir⁴³⁴. Meselenin detaylarında ise 1908 yılında Abdülhamid’i deviren İttihat ve Terakki’nin iktidar için hazır olmama durumu bulunmaktadır. Bu süreçte bakanlıkların yeniden düzenlenmesi yalnızca yer değişikliğidir ve halihazırda geçmişin hataları aşılamamıştır. Dolayısıyla bir şeyler yaparak bir harekete girişmek ve yönetimden şüphesi olanlara İstanbul’da gerçekten bir şeylerin değiştiğini göstermek gerekmektedir. Böylece köpeklerin üzerine gidilmiştir⁴³⁵.

Taner Timur, “İstanbul köpeklerinin asıl kara günleri 1908 Jön Türk devriminden sonra başladı.” diyerek, ardından “Köpekler karşı devrimci güçler arasında mı sayılmışlardı?” sorusunu sorar⁴³⁶. Ümit Sinan Topçuoğlu’na göre İttihat ve Terakki’nin köpek sürgününe öncelik vermesinin anlamını II. Mahmud döneminden itibaren köpeklerin ortadan kaldırılma gündeminin “terakki (ilerleme)” kavramı ile iç içe olmasına bağlar. Bakıldığında bu terakki adımı o güne dek hiçbir reform hareketinde tam anlamıyla atılamamıştır. Topçuoğlu’na göre İttihatçılar, köpekleri ortadan kaldırarak önceki reformculardan daha güçlü ve cesur olduklarını göstereceklerini, öte yandan İstanbul’da terakki açısından görünen bir adım attıklarının kabul edileceğini tasarlamıştır⁴³⁷.

köpekleri özgürleştirirler. Bkz. Hülâgü, İttihatçı İdare ve İstanbul Sokak Köpekleri, 93. Topçuoğlu’na göre ise 1909 yılı mart ayı ortalarında şehremanetinin köpekleri ortadan kaldırmaya karar verdiğine dair haberler yapılmıştır. Öte yandan, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye, II. Meşrutiyet’in ilanının ardından ilk toplantısını 26 Aralık 1908’de gerçekleştirmiştir ve bu sebeple ona göre köpeklerin ortadan kaldırılması kararı bu tarih ile Mart 1909 arasında verilmiştir. Nitekim, köpekleri birçok katliamdan kurtarmış olan halk, İttihat ve Terakki’nin yaptırımını bir yıldan uzun bir süre geciktirmiştir. Elde edilen kayıtlardan toplamaların 1910 yılı ilkbahar aylarında başlayıp, Hayırsızada’ya sürgünün sonbahara kadar devam ettiği görülmektedir. Bkz. Topçuoğlu, a.g.e., 55-56, 71.

⁴³⁴ Remlinger, a.g.e., 63-64.

⁴³⁵ Remlinger, a.g.e., 64. II. Meşrutiyet sonrası gerçekleşen çok yönlü modernleşme faaliyetlerinin iktisadi boyutu için bkz. Bilge Karbi, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Milli İktisat Siyaseti Ekseninde Almanya’nın Osmanlı Nüfuz Politikası, Atatürk Yolu Dergisi, S.67, 2020, 347-368.

⁴³⁶ Timur, Sürüden Ayrılanlar, 129.

⁴³⁷ Topçuoğlu, a.g.e., 56.

Neticede köpekler, şehrin kamusal alanlarında yaşayarak İttihat ve Terakki'nin temsil ettiği ilerlemeci, medeni değerlerde bulunmadığı için geri dönüşsüz bir sürgünle devlet yaptırımına uğramıştır. Fakat bu dönemdeki yaptırımların kararlılığı, köpek sorununu daha önce olmadığı gibi geri dönüşsüz bir şekilde halletmek isteyen İttihat ve Terakki'nin, devletin diğer dönemlerde köpeklere uyguladığı yaptırımlarının önüne geçmesine ve hatta günah keçisi gösterilerek karalanmasına sebep olmuştur. Elbette, her ne kadar köpek soyunu kurutamasa da diğerlerine göre köpeklere karşı en başarılı devlet operasyonunu gerçekleştiren İttihat ve Terakki'nin böyle bir karşılık görmesi doğaldır. Fakat Osmanlı Devleti'nin önceki dönemlerde köpeklere uyguladığı yaptırımlar da yine benzer kökenlerden oluşmaktadır. İttihat ve Terakki yönetiminin diğerlerinden farkı kararlılıkla uygulanarak vazgeçilmemesidir.

Timur'a göre köpeklere 1911'in mart ayında İstanbul sokaklarında tekrar rastlanmaktadır. Bu noktada Timur, sonradan bunun gerçekleşmediğini ifade etse de “Bunlar Hayırsızada'dan mı dönmüşlerdi?” sorusunu sorar ve devamında halkın köpeklerin bir bölümünü saklayarak sürgünden kurtarmış olduğu söylentisinden bahseder. Köpeklerin diğer bir kısmı da 1910-1911 kışı çok soğuk geçtiği için etraftaki ovalara gitmiştir. Şehre geri dönen köpekler bunlardır⁴³⁸. İttihat ve Terakki döneminde köpeklere yönelik uygulanan yaptırımlar yalnızca, 1910 yılındaki sürgünle bitmemiştir. 1912 yılında belediye başkanlığı yapan Cemil Topuzlu'nun gerçekleştirdiği icraatları da şehrin başıboş, kontrolsüz olan öznelerini ortadan kaldırmak olur. Topuzlu, meşrutiyetin ilanının ardından köpeklerin büyük bir kısmının Hayırsızada'ya sevk edildiğini, belediye başkanı olduğu sırada ise yaklaşık otuz bin köpeğe rastladığını ve onları “yavaş yavaş imha” ettirdiğini ifade eder. Ayrıca Topuzlu'nun hedefi yalnızca köpekler değildir. Dilencileri nerede yakalatırsa kamyonlarla birlikte Darülaceze'ye gönderir. Farklı bir örnekte seyyar esnafılık yapanların eşyalarına el koydurur. Yine, yollarda at, eşek, katır üzerinde taşımacılık yapanlara müdahale eder ve yaya kaldırımlarında sandalye, masa, dükkân eşyası gibi şeyler bulduğunda toplattırır⁴³⁹. Cemil Topuzlu'nun 30 bin kadar köpeği yavaş

⁴³⁸ Timur, *Sürüden Ayrılanlar*, 132-133.

⁴³⁹ Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım* (4. Basım), Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002, 124.

yavaş imha ettirdiğini söylemesi, hem önceki sürgünün köpeklerin soyunu kurutmaya yetmediğini hem de köpeklerin imhası için yaygara kopartmayan yöntemlerle ağırdan politikaların uygulandığını göstermektedir. Önceki dönemde ortalama 60 ila 80 bin köpek sürgün edilirken bundan iki sene kadar sonrasında başlayan süreçte 30 bin köpek daha imha ettirilmiştir. Ayrıca Topuzlu, eylemlerinde dilenciler ve seyyar esnafları da hedef almıştır. İttihat ve Terakki dönemi, Osmanlı Devleti'nin kamusal alandaki merkezi otoritesini güçlendirdiği, devlet iktidarı aleyhine güç odağını kurmuş öznelerle yaptırımlar uyguladığı bir özellik göstermiştir.

Diğer taraftan bu dönemde köpeklerin lehine önemli bir gelişme yaşanır. Bu gelişme 1912 yılında dönemin ileri gelen asker ve sivil bürokratları tarafından gerçekleştirilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk hayvan hakları derneği olan İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, Altıncı Daire-i Belediye olarak bilinen Beyoğlu Belediyesi bünyesinde oluşturulur. Kuruluş nizamnamesine göre cemiyetin iki temel amacı bulunurken, bunlardan birincisi hayvanlara yapılan zulüm ve haksızlıkların önlenmesi, hayvanlara iyi davranılmasının teşvik edilmesi ve içinde oldukları kötü yaşam koşullarından kurtarılmasına yönelik çalışılmasıdır. Amaçların ikincisi ise başta çocuklar olmak üzere halkta hayvanlara karşı iyilik, adalet, hayvanseverlik duygularını yaymak ve genel olarak hayvanlara kötü davranılmasını önlemek şeklinde ifade edilir. Fakat bunlara rağmen asıl görevlerinden biri sokak hayvanlarının itlafı olan belediye başkanı Tevfik Bey de üyeler arasında yer almaktadır⁴⁴⁰. Kemalettin Kuzucu'ya göre başta Tevfik Bey ve birçok aktif siyasetçi ve asker in cemiyet yönetimine girmesi, Hayırsızada Sürgünü tepkilerine yönelik günah çıkarma girişimi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda sürgün sonrası halk, 1911 yılı şubat ayında hükümet binası Bâbıâli'nin ve temmuz ayında Aksaray'ın yanmasının, öte yandan koleranın köpeklerin öldürülmesine karşı ilahi bir ceza olduğu kanaatindeydi. Yine 1912 yılı ağustosunda yaşanan Mürefte-Şarköy Depremi, ardından Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı da aynı açıdan yorumlanacaktır⁴⁴¹.

⁴⁴⁰ Cihangir Gündoğdu, İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti: Doksan Yıl Önce İstanbullu Hayvanseverler, Toplumsal Tarih Dergisi, S.116, 2003, 13, 15.

⁴⁴¹ Kemalettin Kuzucu, İstanbul'un Sokak Köpekleri: Muhafazakârlık ve Modernlik Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul, 2022, 372.

Resim 10: II. Meşrutiyet Kutlamalarında Bir Köpek
Kaynak: 1908 yılında La Domenica del corriere’de yayınlanan A. Beltrame tarafından yapılmış bir meşrutiyet kutlaması çizimidir (SALT Galata).

Resim 10'da II. Meşrutiyet'in ilan edilişinin tasvir edildiği bir görsel bulunmaktadır. Görselde İstanbul'un en meşhur sembollerinden Galata Kulesi'nin yakınlarında kutlama yapan halkın arasında yine şehrin meşhur öznelerinden bir köpek görülmektedir. Meşrutiyetin başlangıcında kutlamalarda görülen köpek, öteden beri kamusal alanda himaye edildiği şehirdedir. Fakat devrimden sonra iktidarın gücünü gösterdiği ilk görünür eylemlerinden birinde hedef olacaktır. Önceden beri ait olduğu şehirde, yeni yönetimin prensiplerinin oluşturduğu kültür dairesinde yer bulamayacaktır.

Öte yandan bu dönemde derneğin olumlu etkileri de bulunur. İttihatçı basında İstanbul'un sokak köpeklerinin yok edilmeleri gereken özneler olarak hedef alındığı görülmektedir. Batılı ve modern bir şehir olarak gösterilen İstanbul'da bu propaganda 1913 yılına dek sürer. Bu yılda yayın politikası değişir ve propaganda yavaşlar. Hatta artık Polis Mecmuası gibi resmi yayınlarda köpeklerin yararlarını ifade eden yazılar daha sık görülür. Basındaki köpek karşıtı atmosfer tam olarak cemiyetin nizamnamesinde belirtildiği üzere gazete ve dergilerde yayınlanan makalelerle terse döndürülmeye çabalanır. Bu yöndeki gelişmelerin sebebi hem köpekleri katletme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, hem de İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin önde gelenlerinden Mahmud Şevket Paşa ve Said Halim Paşa'nın art arda sadrazamlık makamına gelmeleridir⁴⁴².

İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, kurulduğu zamandan itibaren hükümet tarafından destek görür. Fakat kuruluşundan iki sene sonra I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla cemiyetin faaliyetleri mecburiyeten sona erdirilir. Öte yandan, cemiyetin bu dönemde Cenevre'de bulunan hayvanları koruma derneği ile kurmuş olduğu iletişimde hayvanların korunmasına yönelik merakın devam ettiği görülür. Yazışmalara bakıldığında savaşta kullanılan atların korunmasına dair faaliyetlerle ilgili bilgi edinildiği görülür⁴⁴³. Cihangir Gündoğdu, İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin iki senelik faaliyet süresince (1912-1914) İttihatçıların köpeklere yönelik itlaf hareketlerini durdurmakta kısmen başarılı olduğunu düşünmektedir. Köpeklerin topluca itlafının en son 1911 yılında

⁴⁴² Gündoğdu, İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti..., 14.

⁴⁴³ Berfin Melikoğlu, Türkiye'de Kurulan İlk Hayvanları Koruma Derneğinin Tarihsel Gelişimi, Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, C.80, S.1, 2009. 40-41.

görüldüğünü belirten Gündoğdu, bu tarihten 1914 yılına dek toplu itlaf veya ada sürgünü teşebbüsünün olmadığını ifade eder. Yalnızca 1912 yılında belediye başkanı olan Cemil Topuzlu'nun köpekleri yavaş yavaş imha ettirdiğine dair yaptığı açıklamalara vurgu yaparak, I. Dünya Savaşı öncesinde halkın dikkat noktasının ülke meselelerine yoğunlaştığı düşünüldüğünde köpeklerin gizlice öldürülmelerinin insanlar tarafından fark edilmemiş olmasının mümkün olduğunu kaydeder⁴⁴⁴.

İttihat ve Terakki iktidarı, kamusal alandaki özgür köpeklerle sahipli köpeklerin ayrımının iyice netleştiği bir dönemdir. Bu ayırt edici durum 2 Nisan 1914 tarihli, Sebülürreşad dergisinde, Tâhirülmevlevî'nin⁴⁴⁵ “Sahipsiz Köpekler” başlığıyla yazdığı yazıda açıkça görülür. Sokak köpeklerinin zehirlenmesine şahit olan Mehmet Tahir bunu kaleme alır ve aynı zamanda karşılaşmış olduğu sahipli köpeklerle zehirlenen köpekler arasında bir kıyaslama yapar. Bu kıyas sonucunda devletin makul gördüğü köpeklerin sahipli köpekler olduğu sonucuna varır. Köpeklerin striknin ile zehirlendiklerinde ne şekilde can verdiklerine şahit olan Tahir, yaşadıklarını hüznü bir dille kaleme alır. Zehirlenen köpekleri gördüğü meydanı anlatırken sözlerine bir ek olarak, “Allah bir daha göstermesin.” diyerek giriş yapar. Tahir, buradan geçtiği sırada gelip geçenlerin, etraftaki kahvehanelerde oturanların birçoğunun yolun ortasında birikip bir şeye baktıklarını görür. Bundan ötürü kalabalığın arasına dalıp sebebini öğrenmek ister. İlerleyip baktığında yerde irice bir köpeğin yediği zehirli lokmanın etkisiyle kıvrandığını fark eder. Hırıltılarla can çekişen köpeğin didinmeleri ve insanların canını üzen görüntüler oluşturmaktadır ve köpek henüz can vermemişken kalabalık arasından aniden iki görevli ortaya çıkmıştır. Eski süprüntü arabacılarından olan bu iki kişiden biri elindeki küreği keskinlemesine hayvanın boynuna bastırır ve ardından arkadaşı devreye girip daha canlı olan hayvana kürekle müdahale eder. Yazar buradan sonra bakmadığını not düşer. Ardından köpeklerin farklılıklarını gösteren yaşadığı diğer bir olayı anlatır. Olaya göre yolda yürürken iki tane fino köpeği ve bir tazı görür. Sokakta serbestçe durabilen bu köpekler

⁴⁴⁴ Gündoğdu, İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti..., 17.

⁴⁴⁵ Tâhirülmevlevî olarak bilinen bu kişinin esas ismi Mehmed Tahir'dir. Bkz. Alim Kahraman, Tâhirülmevlevî, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.39, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, 407.

aklına hemcinsleri striknin ile zehirlenmişken nasıl da bu kadar özgür olabildikleri sorusunu getirir. Bu sayede köpeklerin boyunlarında tasma olduğunu fark eder. Öldürülen köpek kimsesiz olduğu için öldürülmüştür. Devletin sokakta yaşamasına müsaade ettiği köpekler ise sahipli köpeklerdir⁴⁴⁶.

I. Dünya Savaşı sonrasındaki işgal döneminde İstanbul'da bulunan Ernest Hemingway'in yazdıkları İttihat ve Terakki döneminde soylarının oldukça tükendiği düşünülen köpeklerin durumlarına yönelik bir anlatım sunmaktadır. İstanbul'da yağmur yağmadığı vakitlerde epey fazla toz olduğundan şikâyet eden Hemingway, Pera'ya paralel tepelerdeki sokaklardan ilerleyen köpeklerin ayaklarından havaya doğru âdeta bir toz bulutu yükseldiğinden bahseder. Bu sözler, öteden beri şehrin bir parçası olan köpeklerin Hayırsızada Sürgünü ve devamındaki sürecin ardından hâlâ yerlerinde olduklarını gösterir niteliktedir⁴⁴⁷. Köpekler her zaman ki yerlerindedir fakat artık sokaklardaki çöp birikintilerini değil, çöp tenekelerini karıştırırlar. Hemingway yazdıklarında bu durumu da kaydeder: “Güneş doğmadan kara ve yumuşak topraklı İstanbul sokaklarında yürüyecek olursanız, fareler önünüzden kaçışır; sıska sokak köpekleri çöp tenekelerini karıştırır. Bir barın kapısından sızan ışık sokağa düşerken, içeriden patlayan sarhoş kahkahaları duyarsınız. Sarhoşun kahkahası, müezzinin güzel, dokunaklı, içli çağrısına tam bir çelişkidir. Ve İstanbul'un kara yüzlü, çarpık, pis pis kokan sokaklarında sabahın ilk saatlerinde göreceğiniz şeyler, sihirli Doğu'nun tam anlamıyla gerçek yüzüdür.”⁴⁴⁸ Ernest Hemingway, birçok Batılı gezgin gibi Doğu'nun renklerini ve detaylarını merakla ama bir yandan da hor görerek anlattığı İstanbul'da, birtakım biçimler değişmiş olsa da yıllar öncesinde yaşanmakta olanlara benzer bir tablo sunar. Köpekler ise yine, şehrin avare bir parçası olarak bu tablonun içinde yer alırlar.

⁴⁴⁶ Tâhirülmevlevî, Sahipsiz Köpekler, Sebîlürreşad, C.12, S.290, İstanbul, 1914, 69-70.

⁴⁴⁷ Ernest Hemingway, İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşından Mektuplar (1. Basım), Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, 18.

⁴⁴⁸ Hemingway, a.g.e., 20.

SONUÇ

İnsanlar toplumsal yaşamı kırsalda yahut şehirde biçimlendirirken yalnızca kendi türüyle değil, hayvan türleriyle de ortaklaşa bir hayat kurmuştur. Köpekler, insanların evcilleştirdiği en eski canlı olarak, hayvanların arasında özel bir yere sahiptir. Tarih boyunca insanlara dost ve işçi olan köpekler, böylece yaşamaya alışırken yabanilikten uzaklaşarak sosyal yanları önde bir şekilde tanımlanmıştır. Toplum yaşamında sahipli ve özgür olmak üzere ayrı biçimlerde bulunan köpekler, iki durumda da farklı şekilde algılanırlar. Sahipli köpekler, tasma bağıyla insana bağlanmış, kontrollü davranışları olan kimlikli bir canlıyken, serbest yaşayan köpekler anonimlikle tanınan, başta saldırganlık olmak üzere, gürültü, kirlilik, potansiyel hastalık yayıcılıkları gibi birçok meselede kontrolsüz durumdadırlar. Bilhassa bu özellikleri onların kriminalize olmalarına sebebiyet verir. Böylece köpeklerin talihleri serbest bir şekilde yaşamalarına müsaade edilen toplumlar ile sahiplilik doğrultusunda yaşam hakkına erişebildikleri toplumlarda farklı seyreder.

Osmanlı İmparatorluğu, köpeklerin kamusal alanda özgür yaşam hakkına sahip olduğu bir toplum yapısına sahiptir. Köpekler sokakta sahipsiz şekilde yaşayan canlılardır ve insanlar tarafından bu şekliyle himaye edilmektedir. Gündelik yaşam içerisinde şehri kendi aralarında paylaşırlarken, insanların dinî inançları ve geleneksel tutumları doğrultusunda beslenip korunurlar. İnsanın baskın olduğu bu hiyerarşik ilişkide köpeğin de dayatıcı tavırları bulunur. Köpekler özellikle klasik dönem şehir yaşamında çöpleri öğütmekten, havlayarak bekçilik ve yangın haberciliği yapmaya kadar kendilerince faydalarda bulunurlar. Bu toplumsal yaşam tarzı Osmanlı İstanbul'unu ziyaret eden birçok yabancıların dikkatini çekmekle birlikte, şehrin anlatımında bahsedilmesi mecburi bir mesele olarak gösterilir. İstanbul bu kimseler tarafından köpekli bir şehir olarak tanımlanır.

Osmanlı İstanbul'u, köpeklerin hayırseverlik ilişkileriyle himaye edildiği bir şehir olmasına rağmen devlet zaman zaman köpekleri toplayarak ada sürgüne mahkûm eder. Her ne kadar halk protestolarının caydırıcılığı köpeklerin korunmasını sağlayıp birçok sürgün kararını geri aldırıp ve yine birçok köpek yaptırımını potansiyel tepkilerin endişesiyle uygulanmadan iptal ettirse de köpekler devlet yaptırımlarından kurtulamazlar. Görünen bu çelişkinin anlamı, köpekli şehrin kültürünü inşa eden toplum ile devletin niteliksel ayrımında bulunmaktadır. Devlet, varlığı doğrultusunda yaptırımcıdır. İdeolojik yapısına göre, herhangi bir suç unsuru yönelttiği öznelerle yaptırım meşruluğunu ilan edip sürgün etmek, hapsetmek ya da katletmek gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda devlet, yasal bir zorbadır. Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin itlaf politikaları da onların kriminalize oldukları ve böylece cezalandırıldıkları gündemlerde yaşanmıştır.

Aslında köpekler öteden beri gürültüleri, çevre kirliliğine sebep olmaları, saldırganlıkları ve tembellikleri açısından toplum yaşamında rahatsızlık oluşturabilen ve hatta doğrudan insanlar tarafından yaptırımlara uğrayabilen canlılardır. Kaldırımlarda ve yollarda fütursuzca yatan köpekler, sayıca fazla bulundukları yerlerde insanların ya da taşıtların geçişlerine engel olurlarken, geceleri fenerle gezmekten, bastonla önlem almaya dek temkinli bir yaşam tarzı dayatırlar. Öte yandan bu temkinlilik halleri köpeğin zarar vermesinin yanında zarar görmemesi endişeleriyle örülüdür. Toplumun büyük bir kısmı köpeklerin davranışlarını tabiatlarıyla değerlendirir. Böylece, yerleşik gelenekler ve inançlar doğrultusunda köpek himayesi sıradanlaşmış bir şekilde sürdürülür. Gelgelelim, köpeklerin şehir yaşamına etki eden olumsuz özellikleri kriz anlarında gündemleştğinde kriminalizasyon süreci şiddetlenir ve bu doğrultuda itlaf, sürgün gibi yaptırımlar gerçekleştirilir.

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuki alanda birçok açıdan yenileşme sürecindedir. Bu dönem toplum yaşamını etkileyen kurumların inşa, ilga ve ihya edildiği, diğer yandan köpeklerin de sürekli ve belirgin bir biçimde kriminalize olduğu bir evreyi oluşturur. Köpeklerin gündelik yaşamdaki iktidar alanları daralır. Devlet, merkezi otoritesini tesis etmeye çalışırken bunun aksi yönünde durabilecek öznelerle yaptırım uygulamaktadır. Dönemin ciddi bir faaliyeti olarak

Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılması, iktidar gücünün daha kuvvetli bir şekilde toplanması için yapılır. Belediyecilik ve asayiş hizmetlerini kurumsallaştıran devlet, şehir yaşamında da kendi otoritesinin aleyhindeki unsurları hedef almaktadır. Ayrıca, şehrin kendisi de mekânsal olarak değişmekte, böylece köpekler şehirdeki etkileri bakımından yeni bir sürece dahil olmaktadır. Bunun başat bir sonucu olarak, klasik dönemde kendilerine iktidar alanı devşirerek yapabildikleri çöpçülük, bekçilik ve yangın haberciliği gibi eylemlerde işlevsizleşirler. Dolayısıyla şehir yaşamına fayda sağlayan özellikleri değersizleşir. Fakat köpeklerin cezalandırılmalarının sebebi gündelik yaşamdaki rollerinin işlevsizleşmesi değildir. Bu yaptıkları zaten halihazırda memurları bulunan iş alanlarından kendilerine devşirdikleri ve bu şekilde tanındıkları eylemlerdir. Öte yandan, toplumun köpeklerle kurduğu bağın temelleri inanç ve geleneklerin yükselttiği hayırseverlik faaliyetleriyle oluşuyorken, bu durum köpeklerin şehir yaşamındaki işlevlerinin etkilerini aşan ve kapsayan bir niteliktedir. Nitekim toplum, dönem içinde köpeklerin karşılaştığı kişi yahut devlet bazlı türlü yaptırımlarda onların yanında olarak caydırıcılık ve engelleme potansiyelini korumaktadır. Şehirleşmenin arttığı sırada genişlemekte olan toplumsal güç, himaye alanlarını da güçlendirmektedir.

Köpekleri kriminalize eden etkenlerden bir diğeri ise Avrupamerkezli modernleşme anlayışı olur. Bu noktada Osmanlı aydınlarının konuya yaklaşımları ön plana çıkar. Osmanlı elitleri şehirdeki köpeklerin ortadan kaldırılmalarını ilerici bir proje olarak görürler. Buna göre, öyledir ki medeni toplumlarda sokakta başıboş köpek bulunmamaktadır ve Osmanlı toplumunun tercih etmesi gereken yaşam tarzı bu biçimde olmalıdır. Çünkü şehirdeki köpekler geri kalmışlığın bir göstergesidir. Tepeden inme bir anlayışla topluma kendi sınıfsallıklarını dayatan Osmanlı aydınları, köpekleri saldırganlıkları, gürültüleri ve hastalık dağıtıcılıkları açısından konu ettikleri metinlerle politik bir kriminalizasyon süreci inşa ederler. Böylece köpekler, özlerinden gelen davranışlarının oluşturduğu problemlerin yanında, köpek karşıtı siyasetin sürekliliği doğrultusunda kriminalize edilirler. Avrupa öykünmeciliği açıkça görülen bu kişiler tarafından “kültürel dönüşümün hedef öznesi” olarak gündem olurlar. Bu yöndeki faaliyetler köpek itlaf politikalarına meşruluk sağlar.

Neticede, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda belirginleşerek süreklileşen modernleşme faaliyetleri, köpeklerin de yaşadıkları yaptırımlar açısından aynı özellikleri gösteren kaderlerini oluşturur. Köpekler bu dönemden doyunlaşarak ilerleyen bir izlekte münferit yahut devlet tarafından olmak üzere itlaf politikalarına uğrarlar. Bu eylemlilikte 19. yüzyıl öncesi de modernleşme aralığının genel kapsayıcı niteliklerine benzeştiği doğrultuda dönemle bütünleşme ihtimalini saklı tutar. Diğer taraftan, öteden beri köpekleri himaye eden halk, gerçekleşen yaptırımlara gösterdiği tepkilerle birçoğuna engel olup caydırıcılık etkisini korusa da nihayetinde devrim hükümetinin yaptırımına karşı koyamaz ve “Hayırsızada Sürgünü” gerçekleşir. Köpekler Jön Türklerin olası halk protestolarının caydırıcılığından çekinmediği bir dizi eylemle ada sürgününe gönderilirler. Esasında Osmanlı tarihinde Hayırsızada'ya yapılan birçok köpek sürgünü bulunmaktadır. Fakat bu adlandırma İttihat Terakki'nin yankı getiren sürgünüyle tanınmaktadır. Bunun sebebi, devletin modernleşme döneminde halledilemeyen ve sık sık geri adım atılan meselenin, kararlılıkla çözülme isteğidir. Böylece medenileşmenin önünde engel olarak görülen köpekler önceki iktidar dönemlerinde ortadan kaldırılamamış bir sorun olarak yok edilmek maksadıyla cezalandırılırlar. Hükümetin onayladığı kültürde sokaklarda geri kalmışlığın bir öznesi olarak ilan edilen özgürce dolaşan köpekler değil, sahipli cins köpekler meşru görülmektedir. Dolayısıyla sahibi olmayan, avarelik yapan köpek kriminaldir ve cezalandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda köpekler, insanların onları evde saklamalarına, toplama memurlarıyla yaptıkları kavgalara, hapsedildikleri kafeslerden tekrar özgürleştirilme eylemlerine rağmen kurtarılamadan binlercesi beraber açlıktan öldürülmek üzere Hayırsızada Sürgünü'ne gönderilmiştir. Fakat, İttihat ve Terakki'nin geri dönüşsüz köpek yaptırımları bu açıdan başarıyı gösterse de köpeklerin soyu öykündükleri Avrupa'daki gibi kırılmamış ve İstanbul, halkın yaşattığı ve aynı zamanda köpeklerin de dayattığı kültürüyle köpekli bir şehir olarak var olmaya yine devam etmiştir.

Bu tezde, Osmanlı İstanbul'undaki köpeklerin durumları ele alınmıştır. Köpeklerin “hayırseverlik” ilişkileriyle himaye edilişlerinden, “Hayırsızada” sürgünlerine giden faaliyetler toplum yaşamını saran kültürel bağlar doğrultusunda incelenmiştir. Bu seyrinde, kültürel dönüşüme ve yaptırım süreçlerinin nedenlerine odaklanılmıştır. Tezin

yoğunlaştığı tarih evresi, son dönem Osmanlı İstanbul’udur. Fakat kültürel seyrin görülmesi açısından klasik dönemden atıflar da yapılmıştır. Öte yandan bu tercih, kaynak çeşitliliğinin meseleyi yakın döneme sürüklemesiyle ilgilidir. Böylece bir eksiklik olarak, klasik dönemdeki duruma dair detaylı açılımlar gösterilememiştir. Ayrıca tezin bir başka problemi, konunun yalnızca İstanbul özelinde ele alınmış olmasıdır. Yine bu durum da kaynak niteliğinin direktmesi sebebiyledir.

Osmanlı tarihi köpek çalışmaları, son zamanlarda ilgi görmekle birlikte konunun ele alınışı bakımından yalnızca “modernleşme” kritikleriyle ilerlemektedir. Köpeklerin şehirdeki diğer öznelerle olan etkileşimlerine odaklanan yahut “evcil köpek” kültürünün yaygınlaşmasına yönelik detaylanan çalışmaların eksikliği görülmektedir. Yeni köpek çalışmaları için özellikle temel kaynak olan hatıra anlatılarının dışında, köpeklerin dışarıdan bir gözle birçok habere konu olduğu yabancı gazeteler araştırmaları derinleştirecek potansiyele sahiptir. Bu sebeple gazete arşivleri meseleye dair karşılaştırmalı kritiklerin ve yeni açılımların sağlanabileceği bir alan şeklinde görünmektedir. Diğer taraftan Osmanlı Arşivi konuya dair kuru bilgiler verse de hacim olarak geniş bir ağa sahiptir. Konuya dair bir diğer önemli kaynak ise şehir görselleridir. Özellikle tarihin metinsel kümülatif anlatım tarzının bir imgeye dönüşmesine olanak sağlayan bu tür kaynaklar, ifadelerin canlanması açısından olmazsa olmazlardandır. Osmanlı İmparatorluğu gündelik yaşamının birçok anının yansıdığı resim ve fotoğraf arşivlerinden yapılan araştırmalarla konuya dair yeni açılımlar oluşturulması mümkündür.

Köpekler günümüzde de şehir hayatında sorunlara sebep olmaktadır. Dolayısıyla geçmişle benzer bir şekilde, şehirde bulunmamalarına yönelik söylemlerle sık sık gündeme gelirler. Günümüzde köpek sahibi olmak önceki dönemlere göre daha demokratikleşen ve artan bir seyirde devam etse de sokaklardaki özgür köpek görünürlüğü devam ederek, köpeklerin kamusal alanda himaye edildiği kültür halen sürdürülmektedir. Öte yandan, köpek kriminalizasyonunda yine geçmişle benzer bir şekilde özellikle “modern/medeni” şehir algısı referanslarıyla bu canlıların şehirde olmamalarına ve böylece itlaf edilmelerine yönelik propagandalarla karşılaşılmaktadır. Köpeklerin oluşturduğu sorunlar genellikle Batı merkezli bir doğruluk ölçütüyle tümünden çözülmek

istenmektedir. Bu noktada köpek sorunlarının çözülmeye çalışıldığı yöntemler, “modern Batı”, “medeni Batı” gibi sıfatların meşruluğuyla kurulan açık ve örtük katliam teşvikleriyle doludur. Köpeklerin Batı’daki örneklerde olduğu gibi barınaklara toplanıp, belli bir müddet sahiplenilmediklerinde öldürülmeleri yahut doğrudan katledilmeleri bir çözüm olarak sunulmaktadır. Diğer taraftan, bu tür fikirlere sahip kimselerin karşısında köpeklerin şehirde oluşturduğu problemleri katıyen kabul etmeyen karşı bir kesim bulunmaktadır. Dolayısıyla mesele, bu iki grubun partileşen propaganda çatışmalarıyla birlikte çözümsüzlükle devam etmektedir.

Nihayetle, şehirde yaşayan köpeklere ne olacağına dair gündemi sürekli meşgul eden bir “soru” ortada durmaktadır. Batı’da gerçekleşen köpek yaptırımlarındaki imajların Türkiye gibi ne Batı’ya ne de Doğu’ya ait olabilmış ve üzerine, köpek meselesinde kendine dair tarihi süreci olan bir ülke için sunulması, tarihsel ve toplumsal dinamiklerle uyuşmamaktadır. Sorunun cevabında gözetilmesi gereken, köpeksiz görünen şehirlerin arka planında duran katliam dolu bir anlayışa öykünmek değil, köpeklerle birlikte yaşam olanaklarının iyileştirildiği, bu bağlamda hem köpeklerin hem de insanların yaşamına önem verilen bir anlayışın savunulmasıdır. Toplum bu yönde emek verecek insan potansiyeline sahiptir. Nitekim, gündemi sık sık meşgul eden sorunun daha açık hali, medeniyet ölçütümüzün köpeklerin öldürülmesiyle mi yoksa köpekli bir şehrin koşullarının iyileştirilmesiyle mi oluşacağı şeklindedir.

Şehir yönetiminde en alt birimlerden başlamak üzere, kamusal alanlarda insanlara problem oluşturan köpek sorunlarıyla ve doğrudan köpeklerin yaşadıkları sorunlarla ilgili tespit, bildirim ve müdahale geleneğinin oluşturulması, hayvanların rehabilitasyon, bakım, tedavi gibi hizmetlerinin organize edilmesi, bu şekliyle toplumda hayvan hassasiyeti olan insanlara yeni istihdam alanlarının sağlandığı bir anlayışın devlet tarafından politika haline getirilmesi köpek katliamlarını savunmaktan daha doğru bir tercih olacaktır. Hayırsızada’dan değil, hayırseverlikten yana olunmalıdır.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye: Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

BOA DH.MKT. 2040/49, 20 Cemâziyelâhir 1310/9 Ocak 1893.

BOA DH.MKT. 2188/36, 30 Zilkade 1316/11 Nisan 1899.

BOA, DH.MKT., 1752/23, 1 Muharrem 1308/17 Ağustos 1890.

BOA, DH.MKT., 164/16, 27 Rebûlâhir 1311/7 Kasım 1893.

Dahiliye: Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ.)

BOA DH.MUİ. 97/8, 13 Cemâziyelevvel 1328/23 Mayıs 1910.

BOA, DH.MUİ., 148/95, R-7 Eylül 1327/ 20 Eylül 1911.

Dahiliye: Mütferrik (DH.MB.HPS.M.)

BOA, DH.MB.HPS.M., 7/52, 20 Şaban 1330/4 Ağustos 1912.

BOA, DH.MB.HPS.M., 2/51, 22 Şevval 1329/16 Ekim 1911.

Dahiliye: Levazım Kalemi (DH.EUM.LVZ.)

BOA, DH.EUM.LVZ., 2/68, 18 Zilhicce 1328/21 Aralık 1910.

Hariciye Nezareti: Londra Sefareti (HR.SFR.3.)

BOA, HR.SFR.3, 536/48, 28 Temmuz 1903.

Sadaret: Nezaret ve Devair Evrakı (A.}MKT.NZD.)

BOA, A.}MKT.NZD., 262/88, 20 Muharrem 1275/30 Ağustos 1858

Yıldız: Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.)

BOA Y.PRK.BŞK., 61/103, 29 Zilhicce 1317/30 Nisan 1900.

Yıldız: Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.)

BOA, Y.PRK.EŞA., 46/4, 6 Rebûlevvel 1322/21 Mayıs 1904.

BOA, Y.PRK.EŞA., 49/5, 9 Muharrem 1324/5 Mart 1906.

Yıldız: Hususi Maruzat (Y.A.HUS.)

BOA, Y.A.HUS., 231/42, 18 Rebûlâhir 1307/12 Aralık 1889.

Yıldız: Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)

BOA, Y.MTV., 232/22, 3 Rebûlâhir 1320/10 Temmuz 1902.

Yıldız: Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.)

BOA, Y.PRK.TKM., 48/5, 3 Recep 1322/13 Eylül 1904.

Zabtiye (ZB.)

BOA, ZB., 381/106, R-3 Temmuz 1323/16 Temmuz 1907.

BOA, ZB., 345/77, R-27 Mayıs 1322/9 Haziran 1906.

ARAŞTIRMALAR

Ahmetoğlu, S., **Selim Sırrı (Tarcan)’ın Şehbâl Mecmuasındaki “İsveç Hatıraları” Üzerine Bir Değerlendirme**, Türkiyat Mecmuası, C.21, 2011, 31-95.

Afyoncu, E., Demir, U., (2007), **Osmanlı Döneminde İsyancılar ve Eminönü (1481-1648)**, II. Uluslararası Eminönü Sempozyumu, Bildiri Kitabı, İstanbul, 2007, 278-291.

Akyüz, F., (2006), **Müttefik Askerlerinin İstanbul’da Neden Olduğu Bazı Olaylar Üzerine Gözlemler**, Savaşın Barışa 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması (1853-1856) Sempozyumu, Bildiri Kitabı, İstanbul, 2007, 173-180.

Akıncı, B., **William Henry Quilliam ve Liverpool İslam Cemiyeti**, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Vol.1, No.2, 2016, 1-13.

Aybet, G. Ü., **17. Yüzyıl Osmanlı Toplumundan Sosyal İlişkiler**, VII. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi (1998), Abacı, N. (Ed.), Morrisville: Lulu Press, 2006, 103-111.

Akbay, O. H., **Bir Japon Aydınının Gözünden Türkler -Nagase Hosuke’nin Türkiye İzlenimleri-**, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.27, 2012, 177-190.

Akçaoğlu, H., **Karabaşname-i İstanbul**, Tombak, S.16, 1997, 22-32.

Akçaoğlu, H., **Kartpostallarda İstanbul Köpekleri**, Tarih ve Toplum, C.20, S.118, 1993, 21-23.

Aktaş, U., **İstanbul’un 100 Esnafı** (1. Basım), İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010.

Alp, M., **Eski İstanbul’da Sokak Köpekleri**, Türk Folklor Araştırmaları, C.9, S.182, 1964, 3530.

- Altı, A., **Osmanlı Devleti'nde Yırtıcı ve Yabani Hayvanlar İçin İhdas Edilmiş Bir Kurum: Arslanhane**, KARE, No. 10, 2020, 120-139.
- Altı, A., **Yeniçeri Ocağının Yetmiş Birinci Ortası: Seksoncular (Samsoncular)**, Tarih ve Gelecek Dergisi, C.6, S.3, 2020, 1038-1050.
- Amicis, E. D., **İstanbul (1874)** (1. Basım), Çev. Akyavaş, B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- Atar, A., **Osmanlı Şeyhülislâmlarının Fetva Kitaplarında ve İstanbul Kadı Sicillerinde Mezbahalar**, Tarih Okulu Dergisi, Y.11, S.XXXVII-2, 2018, 470-501.
- Aydın, M., **Konya'daki Manevi Halk İnançlarının Dini Fenomenoloji Açısından Tahlili**, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S.18, 2014, 1-19.
- Balaban, A., Armağan, S., (2015), **Türkçe Deyim ve Atasözleri Perspektifinden Evcil Hayvan İsimlerinin Türk Kültürüne Yansıması**, Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı, Bildiri Kitabı, Hëna e Plotë (Beder) Üniversitesi, 2015, 272-296.
- Bassano, L., **Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat** (3. Basım), Çev. Cangı, S., Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Baydar, O., **Kedi**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.4, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, 516-517.
- Bayrı, M. H., **İstanbul Folkloru** (2. Basım), A. Eser Yayınları, İstanbul, 1972.
- Beydilli, K., (2014), **İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul**, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Osmanlı İstanbulu II, Emecen, F., Akyıldız, A., Gürkan, E. S. (Ed.), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2014, 21-69.
- Bozkurt, Nebi., **Kılıç**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.25, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2002, 405-408.

- Bulunur, K. İ., Bozkurt, F., İzgi, M. C. (Ed.), (2017). **Osmanlı'da Şehir, Vakıf ve Sosyal Hayat** (1. Basım). Kılıçaslan, H., "Tournefort Seyahatnamesi: Şark'ta Sağlık ve Hastalık", Mahya Yayınları, İstanbul, 2017, 419-456.
- Busbecq, O. G., **Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)** (1. Basım), Çev. Türkömer, D., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Chesneau, J., **D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu-Mezopotamya** (1. Basım), Çev. Elverdi, I., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Curtis, W. E., **The Turk and his Lost Provinces: Greece, Bulgaria, Servia, Bosnia** (2. Basım), Fleming. H. Revell Company, Chicago; London..., 1903, 115-116.
- Çakılcı, D., **Sultan Abdülhamid'in Hayvan Merakı: Yıldız Sarayı'nda Kuşluk-ı Hümâyûn Teşkilatı**, Tarih Dergisi, S.68, 2018, 57-100.
- Çavuş, R., **II. Abdülhamid Döneminde Dâülkelb (Köpek Hastalığı-Kuduz) Tedavihanesi**, Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi, Vol.2, No.1, 2017, 46-61.
- Çelebi, E., **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtnamesi: İstanbul 1. Cilt-1. Kitap** (5. Basım), Haz. Kahraman, S. A., Dağlı, Y., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çelebi, E., **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahâtnamesi: İstanbul 1. Cilt-2. Kitap** (5. Basım), Haz. Kahraman, S. A., Dağlı, Y., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çelik, Z., **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul** (4. Basım), Çev. Deringil, S., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Demirci, İ., **Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin (Ö. 1145/1732) Rîsâle Fî İbâhati Katli'l-Kilâbi'l-Muzırra Adlı Eserinin Tahkikli Neşri**, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.6, S.10, 2019, 217-240.

- Dernschwam, H., **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü** (2. Basım), Çev. Önen, Y., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Doğan, M., **Avrupa Seyahat Edebiyatı ve Osmanlı Coğrafyasında Bir Seyyah: Charles Mac Farlane**, Dil ve Edebiyat Araştırmaları, S.21, 2020, 61-81.
- Emecen, F., **Fodula**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.13, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1996, 167-170.
- Elam, N., **Konstantinopolis Halk Eğlenceleri**, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C.4, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2015, 278-291.
- Ercan, A. Ö., **İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi (1584-1602): Türkçe Çeviri ve İstanbul Gözlemlerinin Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Ergin, O. N., **İstanbul Şehreminleri** (1. Basım), Haz. Galitekin, A. N., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Galibert, F., Quignon P., Hitte C., André C., **Toward Understanding Dog Evolutionary and Domestication History**, Comptes Rendus Biologies, C.334, S.3, 2011, 190-196.
- Gautier, T., **İstanbul** (Basım Yok), Çev. Berk, N., İstanbul Kitaplığı Serisi, Yıl Yok.
- Goodwin, G., **Yeniçeriler** (3. Basım), Çev. Türkömer, D., Doğan Kitap, İstanbul, 2008.
- Günergun, F., **Türkiye'de Hayvanat Bahçeleri Tarihine Giriş**, I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu, I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildirileri: Prof. Dr. Ferruh Dinçer'in 70. Yaşı Anısına, Özen, A. (Ed.), Elazığ, 2006, 1-19.
- Gravina, F., **İstanbul'un Anlatımı** (1. Basım), Çev. Canpolat, Y. E., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

- Gündoğdu, C., **Dogs Feared and Dogs Loved: Human-Dogs Relations in The Late Ottoman Empire**, Society&Animals, 2020, 1-22.
- Gündoğdu, C., **İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti: Doksan Yıl Önce İstanbullu Hayvanseverler**, Toplumsal Tarih, S.116, 2003, 10-17.
- Gündoğdu, G., **The State and The Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends**, Middle Eastern Studies, 2018, 1-20.
- Gürbüz, İ. A., **Osmanlı Edebi Metinlerinde Meslekler 1: Debbâğlar**, Turkish Studies, C.13, S.5, 2018, 55-78.
- Hamit, H., **Bir Osmanlı Subayının Esaret Günlükleri** (1. Basım), Haz. Erdal, S., Demirci, H., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Hemingway, E., **İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşından Mektuplar** (1. Basım), Çev. Kayabal, M. A., Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.
- Hart, K., **Istanbul's Intangible Cultural Heritage As Embodied By Street Animals**, History and Anthropology, Vol.30, No.4, 2019, 448-459.
- Haşim, A., **Üç Eser** (2. Basım), Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Hülagü, M., **İstanbul'un İt Efendileri** (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.
- Hülagü, M., **İstanbul Sokak Köpekleri ve Osmanlı Padişahları** (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.
- Hülagü, M., **İttihatçı İdare ve İstanbul Sokak Köpekleri** (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.
- Hülagü, M., **Türk Kültüründe İstanbul Sokak Köpekleri** (1. Basım), Ayasofya Yayınları, İstanbul, 2021.

- Işık, A., **Avcı**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.4, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, 113-115.
- Işın, E., Tanman, G., **Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri** (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Işın, E., **İstanbul'da Gündelik Hayat** (5. Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- İnalcık H., Arı B., **Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.3, S.6, 2005, 27-56.
- İşimtekin, S., **Nâşiru'd-din Şâh'ın Avrupa Seyahatnâmesi (Sefernâme-i Firengistan-ı Nâşiru'd-din Şâh) İnceleme ve Çeviri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Kahraman, A., **Tâhirülmevlevî**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.39, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, 407-409.
- Kahraman, A., **Şinâsi**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.39, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2010, 166-169.
- Karbi, B., **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Milli İktisat Siyaseti Ekseninde Almanya'nın Osmanlı Nüfuz Politikası**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.67, 2020, 347-368.
- Koçu, R. E., **Ahiçelebi Mahallesi**, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1958, 4840-4841.
- Koçu, R. E., **Baston**, İstanbul Ansiklopedisi, C.4, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, İstanbul, 1960, 2161-2163.
- Koçu, R. E., **Ebe-Ebeler**, İstanbul Ansiklopedisi, C.9, Koçu Yayınları, İstanbul, 1968, 4840-4841.

- Koçu, R. E., **Yeniçeriler** (3. Basım), Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- Kömürciyan, E. Ç., **İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul** (2. Basım), Çev. Andreasyan, H. D., Eren Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- Kuzucu, K., **İstanbul'un Sokak Köpekleri: Muhafazakârlık ve Modernlik Bağlamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e** (1. Basım), Kapı Yayınları, İstanbul, 2022.
- Lamartine, A. D., **Alphonse de Lamartine ve İstanbul Yazıları** (1. Basım), Yenilik Basımevi, İstanbul, 1971.
- Lambensa, M., (2016), **Bir Siyam Prensini Kaleminden XIX. yy'da Osmanlı İstanbul'u**, IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Osmanlı İstanbulu IV, Emecen, F., Akyıldız, A., Gürkan, E. S. (Ed.), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2016, 63-82.
- McHugh, S., **Köpek** (1. Basım), Çev. Çağlayan, S., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Melikoğlu, B., **Türkiye'de Kurulan İlk Hayvanları Koruma Derneğinin Tarihsel Gelişimi**, Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, C.80, S.1, 2009, 37-44.
- Menekşe, M., **Batılı Seyyahlar Gözünden Osmanlı İstanbul'unda Köpekler**, Social Scienes Studies Journal, C.4, S.28, 2018, 6321-6334.
- Menekşe, M., **Osmanlı Medeniyetinde Hayvan Sevgisinin Mesleğe Dönüşümü: Mancacılık**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.55, 2022, 84-101.
- Merçil, E., **Selçuklular'da Av**, USAD, S.8, 2018, 136-146.
- Mintzuri, H., **İstanbul Anıları (1897-1940)** (4. Basım), Çev. Kuyumcuyan, S., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.
- Milligen, J. R. V., **Osmanlı'dan İnsan Manzaraları** (1. Basım), Doruk Yayınları, İstanbul, 2018.

- Mikhail, A., **A Dog-Eat-Dog Empire Violence and Affection on the Streets of Ottoman Cairo**, Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, Vol. 35, No.1, 2015, 76-95.
- Mikhail, A., **In Between**, The Animal in Ottoman Egypt, Oxford University Press, New York, 2013.
- Moltke, H., **Moltke'nin Türkiye Mektupları** (1. Basım), Çev. Örs, H., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Mutlu, S., **Late Ottoman Population and Its Ethnic Distribution**, Turkish Journal of Population Studies, Vol.25, No.1, 2003.
- Müller, G. M., **İstanbul'dan Mektuplar** (1. Basım), Çev. Buğra, A., Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978.
- Neave, L. D., **Eski İstanbul'da Hayat** (1. Basım), Çev. Öndeş, O., Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978.
- Nerval, G. D., **Doğu'da Seyahat** (2. Basım), Çev. Hilav, S., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Önal, A., **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri**, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, C.3, İSAM ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kültür A.Ş. Ortak Yayını, İstanbul, 2015, 404-449.
- Özcan, A., **Asesbaşı**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.3, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, 464.
- Özcan, A., **Haseki**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.16, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997, 368-369.
- Özcan, A., **Saksoncubaşı**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.Ek-2, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2019, 451-452.

- Özcan, A., **Sekban**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.36, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2009, 326-328.
- Özcan, A., **Turnacıbaşı**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.41, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012, 428.
- Özcan, A., **Zağarcıbaşı**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.44, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2013, 75-76.
- Pamuk, O., **Kara Kitap** (3. Basım), Can Yayınları, İstanbul, 1990.
- Pamuk, O., **Resimli İstanbul Hatıralar ve Şehir** (1. Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Pakalın, M. Z., **Hasekiler**, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I (Basım Yok), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Pardoe, J., **Sultanlar Şehri İstanbul** (3. Basım), Çev. Büyükkal, M. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Chris Pearson, **Dogopolis: How Dogs and Humans Made Modern New York, London, and Paris**, The University of Chicago Press, Chicago, 2021.
- Pinguet, C., **İstanbul'un Köpekleri** (1. Basım), Çev. Özen, S., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Pul, A., **Turnacıbaşılık** (1. Basım), Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
- Pul, A., **Yeniçeri Teşkilatına Dair Bir Risale (Değerlendirme-Karşılaştırmalı Metin)**, Belleten, C.LXXIV, S.301, 2020, 983-1044.
- Rasim, A., **Şehir Mektupları** (1. Basım), Karanfil Yayınları, İstanbul, 2006.
- Remlinger, P., **Les Chiens de Constantinople: Le Vie, Leur Mort**, Mercure de France, No. 817, Juilliet 1932, 24-70.

- Rilke, A. G., **Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Hoş Bir Sada** (1. Basım), Çev. Banoğlu, D., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Said, E. W., **Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları** (9. Basım), Çev. Yıldırım, B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Sait, M., **Avrupa Seyahâtnâmesi (1898)** (2. Basım), Haz. Günaysu, B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Sakaoğlu, N., **Ahmed I**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993, 105-108.
- Sakaoğlu, N., **Arayıcı Esnafı**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993, 297-298.
- Sakaoğlu, N., **Biniş**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1993, 234-236.
- Santur, A., **Kurşun Dökme**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, 125-126.
- Sayar, A. G., **Osman Nuri Ergin**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.11, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1995, 297-298.
- Schweigger, S., **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581** (1. Basım), Çev. Noyan, S. T., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Sema, S., **Eski İstanbul'dan Hatıralar** (3. Basım), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Shick, I. C., **İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası**, Toplumsal Tarih, S.200, 2010, 22-33.
- Singer, P., **Hayvan Özgürleşmesi** (2. Basım), Çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.

- Smith, A. R., **İstanbul'da Bir Ay** (1. Basım), Çev. Erkek, M. Ş., Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015.
- Sunar, M. M., **“Hayvanlar”**, Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre ve Şehir (1. Basım), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2015, 191-231.
- Sunar, M. M., **Osmanlı Devleti'nde Arslanhane**, Toplumsal Tarih, S.292, 2018, 36-41.
- Tague, I. H., **Eighteenth-Century English Debates On A Dog Tax**, The Historical Journal, Vol.51, No.4, 2008, 901-920.
- Sümer, M., **Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet'in İstanbul'da Köpekler Risalesi**, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, C.5, S.4, 2021, 2628-2652.
- Tchihatchef, P. D., **İstanbul ve Boğaziçi**, Çev. Berktaş, A., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Tekin, Z., **Deri**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.9, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, 176-178.
- Timur, T., **Köpekler**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994.
- Timur, T., **Sürüden Ayrılanlar** (1. Basım), İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- Topçuoğlu, Ü. S., **İstanbul ve Sokak Köpekleri** (1. Basım), Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Topuzlu, C., **İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım** (4. Basım), Topuzlu Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tournefort, J. D., **Tournefort Seyahatnamesi** (4. Basım), C.2, Tunçdoğan, T., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

- Uşaklıgil, H. Z., **Saray ve Ötesi** (Basım Yok), İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1981.
- Veli, O., **Bütün Şiirleri** (59. Basım), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.
- Yaşar, A., **The Coffeehouses in Early Modern Istanbul: Public Space, Sociability and Surveillance**, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003.
- Yavuz, Y. Ş., **Hurafe**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.18, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998, 382-384.
- Zeybek, S. O., **Türkiye'nin Yakın Tarihinde Hayvanlar: Sosyal Bilimleri İnsan Olmayanlara Açmak** (1. Basım), Notabene Yayınları, İstanbul, 2020.
- Walsh, R., **İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u** (1. Basım), Çev. Rona, Z., Kitap Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Waters, B., **The Pariah Dogs of Constantinople**, The Wide World Magazine, Vol.2, No.8, 1898, 209-213.
- White, C., **Three Years In Constantinople: or Domestic Manners of The Turks in 1844**, Vol.3, Henry Colburn, London, 1845.
- Wratislaw, B. W., **Baron W. Wratislaw Anılar: "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler"** (1. Basım), Çev. M. Süreyya Dilmen, Karacan Yayınları, İstanbul, 1981.

GAZETELER VE SÜRELİ YAYINLAR

Frank G. Carpenter, **Dogs In Constantinople**, Elmore Bulletin, 28 Aralık 1889. No.31, Vol.2.

Karagöz Dergisi'nde Köpeklerin İstanbul'dan Sürgün Edilişi, Karagöz, S.129, 24 Ramazan 1327/9 Ekim 1909.

Köpeklerin Belediye Önünde Yaptıkları Eylemin Haberi, Kalem, S.32, 9 Nisan 1909.

Karlıdağ, A. C., **İstanbul'da Köpekler**, Matbaa-i İctihad, Mısır, 1909.

Köpeklerin Araba Çekmesi, Maârif Dergisi, C.7, S.162, 22 Cemaziyelahir 1312.

Le Petit Parisien, 31 Temmuz 1910.

L'illustration, 2 Temmuz 1870, 12.

Manawutu Times, **The Passing of The Pariah**, 9 Ağustos 1909, 2.

New-York Tribune, **Street Dogs of Constantinople to Be Banished**, 27 Haziran 1909, 5. Bölüm, 3.

Ömer, B, **Nevsali Afiyet**, C.1, Alem Matbaası, İstanbul, 1315.

Pertev, E., **Av'ave**, Mecmuâ-i Fünûn, S.42, 1283, 229-240.

Saçaklızâde, M., **Köpekler**, Çev. Cafer, M., Matbaa-i Ebü'z-Ziya, Konstantiniyye, 1304.

Schaefer, H., **Loss of Dogs Blow to Abdul Hamid**, **The Times-Dispatch**, Richmond, VA., 29 Haziran 1913, 36.

Servet-i Fünun, 1 Eylül 1910.

Şinâsi, İ., **İstanbul Sokaklarının Tenvir ve Tathiri**, Tasvîr-i Efkâr, S.192, 5 Mayıs 1864.

Tâhirülmevlevî, **Sahipsiz Köpekler**, Sebîlürreşad, C.12, S.290, İstanbul, 1914, 69-70.

Talu, E. E., **İstanbul'un Sokak Köpekleri**, Taha Toros Arşivi, No: 001583212010, 1946.

The Abbeville Press and Banner, **The Dogs of Constantinople**, 18 Şubat 1880, 1.

The Richmond River Express and Kyogle Advertiser, **Dogs of Constantinople**, 20 Haziran 1911, 4.

Tevfik, E., **İstanbul Köpekleri**, Yeni Tasvîr-i Efkâr, 3 Mayıs 1910.

İNTERNET YAYINLARI

“Breeds”, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/animal/dog/The-breeds> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).

Clâes Ralamb’ın Kostüm Kitabı, 105. Çizim (1658).

<https://web.archive.org/web/20210702102022/https://dl.wdl.org/17190/service/17190.pdf> (Erişim Tarihi: 22.04.2022).

“Dog”, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/animal/dog> (Erişim Tarihi: 14.01.2022).

“Mastiff”, Encyclopedia Britannica, www.britannica.com/animal/mastiff, (Erişim Tarihi: 23.07.2021).

Twitter: twitter.com/KopekSorunu (Erişim Tarihi: 23.04.2022).

Yıldırım, M., <https://core.khas.edu.tr/akademisyenler/dr-ogr-uyesi-mine-yildirim-143> (Erişim Tarihi: 19.06.2022).

Yıldırım, M., “Şiddet ile İhtimam Arasında: İstanbul’un Köpekleri”, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, <https://youtu.be/1yw257hmOm4> (Erişim Tarihi: 19.06.2022).

EKLER

Ek-1: Sokaktaki Köpeklerin Çizimi

Ek 1: Sokaktaki Köpeklerin Çizimi

Kaynak: Edmondo de Amicis, İstanbul (1874) (1. Basım), Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, 117.

Ek-2: Sirkeci Garı'nda Köpeklerle Oynayan Adam (1904)

Ek 2: Sirkeci Garı'nda Köpeklerle Oynayan Adam (1904)

Kartpostal: Max Fruchtermann

Kaynak: SALT Galata.

Ek-3: Sirkeci Garı'nda Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 3: Sirkeci Garı'nda Köpekler (1880)

Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Kaynak: Constantinople and Bosphorus Views and People, Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-4: Köpekleri Besleyen Adam (1875)

Ek 4: Köpekleri Besleyen Adam (1875)

Fotoğraf: Guillaume Berggren.

Kaynak: Vues Constantinople, Bosphore, 1875 (Pierre de Gigord Koleksiyonu).

Ek-5: Üsküdar'da Uyuyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 5: Üsküdar'da Uyuyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Abdullah Frères.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-6: Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Sokak Hayvanlarını Besleme Çağrısı

Ek 6: Fenerbahçe Spor Kulübü'nün Sokak Hayvanlarını Besleme Çağrısı
Kaynak: <https://twitter.com/fenerbahce/status/1422537256988987394>
(Erişim Tarihi: 03.08.2021).

Ek-7: İstanbul'da Bir Yahudi Mahallesinde Bulunan Köpek (1898)

Ek 7: İstanbul'da Bir Yahudi Mahallesinde Bulunan Köpek (1898)
Fotoğraf: Benjamin West Kilburn.
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-8: Akşamleyin Uyku Yeri Arayan İstanbul Köpekleri (1911)

Ek 8: Akşamleyin Uyku Yeri Arayan İstanbul Köpekleri, Stereoskop (1911)
Fotoğraf: Anonim.
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-9: Şehzade Camii Civarında İnsanlar ve Köpekler (1890)

Ek 9: Şehzade Camii Civarında İnsanlar ve Köpekler (1890)

Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Kaynak: éouvenir de Constantinople, No. 168, 1890, (Pierre de Gigord Koleksiyonu).

Ek-10: Kasap ve Köpekler (1830'lar)

Ek 10: Kasap ve Köpekler (1830'lar)
Resim: Amadeos Preziosi.

Ek-11: Osmanlı Kasabı Kedileri Beslerken (18. Yüzyıl)

Ek 11: Osmanlı Kasabı Kedileri Beslerken (18. Yüzyıl)

Resim: Jean Antoine Guer.

Kaynak: Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique: avec un abrégé de l'histoire Ottomane, par M. Guer, Avocat, vol. I, Paris, Chez

Ek-12: Eminönü'nde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 12: Eminönü'nde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 102.

Ek-13: Hayvanların Depremleri Hissetmesi

Ek 13: Hayvanların Depremleri Hissetmesi
Kaynak: 6 Ocak 1940 tarihli Akşam Gazetesi.

Ek-14: İstanbul Sokaklarında İlk Otomobil ve Köpekler

Ek 14: İstanbul Sokaklarında İlk Otomobil ve Köpekler
Kaynak: Akşam Gazetesi, 19 Ağustos 1950.

Ek-15: Bir İstanbul Sokağında Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 15: Bir İstanbul Sokağında Köpekler (19. Yüzyıl)

Resim: Jean Brindesi.

Kaynak: Souvenirs de Constantinople, Paris, [Imp. Lemercier, 1845].

Ek-16: Kapalıçarşı'da Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 16: Kapalıçarşı'da Köpekler (19. Yüzyıl)

Resim: Jean Brindesi.

Kaynak: Souvenirs de Constantinople, Paris, [Imp. Lemercier, 1845].

Ek-17: Bir Araba ve Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 17: Bir Araba ve Köpekler (19. Yüzyıl)

Resim: Jean Brindesi.

Kaynak: Souvenirs de Constantinople, Paris, [Imp. Lemercier, 1845].

Ek-18: Bereketzade Çeşmesi Etrafında Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 18: Bereketzade Çeşmesi Etrafında Köpekler (19. Yüzyıl)

Resim: Eugène Flandin.

Kaynak: L'Orient par Eugène Flandin..., Paris, Gide et J. Baudry, 1853.

Ek-19: İstanbul'da Bir Mahallede Köpek (19. Yüzyıl)

Ek 19: İstanbul'da Bir Mahallede Köpek (19. Yüzyıl)

Resim: Francis Herve.

Kaynak: A residence in Greece and Turkey; with Notes of the Journey through Bulgaria, Servia, Hungary, and the Balkan. By Francis Hervé, ESQ. Illustrated by tinted lithographic Engravings, from Drawings by the Author, vol. II, London, Whittaker & Co., 1837.

Ek-20: Kiraz Satıcısı ve Köpek (19. Yüzyıl)

Ek 20: Kiraz Satıcısı ve Köpek (19. Yüzyıl)

Resim: Andreas Magnus Hunglingler Von Yngue.

Kaynak: Andreas Magnus. Abbildungen herumgehender Krämer von Constantinopel...

Akademie der Beichenkunst Lehrer, Vienna, gedruckt mit Albertischen Schriften, 1800.

Ek-21: Çilek Satıcısı ve Köpek (19. Yüzyıl)

Ek 21: Çilek Satıcısı ve Köpek (19. Yüzyıl)

Resim: Andreas Magnus Hunglingler Von Yngue.

Kaynak: Andreas Magnus. Abbildungen herumgehender Krämer von Constantinopel...
Akademie der Beichenkunst Lehrer, Vienna, gedruckt mit Albertischen Schriften, 1800.

Ek-22: Kapalıçarşı'da Sütçü ve Köpek (19. Yüzyıl)

Ek 22: Kapalıçarşı'da Sütçü ve Köpek (19. Yüzyıl)

Resim: Julia Pardoe.

Kaynak: The Beauties of the Bosphorus; by Miss Pardoe, Author of "The City of the Sultan", illustrated in a Series of Views of Constantinople and its Environs, from original Drawings by W.H. Bartlett, London, George Virtue, 1838.

Ek-23: Şehzade Camii Yolunda İnsanlar ve Bir Köpek (20. Yüzyıl Başı)

Ek 23: Şehzade Camii Yolunda İnsanlar ve Bir Köpek (20. Yüzyıl Başı)

Ek-24: Boğaziçi Yakınlarında Bir Kahvehane (19. Yüzyıl)

Ek 24: Boğaziçi Yakınlarında Bir Kahvehane (19. Yüzyıl)

Resim: John F. Lewis

Kaynak: Illustrations of Constantinople made during a Residence in that City in the Years 1835-6. Arranged and drawn on Stone from the Original Sketches of Coke Smyth by John F. Lewis, London, T. McLean, D & P. Colnaghi and John F. Lewis [1838].

Ek-25: Kılıç Ali Paşa Camii Avlusunda Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 25: Kılıç Ali Paşa Camii Avlusunda Köpekler (19. Yüzyıl)
Resim: Jean Brindesi.
Kaynak: Souvenirs de Constantinople, Paris, [Imp. Lemerrier, 1845].

Ek-26: Tophane Meydanı'nda Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 26: Tophane Meydanı'nda Köpekler (19. Yüzyıl)

Resim: Charles Pertusier.

Kaynak: Atlas des promenades pittoresques dans Constantinople et sur les rives du Bosphore par M. Charles Pertusier, officier d'artillerie à cheval de la Garde Royale, attaché en 1812 et années suivantes à l'ambassade de France près la Porte ottomane, gravé par M. Piringer, d'après les dessins de M. Preault, Paris, H. Nicolle, MDCCCXVII [=1817].

Ek-27: Şehzade Camii Önünde Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 27: Şehzade Camii Önünde Köpekler (19. Yüzyıl)

Resim: Thomas Allom.

Kaynak: Walsh, Robert/Allom, Thomas. Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated. In a Series of Drawings from Nature by Thomas Allom. With an historical account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh..., London/Paris, Fisher, Son & Co. [1836-38].

Ek-28: Bâb-ı Âli, Selam Köşkü'nde Köpekler (19. Yüzyıl)

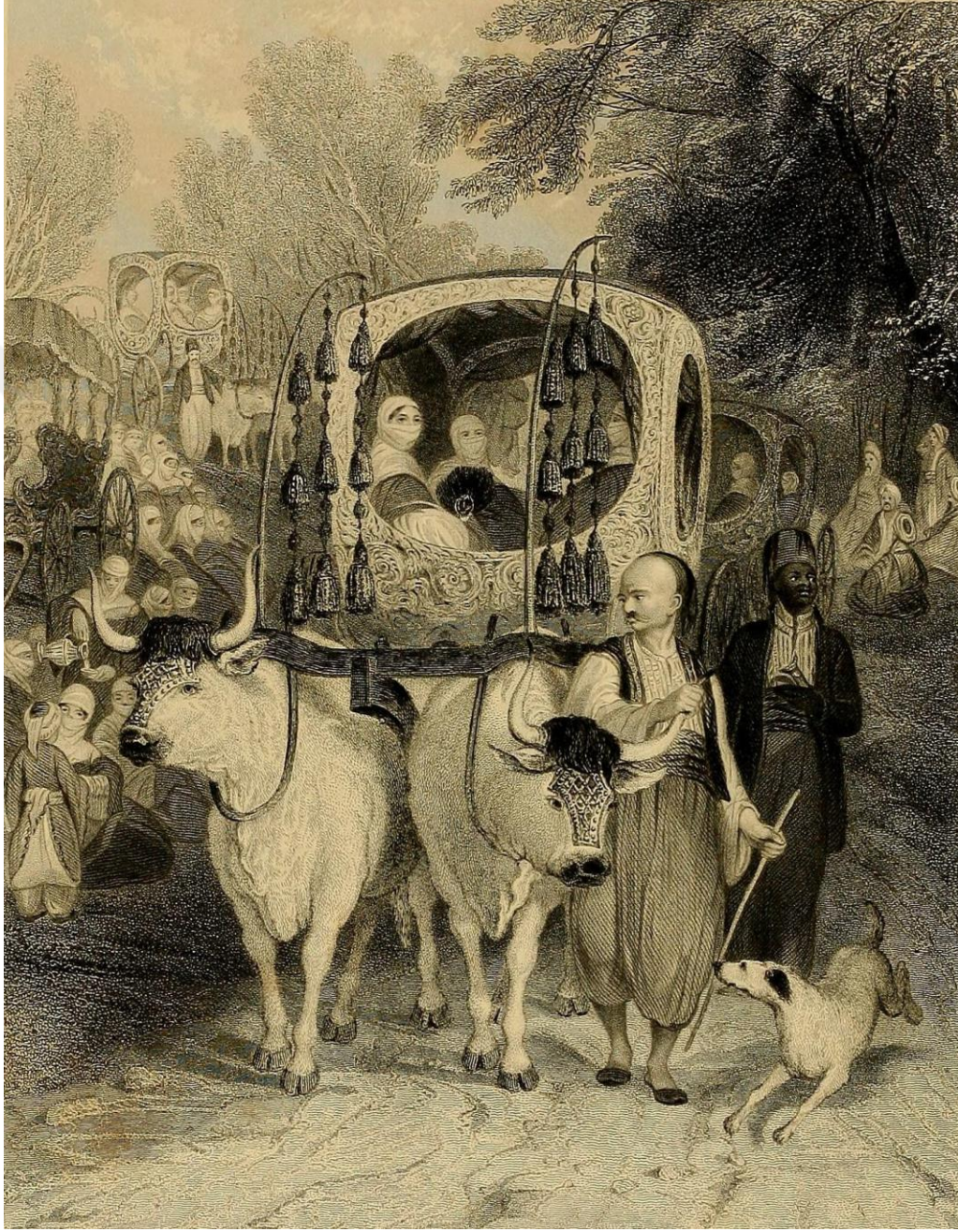

Ek 28: Bâb-ı Âli, Selam Köşkü'nde Köpekler (19. Yüzyıl)

Resim: Thomas Allom.

Kaynak: Walsh, Robert/Allom, Thomas. Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated. In a Series of Drawings from Nature by Thomas Allom. With an historical account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh..., London/Paris, Fisher, Son & Co. [1836-38].

Ek-29: Koçu Arabalarında Saraylı Kadınlar ve Köpek (19. Yüzyıl)

Ek 29: Koçu Arabalarında Saraylı Kadınlar ve Köpek (19. Yüzyıl)

Resim: Thomas Allom.

Kaynak: Walsh, Robert/Allom, Thomas. Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor illustrated. In a Series of Drawings from Nature by Thomas Allom. With an historical account of Constantinople, and descriptions of the plates, by the Rev. Robert Walsh..., London/Paris, Fisher, Son & Co. [1836-38].

Ek-30: Padişahın Camiye Gidişi ve Köpek (18. Yüzyıl Başı)

Ek 30: Padişahın Camiye Gidişi ve Köpek (18. Yüzyıl Başı)

Resim: Jean Thevenot.

Kaynak: Voyages De Mr. De Thevenot en Europe qu'en Asie & en Afrique, divisez en trois parties contenant cinq tomes. Première Partie contenant le voyage du Levant. Dans laquelle entr'autres choses il est soigneusement traité des etats sujets au Grand Seigneur, des moeurs, religions, forces, gouvernemens politiques, langues & coutumes des habitans de ce grand empire. Et où se trouvent aussi diverses particularitez de l'Archipel, Constantinople, Terre-Sainte, Egypte, pyramides, mumies, deserts d'Arabie, la Meque: & de plusieurs autres lieux de l'Asie & de l'Afrique, remarquez depuis peu, & non encore décrits jusqu'à present. Avec les choses memorables arrivées au dernier Siege de Bagdad, les ceremonies faites aux receptions des Ambassadeurs du Mongol: Et l'entretien de l'auteur avec celui du Prêtejan, où il est parlé des sources du Nil. Troisième edition, vol.I, Amsterdam, Michel Charles le Cène, M. DCC. XXVII. [=1727].

Ek-31: Pera'da Çocuklar ve Köpekler (1910'lar)

Ek 31: Pera'da Çocuklar ve Köpekler (1910'lar)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 93.

Ek-32: Galata'da Köpekler (1910)

Ek 32: Galata'da Köpekler

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 140.

Ek-33: Süleymaniye Camii'nde Abdest Alan İnsanlar ve Bir Köpek

Ek 33: Süleymaniye Camii'nde Abdest Alan İnsanlar ve Bir Köpek
Fotoğraf: Abdullah Frères.

Ek-34: Taksim Tünel’de Köpekler (1905)

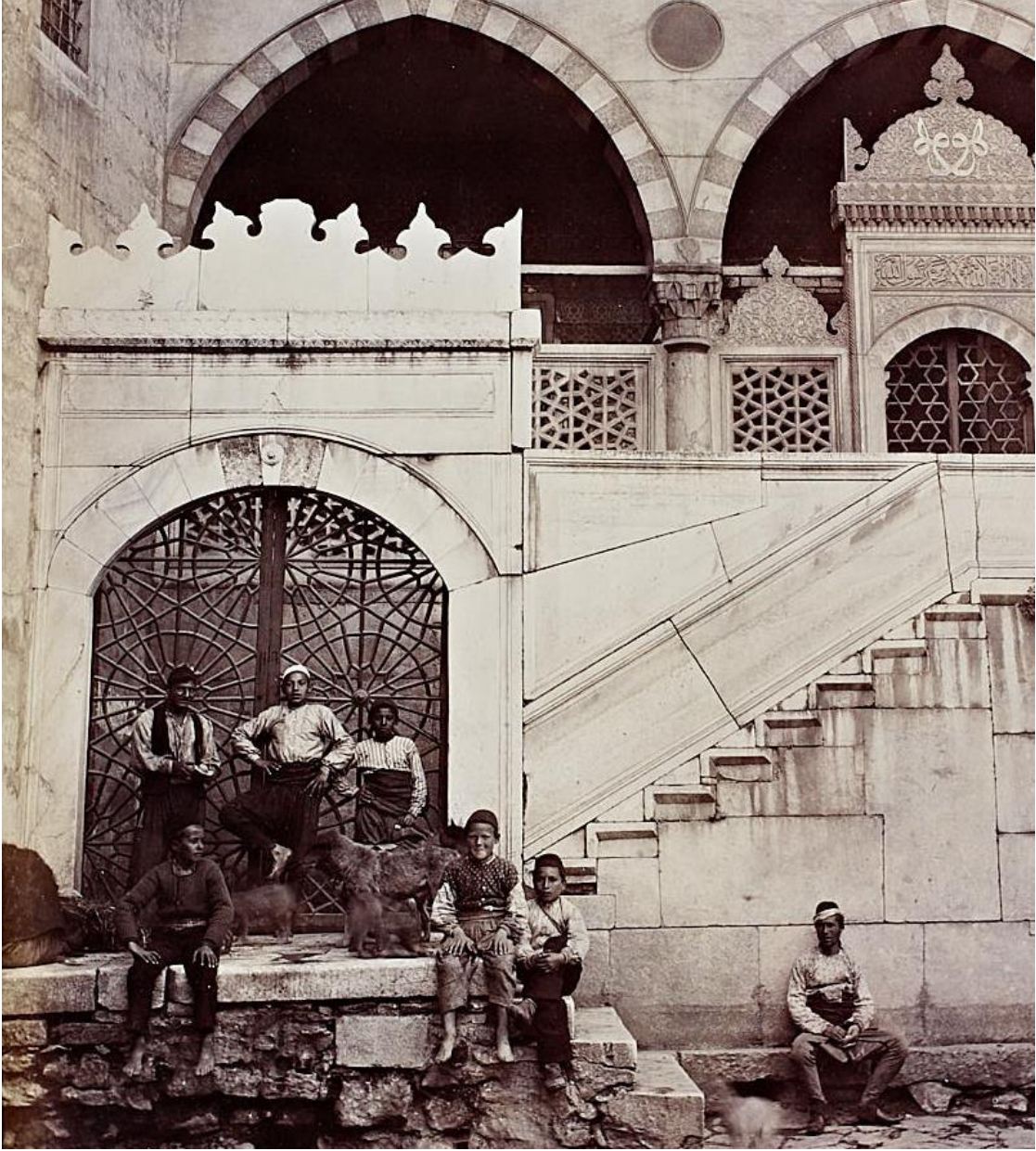
Ek 34: Taksim Tünel’de Köpekler (1905)

Fotoğraf: Dezső Bozóky.

Kaynak: Macar Kültür Merkezi:

https://issuu.com/macarkulturmerkezi/docs/dezs_bozoky_v2 (Erişim Tarihi: 18.04.2022).

Ek-35: Yeni Camii Önünde Çocuklar ve Köpekler (19. Yüzyıl)

Ek 35: Yeni Camii Önünde Çocuklar ve Köpekler (19. Yüzyıl)
Fotoğraf: Abdullah Frères.

Ek-36: Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)

Ek 36: Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-37: Laleli Camisi Önünde Bir Esnaf ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 37: Laleli Camii Önünde Bir Esnaf ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Ek-38: Avrupalı Bir Gezginle Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 38: Avrupalı Bir Gezginle Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 150.

Ek-39: Hayırsızada'ya Sürgüne Gönderilen Köpekler (16 Temmuz 1910)

LES CHIENS DE CONSTANTINOPLE CONDAMNÉS A LA RELEGATION PAR LES JEUNES TURCS. — *Phot. Weinberg.*

Ek 39: Hayırsızada'ya Sürgüne Gönderilen Köpekler (16 Temmuz 1910)

Fotoğraf: Jean Weinberg.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 207.

Ek-40: İstanbul'da Bir Grup Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 40: İstanbul'da Bir Grup Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Abdullah Frères.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-41: Sokakta İnsanların Arasında Bir Köpek (1870-1910)

Ek 41: Sokakta İnsanların Arasında Bir Köpek (1870-1910)
Fotoğraf: Guillaume Berggreen.
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-42: İstanbul'da Bir Sokakta Köpekler (1855)

Ek 42: İstanbul'da Bir Sokakta Köpekler (1855)
Resim: Amadeos Preziosi.

Ek-43: Sokak Lokantasında Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

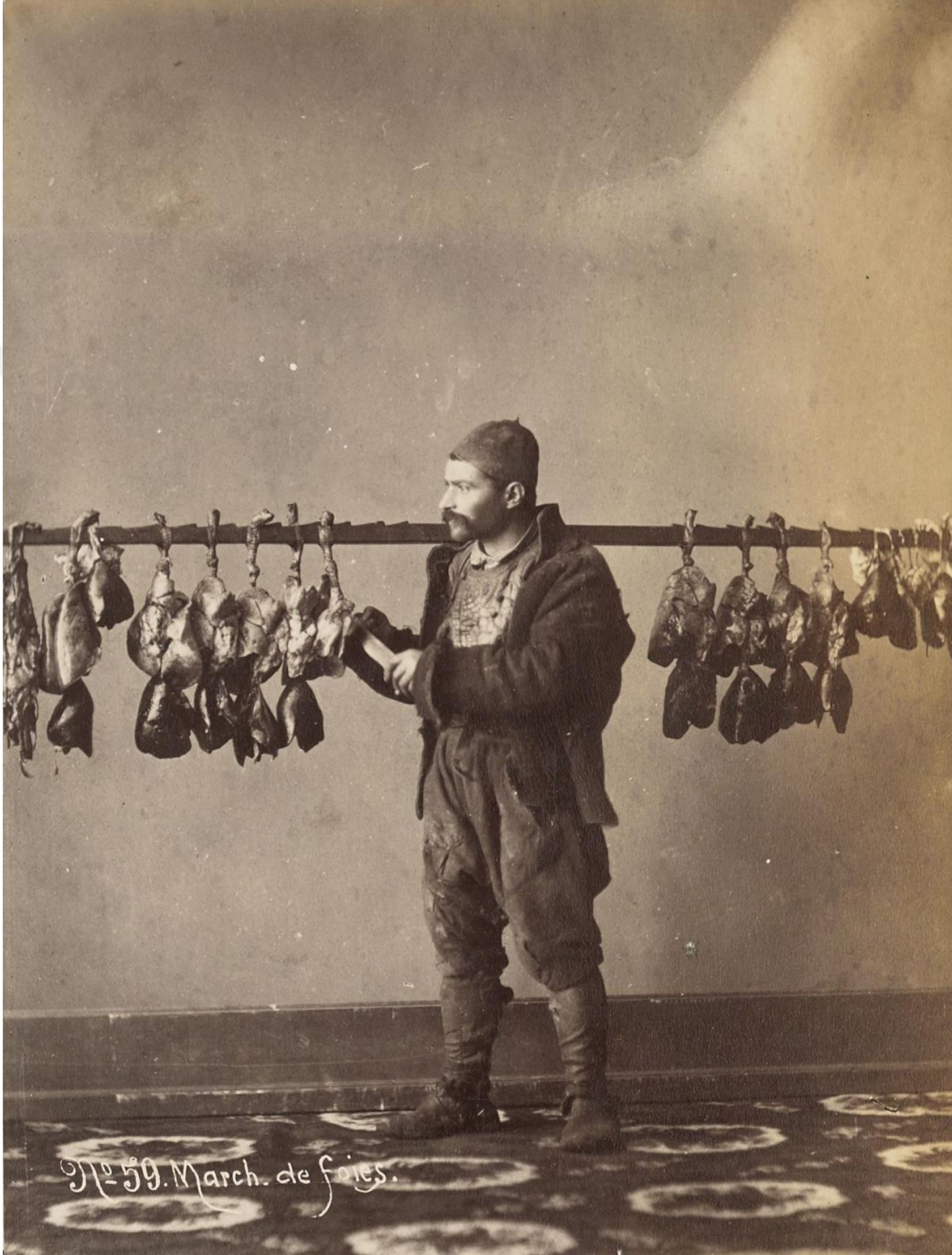
Ek 43: Sokak Lokantasında Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Abdullah Frères.

Ek-44: Üçüncü Ahmed Çeşmesinde Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 44: III. Ahmed Çeşmesi'nde Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Frank Mason Good.

Ek-45: Bir Seyyar Cigerci

Ek 45: Bir Seyyar Cigerci

Fotoğraf: Abdullah Frères.

Kaynak: Wiews and People of Turkey 1875-1880, No. 54, (Pierre de Gigord Koleksiyonu).

Ek-46: Beyazıt Meydanı'nda Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)

Ek 46: Beyazıt Meydanı'nda Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-47: Köpeklerin Toplandığı Kafesli Araba

Ek 47: Köpeklerin Toplandığı Kafesli Araba
Kaynak: Servet-i Fünun, 1 Eylül 1910.

Ek-48: Köpekleri Besleyen Bir Çocuk (20. Yüzyıl Başı)

Ek 48: Köpekleri Besleyen Bir Çocuk (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-49: 80.000 Köpeğin Hayırsızada'ya Sürgün Edilişini Anlatan Çizim

Ek 49: 80.000 Köpeğin Hayırsızada'ya Sürgün Edilişini Anlatan Çizim
Kaynak: Le Petit Parisien, 31 Temmuz 1910.

Ek-50: Büyük Hendek Caddesi'nde Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 50: Büyük Hendek Caddesi'nde Köpekler
Fotoğraf: Anonim.

Ek-51: İstanbul'da Bir Sokakta Köpekler (1900'ler)

Ek 51: İstanbul'da Bir Sokakta Köpekler (1900'ler)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-52: Esnafın Yanında Uyuyan Bir Köpek (1883)

Ek 52: Esnafın Yanında Uyuyan Bir Köpek (1883)

Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-53: Sokakta İnsanların Arasında Gezinen Köpekler, Bahçekapı (1883)

Ek 53: Sokakta İnsanların Arasında Gezinen Köpekler, Bahçekapı (1883)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Ek-54: Sultanahmet'te Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 54: Sultanahmet'te Köpekler (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-55: Yağmurlu Bir Günde Galata Köprüsü'nde Bir Köpek (20. Yüzyıl Başı)

Ek 55: Yağmurlu Bir Günde Galata Köprüsü'nde Köpek (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-56: Eyüp'te Köpekler

Ek 56: Eyüp'te Köpekler
Resim: Fabius Brest.

Ek-57: Kapalıçarşı Esnafı Arasında Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 57: Kapalıçarşı Esnafı Arasında Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.
Kaynak: Pierre de Gigord.

Ek-58: II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Cins Köpeğin Fotoğrafi

Ek 58: II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Cins Köpeğin Fotoğrafi
Kaynak: BOA, Y.PRK.EŞA., 49/5/5, 9 Muharrem 1324/5 Mart 1906.

Ek-59: II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Cins Köpeğin Yetenek Fotoğrafl

Ek 59: II. Abdülhamid'e Takdim Edilen Cins Köpeğin Yetenek Fotoğrafl
Kaynak: BOA, Y.PRK.EŞA., 49/5/4, 9 Muharrem 1324/5 Mart 1906.

Ek-60: Bir Grup Köpek ve Bir Adam (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 60: Bir Grup Köpek ve Bir Adam (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-61: Köpekleri Besleyen Bir Avrupalı Gezgin (20. Yüzyıl Başı)

Ek 61: Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 147.

Ek-62: Beyazıt Meydanı'nda Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)

Ek 62: Beyazıt Meydanı'nda Köpekleri Besleyen Adam (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-63: Beyoğlu'nda Yol Kenarında Yatan Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 63: Beyoğlu'nda Yol Kenarında Yatan Köpekler (19 Yüzyıl Sonu)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 111.

Ek-64: Köpekler ve Simitçi (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 64: Köpekler ve Simitçi (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-65: Kıyıda Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 65: Kıyıda Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Ek-66: Bir Grup Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 66: Bir Grup Köpek
Fotoğraf: Abdullah Frères.

Ek-67: Köpekleri Besleyen Hamal (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 67: Köpekleri Besleyen Hamal (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Abdullah Frères.

Ek-68: Sultanahmet Meydanı'nda Uyuyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 68: Sultanahmet Meydanı'nda Uyuyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Guillaume Bergreen.

Ek-69: Kumkapı'da Köpekler (1880)

Ek 69: Kumkapı'da Köpekler (1880)
Fotograf: Guillaume Berggreen.

Ek-70: İstiklal Caddesi'nde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 70: İstiklal Caddesi'nde Sokak Köpekleri (20. Yüzyıl Başı)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 152.

Ek-71: Köpekler ve Bir Seyyar Kasap (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 71: Köpekler ve Seyyar Bir Kasap (19. Yüzyıl Sonu)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye: İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016, 117.

Ek-72: Avrupa'da Bir Kartpostalda Köpek Arabası

Ek 72: Avrupa'da Bir Kartpostalda Köpek Arabası

Ek-73: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

Ek 73: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

Ek-74: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

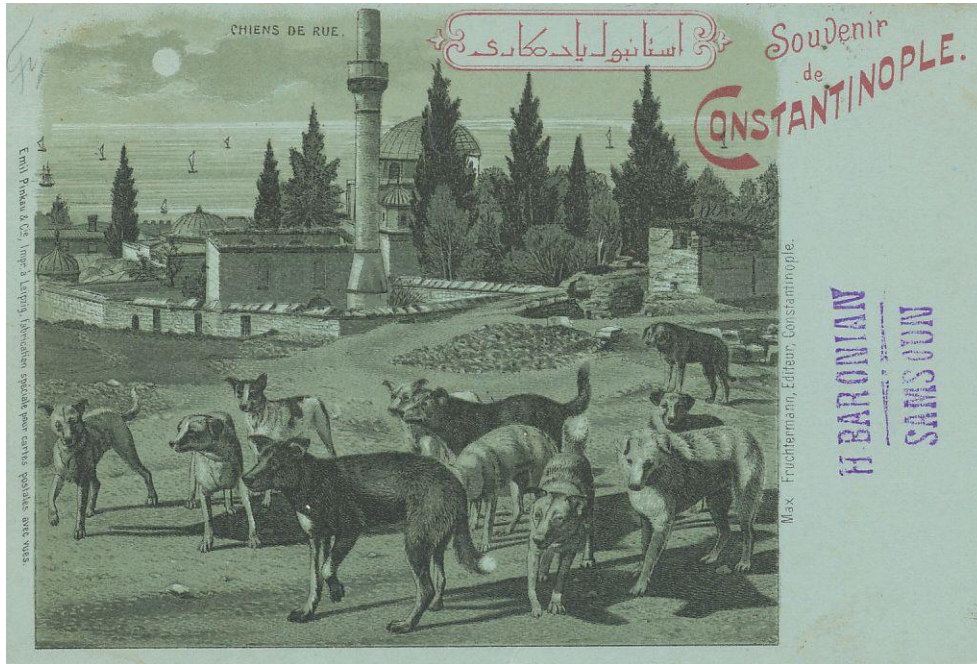
Ek 74: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

Ek-75: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

Ek 75: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

Ek-76: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

Ek 76: İstanbul Köpeklerinin Bulunduğu Bir Kartpostal

Ek-77: Köpekleriyle Poz Veren Çocuklar (1900, Amerika)

Ek 77: Köpekleriyle Poz Veren Çocuklar (1900, Amerika)
Yayınlayan: Detroit Publishing Company.
Kaynak: Kongre Kütüphanesi

Ek-78: Avrupa'dan Bir Köpek Arabası Görünümü (20. Yüzyıl Başı)

Ek 78: Avrupa'da Köpek Arabası (20. Yüzyıl Başı)
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-79: Avrupa'da Arabayla Güğüm Taşıyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 79: Avrupa'da Arabayla Güğüm Taşıyan Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-80: Avrupa’da Yük ektirilen Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 80: Avrupa’da Yük ektirilen Köpekler (20. Yüzyıl Başı)
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-81: Avrupa’da Yük Arabasında Ggm Taşıyan Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 81: Avrupa’da Arabayla Ggm Taşıyan Köpekler (20. Yüzyıl Başı)
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-82: Bir Köpek Mezarlığı (20. Yüzyıl Başı)

Ek 82: Bir Köpek Mezarlığı (20. Yüzyıl Başı)
Yer: Amerika Birleşik Devletleri (National Arboretum).
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

HABER — Akşam postası

MESELE

İstanbul şehrini farelerden kurtarmak için...

Geçen gün, İstanbul'da farelerin çoğaldığından bahsetmiştim. Bu gün bu çoğalışın sebeplerini araştırmaya çalışacağım.

Sarıyorum ki, İstanbul evlerinden bir çoğundaki "halâ" ların kötü. Lüğü bu menhus hayvanın türemesinde büyük bir âmîl olmak. tadır. Softal a r bu memlekette, asırlarca, "Enneza, fetü minel'imân, yani "temizlik imandan gelir,, diye söylenip durdular, fakat halka doğru dürüst bir aptesane yaptırmayı bile öğretmediler.

Binalarımızın yüzde doksan dokuz buçuğunda "halâ" lar, hâlâ, en iptidai temizlik kaidelerine uygun değildir. Pistir, berbaddır, iğrençtir.

Fare ahşab evlerde tavan aralarına ve bağdadı duvarların içine sığar. Kârgir evlerdeyse bodrumlara ve lâğım-lara.

Yangımlarla, İstanbulun ahşab mahallelerinden bir çoğu temizlendi. Geriye kalanlar da üzer beşer yıkılıyor. Demek ki fare belâsına karşı açacağımız mücadeleyi ahşab binalara göre değil, kârgir binalara göre hesaplamamız icab ediyor. Belediye, farelere hânı harb edince, hücumlarını bodrumlara ve lâğımlara tevcih etmesini tavsiye edeceğiz.

* * *

Kanalizasyon işinin ne halde olduğunu bilmiyoruz. Herhalde pek yavaş ve yavaş bir yürüyüşü var bu işin. Öyle bir yürüyüş ki, gehre ait her şeyin azami süratle beşarılmasını istediğimiz bu günlerde bize pek can sıkıcı ve akıak geliyor.

İstanbul şehrinin istikmâl en kısa zamanda ve en kestirme yollardan adam

Kedilerle mütareke akdetmeli ve onları öldürmemelidir

Ne mi yapabiliriz? Evvelâ her binanın halâları-na sifon konma-sını "Mecburi,, iştiririz. Bu bir kere evlerin ve binaların çoğunu saran pis kokuya nihayet verir. Sonra lâğımlar-dan farelerin çık-masına mâni o-lur. Bu ciheti ba-garmak, fare a-dını verdiğimiz büyük düşmanın ihtiyat kuvvetle-ri alınmasına mâni olur. O zaman bütün hıncımızla binalara sığmış olan farelere saldırırız.

1 — Her evin tavan aralarına ve bodrumlarına, kömürlüklerine üzer beşer kapalı koyarız.

2 — Hazerat öldüren ilaçları bol bol kullanırız. (Belediye bunların halk tarafından ucuza temin edilebilmesine yardım eder).

3 — Fare öldürme işini bir programa bağlarız. İstanbulu birkaç muntakaya ayırırız ve imha ameliyesini muntaka muntaka başarıyoruz.

4 — Farelerin imha edildiklerine inanabileceğimiz âna kadar kedilerle bir mütareke aktederiz. Farelere karşı açığımız mücadeleyi bitinceye kadar hiçbir sebep ve behaneyle kedileri toplatıp öldürmeyiz.

* * *

Farelere karşı açılmasını istediğimiz büyük mücadele arefesinde hatırlamıza gelen tedbirler, şimdilik, bunlardan ibaret. Ama şühat genel direktörlüğünün ve belediyenin elbette bu mesele üzerinde daha esaslı fikirleri olacaktır. Acaba onlar ne zaman ağzılarını açacaklar ve ne zaman bir şeyler söyleyecekler? Biz daha çok bekletmeseler bari.

Ensaî Bülend

Ek 83: Kamusal Alanda Kedi ve Fare İlişisine Dair Çıkan Haber
Kaynak: Akşam Postası Gazetesi'nin 30 Haziran 1938 tarihli sayısı.

Ek-84: Eminönü'nde İnsanların İçinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 84: Eminönü'nde İnsanların İçinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Ek-85: Pazar Yerinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 85: Pazar Yerinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Anonim.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-86: Galata Köprüsü Girişinde Bir Köpek. (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 86: Galata Köprüsü Girişinde Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Anonim.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-87: Galata Köprüsü Girişinde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 87: Galata Köprüsü Girişinde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-88: Ortaköy’de Köpekler

Ek 88: Ortaköy’de Köpekler
Fotoğraf: Anonim.

Ek-89: Ortaköy Camii Karşısında Bir Grup Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 89: Ortaköy’de Köpekleri Besleyen Adam (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Abdullah Frères.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-90: Nusretiye Camii Yolunda ve Kaldırımında Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 90: Nusretiye Camii Yolunda ve Kaldırımında Köpekler (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-91: At Meydanı'nda Köpekler (1819)

Ek 91: At Meydanı'nda Köpekler (1819)

Resim: Antonie Ignacie Melling.

Kaynak: Antonie Ignace Melling, Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, Paris, Treuttel et Würtz, MDCCCXIX [=1819].

Ek-92: Bristol Oteli'nin Önünde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)

Ek 92: Bristol Oteli'nin Önünde Köpekler (20. Yüzyıl Başı)
Fotoğraf: Emil Römmeler.
Kaynak: II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu.

Ek-93: Türk Mahallesiinde Çocuklar, Esnaf ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 93: Türk Mahallesiinde Çocuklar, Esnaf ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Fotoğraf: Sébah&Joallier.

Kaynak: II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu.

Ek-94: Bir Grup Köpek (1883)

Ek 94: Bir Grup Köpek (1883)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-95: Tophane Çeşmesi'nde İnsanlar ve Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 95: Tophane Çeşmesi'nde İnsanlar ve Bir Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Anonim.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-96: Tophane Çeşmesi'nde Bir Grup İnsan ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 96: Tophane Çeşmesi'nde Bir Grup İnsan ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)
Kaynak: Kongre Kütüphanesi.

Ek-97: İnsanlar Arasında Seyyar Kahveci ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 97: İnsanlar Arasında Seyyar Kahveci ve Köpek (19. Yüzyıl Sonu)

Fotoğraf: Guillaume Berggren.

Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-98: İzmir'in Gündelik Yaşamında Köpekler (1892-1903)

Ek 98: İzmir'in Gündelik Yaşamında Köpekler (1892-1903)

Fotoğraf: Bruno Hentschel.

Kaynak: SLUB, Deutsche Fotothek, <http://www.deutschefotothek.de/documents/obj/71667274>
(Erişim Tarihi: 19.06.2022).

Ek-99: Tiryaki Çarşısı'nda Köpekler, Süleymaniye (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 99: Tiryaki Çarşısı'nda Köpekler, Süleymaniye (19. Yüzyıl Sonu)
Fotograf: Sébah&Joailler.
Kaynak: Pierre de Gigord Koleksiyonu.

Ek-100: Toplumun İçinde Bulunan Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 100: Toplumun İçinde Bulunan Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Anonim.

Ek-101: Nuruosmaniye Camii Önünde Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)

Ek 101: Nuruosmaniye Camii Önünde Köpekler (19. Yüzyıl Sonu)
Fotoğraf: Sébah&Joailler.

Ek-102: Köpeklerin Hayırsızada'ya Bırakılışı (1910)

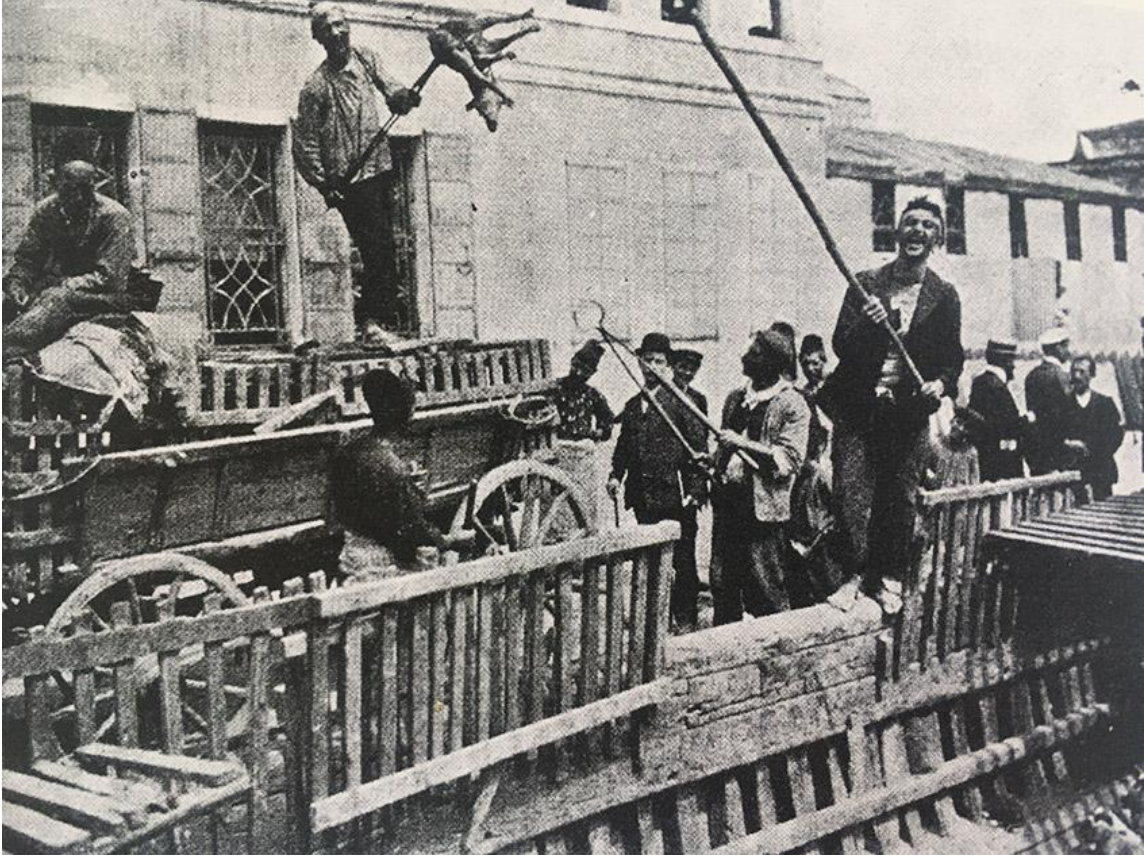

Ek 102: Köpeklerin Hayırsızada'ya Bırakılışı (1910)

Fotoğraf: Anonim.

Kaynak: Ekrem Işın, Gülru Tanman, Dört Ayaklı Belediye:
İstanbul'un Sokak Köpekleri (1. Basım), İstanbul Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul, 2016, 201.

Ek-103: Köpek Toplayıcılarının Zafer Pozu (1910)

Ek 103: Köpek Toplayıcılarının Zafer Pozu (1910)
Kaynak: Servet-i Fünun, 1 Eylül 1910.

Ek-104: Karagöz Dergisi'nde Köpeklerin İstanbul'dan Sürgün Edilişi

Ek 104: Karagöz Dergisi'nde Köpeklerin İstanbul'dan Sürgün Edilişi

Kaynak: Karagöz, S.129, 24 Ramazan 1327/9 Ekim 1909.

Eski Türkçe Yazının Tercümesi:

- Ah Karagöz Ağa, Bak şu başımıza gelenlere. Bizi bin senelik İstanbulumuzdan kovuyorlar. Bu yakışır mı?

Karagöz: Sokaklardan gürültünüz eksik olacak. Herkes rahat uyuyacak fakat siz gittikten sonra sokakları kim temizleyecek? Belediye hiç olmazsa burasını biraz düşünmeliydi. Şimdiye kadar tanzifata az yardımınız oldu. Gittiğinize değil, ortalık büsbütün pislik içinde kalacak. Yüreğim ona yanıyor.

Ek-105: İstanbul Surları'nın Önünde Bir Köpek (Şubat, 2022)

Ek 105: İstanbul Surları'nın Önünde Bir Köpek (Şubat, 2022)
Fotoğraf: Selahattin Hantal.

Ek-106: İstanbul Çapa'da Kaldırımında Bir Köpek (Ekim, 2020)

Ek 106: İstanbul Çapa'da Kaldırımında Bir Köpek (Ekim, 2020)
Fotoğraf: Selahattin Hantal.

